BIZTONSÁGBAN

Nemi nevelés és szexuális abúzus megelőzés gyermek- és serdülőkorban

Szerkesztette:
F. Lassú Zsuzsa

BIZTONSÁGBAN

Nemi nevelés és szexuális abúzus megelőzés gyermek- és serdülőkorban

Szerkesztette:

F. Lassú Zsuzsa

- Szerzői példány -

Kossuth Kiadó
Budapest, 2022

Lektorálta:
Szombathelyiné Nyitrai Ágnes
(1., 2. ,4., 5., 6., 7., 8., 9., 11., 12. 13. fejezetek)

F. Lassú Zsuzsa
(3., 10. fejezetek)

A kötet megjelenését a
2018-1.2.1-NKP-2018-00006 *Szorongás helyett énhatékonyság – a biztonságérzet összetevőinek megismerése; intervenciós eszköz- és programfejlesztés a társadalmi biztonság különböző szegmenseiben működő intézmények és aktorok számára*
című pályázat finanszírozta.

©F. Lassú Zsuzsa
© Bodnár Ilona, Déri András, Édes Regina, F. Lassú Zsuzsa, Forrai Judit, Gyurkó Szilvia, Hercz Mária, Miklós Eszter, Sándor Mónika, Semsey Gábor, Zala Márton Viktor

Minden jog fenntartva.

ISBN 978-963-544-955-2 (epub)
ISBN 978-963-544-956-9 (mobi)

Borító: Pataky Gabriella és Rekvényi Viola
Felelős szerkesztő: F. Lassú Zsuzsa
Nyelvi lektor: M. Pintér Tibor
Tördelés: M. Pintér Tibor
Elektronikus változat: Farkas István

A könyv elektronikus változatának kiadója
Kossuth Kiadó Zrt.
www.multimediaplaza.com

A kiadásért felel a Kossuth Kiadó Zrt. vezetője

Tartalom

ELŐSZÓ

Szállassy Noémi
Határon túli előszó

A NEMI NEVELÉS KERETEI

Gyurkó Szilvia
A gyermekjogi szemlélet fontossága
a testről és biztonságról szóló diskurzusokban
gyermekkorban

Miklós Eszter
A szexuális nevelés mint az egészségnevelés része

Déri András
A nemiséghez kapcsolódó fogalmak
társadalomtudományos értelemezései

F. Lassú Zsuzsa és Sándor Mónika
Szexuális fejlődés és tipikus szexuális viselkedésformák
gyermek- és serdülőkorban

NEMI NEVELÉS AZ EGÉSZSÉG ÉS JÓLLÉT
SZOLGÁLATÁBAN

Édes Regina

Jóllét és biztonság kora gyermekkorban
– nemiségről kicsiket nevelőknek

Hercz Mária
Tudás, biztonság, egészség:
szexuális nevelés kisiskolás korban

Semsey Gábor
A serdülők szexuális nevelése

Zala Márton Viktor
A szexuális nevelés nemzetközi jó gyakorlatai.
Alapelvek és néhány példa a megvalósításról

Forrai Judit
Szexuális nevelés nehézségei a fizikai és
mentális fogyatékkal élő serdülők számára

Déri András
A nemi és szexuális kisebbségek kérdésköre a nemi
nevelésben

ÁRTALMAK, BÁNTALMAZÁS, VISSZAÉLÉS

F. Lassú Zsuzsa
Problémás szexuális viselkedés
gyermek- és serdülőkorban

Bodnár Ilona és F. Lassú Zsuzsa
A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélés
– a családban, az intézményben és a szabadidős tereken

Bodnár Ilona

Gyermekek szexuális kizsákmányolása: prostitúció, pornográfia, pedofília

UTÓSZÓ

MELLÉKLET: Könyvajánló a szexuális neveléshez, a gyermekkori szexuális abúzus megelőzéséhez (*Összeállította: F. Lassú Zsuzsa*)

HOVÁ FORDULHATOK – ÉRINTETT FIATALKÉNT, FELNŐTTKÉNT, HOZZÁTARTOZÓKÉNT?

HOGYAN TÁMOGATHATOM A GYERMEKKORI SZEXUÁLIS ABÚZUS ELLENI KÜZDELMET?

A KÖTET SZERZŐI

Előszó

Gyermekeink biztonsága, testi és lelki jólléte valószínűleg minden felnőtt számára elfogadott és támogatandó cél. Nem vitatott, az sem, hogy a bántalmazás, rossz bánásmód és elhanyagolás olyan élettapasztalatok egy gyermek életében, amelyek hosszú távon is rontják az egyén életminőségét, akár élethosszig tartó sérüléseket okoznak. Minden józan felnőtt egyetért abban is, hogy az egyik (ha nem a) legrosszabb, ami egy gyerekkel történhet, ha szexuális abúzus elszenvedője lesz. Egyetérthetünk tehát abban, hogy a felnőtteknek mindent meg kell tenniük azért, hogy megelőzzék a gyermekekkel szembeni szexuális visszaéléseket, és csökkentsék annak esélyét, hogy egy fiatal nemiségéhez (neméhez, nemi önkifejezéséhez, szexuális orientációjához vagy testéhez) kapcsolódóan megalázott, kihasznált, kirekesztett vagy bántalmazott helyzetbe kerüljön. Annak módjáról azonban már sokkal kevésbé vagyunk meggyőződve, vagy kellően tájékozódva, hogy hogyan is kellene a nevelés során ezeket az ártalmakat megelőzni vagy az esélyüket csökkenteni.

A témával foglalkozó szakemberek egyértelmű válasza erre a kérdésre: az átfogó és élethosszig tartó szexuális nevelés, amely a minőségi oktatás része kell legyen. A nemi nevelés támogatja a fiatalok ismeretszerzését,

készségfejlesztését, morális fejlődését és így hosszú távon megalapozza a tudatos, egészséges és tiszteletre épülő döntéseket a párkapcsolatok, szexualitás, és szaporodás terén. Ezen túlmenően önmagam és mások tiszteletére nevel, segíti az énhatékonyság, magabiztosság fejlődését és így támogatja az én védelmét, a testi és lelki jóllétet. A szexuális nevelés védi meg a gyerekeket a magára maradottság érzésétől, ha baj van, de akár attól is, hogy időben észleljék és jelezzék ezt a bajt. A nemi nevelés erőforrást biztosít a gyermeknek, segítve a megküzdését a kisebb és nagyobb kihívásokkal. A megfelelő nemi nevelésben részesült fiatal felnövekedve tudatosan kezeli saját kihívásait, kisebb eséllyel adja tovább az elszenvedett sérelmeket (ha vannak), és nem okoz a környezetének hasonló fájdalmakat A nemi nevelés tehát nem „szexelni” tanít, bár fontos szerepe lehet a minőségi, kölcsönös tiszteleten alapuló szexualitás igényének és feltételeinek megalapozásában.

Ezt a célt szolgálja ez a kötet, amely tudományos eredményekre épülő (*evidence based*) szakirodalmakra támaszkodva tárgyalja azokat az ismereteket, amelyek segíthetnek a szülőknek és pedagógusoknak az átfogó nemi nevelés családi és intézményi bevezetésében.

Az első rész írásai a nemi nevelés gyermekjogi, egészségnevelési, társadalomtudományi és fejlődéslélektani megalapozását szolgálják. Az első tanulmány, *Gyurkó Szilvia* írása, a nemi nevelés gyermekjogi vonatkozásaiba vezeti be az olvasót. Ismerteti

a gyermekjogi egyezmény létrejöttét, céljait és tartalmát, majd kiemeli a gyerekkor fogalmának ellentmondásait a szexualitás vonatkozásában. A tanulmány kihangsúlyozza, hogy a szexualitásról szóló, életkornak megfelelő ismeretekhez való hozzáférés, a biztonságos, bántalmazás-, elhanyagolás- és abúzusmentes gyerekkor, az alapvető gyermeki jogokhoz tartoznak. A második fejezetben *Miklós Eszter* a szexuális nevelés modern egészségnevelési értelmezési keretét nyújtja, amelyre épülve a későbbi fejezetekben érthetővé válnak az egyes életkorokban kitűzhető nemi nevelési célok és tartalmak. A fejezet segít megérteni, hogy miért érdemes átfogó és élethosszig tartó szexuális edukációban gondolkozni és miért szükséges a család mellett a nevelési intézmények felelősségvállalása a témában. A harmadik fejezetben *Déri András* a nemiség és szexualitás alapfogalmait és a társadalmi nemmel kapcsolatos diskurzusokat ismerteti. Az írásban előkerülnek a nemekkel és szexuális orientációval kapcsolatos ideológiák, elsősorban ezek tudatosításának, csökkentésének fontossága, megoldási lehetőségei. A negyedik fejezet, *F. Lassú Zsuzsa* és *Sándor Mónika* tanulmánya, a gyermekek és serdülők tipikus szexuális fejlődését és viselkedési formáit mutatja be. Az írás a szexualitás veleszületettségének és élethosszig tartó változásának alapelvére épül, és életkoronként ismerteti a nemekkel kapcsolatos tudás, a szexuális érdeklődés és viselkedés jellemzőit.

A könyv második része a nemi nevelés céljait, tartalmát, kihívásait tárgyalja a különböző életkorú és egyedi adottságú gyerekek csoportjaiban. *Édes Regina* írása (5. fejezet) a legkisebbeket nevelő szülőkhöz és pedagógusokhoz szól, felvázolva a legfontosabb elveket és alapvető ismereteket, amelyek a testi-lelki biztonság megteremtéséhez szükségesek a családban és a nevelési intézményekben. Szintén a nevelési intézményre fókuszál első sorban *Hercz Mária* tanulmánya (6. fejezet), amely a nemi nevelés helyét keresi az alsó tagozatos tantervekben, felhasználva a szexuális edukáció elfogadott nemzetközi irányelveit. A fejezet hasznos fogódzókat ad a tanítóknak az életkorilag megalapozott nemi nevelés megvalósításához. A serdülőkorról és a serdülők szexedukációjáról a *Semsey Gábor* által írt fejezetben (7.) olvashatunk. Az írás áttekinti a korosztály nemi nevelésének alapelveit, lehetőségeit és kihívásait, és bemutatja a legismertebb hazai szexedukációs kezdeményezéseket. A nemzetközi jó gyakorlatokból *Zala Márton Viktor* szemezget (8. fejezet), ismertetve a leginkább progresszív skandináv szexedukációs modelleket és konkrét ötleteket adva az iskolai nemi nevelés gyakorlatához. A 9. fejezetben a tipikustól eltérő fejlődésű, fogyatékossággal élő serdülők nemi nevelésének alapjait ismerhetjük meg. *Forrai Judit* bemutatja a fogyatékosság és szexualitás megítélésének jellemzői hibáit, a széles körben osztott mítoszokat, amelyek lebontását ez a fejezet is célozza. Felhívja a figyelmet a fogyatékkal élők szexuális egészséghez

kapcsolódó jogaira, és az abúzus megelőzésének fontosságára ebben a sok szempontból kiszolgáltatott csoportban. *Déri András* a 10. fejezetben arról értekezik, hogy miért szükséges a társadalmi nemekről, a nemi és szexuális kisebbségekről beszélni, szempontjaikat figyelembe venni a nemi nevelés folyamatában. A fejezet kimondott célja a szexuális és nemi kisebbséghez tartozó fiatalok jóllétének növelése az elfogadó, előítéletmentes szülői és pedagógiai hozzáállás támogatásán keresztül.

A könyv harmadik része a legnehezebb szexuális nevelési témákat, az ártalmakat dolgozza fel. A kemény, helyenként felkavaró tartalmak olvasását mindenkinek kellő tudatosság, magára figyelés mellett javasoljuk. Nem akartuk ugyanakkor elhallgatni ezeket a témákat sem, mert a közhiedelemmel ellentétben, családi hátterüktől meglehetősen függetlenül, elég gyakran érintik a gyerekeket. A 11. fejezetben *F. Lassú Zsuzsa* a gyermek- és serdülőkori problémás szexuális viselkedésformákat, okaikat és lehetséges megelőzési, kezelési módjukat tárgyalja. Azért is különösen fontos, hogy erről kellő ismerettel rendelkezzenek a szülők és a pedagógusok, mert ezek a viselkedésformák mindig a szexuális nevelés problémáinak, a gyermeket ért ártalmas behatásoknak a tükröződései. Ezekről az ártalmakról, a gyermekkori szexuális abúzusról szól a 12. fejezet, *Bodnár Ilona* és *F. Lassú Zsuzsa* írása. A tanulmány ismerteti a gyermekekkel szembeni szexuális visszaélés különböző formáit, jeleit, következményeit és mindazokat a személyi és környezeti

tényezőket, amelyek az abúzus létrejöttében vagy megelőzésében szerepet játszhatnak a családban, a szabadidős tereken és a nevelési intézményekben. Az utolsó tanulmányban *Bodnár Ilona* ezt a témát viszi tovább, tabuk nélkül tárgyalva a gyermekekre leselkedő szexuális kizsákmányolási formákat, többek között a gyermekprostitúció, az online gyerekpornó és a pedofília témáit.

Kötetünk zárásaként a Mellékletben olyan gyerek- és ifjúsági könyveket gyűjtöttünk össze, amelyek segíthetnek a különböző életkorú gyermekek és fiatalok szexuális nevelésében: a nemiségről, testről, biztonságról és tiszteletteljes szexualitásról való tudás átadásában és az elfogadó, önmagára és a másikra egyaránt figyelő viszonyulás kialakításában.

Hiszünk abban, hogy a testi és lelki biztonság, jóllét állapota kialakítható, megőrizhető és szükséges esetén visszaállítható. Gyermekkorban ehhez a felnőttek (szülők, pedagógusok, orvosok stb.) tudatos gondoskodása szükséges. Könyvünkkel ehhez a tudatossághoz szeretnénk hozzájárulni.

Budapest, 2022. 08. 28.

F. Lassú Zsuzsa

Határon túli előszó

Keverd a szíved
napsugár közé,
készíts belőle
lángvirágot,
s aki a földön
mellén viseli
és hevét kibírja,
ő a párod.

Weöres Sándor: A társ

A szexuális nevelés fontossága napjainkban megkérdőjelezhetetlen. Pedagógusként vagy szülőként mindannyian észleljük, hogy a médiát behálózza a szexualitás, ezért gyermekeink folyamatosan szembesülhetnek szexuális tartalmú üzenetekkel, képekkel, videókkal, amelyek sokszor nem az életkoruknak megfelelőek, túlterhelők, vagy konkrétan károsak. Sokan gondoljuk, hogy az internet egyszerre áldás és átok, ahol az ismeretek mellett ugyanúgy megtalálható az online pornó, a zaklatás és a szexchat. Megdöbbentő és fontosságában alulértékelt adat, hogy a kutatások szerint világszerte minden negyedik nőt, és minden ötödik férfit ér 18 éves kora előtt olyan élmény, amely megfelel a szexuális abúzus definíciójának, és ezek az ártalmak elsősorban a családban érik a fiatalokat.

Mindezek alapján tehát megkérdőjelezhetetlen, hogy a tudományos alapokon nyugvó, a gyermekek életkori sajátosságaihoz alkalmazkodó, szakemberek által végzett nemi nevelés létfontosságú. Fontos leszögeznünk, hogy a szexuális nevelés nem elsősorban a szexualitásról szól, hanem olyan kérdéseket is boncolgat, mint az emberi test fejlődése és a helyes testkép kialakulása, a nemi szerepek, az egészséges kapcsolatok és a hatékony kommunikáció, az emberi értékek és jogok, a beleegyezés és a biztonság, a sokszínűség tiszteletben tartása, a reproduktív egészség biztosítása.

Ebben a kusza helyzetben, amiben sokan nem látják a fától az erdőt, nagyon jó kapaszkodót és fogódzót nyújt ez a hiány pótló magyar nyelvű kötet, amiben pszichológusok, szociológusok, pedagógusok, gyermekvédelmi és egészségügyi szakemberek vezetnek végig minden érdeklődőt a szexuális neveléshez kapcsolódó témakörökön.

Az egészségtudomány szakemberei és szakmai szervezetei már évtizedek óta hangsúlyozzák, hogy az önazonos nemiség, pozitív testkép, örömteli szexualitás, kiegyensúlyozott párkapcsolatok mind az egészséges élet, a testi és lelki jóllét velejárói, így minél kisebb kortól érdemes ezeket a tudatos gyermeknevelés témájává tenni a családban és a nevelési intézményekben egyaránt.

Felvetődik azonban a kérdés, hogy ki neveljen? Erdélyben, és Romániában általában, a szexualitás témaköre még ma is tabunak számít, még családon belül

sem beszélnek róla nyíltan, iskolai szexuális nevelés nincs, a szexuális felvilágosítás is csak 1–2 órára korlátozódik 13–14 éves korban, amikor már túl késő. Sajnálatos tény, hogy az európai országok közül Románia a második a fiatalkorú terhességek számában (Magyarország a harmadik – Eurostat, 2017, a szerk.). A közelmúltban voltak próbálkozások az iskolai szexuális nevelés bevezetésére, de a román ortodox egyház tiltakozásának hatására a kormányzat módosította a jogszabályt, a szexuális nevelés kifejezést egészségügyi nevelésre cserélték, és az órákon való részvételt szülői beleegyezéshez kötötték. Jelenleg nincs tehát iskolai szexuális nevelés, de lesz helyette „életre való nevelés”, amelynek keretében lehetőség nyílik szexuális egészségügyi nevelést folytatni a nemi betegségek és a serdülőkori terhesség megelőzése érdekében. Románia ezzel tett egy apró lépést az európai és nemzetközi szexuális nevelési irányelvek megvalósítása felé, de még sokat tehetünk ezért együtt.

Biológusként, és pedagógusokat képző egyetemi oktatóként számtalan olyan beszélgetésben volt részem, amelyben egyetemi hallgatók, leendő óvodapedagógusok, tanítók vagy gyakorló pedagógusok fogalmazták meg kérdéseiket, véleményüket szerelemmel, testiséggel, párkapcsolattal, szexualitással kapcsolatban, meséltek el olyan helyzeteket, ahol úgy érezték, ingoványos talajra léptek, és nem tudtak megfelelően reagálni.

Ezen kérdések megválaszolásához, a bizonytalanságok elkerüléséhez jelen kötetben találhatunk kapaszkodókat,

tudományos bizonyítékokon alapuló megközelítéseket, jó gyakorlatokat. Szó van a gyermekek alapvető jogairól, megismerjük a nemiséghez kapcsolódó fogalmakat és ezek társadalomtudományi értelmezéseit, képet kapunk arról, hogy milyen tipikus és problémás szexuális viselkedésformák jelentkeznek gyermek- és serdülőkorban, olvashatunk arról, hogy milyen nehézségek merülnek fel a fogyatékkal élők nemi nevelésében, és talán a legmegrázóbb fejezetekben képet kapunk arról is, hogy a családban, intézményi keretek között vagy szabadidős tereken hogyan nyilvánul meg a szexuális abúzus és a gyermekek szexuális kizsákmányolása.

Ezekhez a nem könnyű témákhoz, ehhez a nagyon hasznos olvasmányhoz kívánok jó olvasást, jó felfedezést minden gyermeket nevelő felnőttnek! Mert a szexuális nevelés mindenki feladata: a szülőké, a pedagógusoké, a társadalomé – Romániában, Magyországon és a világ más országaiban is.

Kolozsvár, 2022.10.05.

Dr. Szállassy Noémi

biológus,
a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem
adjunktusa

A nemi nevelés keretei

A gyermekjogi szemlélet fontossága a testről és biztonságról szóló diskurzusokban gyermekkorban

Gyurkó Szilvia

Gyermekjogok

A téma kifejtését érdemes maguknak a címben használt kifejezéseknek a magyarázatával, kontextusba helyezésével kezdeni. A *gyermekjogi szemlélet* az ENSZ 1989-ben elfogadott – és Magyarországon 1991-ben, az akkori Parlament valamennyi tagja által megszavazott 1991. évi LXIV. törvénnyel ratifikált – *Gyermekjogi Egyezmény*ben[1] rögzített gyermeki jogok alapulvételét, szem előtt tartását jelenti minden olyan témában, ami 18 évesnél fiatalabb személyt érint.

A Gyermekjogi Egyezmény egy egészen különleges, *tíz évig tartó, sok nemzet részvételével zajló egyeztetés eredményeként született*[2]. Ezt megelőzően 1924-ben született a Gyermekek Chartája, melyet a Népszövetség fogadott el, és a Genfi Nyilatkozat Néven vált ismertté. A nyilatkozat tartalmazta a gyermekek jóllétét biztosító alapvető jogokat, azonban a Népszövetség 1946-os feloszlásával elvesztette jogi alapját. Az ENSZ Közgyűlése 1948-ban elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes

Nyilatkozatát, amely a gyermekekre is kiterjed, de speciálisan nem rájuk fókuszál. Így nagyon fontos, hogy az ENSZ 1959. november 20-án újabb nyilatkozatot fogadott el a gyermekek jogairól, noha annak alkalmazása sem volt kötelező a tagállamoknak.

Ezt követően 1979-ben, Gyermekek Nemzetközi Évében kezdődött meg a Gyermekjogi Egyezmény kidolgozása az ENSZ-ben. A szakembereket tematikus munkacsoportokba osztották, ahol először megfogalmaztak egy tervezetet, majd vitára bocsátották, és végül az annak eredményeként megszületett konszenzusos javaslat került az Egyezménybe.

1979 és 1989 között zajlott ez a sokkörös egyeztetés és előkészítés, amiben a világ országainak képviselői úgy vettek részt, hogy közben a háttérben zajlott a hidegháborús fegyverkezési verseny, ideológiai háborúk, sikeres és kudarcos fejlesztési programok váltották egymást a világ minden táján a Szovjetuniótól Afganisztánon át Afrikáig. Ebben a világpolitikai szempontból nehezített helyzetben, nagy kitartás és szisztematikus, elkötelezett munka kellett ahhoz, hogy *az emberi jogok legújabb generációja*, a gyermekjogok, egyáltalán megszülethessen.

A külvilág viszont rajta hagyta a bélyegét az Egyezményen. A gyermekek közösségi szerepvállalásával kapcsolatos, a társadalomban vállalt részvételi jogaihoz kapcsolódó cikkelyek biztosan nem születtek volna meg az akkori szocialista blokk képviselői nélkül. De nagy hatással

voltak a szövegre a nyílt társadalomért kiálló, döntően nyugati államokból érkező szakemberek is.

Nem utolsó sorban ez már az az időszak, amikorra a *fejlődéslélektan és a gyermekkorral foglalkozó más tudományterületek eredményei leszivárogtak a hétköznapokba*. A politikusok számára is *érthető és érvként használható narratíva lett az egészséges gyermekkor*. Ez pedig nagyon fontos, hiszen az ENSZ-ben, és aztán az Egyezményt ratifikáló államokban politikusoknak kellett megszavazni a szöveget.

A gyermekek védelme, egészséges fejlődésük biztosítása, a felnőttkorra való felkészítése magasztos és nemes cél, de ez önmagában biztosan nem lett volna elég az Egyezmény sikeréhez – kellett hozzá a politikai meggyőződés is, hogy mindez jól artikulálható üzenet a társadalom széles rétegei számára.

A gyermekekről való gondolkodás akkor – ahogy most is – társadalmi, politika kérdés is volt.

Az Egyezmény keletkezéstörténetét azért fontos ismerni, mert legnagyobb erényei és a megfogalmazható legerősebb kritikák is ehhez a kodifikációs folyamathoz köthetőek. Az *állandó konszenzuskeresés* eredményeként születhetett olyan szöveg, ami jelenleg a világ összes országa által aláírt, és egyetlen kivétellel (USA) a világ valamennyi országában ratifikált nemzetközi dokumentum. De ennek esett áldozatul a gyermekházasság problémája (ami kimaradt az egyezményből), és a gyermekmunka vagy a gyermekkatonaság kérdésében megfogalmazott “puha”

szöveg. De említhetném azt is, hogy *olyan alapvető kérdésben*, minthogy *„ki a gyermek?” az egyezmény híján marad a pontos meghatározásnak*, mert nem mondja meg, hogy mikor kezdődik a gyermekkor (fogantatás vagy születés), csak azt, hogy meddig tart.

Amikor abban gondolkozunk, hogy mit jelent a gyermekjogi szemlélet a testről és biztonságról szóló gyermekkori beszélgetésekben, akkor ezzel szembesülünk: megannyi pozitívuma és előremutató gondolata mellett, *maga az Egyezmény szemérmesen hallgat arról, hogy „hogyan lesz” a gyerek*.

Ennek eredményeként a Vatikántól Írországon át Pakisztánig egyetlen országban sem kellett a gyermekjogok (az Egyezmény elfogadása) kapcsán olyan társadalmilag megosztó kérdésekkel foglalkozni, mint az abortusz, a mesterséges megtermékenyítés vagy a béranyaság. Az ENSZ ráadásul lehetőséget biztosított az Egyezményhez csatlakozó államoknak, hogy úgynevezett „fenntartásokkal” éljenek, vagy „záradékot” fűzzenek egy-egy gyermekjoghoz, ilyen módon kiegészítve vagy módosítva annak tartalmát.

Ez egyrészt könnyítette a gyermekjogok elfogadottságát – másrészt viszont a viták ezekről a kérdésekről időről időre fellángolnak és az eredménytől függően gyengítik vagy erősítik a gyermekjogok pozícióját egy adott közösségben, társadalomban. A Gyermekjogi Bizottság pedig törekszik a fenntartások és kikötések visszavonását

elérni, és megteremteni a gyermekjogok lehető legteljesebb körű érvényesülését a világban.

Az egyezmény elfogadása óta eltelt több mint három évtizedben fontos értelmezési munka zajlott a Gyermekjogi Bizottságban, aminek eredményeként több kommentár is született, és több Kiegészítő Jegyzőkönyvet is elfogadott az ENSZ. A Második ilyen dokumentum releváns is a témánk szempontjából, hiszen a gyermekekkel szembeni kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolás témáját érintette (prostitúció, pornográfia). S azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a*z elmúlt 30 év különösen dinamikus volt olyan változásokban, amelyek a gyermekkort, a gyermekekhez kapcsolódó ismereteinket, vagy a gyermekkorhoz kapcsolódó társadalmi, kulturális elképzeléseket illetik*.

Ezzel együtt is, a gyermekjogok mind a mai napig inkább értelmezési, viszonyulási keretet jelentenek, és nehezen használhatóak explicit jogi normaként.

Az Egyezmény cikkelyei három nagy téma (cél) köré szerveződve gyűjtik össze az alapvető gyermeki jogokat: gondoskodás, védelem, részvétel. A „nemi nevelés” szó szerint nem jelenik meg a szövegben, ami érthető, hiszen a hetvenes-nyolcvanas években ez a kérdés még a progresszív emberi jogi gondolkodók körében sem feltétlenül jelent meg.

A nemi neveléshez köthető egyes témák, mint például az *egészség és az egészségügyi szolgáltatások*hoz való hozzáférés – *családtervezés*, vagy a *higiénia* (24. cikk); a gyermek joga az olyan *oktatáshoz, ami elősegíti a személyisége kibontakozását* (29. cikk) és f*elkészíti, hogy a nemek közötti egyenlőség szellemében* tudja vállalni a szabad társadalomban az élettel járó mindenfajta felelősséget (29. cikk); az előírás, hogy a gyermek *magánéletét* tiszteletben kell tartani (16. cikk); a tömegtájékoztatási eszközök révén a gyermekek megfelelő *tájékoztatáshoz* jussanak (17. cikk); valamint a *gyermekek védelme az erőszaktól* (19. cikk); ill. *nemi kizsákmányolás és nemi erőszak minden formájától való védelem* (34.cikk) viszont megjelennek. Miként az az alaptétel is, hogy az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják *a szülőknek vagy, adott esetben a helyi szokás szerint, a nagycsaládnak vagy a közösségnek, a gyámoknak vagy más, a gyermekért törvényesen felelős személyeknek azt a felelősségét, jogát és kötelességét,* hogy a gyermeknek az Egyezményben elismert jogai gyakorlásához, képességei fejlettségének megfelelően iránymutatást és tanácsokat adjanak (5. cikk).

A gyermekjogok rögzítik, hogy *elsősorban a gyermek szülei, családja, közössége, a körülötte élő felnőttek felelőssége, joga és kötelessége biztosítani, hogy megtörténjenek azok a beszélgetések, amelyek a testről, magánéletről és a biztonságról szólnak* (nemi nevelés), ill. első helyen nekik kell tenniük azért is, hogy a gyermek

védve legyen az erőszaktól és bántalmazástól. A szinte alapvetésnek tekintett „megoldás”, miszerint az iskolák, oktatási intézmények szexuális felvilágosítás címén átveszik ezt a feladatot a szülőktől, nem vezethető le az Egyezményből. Az azonban nem kétséges, hogy az intézményeknek (mint felelős felnőttek közösségének) is van feladata e téren. Bár nem a szülők helyett, hanem mellettük.

A Gyermekjogi Bizottság több dokumentumában is hangsúlyozta, hogy támogatja a gyermekvállalást célzó tájékoztatást, beleértve az egészségügyi témákkal kapcsolatos tájékoztatást. S ennek kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyezmény 18. cikke előírja, hogy a részes államok megfelelő segítséget nyújtsanak a szülőknek a gyermek nevelésével kapcsolatban rájuk háruló felelősség gyakorlásához. *Az iskolák és más intézmények tehát segítői, támogatói a nemi nevelés folyamatának – nem pedig kizárólagos „végrehajtói”*.

A gyermekjogok kijelölheti a testről és biztonságról szóló gyermekkori beszélgetések, a nemi nevelés, megközelítésének hármas fókuszát: *gondoskodás, védelem, részvétel*. Ennek megfelelően nem elég információt adni, s nem elég a gyermek biztonságának (erőszaktól való védelmének) érdekében mindent megtenni. Az egész folyamatnak a gyermek aktív részvételével kell megvalósulnia – a bevonásával, *reflektálva igényeire, szükségleteire, meglévő ismereteire, életkorára,*

értékrendjére, érdeklődésére. Ebben a témában (sem) lehet tárgyként tekinteni a gyermekre.

Minderről részletesebben külön rész foglalkozik a fejezetben, de már ennyiből is látható, hogy a *gyermekjogi megközelítés* nem igazán *tud mit kezdeni a szexuális felvilágosítás leegyszerűsítő,* általános koncepciójával, Magyarországon is leginkább elterjedt *dogmájával*. Az egyszeri, vagy alkalomszerű, a gyermekeket passzív, hallgatói szerepben elképzelő a szexualitás témáján belül elsősorban a szexszel és annak kockázataival, következményeivel foglalkozó frontális előadások erős kritikával illethetőek gyermekjogi oldalról (is).

A *szexuális edukáció és a nemi nevelés* koncepciója jobban megfelel a gyermekjogi szempontoknak, hiszen *folyamatként és párbeszédként* jelenik meg, aminek révén a gyermek képessé válik a saját testével, kapcsolataival, érzelmi életével kapcsolatos felelős döntések meghozatalára[3].

A gyermekjogi szemlélet egyrészt az ENSZ Gyermekjogi Egyezményben foglalt gyermekjogok érvényesülését jelenti, másrészt egy olyan gondolkodást, ami a gyermeket nem a gyermeknevelés vagy -védelem tárgyának tekinti, hanem alanyának; életkorának és képességeinek megfelelően bevonva őt a rá vonatkozó kérdésekbe.

Mindez azért is fontos, mert a gyermekjogi szemlélet, és azon belül különösen a részvételi jogok megvalósulása (*empowering)* a nemi nevelés kontextusában, a gyerekek olyan készségekkel, tudással való felruházását jelenti, ami hosszú távon is erősíti őket, de nem a jövőre fókuszál, hanem már *a jelenben lehetőséget ad nekik az érvényesülésre*.

A „*gyerekek a jelen*” egy olyan gyermekjogi alapüzenet, ami *paradigmaváltás*t igényel több szakmai, társadalmi kérdésben is az oktatástól a szociális és politikai jogokon át pl. a nemi nevelés kérdéséig is. A testről és biztonságról szóló beszélgetések célja nem csak a gyermek jövőbeni várt/elvárt viselkedésére befolyással lenni (pl. családtervezés), hanem a jelenben képessé tenni döntések meghozatalára, önnön jóllétéhez kapcsolódó szükségletei biztosítására.

Ezért is olyan fontos kérdés, hogy mire tartjuk képesnek a gyerekeket? Mit várunk a gyermekkortól? Egyáltalán, meddig van lehetőségünk arra, hogy a nemi nevelést „elvégezzük”? Meddig tart a gyermekkor?

Gyermekkor

A gyermekkor (a törvényi definíció szerint) *18 éves korig tart*. Ezt azért is fontos hangsúlyozni, mert *egyes jogágakban ettől eltérő korhatárok szerepelnek* egyes, felnőttséghez kapcsolt részjogosítványokhoz kapcsolva.

A cselekvőképtelenségből a korlátozott cselekvőképességbe 14 évesen lépünk. A büntethetőség alsó korhatára szintén 14 év (egyes bűncselekményeknél 12 év). A tankötelezettség 16 éves korig tart. Témánk szempontjából fontos korhatár, hogy a beleegyezéses szexuális kapcsolat létesítésének alsó korhatára a fiatalok számára 12 év, ha a másik fél is 14 év alatti[4].

Hiába tűnik a Gyermekjogi Egyezmény alapján egyértelműnek, hogy minden 18 éven aluli személy gyermek, már ez alapján a néhány példa alapján is látható, hogy messze *nem tekinthető egységesnek, hogy miben meddig tekintünk valakit gyermeknek, illetve, hogy mit tart a magyar jogrend (és így a magyar társadalom) a gyermekkor részének*.

Az a gyermek, aki 16 évesen a Polgári Törvénykönyv szerint még nincs teljes cselekvőképessége birtokában, dönthet úgy, hogy házasságot köt – azaz felelős, életre szóló, felnőtt döntést hoz –, miközben ahhoz nincs joga, hogy vegyen magának egy üveg sört, vagy felnőtt kísérő nélkül bemenjen a Fővárosi Állatkertbe.

A törvények szintjén nincs egységes koncepciója a gyermekkornak.

Az egységes koncepció hiányának oka részben az, hogy *a gyermekkor egy társadalmi konstrukció*, a jogrendszerben pedig keverednek a sokszáz éves jogi tradíciók az élet aktuális kihívásaira válaszoló rendelkezésekkel. A fenti

példában egyidejűleg van jelen az a tudás, ami a gyermekek védelmét indokolja az alkoholtartalmú italoktól, és egy idejétmúlt, mára nehezen indokolhatóvá vált hagyománytöredék, ami lehetővé teszi a gyermekházasságot.

A jogrendszer valószínűleg még egy jó ideig nem lesz egységes a tekintetben, hogy a gyermekkor egyes dimenzióiban közel azonos módon húzza meg a „felelősség nélküli vagy korlátozott felelősséggel járó" gyermekkor és a felelős felnőttkor közötti határvonalat.

Mindezt a helyzetet tovább bonyolítja, hogy a gyermekkor társadalmi konstrukció jellegét az is befolyásolja, *mennyiben vágyott, idealizált a gyermekkor*. Tehát a társadalom tagjai „sietnek-e" felnőtté válni – illetve másik oldalról, az állam szeretne-e minél hamarabb, minél nagyobb tömegeket „áthúzni" a gyermekkorból a felnőttkorba, hogy házasodjanak, dolgozzanak, katonáskodjanak stb.

A 20. század második felétől a gyermeklélektan, pszichológia, neurobiológia kutatási eredményei egyre több információval szolgáltak *a gyermekkor fontosságával* kapcsolatban. Lassan társadalmi szinten is felépült, megerősödött az a tudás, hogy *a gyermekkor nem egy átmeneti állapot*, hanem az egyik legfontosabb életkori szakasz, s hogy nagyobb ára van annak az emberi közösségekben, ha a gyerekeket idejekorán „felnövesztjük", mintha a gyermekkort a maga teljességében engednénk megélni[5].

> Lloyd deMause szavaival élve, „a gyermekkor egy rémálom, amiből most kezdtünk felébredni”.

Ma a gyermekkorra igen értékes és fontos időszakként tekintünk Magyarországon – és ez igaz a világ nagy részére, bár eltérő hangsúlyokkal. A gyermekkor egy erős értéktartalmat hordozó kifejezés, amihez sokféle elképzelés, változó elvárások, a felgyorsult világ és az egyre atomizáltabb családi együttélési formák miatt a generációk és az egyes családok között is bizonyos szempontból hamarabb megjelenő és nagyobb különbségek kapcsolódnak. *A technikai fejlődés, és nyilvánvalóan a digitalizáció erősen hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekkor egyszerre atomizáltabb és diffúzabb*. Korábban egy egész falu nevelte a gyerekeket, ma a teljes internet. Ezt lehet minősítő módon, sokféleképpen értékelni – az azonban biztos, hogy a gyermekkort és a gyermekkorhoz kapcsolódó meggyőződéseket és elvárásokat (így a nemi nevelés kérdését) ma nem lehet enélkül vizsgálni[6].

Amikor a fejezet címében szereplő gyermekkor szót nézzük, fontos szem előtt tartani, hogy ez jó eséllyel mást fog jelenteni, de legalábbis más és más érzéseket kelt fog kelteni mindenkiben, aki olvassa. Attól függően, hogy mi a foglalkozása, milyen családban nőtt fel, milyen értékrendet vall, milyen tapasztalatokat és tudást szerzett gyermekként és később felnőttként, milyen weboldalakat olvas és kiket követ a közösségi médiában. *A gyermekkor értelmezése ma*

igen változatos és ellentmondásos lehet – és ebben (ahogy korábban láttuk) a jogszabályok sem tudnak rendet vágni.

A gyermekkorral kapcsolatos meggyőződések és elvárások a történelem során talán most a legdiverzebbek a hasonló társadalmi csoporthoz tartozók között, és a különböző társadalmi rétegek között egyaránt.

Ennek hatása pedig nagyon erős, ha a társadalom egészét nézzük, különösen az olyan megosztó témában, mint az egészséges testkép, a szexualitás, a szexuális orientáció, párkapcsolati, családi minták. Mennyit és hogyan beszéljünk / beszélhetünk ezekről a gyermekeknek? Mikor? Ki? Milyen céljai lehetnek ezeknek a beszélgetéseknek célja az ismeretátadáson kívül? stb.

S ezek a kérdések elsősorban nem elméletiek, és nem kulturális, társadalmi szempontból fontosak. A szülőknek és a gyermekeket körülvevő felelős felnőtteknek a mindennapokban kell tudniuk a megnyugtató választ ezekre.

Annál is inkább, mert *a 21. századra, a magánélet soha korábban nem látott szelete vált nyilvánossá* – beleértve a gyermekvállalást, gyermeknevelést is. Az egyre nagyobb különbségeket (vagy a korábban is meglévőeket látványosabban) megmutató közösségi média platformok új terheket raknak a szülők és a gyerekekért felelős felnőttek vállára. A „mit szabad” és a „mit lehet” kérdésében okosnak lenni és „jól” nevelni egy gyermeket elképesztően nehéz folyamatos méricskélés, összehasonlítgatás, megfelelés és kritika mellett. A nemi nevelés szempontjából pedig csupa

provokatív kérdésről van szó, aminek ellentmondásos megítélése miatt *a szülők gyakran tovább viszik a korábbi generációk tabusító, hárító attitűdjét*. Nagy a félelem attól, hogy bármit is mondjanak a gyermeküknek, és így marad a „ha nem mondok semmit, nem csinálok bajt” meggyőződés.

Amiről ma már egyértelműen tudjuk, hogy igenis bajt okoz, kártékony, de legalábbis veszélyes, hiszen *a gyerekeknek szinte határtalan lehetőségeik vannak, hogy megkeressék a saját válaszaikat, ha a szüleik, vagy a számukra fontos felnőttek nem mondanak nekik semmit*. A nemi nevelés szempontjából itt elsősorban az internetes letöltések több mint harmadát jelentő pornográf tartalmakra érdemes gondolni.

A fejlett világban a pornó egyetlen kattintásra van a gyerekektől.

Hiába kötelező a 18-as karikát kitenni a szexualitást nyíltan és öncélúan bemutató tartalmak elé, ez nyilvánvalóan csak egy apró késleltetés a kíváncsi gyerekek számára. A gyermekkornak ma már masszív része lehet a pornográfia, tehát a valódi kérdések nem is azok, hogy mennyit, hogyan, mikor beszéljünk a gyerekekkel a szexualitásról, hanem hogy képesek vagyunk-e elfogadni azt a tényt, hogy *ma már minden gyermekkor digitális (is), és így pornográfiával fertőzött*. Ne feledjük, nem csak a pornó oldalakon találkozhat a gyermek felnőtt tartalmakkal, hanem a kevésbé ellenőrzött közösségi, tartalommegosztó siteokon

is. Az „ártatlan gyermekkor” – ebből a szempontból legalábbis – hamarabb véget ér.

Ennek a fejezetnek nem célja magával a nemi neveléssel részletesen foglalkozni, de a honnan kezdődik és meddig tart a gyermekkor kérdéséhez nagyon szorosan kapcsolódik, és gyermekjogi szempontból is releváns *a folyamatszemlélet, a viselkedésen keresztüli tanulás és a mintakövetés* kérdése.

A *Gyermekjogi Egyezmény a 18 éves korig tartó időszakot egy egységként kezeli,* hangsúlyozva ezzel, hogy optimális esetben az egyes gyermekjogok bár változó intenzitással és tartalommal, de folyamatosan kell, hogy érvényesüljenek.

A nemi nevelés is ennek megfelelően egy folyamat, ami a gyermek születésétől kezdődik (a WHO szexuális edukációra vonatkozó ajánlása is ezt erősíti meg[7]). Mindig a gyermek életkorának és belátási, beszámítási képességének megfelelően, de folyamatosan kelle(ne) foglalkozni azokkal a témákkal, amelyek a szexualitás körébe tartoznak. Hiszen *a szexualitás nem csak szex*.

Az egészséges testkép, énkép, a gyermek családi és kapcsolati mintái, kötődési mintázatai együttesen adják ki a szexualitással kapcsolatos ismeretek, érzékenység, tudás/tudáshiány teljességét.

Ráadásul a gyerekek nem csak beszélgetéseket révén tanulnak ezekről a témákról, hanem a szülők és más, referenciaszemélynek számító felnőttek és kortársak

viselkedésén, és a médiában látható mintákon keresztül is. Minden gyermeknek van teste és érzései, reagál a külvilágra, arra ahogyan az őt körülvevő felnőttek bánnak vele. Ahogyan a gyermeknevelés sem csak a szavakból és beszélgetésekből áll, a nemi nevelés is magában foglalja a nonverbális kommunikációt, mintakövetést, viselkedésen keresztüli tanulást. A szülők és más felnőttek tehát akkor is gyakorolják a nemi nevelést, amikor ennek nincsenek tudatában – ennek minden előnyével és hátrányával együtt.

A gyermekjogi megközelítés is ezt erősíti meg: *a család és a gyermeket körülvevő felelős felnőttek közös felelőssége, hogy a gyermeket 18 éves koráig megfelelő védelemben részesítsék és gondoskodjanak róluk, biztosítva, hogy aktív részesei lehessenek a saját életükne*[8]. Elsődlegesen a szülő feladata, felelőssége, hogy a gyermekének a nemi nevelést biztosítsa. Az a gyermek, akinek a családjában ez nem történik meg, óhatatlanul nagyobb veszélynek van kitéve a bántalmazás és erőszak, az ártalmas és veszélyes hatások, illetve az internet és a tömegmédia szexualizált vagy pornográf tartalmaival kapcsolatban.

> A nemi nevelés a gyermekjogi megközelítés szerint a gyermeknevelés integráns része.

Legfontosabb tartalmi elemeiről, fókuszairól a következő részben írunk részletesebben.

A testről és biztonságról szóló diskurzusok elemei a Gyermekjogi Egyezmény szerint

A gyermek joga az egészséghez (24. cikk)

A testről és biztonságról szóló diskurzusok alaptétele az egészség és a higiénia. A szexuális felvilágosítás órákat sok esetben védőnők tartják (akik bár szorosan együtt dolgoznak a gyermekvédelmi rendszerrel, de hivatásrend szerint az egészségügyi szektorhoz tartoznak). Az Európában jelenleg érvényben lévő, szexuális edukációra vonatkozó standardokat és ajánlásokat az ENSZ egészségügyi és oktatási szervezeti készítették[9], [10]. A széleskörű nemzetközi együttműködésben kialakított, tudományos bizonyítékokon alapuló ajánlásokat ugyanakkor hazánkban jelenleg kevés szervezet, szakember tartja felvállaltan követendőnek.

Az Egyezmény 24. cikke alapvetésként mondja ki, hogy *minden gyermeknek joga van a lehető legjobb egészségi állapothoz*. Az egészségre nevelés, az egészséges testi és lelki állapotra való igény megteremtése gyermekkorban történik, miként annak tudatosítása is, hogy az egészség nem pusztán a betegség vagy fogyatékosság hiánya.

Az Egyezmény alapszövegén kívül két átfogó kommentár is foglalkozik az egészség témájával. 2003-ban fogadta el az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény

összefüggésében”, valamint a „HIV/AIDS és a gyermekek jogai” c. dokumentumokat.

Az egészséghez való jog az ENSZ értelmezésében *magában foglalja azt a szabadságot, hogy az egyén felügyelje egészségét és testét, illetve, hogy megélje szexuális és reproduktív szabadságát*.

A családtervezéshez, a várandóssággal kapcsolatos információkhoz való hozzáférés, terhesség esetén a megfelelő ellátás joga mind a 24. cikk alá tartozik. Ez utóbbi azért is nagyon fontos Magyarországon, mert Romániával és Bulgáriával együtt vezetjük az európai statisztikát a tinédzser terhességek számában[11].

A *családtervezés* a nem kívánt terhesség megelőzése mellett a gyermekek számának és érkezésének megtervezéséről is szól, ami mutatja, hogy nem csupán „technikai” kérdés. Nem elegendő a helyes óvszer használatot bemutatni, vagy beszélni a fogamzásgátlókról és más módszerekről – fontos, hogy a gyerekeknek legyen lehetőségük beszélgetni arról, hogy milyen családot szeretnének, milyen elképzeléseik vannak az intimitásról, a párkapcsolatokról, milyen mintákat hoznak stb.

A családtervezés kapcsán több részes állam is fenntartásokat és záradékokat fűzött az Egyezmény általuk ratifikált szövegéhez. Például a Szentszék a családtervezési nevelés szolgáltatások alatt a családtervezés természetes módjait érti csak, miközben Lengyelország azt a kiegészítést tette, hogy a családtervezésnek összhangban

kell lenniük az erkölcsi elvekkel. Magyarország hasonló kikötést nem fűzött a gyermekjogokhoz.

A *nemi úton terjedő betegségek* közül az Egyezmény és a kapcsolódó kommentárok a *HIV/AIDS*-re fókuszálnak elsősorban, ami érthető, hiszen a szöveg keletkezésekor ez volt a (széleskörű társadalmi hatásait is tekintve) legfenyegetőbb betegség a világban. Ma kisebb a fókusz az AIDS-en, de nem kérdés, hogy az ezzel és egyéb fertőző betegségekkel kapcsolatos tájékoztatás, érzékenyítés, fontos és integráns részét jelenti a nemi nevelésnek.

A fizikai egészség mellett az Egyezmény és a 24. cikkhez kapcsolódó átfogó kommentár hangsúlyozza a mentális, lelki egészség fontosságát is – különös tekintettel a serdülőkre. Ennek kapcsán pedig a megfelelő szolgáltatásokhoz való hozzáférés jogát is.

A gyermekek biztonsága érdekében biztosítani kell, hogy *minden gyermek szabadon, megfelelő titoktartás mellett beszélhessen szükségletei szerint képzett szakemberekkel vagy bizalmi felnőttekkel azokról a kérdésekről, amelyek saját egészségével kapcsolatosak.*

A gyermek joga az oktatáshoz (29. cikk)

Az Egyezmény 29. cikke előírja, hogy minden gyermeknek joga az olyan *oktatáshoz, ami elősegíti a személyisége kibontakozását* és f*elkészíti, hogy a nemek közötti egyenlőség szellemében* tudja vállalni a szabad

társadalomban az élettel járó mindenfajta felelősséget. Ennél természetesen többet, és részletesebben tartalmaz a cikkely – a kiemelés a nemi nevelés szempontjából releváns részeket tartalmazza.

A Gyermekjogi Bizottság 3. számú átfogó kommentárja ehhez kapcsolódóan kifejti, hogy az *államoknak tartózkodniuk kell az egészséggel kapcsolatos tájékoztatás cenzúrázásától, visszatartásától vagy szándékos elferdítésétől* – beleértve a szexuális nevelést és tájékoztatást (16. bekezdés).

Az Egyezmény rögzíti (5. cikk), hogy *elsődlegesen a szülők*et vagy, adott esetben a helyi szokás szerint, a nagycsaládot vagy a közösséget, a gyámokat vagy más, a gyermekért törvényesen felelős személyeket illeti azt a felelősség, jog és kötelesség, hogy a gyermeknek az Egyezményben elismert jogai gyakorlásához, képességei fejlettségének megfelelően iránymutatást és tanácsokat adjanak.

> Az Egyezmény első körben a szülőkhöz rendeli a gyermekek nemi nevelését, és emellé teszi azt, hogy *az oktatás során az intézményekben is kapják meg a megfelelő információkat a gyermekek.*

Ezt egészíti ki az az elvárás az oktatással szemben, hogy a *nemek közötti egyenlőség elveivel összhangban legyen a tanterv*, és a gyermekek testi, szellemi, lelki és érzelmi fejlesztését szolgája, egyensúlyt teremtve az intellektuális,

szociális és gyakorlati készségek tanításában. Valamint, hogy legyen biztonságos, erőszakmentes és barátságos az iskolai környezet.

A gyermek joga a magánélethez (16. cikk)

A gyermeket az Egyezmény előírásai szerint nem szabad alávetni *magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban* önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak. A gyereknek joga van arra, hogy naplójába ne nézzenek bele, szobáját, szekrényét, táskáját ne kutassák át. Ahogy az előző pontnál már szerepelt, joga van arra is, hogy *bizalmas* beszélgetést folytasson szakemberekkel és más felnőttekkel. A *titoktartás* serdülők esetén az egészségügyi adatokra is ki kell, hogy terjedjen.

A Gyermekjogi Bizottság vitairataiban kiemeli, hogy a 16. cikk a médiát is kötelezi, hogy ne éljen vissza a gyermekkel, óvja magánéletét amikor olyan eseményekről tudósít, amelyek 18 éven aluli gyermeket érintenek.

A gyermek határainak tiszteletben tartása – és az ehhez kapcsolódó gyermekkori tapasztalás, megélés – nagyon fontos része a nemi nevelésnek.

A gyermek joga ahhoz, hogy megfelelő tájékoztatáshoz jusson (17. cikk)

Az Egyezmény a tömegtájékoztatás szerepéről is szól, de általánosságban is kiemeli, hogy minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy különböző forrásokból *hozzájusson azokhoz az információkhoz, amelyek testi és lelki egészségét szolgálják*. A serdülők egészsége kapcsán a 4. számú átfogó kommentár is kiemeli, hogy az állam kötelessége annak biztosítása, hogy mind az iskolában, mind azon kívül megfelelő tájékoztatást kapjanak a gyerekek arról, *hogyan védjék egészségüket és fejlődésüket*, *melyek az egészségtudatos viselkedési módok*, és semmilyen ezekkel kapcsolatos információt ne tagadjanak meg tőlük. Ez alatt értendő a dohány, alkohol és más szerek használatáról és az azokkal való visszaélésről, a biztonságos és másokat tiszteletben tartó társas és szexuális viselkedésről, táplálkozásról és testmozgásról szóló tájékoztatás.

A tömegtájékoztatás, média kapcsán a 2005-ben kiadott, „A gyermek jogainak megvalósulása a kora gyermekkorban" című átfogó kommentárban *a Gyermekjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki az interneten kínált tartalmak választékának és hozzáférhetőségének gyors növekedése miatt*. A pornográf tartalmakhoz való szabad hozzáférés mellett az erőszakos, az egészségre veszélyes (pl. táplálkozási zavarokat, öngyilkosságot népszerűsítő), a radikális ideológiákat népszerűsítő, a gyermekek kihasználására és kizsákmányolására alkalmas oldalak is igen komoly veszélyforrást jelentenek. Az Egyezményben részes államok felelőssége ezen a területen kettős a kommentár szerint: szabályozniuk kell a médiában

megjelenő termékek előállítását és terjesztését a gyermekek védelme érdekében, másrészt támogatniuk kell a szülőket, felelős felnőtteket, hogy ezekkel az új kockázatokkal, veszélyekkel kapcsolatban felkészültek legyenek.

A gyermekek védelme az erőszaktól (19. cikk)

Az Egyezmény szövege szerint *minden gyermeket meg kell védeni az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagolás, a rossz bánásmód vagy a kizsákmányolás – ideértve a nemi erőszakot is – bármilyen formájától*. A 19. cikk azt is előírja, hogy minden részes államban olyan hatékony eljárásoknak kell működniük, amelyek biztosítják, hogy az ilyen cselekményeket felismerjék, bejelentsék, az illetékes helyen azt kivizsgálják, kezeljék, az esetet figyelemmel kísérjék, és szükség esetén a bírósági eljárások is meginduljanak.

Az Egyezményben kimondott *zéró tolerancia* a bántalmazás valamennyi formájával szemben, 2005-ben, a Gyermekvédelmi törvény módosításával ismételt megerősítést nyert Magyarországon, ezzel is megerősítve az erőszakmentes gyermekkorral kapcsolatos jogalkotói elkötelezettséget. Ennek az előírásnak a gyakorlati érvényesülése mind a mai napig kétséges és vita tárgya. Az *erőszakmentes gyermekkor* ideája általánosan elfogadott a nyugati társadalmakban, de annak megítélése, hogy hol kezdődik az erőszak és mi számít bántalmazásnak ill. mi

tartozik a fegyelmezés, nevelés megengedett eszköztárába, sokak számára kérdés.

A gyermek biztonsága, testi integritásának és érzelmi biztonságának védelme szempontjából nem kérdés a zéró tolerancia elv fontossága. Itt kell hangsúlyozni azt is, hogy *a gyermek biztonságának megteremtése (child safeguarding) nem egyenlő a gyermek védelmével (child protection)*. Előbbi holisztikus, a gyermekjogok érvényesülésének teljességén alapuló, a prevenciós szemléletet is magában foglaló megközelítés. Utóbbi a megfelelő beavatkozást és reakciót biztosítja gyermekbántalmazás és veszélyeztetés esetén. A nemi nevelés a *safeguarding* része, míg a megtörtént erőszak esetekben való hatékony intervenció és kezelés a gyermekvédelem körébe tartozik, ideértve a gyermekek védelmét célzó, a gyermekek legfőbb érdekét (3. cikk) tiszteletben tartó hatósági eljárásokat is.

A gyermek védelme a nemi kizsákmányolás és nemi erőszak minden formájától (34. cikk)

Az Egyezmény 1989-ben elfogadott szövege szűkszavúan rendelkezik a gyermekek szexuális kizsákmányolással szembeni védelméről, amit 2000-ben, a gyermekkereskedelemről, gyermekprostitúcióról és gyermekpornográfiáról szóló Kiegészítő Jegyzőkönyv igyekszik korrigálni. De az azóta eltelt több mint két évtized, különösképpen a metoo mozgalom és az annak kapcsán a társadalmi tudás változása a gyermekekkel

szembeni szexuális visszaélésekről, ennek a szavatosságát is kikezdte. Ennek leglátványosabb jele talán az, hogy a címben szereplő egyetlen kifejezés sem használatos ma már a szakirodalomban (és a jogszabályokban).

Az *emberkereskedelem* lett az az ernyőfogalom, ami alá a kereskedelmi célú szexuális kizsákmányoláshoz kapcsolódó jelenségek bekerültek.

Mivel gyermekek esetén az önkéntesség és a választás szabadsága fel sem merül, a gyermekprostitúció kifejezés is kikerült a szakmai szótárakból, és hasonló indokok miatt gyermekpornográfia helyett is „*gyermekkel szembeni szexuális erőszakról készült felvétel*" (CSAM – *child sexual abuse material)* az Európa Tanács, a Lanzarote Bizottság, és a témával foglalkozó más nemzetközi szervezetek terminológiai ajánlása[12].

Ez nem csak játék a szavakkal. A kilencvenes évek óta robbanásszerűen nőtt a tudás, és ezzel együtt a társadalmi érzékenység a gyermekekkel szembeni szexuális erőszakkal és kizsákmányolással szemben.

> Az ENSZ Millenniumi céljai között kiemelten szerepel *2030-ig a gyermekbántalmazás és a szexuális erőszak megszüntetése a világban.*

Ez ambíciózus cél, és valószínűleg álom marad – miközben azért számos területen, így pl. a lányokkal szemben alkalmazott nemiszerv-csonkítással (FGM – *female genital mutilation*), a szexturizmussal szembeni fellépés, vagy a 18

éven aluli gyermekek egységes büntetőjogi védelme a szexuális kizsákmányolással szemben (függetlenül a beleegyezéses szexuális kapcsolat alsó korhatárától) komoly globális eredmény, és vitathatatlanul részsiker[13].

A gyerekekkel folytatott testről és biztonságról szóló diskurzusokban tagadhatatlanul részt kellene, hogy kapjanak ezek a témák. Sajnos jelenleg inkább annak van gyakorlata, hogy azokba a gyermekcsoportokba visznek el tematikus programokat, akiket veszélyeztetettnek tartanak (pl. családjukon kívül, állami gondoskodásban nevelkedő gyermekek) ahelyett, hogy általánosan megtörténne a téma iránti érzékenyítés, tudásátadás.

Összegzés

A gyermekjogi megközelítés érvényes és fontos a testről és biztonságról szóló gyermekkori diskurzusokban. Egyrészt segíti azoknak a témáknak és területeknek a számbavételét, amelyekkel kapcsolatban a gyerekeknek joguk van a megfelelő információhoz és tudáshoz, másrészt támogatja a nemi nevelés integratív, folyamat szemléletű, holisztikus módszertanait.

Minden gyermeknek joga van arra, hogy életkorának és belátási képességének megfelelően nemi nevelésben részesüljön. Az államnak pedig a szülőknek nyújtott támogatással és útmutatással, a megfelelő intézményi és szakmai szolgáltatások biztosításával, a gyermekjogok tiszteletben tartásával és a gyermekek védelmének

teljeskörű biztosításával kell hozzájárulnia, hogy az egészséges gyermekkor a lehető legtöbbek számára megvalósulhasson.

A szexualitás az a terület, ahol mindenki egyéni döntéseket hoz. A gyermekkor, életünk első 18 éve, ebből a szempontból is meghatározó, és erősen kihat arra, ki, milyen döntéseket fog meghozni a saját testével, kapcsolataival, érzelmi életével, családjával kapcsolatban. A felnőttkort nem készen kapjuk, gyermekkorban „gyártjuk” le hozzá az elemeket, amikből aztán jól-rosszul építkezni fogunk. Ha felnőtt társadalmunk komolyan venné a gyermekek nemi nevelésének felelősségét, alapvető segítséget tudnánk adni a gyermekeknek egy boldog gyermekkorhoz és egy sikeres élethez.

Jegyzetek

1 ENSZ Gyermekjogi Egyezményéről minden információ magyarul elérhető. Forrás: gyermekjogiegyezmeny.hu

2 UNICEF (2009). Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület. Budapest. https://tinyurl.com/2p85eh3w

3 *International Technical and Programmatic Guidance on Out-of-School Comprehensive Sexuality Education* (CSE). UNFPA. 2020. https://tinyurl.com/yc5r5yf3

4 2012. évi C. törvény (Btk.), 197. § https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200100.TV

5 DeMause, L. (Ed.) (1995). *The history of childhood*. Jason Aronson, Incorporated, NY, USA.

6 Czető, K. (2018). A gyermekkor értelmezési lehetőségei a fejlődésközpontú-és az új szociológiai paradigma mentén. *Neveléstudomány*, 2018/3, pp. 19–33. DOI: 10.21549/NTNY.23.2018.3.2

7 WHO Regional Office for Europe and BZgA (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe, A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists*. Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne. (magyarul http://www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html

8 UNICEF (2009). *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület.

Budapest. https://tinyurl.com/2p85eh3w

9 World Health Organization (WHO) Regional Office for Europe and BZgA. (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe: A Framework for Policy Makers, Education and Health Authorities and Specialists*. Köln: BZgA. 25.o.

10 UNESCO (2018). *International technical guidance on sexuality education An evidence-informed approach*. https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf

11 Eurostat (2017). *Teenage and older mothers in the EU*. https://tinyurl.com/2p8k5rw7

12 *Lanzarote Egyezmény*. https://www.coe.int/en/web/children/convention

13 Bellamy, A. J. (é.n.). *The 2030 Agenda Reducing All Forms of Violence*. https://www.un.org/en/chronicle/article/2030-agenda-reducing-all-forms-violence

A szexuális nevelés mint az egészségnevelés része

Miklós Eszter

Bevezetés

> *„Az egészséget az emberek hozzák létre és élik meg a mindennapi életük azon színterein, ahol tanulnak, dolgoznak, játszanak és szeretnek.”*[1] *(WHO, 1986)*

Az egészségnevelés, köztük a szexuális edukáció is mára már általánosan jelen van az iskolákban, azonban sokszor látjuk, hogy a pedagógusok a mai napig kevés támogatást és hiteles információt kapnak ahhoz, hogy a fiatalok számára autentikus és a kérdéseikre valóban válaszoló egészségnevelést valósíthassanak meg. A leghatékonyabb, a fiatalok igényeihez és ismeretszintjéhez leginkább illeszkedő eszköztár kiválasztásához ismernünk kell a szexuális nevelés fogalmait, témáit, módszereit és mindazokat a szerteágazó társterületeket, amelyek szerepet játszanak a holisztikus szexedukáció létrejöttében. Ezért ebben a fejezetben áttekintjük az egészségmagatartás és az egészségnevelés kapcsolatát, kiemelve a szexuális egészség és a szexuális edukáció szerepét és fontosságát az

egészségnevelésben. Ismertetjük a szexuális nevelés definícióját, formáit, kérdésköreit, illetve megvalósulási módjait, azok nehézségeit, a hozzá szükséges készségeket és attitűdöket.

Válaszokat keresünk azokra a szexedukációval kapcsolatos leggyakoribb kérdésekre, mint hogy kinek a feladata a szexedukáció, kiknek és milyen kortól szól és „szabad" szexedukációt tartani, illetve hogyan lehet jól csinálni a szexuális nevelést?

Egészségnevelés

Az egészségről való általános gondolkodásunk, annak erőforrásként való számontartása nagyban meghatározza azokat a viselkedéseket, amelyeket egészségünk megtartása vagy épp visszaszerzése érdekében teszünk. Ezért az egészség értékként való kezelését azok a viselkedések, szokások, attitűdök – azaz az *egészségmagatartás* – manifesztálják, amelyeket annak érdekében teszünk, hogy egészségünket védjük, fenntartsuk, vagy fejlesszük[2]. Az egészségmagatartás személyes jellemzői azonban jelentős társas és közösségi, társadalmi és kulturális meghatározottsággal bírnak[3]. A preventív és egészségfejlesztő viselkedések és attitűdök kialakítása mindenkitől tudatos magatartást kíván, amihez elengedhetetlen az *egészségnevelés*, amely lehetővé teszi, hogy a fiatalok egészséggel kapcsolatos ismereteket és készségeket sajátítsanak el[4].

De mit is értünk egészségnevelés alatt? *Egészségnevelés alatt azt a tudatosan létrehozott tanulási tevékenységet, tevékenységek összességét értjük, amely elősegíti az egyén és a közösség egészségmegőrzését, a betegségek megelőzését, az egészségmagatartás kialakítását*. Az egészségnevelés feladata olyan nevelő tevékenység biztosítása, amely mindezek megvalósulása érdekében pozitív magatartásformák és szokások kialakulásának és fenntartásának elősegítésére irányul. Ez magában foglalja az információk átadását, a szokások és a készségek kialakításának előmozdítását, illetve az attitűdök formálását[5].

Mindezt a magatartásformálást az egészségnevelés több tudományterület együttes jelenlétével és eszköztárának felhasználásával valósítja meg. Az egészségnevelés tehát egy *komplex jellegű tudományág*, amelyben az orvostudomány, a pszichológia, a szociológia, a pedagógia és a neveléstudomány kölcsönhatásban jelenik meg. Gritz Arnoldné így fogalmaz: *„Az egészségnevelés feladatköre (tartalma) így lényegesen kitágul: figyelembe veszi az ember biológiai állapotát (testi, szervezeti egészségét) csakúgy, mint a lelki (szellemi, érzelmi, törekvéses) tulajdonságait és a társadalmi együttélésből adódó szociális státuszát (anyagi-gazdasági helyzetét, családi harmóniáját, társadalmi beilleszkedési zavarait) és ezek együttes hatás-rendszerében ítéli meg tennivalóit.”*[6].

Ez a nevelő tevékenység megnyilvánulhat a hagyományos felosztás szerint *primer, szekunder és tercier*

prevencióban, illetve az újabban használt felosztás szerinti univerzális, szelektív vagy indikált prevencióban[7]. A primer prevenciók (pl. edukációk) a megelőzést, egészségmegőrzést tűzik ki célul, a szekunder prevenció (pl. szűrőviszgálatok) már a kockázati helyzetben, a betegségük korai stádiumában lévőkre helyezi a hangsúlyt, a tercier prevenció fókuszában pedig a betegek, utógondozottak és rehabilitációra szorulók vannak (pl. gondozóhálózatok, a szerhasználók tűcsereprogramja).

A prevenciók fajtáinak részletesebb ismertetése túlmutat a jelen fejezet keretein, azonban fontos kiemelnünk, hogy általában az egészségnevelés, és annak részeként a szexuális nevelés is elsősorban primer prevencióként jelenik meg, figyelembe véve, hogy ebben az esetben tudjuk a leginkább megelőzni a problémás viselkedést, valamint megfelelő tudást és készséget átadni a későbbi örömteli és egészséges szexuális élet kialakításához. Bár *a primer prevenció egész életen át megvalósítható folyamat,* az egészség szempontjából kiemelt jelentőséggel bír az életnek a korai (óvodás és iskolás) időszaka, és az ekkortól jelen lévő egészségnevelés, hiszen nagy részben ebben a korban alakulnak ki és rögzülnek az egészségmagatartások, legyenek azok kedvezőek vagy épp kedvezőtlenek[8].

Ez a korai egészségnevelés több színtéren is megvalósulhat. A család mint elsődleges szocializációs közeg mellett az intézményi egészségnevelés fontosságát és szerepét hangsúlyozza az a tény, hogy az

egészségmagatartás a leghatékonyabban az emberek mindennapi életterében, közösségében formálható.

> A gyermekek és serdülők számára a *mindennapi élettér*, ahol az idejük legnagyobb részét töltik, személyközi tapasztalataikat szerzik, a nevelési intézmény és az otthon[9]. Így a megfelelő egészségmagatartás kialakítása részben *pedagógiai feladatként* jelenik meg[10].

Emellett érvként szolgálhat az intézményi egészségnevelés mellett az is, hogy a teljes élettartamra nézve annál nagyobb a megtérülő prevenciós haszon, minél korábban valósul meg az edukáció[11]. Ez a haszon az egyén és a társadalom szintjén egyaránt megjelenik.

Szexedukáció – A szexuális nevelés mint az egészségnevelés része

Miért van szükség szexuális edukációra?

A szexuális nevelés fontosságát számos bio-pszicho-szociális tényező támasztja alá. Néhány közülük a szexuális egészség fejlesztését, a szexuális érettség magasabb szintjének elérését segíti elő, hozzájárulva a szexuális egészség megteremtéséhez. Más részük a testi-lelki egészségre jelent veszélyt, így ezek megelőzése, előfordulásuk csökkentése, esetleg a káros

következmények mérséklése jelenik meg célként az edukációs folyamat során. Éppen ezért a szexuális edukáció fontosságát tárgyalhatjuk a veszélyek, negatív aspektusok szempontjából, másrészt fókuszálhatunk a szexualitás pozitív hatásainak megélésére és elősegítésére[12].

Az elmúlt évtizedek során a pszichológia különböző területeinek kutatói egyre inkább szorgalmazták a szexualitással kapcsolatos paradigmaváltást, a negatív következmények túlhangsúlyozása helyett a szexuális működés pozitív, normatív és örömteli dimenzióinak alaposabb tanulmányozása mellett érvelve[13]. A jól működő szexualitás testi és mentális egészségvédő szerepe régóta kutatott terület, az eredmények többek között azt mutatják, hogy a rendszeres szexuális életet élőknek jobb az általános egészségi állapota[14], a jól funkcionáló szexualitás protektív faktorként jelenhet meg különböző specifikus egészségi állapotok esetében, mint például a kardiovaszkuláris betegségek[15], valamint kimutatták a párkapcsolati elégedettségben játszott fontos szerepét is[16]. Krueger ezek alapján kiemeli, hogy a szexuális életnek az egyén egészsége szempontjából egyaránt fontos *fenntartó, preventív* és *pszichológiai funkciója* is van. A fenntartó szerep megjelenhet a hormonális és a neutrális hatások révén, a preventív hatásra utalnak például a szexuális élet pozitív hatásai a menopauza tüneteire, míg a pszichológiai funkciója leginkább a jóllét, a pozitív önértékelés és a boldogság elérésében és fenntartásában mutatkozik meg[17]. Diamond és Huebner[18] felvetik továbbá azt is, hogy a

hosszútávú párkapcsolatok egészségvédő szerepe részben a rendszeres, örömteli szexuális együttléteken keresztül fejti ki hatását.

Bár az egészséges szexuális élet fontossága és vitathatatlan szerepe az egyén egészségében és jóllétében mára egyértelmű, *a szexuális egészség* első definiálásához mégis az 1970-es évekig kellett várni, a jelenleg is használt, kiterjesztett definíciót pedig csak jóval később, 2005-ben fogalmazták meg. A WHO, az Egészségügyi Világszervezet 2005 óta használt definíciója szerint *„A szexuális egészség a fizikai, érzelmi, mentális és szociális jóllét állapota a szexualitás vonatkozásában, nem csupán a betegség, a diszfunkció vagy a fogyatékosság hiánya. A szexuális egészség megköveteli a szexualitás és a szexuális kapcsolatok pozitív és tiszteletteljes megközelítését, valamint az élvezetes és biztonságos élmények lehetőségét, kényszerektől, megkülönböztetéstől és erőszaktól mentesen. A szexuális egészség elérése és megtartása érdekében minden személy szexuális jogait tiszteletben kell tartani, védeni és teljesíteni.”*[19]

Láthatjuk, hogy a szexuális egészség fogalma túlmutat a szűk értelemben vett szexualitáson, hiszen a szexuális élvezet és az örömteli szexuális élet ugyanúgy hozzátartozik a szexuális egészséghez, mint mindazok a felelősségteljes szexuális viselkedések, amelyek minimalizálják a rövid és hosszú távú negatív következményeket[20].

Mivel a jól funkcionáló szexualitás az élet különböző területein hat a személy életminőségére, legyen szó az egészségéről, a párkapcsolatáról vagy épp a mentális jóllétéről, a szexuális neveléssel foglalkozó szakemberek egy része úgy gondolja, hogy a szexedukáció fókuszába azt érdemes helyezni, hogy a fiatalok hogyan tudják a leginkább megtalálni az *egyensúlyt* a szexuális érintkezés előnyeinek megtapasztalása és kockázatainak elkerülése között az optimális pszichológiai és fizikai jóllét szolgálatában[21].

Ezt a célt szem előtt tartva tehát, ahogy a szexuális egészség, úgy a szexuális edukáció sem ragadhat meg a szexualitás biológiai, testi, egészségügyi vonatkozásainál, ellenkezőleg, magába kell foglalnia mindazt az érzelmi, kapcsolati, viselkedési komponenst is, amely az intim kapcsolatokhoz hozzá tartozik.

> A szexuális nevelés ekként „a nemiség kognitív, emocionális, szociális, interaktív és testi vonatkozásainak megtanulását jelenti”[22].

A kockázatok csökkentése, a testi és lelki egészség megőrzése

Az eddigiekben kitértünk az érett és jól funkcionáló szexualitás hatására a jóllétre, a szexuális élet növekedés alapú, pozitív vonatkozásaira, azonban nem tekinthetünk el az edukáció szükségességének másik oldaláról, a veszélyek

csökkentésének fontosságáról sem. A szexualitással összekapcsolt *leggyakoribb kockázatok* közé tartozik a védekezés hiánya, a *nemkívánt fiatalkori terhesség és abortusz,* a *szexuális úton terjedő betegségek,* valamint a *szexuális abúzus és kizsákmányolás*.

A szexuális aktivitások során az egyik leggyakrabban előforduló veszélyforrás a megfelelő védekezés nélkülözése. A 2014-es HBSC-kutatás szerint a megkérdezett 9–11. évfolyamos fiúk 13,5%-a, a lányok 14,8%-a nem védekezett az utolsó szexuális együttlét alkalmával[23]. Ennek a rizikómagatartásnak két lehetséges következményével is számolnunk kell: a *nem kívánt terhesség*gel és a *nemi úton terjedő fertőzés*ekkel (*STI = sexually transmitted infection*). Azonban fontos szem előtt tartanunk, hogy amennyiben ezek bekövetkeznek, számos további negatív hatást vonhatnak maguk után, hiszen nem elszigetelt eseményként jelennek meg a fiatal életében, hanem annak kontextusába ágyazódva.

A *serdülőkori terhesség*gel együttjáró tényezőket, valamint következményeket vizsgálva komoly testi és lelki megterhelést jelentő egészségügyi és szociális faktorokat találhatunk. A fiatalkori terhesség és a szülés során nagyobb valószínűséggel fordulhatnak elő komplikációk, amelyek veszélyeztetik a serdülő és a gyermeke életét[24], valamint ehhez kapcsolódik a testi és pszichés egészséget veszélyeztető *abortusz* is. Világszinten vezető haláloknak számítanak a 15–19 év közötti lányok körében azok a komplikációk, amelyek a serdülőkori terhesség, szülés és

abortusz során lépnek fel[25]. Ahogy a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület (CSAGYI) *serdülőkori terhesség*gel foglalkozó 2012-es cikke ismerteti[26], Magyarországon átlagosan 27 19 évesnél fiatalabb lány esik teherbe, és 14 lány szül naponta. Ez évente közel 10 000 teherbeesést jelent ebben a korosztályban, amelynek hozzávetőleg a fele abortusszal végződik. A Hintalovon Alapítvány 2018-as Gyermekjogi Jelentése[27] arról számol be, hogy 2011 óta 36%-kal nőtt a 15–19 éves kamaszlányok körében a korcsoport tagjaira jutó születések száma, ami a többi korosztállyal összehasonlítva a legintenzívebb növekedésnek számít. Egy nemzetközi összehasonlító kutatás eredményei szerint a serdülőkori terhesség 2011-ben a vizsgált 21 ország közül Magyarországon fordult elő a legnagyobb arányban a 10 és 14 év közöttiek körében[28]. Hasonlóan magas arányt találhatunk az Eurostat 2015-ös adataiban[29] is, amely szerint az Európai Unió országai közül Romániában és Bulgáriában 10-ből 1 gyermeket tinédzser (20 év alatti) anya hoz a világra. Ezt a két országot, ahol a legmagasabb a serdülőkori terhesség aránya, Magyarország követi a sorban: nálunk a szülések 9%-ában serdülőkorú az anya. A tinédzser terhességek következményei azonban nem csak magát a serdülőt és közvetlen környezetét érintik, hanem gazdasági és szociális szempontból a tágabb társadalmat is. Mindezek sikeresebb megelőzéséhez olyan szexuális edukációra van szükség, amely megfelelő módon dolgozza fel a reproduktív egészség témakörét és a fogamzásgátlási módszereket.

A védekezés nélkülözése azonban nem csak a nem kívánt terhesség veszélyével járhat, hanem a *nemi úton terjedő fertőzések* (*sexually transmitted infections*) kockázatával is, amely további érvként szolgál a szexedukáció fontossága mellett. Az STI-k közé tartozik a szifilisz, a gonorrhoea (kankó, tripper), a HIV, a trópusi venereás megbetegedések, valamint megközelítőleg 20 baktérium, vírus, gomba és más kórokozó[30]. Mivel a szexuális úton terjedő fertőzések aránya a 15 és 24 év közötti korcsoportban a legmagasabb világszinten, kiemelten fontos, hogy a fiatalok megfelelő időben jussanak hozzá a megelőzéshez szükséges információkhoz[31]. Ha specifikusabban a serdülő korcsoportot nézzük, egy 41 ország 1990 és 2011 közötti időszakban gyűjtött adatait felölelő kutatás eredményei szerint a 15 és 19 év közötti kamaszlányok közül, akik már létesítettek valaha szexuális kapcsolatot, évről évre egyre többen számolnak be STI-ről vagy azok tüneteiről[32]. De a serdülők STI-ben való érintettségét nézve hasonlóan magas arányokról számolnak be az Európai Uniós adatok is, amelyek szerint a 15–19 évesek aránya a gonorrhoeával fertőzöttek között 13,9%, a chlamydiával kezeltek között 31,2% volt[33].

A súlyos kockázatok közé tartozik továbbá a *szexuális erőszak* és kizsákmányolás is. A WHO becslése szerint világszerte 20%-ra tehető azoknak a nőknek, és 5–10%-ra azoknak a férfiaknak az aránya, akiket gyermekkorukban szexuális bántalmazás ért[34]. Semsey, a Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet által kiadott Egészségjelentés

2015 c. kiadvány alapján kiemeli, hogy 2010-ben, az 5–14 éves gyerekek összesen 126 egészséges életét vesztettek el[35] szexuális bántalmazás és erőszak és azok következményei miatt, kiemelve, hogy ez a szám vélhetően egy jelentősen alulbecsült érték, tekintve a téma erőteljes tabusítását.

Bár elsőre úgy tűnhet, hogy a szexuális erőszak témája túlmutat az iskolai szexuális nevelés keretein, fontos kiemelnünk az edukáció azon aspektusait, amelyekkel tevékenyen hozzájárulhatunk a gyermekek kizsákmányolásának csökkentéséhez és a serdülők és fiatalok biztonságosabb szexuális tapasztalatszerzéséhez[36].

> Az életkornak megfelelő információk, tudás hiányában a fiatalok védtelenebbek a szexuális abúzussal szemben.

Éppen ezért a szexuális bántalmazás esélyét növelheti, ha a gyermekek nem ismerik a saját testüket, nincsenek tisztában a jogaikkal, ha nincs megfelelő információjuk arról, hogy mi minden tartozik a szexuális aktushoz, hol húzódik a határa az emberi kapcsolatokban normális, természetes testi közelségnek, és mikortól számít abúzusnak egy-egy fizikai közeledés. A megfelelő szexedukáció tájékoztat a megoldásokról és a szexuális jogokról, átadja a visszaélések megelőzéséhez szükséges készségeket és tudást, legyen az a már óvodás gyerekek számára is tanítható bugyi szabály, vagy épp az egyenlő

bánásmódhoz és kirekesztéstől mentességhez való jog ismerete.

A szexuális nevelés azonban nem merül ki ennek a tudásnak az átadásában, fontos, hogy megvalósuljon annak az attitűdnek a megalapozása is, hogy a saját szexuális vágyaink és igényeink megélését hogyan valósíthatjuk meg úgy, hogy a másik szexuális jogait tiszteletben tartjuk, azaz, hogy megtanuljuk megélni a szexualitásunkat úgy, hogy ne bántsunk és annak se engedjünk teret, hogy minket bántsanak. Az erre való képességet a WHO a holisztikus szexedukáció egyik céljaként fogalmazza meg: *"Olyan (szexuális) kapcsolatok létesítésének képessége, amelyekre egymás igényeinek és kötöttségeinek kölcsönös megértése és tiszteletben tartása, vagyis egyenlőség jellemző. Ez elősegíti a szexuális visszaélések és erőszak megelőzését. Képesség a szexualitás, az érzelmek és kapcsolatok megbeszélésére, az ehhez szükséges, közérthető nyelven."*[37]

Habár a testi és mentális egészséggel kapcsolatos rizikófaktorok nagyobb meggyőző erővel bírhatnak a szexuális nevelés szükségességét tekintve, az ideális, és a gyerekek, fiatalok igényeihez illeszkedő szexedukáció nem korlátozódik csupán ezek megelőzésére. Sokkal inkább holisztikusan közelíti meg a szexuális nevelés kérdéskörét, és együttesen kezeli mind a veszélyeket, mind pedig a pozitív hatással bíró jelenségeket[38].

Milyen eredményeket érhetünk el a holisztikus szexedukációval?

Áttekintettük a szexedukáció szükségességét a káros következményeket csökkentő, illetve a pozitív változásokat hozó oldaláról, az átfogó szexuális nevelés fontosságát talán mégis legjobban az általa elért eredményekkel lehet szemléltetni.

Lévén a hagyományos szexuális nevelés eleinte leginkább a szexualitás egészségügyi kockázataira fókuszált, nem meglepő, hogy a szexedukációk eredményességét vizsgáló kutatások is ezeknek az aspektusoknak a változásait mérték először. Azt találták, hogy a hatékony szexedukáció képes növelni az egészségvédő viselkedések megjelenését, csökkenteni a védekezés nélküli szexuális aktusok gyakoriságát, elősegíti a megfelelő fogamzásgátló módszer kiválasztását és alkalmazását, mindezzel hosszútávon hozzájárulva a szexuális úton terjedő betegségek és a nem kívánt terhességek számának csökkenéséhez[39].

A szexedukációk hatékonyságát azonban nem csak a *tinédzserterhesség* és a nemi úton terjedő fertőzések megelőzésének sikerességében tapasztalhatjuk. Az elmúlt évtizedek szexuális egészséggel és szexedukációval kapcsolatos eredményei biztató képet mutatnak a holisztikus nevelési programok egyéb aspektusainak hatékonyságáról is. Többek között a szexuális edukációnak fontos szerepe lehet a szexuális és nemi kisebbségekhez

tartozó személyek elfogadásának megalapozásában. A kutatások azt mutatják, hogy az összes szexuális irányultságot, nemi identitást és sokféle nemi önkifejezést bemutató edukációs programok csökkentik a homofób attitűdöket, a megfélemlítést és zaklatást (*bullyinget*) is, növelik az elfogadást, ezzel hozzájárulva az LMBTQI-fiatalok biztonságérzéséhez[40].

Egyes programok különösen nagy hangsúlyt fektetnek *a párkapcsolati erőszak megelőzéséhez* szükséges készségek és tudás átadására, különféle oktatási módszereket alkalmazva, mint például a szociális érzelmi tanulást (SEL)[41], a szerepjátékokat[42], vagy épp a színházi drámajátékot[43]. Széleskörű eredmények állnak rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy ezek a programok a szexuális erőszakkal kapcsolatos ismeretek és attitűdök javulását eredményezték, beleértve a nemi erőszak mítoszainak, az áldozathibáztatásnak és a szexista attitűdök számának csökkenését[44], a kommunikációs készségek és a harag kezelésének javulását[45], valamint a szexuális kényszer elfogadásának csökkenését[46].

Azokban az esetekben, ahol a szexedukáció keretein belül külön hangsúlyt fektettek a kommunikációra, nem csak ezek a kézségek javultak, de megnövekedett a párkapcsolati és a szexhez kötődő kérdések megvitatására irányuló szándék is[47], pozitív változást találtak a serdülők és a szüleik közötti kapcsolatban, megnőtt a gyerekek és serdülők énhatékonyság érzése, hajlamosabbak lettek tabunak számító témákról is beszélgetni, valamint az

edukáció javította azt a szándékot is, hogy ezekről a kérdésekről a szüleikkel és/vagy egészségügyi szakemberekkel is beszéljenek[48].

A hatékonyságot vizsgáló kutatások számos olyan pozitív változásról is beszámolnak, amelyek ugyan nem voltak önállóan meghatározott céljai a programoknak, azonban a holisztikus szexedukáció hatására következtek be. Ilyen volt a fokozott empátia megjelenése[49], a mások iránti tisztelet növekedése[50], a jobb kommunikáció[51], az érzések jobb kezelése[52], az önbecsülés növekedése, a pozitívabb énkép (beleértve a testképet is)[53], valamint a fokozott önkontroll- és a biztonságérzet megtapasztalása is[54]. Ezen felül javult az asszertív véleménynyilvánítás képessége[55], valamint azon készségek elsajátítása is, amelyek hozzájárulnak a pozitív kapcsolatok kialakításához és fenntartásához[56].

A szexuális edukáció és annak hatása túlmutat a szűken vett szexualitáson, magába foglalja az érzelmek felismerésének és kifejezésének képességét, a párkapcsolati és társas élet kérdéseit, készségeket fejleszt a kommunikáció, az asszertivitás és a nemet mondás területén, attitűdformálással segít megalapozni saját magunk és mások tiszteletét és elfogadását.

Miként érdemes csinálni? – A holisztikus szexedukáció hogyanjai

A szexuális nevelés célja, hogy a gyermekeket és serdülőket képessé tegyék rá, hogy szexualitásukkal, kapcsolataikkal, testi és mentális egészségükkel és jóllétükkel kapcsolatban tudatos döntéseket hozzanak, csökkentve a testi és lelki kockázatokat, és egyben lehetővé téve az érett és jól funkcionáló szexualitást, elősegítve a szexualitás és a párkapcsolat pozitív megélését[57].

A WHO irányelvei a szexuális nevelés átfogó és holisztikus szemléletén alapulnak, amelyek így a nemiség és a szexuális kapcsolatok testi, érzelmi és kognitív szempontjai mellett tartalmazzák például a barátság, a biztonság-igény, a szexuális jogok és a vonzalom témákat is, ezeket az irányelveket és célokat az I. táblázat foglalja össze, amelyet változtatás nélkül közlünk Szigeti és Urbán alapján[58].

1. táblázat: A szexuális edukáció alapelvei és céljai[59]

A szexuális edukáció alapelvei
1. A szexuális nevelés gyermek életkorának megfelelően történik, figyelembe véve fejlettségi és értelmi szintjét, kulturálisan és szociálisan és genderszempontból is érzékeny módon. Vagyis alkalmazkodik a fiatalok valóságos életéhez. 2. A szexuális nevelés a (szexuális és reproduktív) emberi jogokon alapul. 3. A szexuális nevelés a jól-lét holisztikus koncepcióján alapul, amely az egészséget is magában foglalja.

4. A szexuális nevelés alapvetőnek tartja a nemek egyenlőségét, az önrendelkezést és a sokszínűség elfogadását.
5. A szexuális nevelés a születéssel kezdődik.
6. A szexuális nevelés az egyének és közösségek fejlesztésével hozzájárul egy igazságos és szolidáris társadalom létrehozásához.
7. A szexuális nevelés tudományosan megalapozott ismereteken alapul.

A szexuális edukáció céljai

1. Egy olyan szociális légkör elősegítése, amely toleráns, nyitott és megbecsülést tanúsít a nemiség, a különböző életstílusok, attitűdök és értékek iránt.
2. A nemi sokszínűség és a gender sokféleségének tiszteletben tartása, valamint a nemi identitás és a nemi szerepek tudatosítása.
3. Hozzásegíteni (empower) az embereket, hogy a helyzet megértésén alapuló, megalapozott döntéseket hozzanak, s így felelősen viselkedhessenek mind saját maguk, mind a partnereik irányába.
4. Ismerni az emberi testet, annak fejlődését és funkcióit, főleg a nemiség vonatkozásában.
5. A szexuális lényként való fejlődés megélése, ami magában foglalja az érzelmek és szükségletek kifejezését, a szexualitás kellemesként való megélését és a saját nemi identitás és nemi szerep kialakítását.
6. Megfelelő információk megszerzése a szexualitás, a fogamzásgátlás, a nemi úton terjedő fertőzések, HIV és a nemi

erőszak megelőzésének testi, kognitív, szociokulturális és emocionális vonatkozásairól.

7. Megfelelő életkészségek megszerzése, amelyek szükségesek a szexualitás és a kapcsolatok minden aspektusának a kezeléséhez.
8. Tájékozott legyen a tanácsadó és orvosi szolgálatok elérhetőségéről, különösen a szexualitással kapcsolatos kérdések és problémák felmerülése esetén.
9. A szexualitással kapcsolatos, különböző normák és értékek átgondolása az emberi jogok tekintetében, a saját kritikai attitűd kialakítása érdekében.
10. Olyan (szexuális) kapcsolatok létesítésének képessége, amelyekre egymás igényeinek és kötöttségeinek kölcsönös megértése és tiszteletben tartása, vagyis egyenlőség jellemző. Ez elősegíti a szexuális visszaélések és erőszak megelőzését.
11. Képesség a szexualitás, az érzelmek és kapcsolatok megbeszélésére, és hogy rendelkezzen az ehhez szükséges nyelvezettel.

A hatékony szexuális edukáció és HIV/STI-t megelőző iskolai edukációs programok elemeit vizsgálva amerikai szakértők az alábbi, a WHO alapelvekkel nagyban átfedő lényeges közös pontokat azonosították:

1. a résztvevők számára biztonságos környezetben, az életkornak és a kultúrának megfelelő szexuális egészségügyi információkat nyújtanak,
2. együttműködnek a célközösség tagjaival, különösen a fiatalokkal;

3. segítik a fiatalokat egyéni, családi és közösségi értékeik tisztázásában;
4. segítik a fiatalokat a kommunikációs, nemet mondási készségek fejlesztésében;
5. orvosilag pontos információkat szolgáltatnak az absztinenciáról és a fogamzásgátlásról egyaránt;
6. hangsúlyt fektetnek a HIV, más STI-k és/vagy a tinédzser terhesség megelőzésére;
7. ezekhez a célokhoz szükséges konkrét egészségmagatartásokra fókuszálnak;
8. foglalkoznak a pszicho-szociális kockázatokkal és védőfaktorokkal,
9. tisztelik a közösségi értékeket és válaszolnak a közösségi igényekre;
10. támaszkodnak a részvételen alapuló oktatási módszerekre, amelyeket képzett edukátorok/pedagógusok hajtanak végre[60].

Mindezen irányelvek mellett milyen szemléleti keretben kell megvalósulnia, milyen célokat és alapokat kell tartalmazni a szexedukációnak ahhoz, hogy a leghatékonyabban tudjon segíteni a fiatalok szexuális fejlődésében?

A szexedukáció akkor tud a leghatékonyabb lenni, ha az alapját az interaktivitás, a pozitív szemlélet[61], a hiteles információk és a megfélemlítés mellőzése adják.

Fontos felismerni, hogy a tanulók igényei életkortól, célcsoporttól, szociális háttértől, egyéni tényezőktől függően változhatnak. A szexuális nevelésnek alkalmazkodnia kell ezekhez a kontextusbeli változásokhoz, figyelemmel kell kísérnie a fiatalok igényeit, ennek megfelelően a szexedukációnak *kontextusorientáltnak* kell lennie. A hagyományos szexuális nevelés egyik nehézsége, hogy a kontextust figyelmen kívül hagyva ugyanazon módszert igyekszik alkalmazni sok esetben, amely módszer sokszor frontális oktatásként, passzív tudásközvetítésként valósul meg, kevés teret adva a fiatalokat valójában érdeklő kérdések megvitatásának és attitűdjeik átgondolásának. A kutatások azonban épp az ellenkezőjét mutatják, miszerint a hatékonyságot leginkább elősegítő tényezők között kiemelt szerepe van az *interaktivitásnak*. Ez az interaktivitás megjelenik a tevékenységekhez felhasznált modalitásokban (pl. zene, videó, szituációs játékok, rajz stb.) és az edukátorok *facilitátor szerepében* is, amelyben tartalmas vitákra, mélyebb megértésre ösztönzi a gyerekeket és serdülőket. Az így megvalósuló szexuális nevelési alkalmak illeszkednek a fiatalokhoz, mint témáikban, mint kivitelezésükben, lehetőséget adva számukra, hogy aktív résztvevőkként maguk alakítsák a tanulási folyamatot. Az interaktivitás mellett kiemelten fontos még, hogy a szexedukáció, akárcsak a pszichoszexuális fejlődés, nem egyszeri esemény, hanem *folyamatként valósul meg*, amely a gyermekek és serdülők aktuális élethelyzeteire reagál.

Kutatások támasztják alá, hogy akárcsak a nevelés és oktatás más területe, úgy a szexuális edukáció hatákonysága is nagyobb, amennyiben egymásra épülő, hosszabb időtartamú, egyre bővülő tartalmi elemeket használó folyamatokra és alkalmakra alapul[62].

> A holisztikus szexedukáció az információátadás, a készségfejlesztés és az attitűdformálás hármasát emeli az edukáció alapjául.

Ebben a keretben a szexuális nevelés nemcsak ismeretek átadását jelenti, hanem elősegíti a készségek és kompetenciák megszerzését, valamint a szexualitással kapcsolatos saját értékek, vélemények, azaz attitüdök kialakítását is. Kiemeli, hogy az információk közlése sosem szabad, hogy ijesztgető vagy elítélő legyen, épp ellenkezőleg, biztonságos, pozitív és elfogadó közeget kell létrehozni a szexualitásról való tanuláshoz[63].

Kinek a feladata a szexedukáció?

A szexedukációval foglalkozó szakemberek gyakran találkoznak azzal a dilemmával, hogy kinek a feladata és felelőssége a gyermekek és serdülők szexuális nevelése. Megoszlanak a vélemények arra nézve, hogy a szülők és az oktatási intézmények milyen mértékben és arányban vegyék ki a részüket a szexuális edukációból, kinek meddig

terjed a hatásköre, ha a gyerekek neveléséről van szó. Ennek megvizsgálásakor figyelembe kell vennünk, hogy a szexuális fejlődés részeként kialakuló értékek, attitűdök, ismeretek és viselkedések nem csupán a szexuális nevelés révén, sokkal inkább egy összetett hatásrendszer által formálódnak, amelyben a fiatalok egyaránt találkoznak *formális és informális szexedukációval*, illetve a szexualitást érintő *explicit és implicit* tartalmakkal. Ahogy az egészségnevelés általában, úgy a szexuális nevelés sem korlátozódik csak a formális edukációra, sokkal inkább egy komplex rendszer részeként hat a fiatalok szexuális fejlődésére. Ennek a rendszernek ugyanúgy része a szűk családi mikrokörnyezet, mint az intézmény, a kortárs közösségek és a tágabb értelemben vett kulturális közeg, vagy épp a gyermekek számára elérhető médiatartalmak és irodalmi alkotások. Mindezek mentén elkülönítünk *formális és informális szexuális edukációt*[64].

A gyerekek egészen kicsi koruktól kezdve ki vannak téve olyan implicit üzeneteknek, amelyek a szexualitáshoz kapcsolódnak, legyen szó a meztelenségről, a kisgyermek maszturbációjára adott szülői reakciókról, a szülők közötti fizikai vonzalom megnyilvánulásáról vagy épp a másokkal való megfelelő fizikai érintkezésről kapott információkról. Ezek az üzenetek mind befolyásolják a saját szexualitásuk megértését, hozzájárulnak a gyermekek szexualitással kapcsolatos tudatosságának formálásához. A szülők ezekkel az explicit és implicit üzenetekkel és cselekedetekkel tanítják meg a gyerekeknek értékeiket és

viselkedési elvárásaikat. A korai szexuális szocializáció ezen alapvető formáit az *informális szexuális nevelés* részének tekintjük[65]. Informális szexedukációként tartunk tehát számon minden olyan információt és hatást, amely a gyerekeket a családjukon, barátaikon, a társadalmon, filmeken, könyveken, vagy épp az interneten keresztül érik, de ezekbe az informális hatásokba tartoznak a kulturális és vallási normák, illetve a médiahatások és a populáris kultúra elemei is.

A másik oldalról beszélhetünk *formális szexedukációról*, ide tartoznak a különböző szexedukációk, a kisebb célcsoportokat célzó specifikus alkalmak (pl. szülőknek szóló programok), illetve a szélesebbkörű egészségfejlesztő aktivitások is (pl. társadalmi kampányok)[66]. Ellentétben az informális szexedukációval, a formális edukáció tudatos, tervezett nevelési folyamat, amely tartása *felkészült szakembereket* kíván (edukátorok, pszichológusok, pedagógusok), valamint amelynek egyik elsődleges színtere lehet a gyermekek és serdülők intézményi közege. Ezekben a primer prevenciókban, így a szexedukációban is leggyakrabban használt eszköz a *pszichoedukáció*. Sziget és Urbán így fogalmaznak: *„A pszichoedukáció holisztikus szemléletű, kompetenciaalapú megközelítés, amely a hangsúlyt arra fekteti, hogy az egyének egyre hatékonyabban tudjanak tenni saját magukért. Tartalmát tekintve kitér alapvető információkra, általános és specifikus készségek gyakorlására is.”*[67]

A hatékony pszichoedukáció tartásában a megfelelő eszköz mellett kiemelt jelentősége van *az edukátorok, szexuális nevelést tartók kompetenciájának is*. A pedagógiai és szexuálpszichológiai tárgyi tudáson kívül rendkívül fontos, hogy a foglalkozást tartók nyitottak legyenek a téma iránt, motiváltak legyenek az információk és készségek átadására, képesek legyenek semlegesen, ítélkezésmentesen, akár saját értékrendjüktől eltérő információk átadására és megvitatására is. Minthogy az edukátorok ebben a helyzetben szerepmodellként szolgálnak majd a tanulók számára, fontos, hogy képesek legyenek a szexualitással, a társadalom értékrendjével és normáival kapcsolatos saját attitűdjeik tudatosítására[68].

A pszichoedukáció mint eszköz és a kompetens szexedukátor együttese szükséges ahhoz, hogy megvalósulhasson a holisztikus szexuális edukáció egyik fontos alapköve, az olyan információk kiegyensúlyozott, átfogó és az életkornak megfelelő közlése, amelyek találkoznak a fiatalok információs és viselkedési készség iránti igényeivel, és aminek egyben jelentősége van a saját életükre nézve is[69]. Kiemelten fontos ez napjainkban, amikor a gyerekek számtalan informális úton juthatnak hozzá az őket érintő kérdésekre adott válaszokhoz, ezek azonban sok esetben hiányosak, nélkülözik a megfelelő szakmai alapokat, nem mentesek az ítélettől vagy épp akár veszélyesek is lehetnek[70]. Erről számol be például a The Urban Institute 2000-ben közzétett, tinédzser fiúkkal kapcsolatos kutatása, amely azt találta, hogy bár a

szexualitásról szóló oktatás napjainkra egyre alapvetőbbé vált, a diákok még az általános információkat sem kapják meg elég korán ahhoz, hogy teljes mértékben megvédjék magukat a nem kívánt terhességtől és a nemi úton terjedő betegségektől. A felmérés eredményei szerint a tizenéves fiúk 30%-a továbbra sem részesül szexuális oktatásban az első szexuális élménye előtt[71]. Hasonlóak a magyarországi eredmények is: azt mutatják, hogy a szexualitáshoz kapcsolódó kiemelkedő érdeklődéshez hiányos ismeretek és készségek társulnak[72].

A kutatók kiemelik továbbá azt is, hogy amennyiben a szexuális egészség előmozdításához szükséges információk és attitűdök elsajátítása nem biztosított, a szisztematikus szexuális egészségnevelés hiányában sok serdülő nem megbízható információforrásokhoz fordul[73], megemelve annak az esélyét, hogy később nem biztonságos szexuális aktivitásban vegyen részt, amelyek párkapcsolati problémákhoz, nemi betegségekhez és nem kívánt terhességhez vezethetnek[74].

Bár a gyakorlatban sok esetben külön-külön valósul meg, *a formális és informális szexedukáció nem kell, hogy szükségszerűen elkülönüljön*. A holisztikus szexedukáció szemlélete kiemelten fontosnak tartja, hogy az edukáció interaktívan, a fiatalokat megszólítva tudjon megvalósulni, felhasználva az informális tartalmak potenciális edukatív jellegét[75]. Különösen fontos lehet az informális szexedukáció elemeinek a formális szexedukációba való beemelése azért is, mert a kutatók azt tapasztalják, hogy a

serdülők sok esetben az informális hatásokat – médiatartalmak, internet – tekintik elsődleges információs forrásnak[76].

Mint láttuk, a szexuális fejlődésre számtalan irányból hat a gyermekeket és serdülőket körülvevő világ, implicit és explicit módon formálva a szexualitással kapcsolatos ismereteiket, attitűdjeiket és viselkedésüket. Mivel ezek a hatások születésüktől fogva veszik őket körül, a családjuk és a környezetük által, amibe beleszületnek, *kiemelten fontos, hogy a családi informális úton szerzett tudást kiegészítse a tudományosan megalapozott információk és készségek átadásán alapuló formális szexedukáció is.*

Mikortól érdemes szexedukációt tartani?

A korábban tárgyalt „kinek a feladata a gyermekek szexuális nevelése” dilemma mellett közel ugyanilyen gyakran jelenik meg a „milyen kortól érdemes, ’szabad’ szexedukációt tartani a gyermekeknek” kérdés is. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, ez a két kérdés szoros összefüggésben, átfedésben van egymással.

A szexuális nevelés a *születés pillanatától* kezdődik, mivel a szülők és a család már ekkortól kezdve az emberi testre és intimitásra vonatkozó, informális és explicit üzeneteket közvetítenek a gyermekeiknek. Így a tudatos edukációt is ekkortól érdemes elkezdeni, a gyermekek elsődleges életterében, a családjuk adta informális közegben, amihez idővel egyre több formális (bölcsődei,

óvodai, iskolai) és informális edukációs hatás és lehetőség társul. Ebbe a folyamatba tud belépni a formális szexuális edukáció egészen kisiskolás, vagy akár óvodás kortól, segítve a megfelelő készségek és attitűdök kialakulását, kiegészítve, szükség esetében kiigazítva a már megszerzett információkat. A szexuális nevelés ideális időpontjával kapcsolatos gyakorlatok igen különbözőek Európában, a formális edukáció kezdete általában 5 és 14 éves kor között mozog[77].

> A WHO irányelveivel megegyezően számos edukációs hatékonyságot vizsgáló kutatás is azt támasztja alá, hogy a szexuális nevelés akkor a leghatékonyabb, ha korán és a szexuális tevékenység megkezdése előtt elkezdődik[78].

A korai alapok kiépítése és a tanulásnak a fejlődés szempontjából megfelelő tartalommal való felépítése kulcsfontosságú az egészséges szexualitást támogató ismeretek, attitűdök és készségek hosszú távú fejlesztéséhez[79].

Ennek megfelelően természetesen a szexuális edukáció tartalmát és céljait tekintve nagyon eltérő lesz egy-egy életkorban. Míg 4 éves kor alatt a szexuális nevelés főleg a testrészek megnevezését, mások és a saját testünk tiszteletben tartását, a szexuális identitás kialakulásának támogatását jelenti, addig óvodás korban már megjelenik a nemet mondás, a segítségkérés és a nemi identitás megszilárdulása is. A kisiskolás korban (6–9 évesek) a

gyerekek elkezdhetnek ismerkedni a nemiség kérdéseivel, a biológiai különbségek mellett megtanulják megkülönböztetni a szerelemhez és a barátsághoz kötődő érzéseiket. Kiskamasz korukban (9–12 év) további információkat szereznek a reproduktív egészségről, a menstruáció és a magömlés szerepéről, a serdülőkori változásokról, valamint ezek összefüggéseiről. Fontos, hogy támogatást és információt kapjanak ahhoz a tanulási folyamathoz, amelyben tudatosíthatják, hogy az intimitás és a magánélet igénye, a szexuális fejlődés üteme egyénileg különböző. A 12–15 éves kor közöttiek számára fontos készség többek között a szexuális élmények igenlésének vagy elutasításának tudatos eldöntése, a szexualitásról való nyílt kommunikáció fejlesztése, a megfelelő és valid információk megszerzése a biztonságos és élvezetes szexuális élethez, illetve a nemi identitás és a szexuális orientáció sokszínűségének elfogadása, tisztelete és megértése. A 15 éves kor föllötti fiataloknál célként jelenik meg mindezek mellett a pszichés változások megértése a pubertásban, a valóság és a média közötti különbségek felismerése és kritikus szemlélése, a tájékozott döntések elősegítése, valamint azon attitűdök megerősödése, amelyek a partner és a saját szexuális egészség iránti felelősség internalizálását teszik lehetővé[80].

Összefoglalás

A szexedukáció a születéssel együtt kezdődik és végigkísér minket az életünkön. Minden életkornak saját kérdései, megismerésre váró témái, elsajátítandó készségei és attitűdjei vannak, amelyek relevanciája az életút során egyénenként más és más hangsúlyt kaphat. Eltérő hatások érvényesülnek a család, a barátok, a nevelési intézmény és a társadalom révén, épp ezért vitathatatlan, hogy a szexuális nevelés nem önmagában, hanem a személy–környezet közötti kölcsönhatás részeként, a formális és informális szexedukáció együttes jelenlétével hat a gyerekek és serdülők szexuális fejlődésére. Ebben a hatásrendszerben egyaránt jelen van az egyén szűkebb értelemben vett közege, mint a családja, a kortársai, vagy a tágabb közössége, mint a nevelési intézmények vagy a társadalom, azok formális (pl. egészségfejlesztő kampányok, programok) és informális hatásaival együtt (pl. kulturális normák, médiatartalmak, könyvek). Ebben a hatásrendszerben kiemelkedő szerep jut a nevelési intézményeknek és a pedagógusoknak, felismerve azt, hogy a gyermekek és serdülők életének egyik fő színtereként, valamint életkorukból fakadóan, az intézményi egészségfejlesztésben és szexuális edukációban kimagasló lehetőségek rejlenek. Az egészségmagatartás társadalmilag beágyazott konstruktum, amely lassan változtatható, épp ezért leghatékonyabban a gyermekkori preventív magatartás kialakításával tudunk változást elérni az egészség, ebben az esetben a szexuális egészség és jóllét érdekében. Ennek a korai egészségnevelésnek az egyéni

szinten túl is érezhető a hatása, hiszen a primer prevenció (újabb osztályozás szerint az univerzális prevenció) egyben a legköltséghatékonyabb is a társadalomra nézve. Ezt a preventív nevelési folyamatot segít a holisztikus szemlélet a leginkább hatékonnyá, elfogadóvá és a gyerekek igényeihez igazítottá tenni, felhasználva mindazt a lehetőséget, ami az interaktívan megvalósuló pszichoedukációban rejlik[81].

Jegyzetek

1 World Health Organization (1986). Ot*tawa Charter for Health Promotion: First International Conference on Health Promotion Ottawa*, 21 November 1986.

2 Pavluska V. (2015). *Az egészség, mint érték a magyar társadalomban. Irodalomkutatás eredményei.* TÁMOP. Pécs: Pécsi Tudományegyetem; Harris, D. M. & Guten, S. (1979). Health Protective Behaviour: an exploratory study. *Journal of Health and Social Behaviour, 20*, 17–29.

3 Mikulán R. (2015). *Serdülőkorú versenysportolók egészségének és egészségmagatartásának vizsgálata.* Doktori disszertáció, Szeged.

4 Urbán R. (2017). *Az egészségpszichológia alapjai.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

5 Fügedi B. (2018). *Az egészségnevelés tudományterületi szintézise.* Habilitációs dolgozat. https://www.doi.org/10.15773/EKE.HABIL.2018.005

6 Gritz A. (2007). Az egészségfejlesztés kompetenciái a XXI. században. *Egészségfejlesztés, 48*(3), 3–9.

7 Ihász F. (2018). *Egészségnevelés. Egészségmegőrzés – prevenció – a terhelésélettan alapjai.* Budapest: Akadémiai kiadó.

8 Urbán R., Demetrovics Zs., Rigó A. & Oláh A. (eds.) (2012). *Az egészségpszichológia elmélete és alkalmazása I-II. Klinikai egészségpszichológia.* Budapest, ELTE Kiadó.

9 Füzesi Zs. (2004). Egészségmagatartás. In Bakacs M. & Vitrai J. (eds.). *Népegészségügyi jelentés* 2003, Országos Epidemiológiai Központ, Budapest. 255–332.

10 Elekes A. (2006). *Egészségpedagógia*. Budapest: Semmelweis Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar.; Simon T. (2006). Az egészségérték-gazdálkodás kialakítása, mint elsődleges egészségfejlesztési feladat. *Egészségfejlesztés, 1-2*, 2-8.; Fügedi, 2018.

11 Szigeti R. & Urbán R. (2020). A szexuális életre való felkészítés és pszichoedukáció. In Hevesi K., Rigó A. & Urbán R. (eds.). *Szexuálpszichológia*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 113–139

12 Szigeti & Urbán, 2020.

13 Diamond, L. M. & Huebner, D. M. (2012). Is good sex good for you? Rethinking sexuality and health. *Social and Personality Psychology Compass, 6*(1), 54–69.

14 Lindau, S. T. & Gavrilova, N. (2010). Sex, health, and years of sexually active life gained due to good health: evidence from two US population based cross sectional surveys of ageing. *British Medical Journal, 340*(8), 10.

15 Brody, S. & Preut, R. (2003). Vaginal intercourse frequency and heart rate variability. *Journal of Sex & Marital Therapy, 29,* 371–380.

16 Yeh, H. C., Lorenz, F. O., Wickrama, K. A. S., Conger, R. D., & Elder Jr, G. H. (2006). Relationships among sexual satisfaction, marital quality, and marital instability at midlife. *Journal of family psychology, 20*(2), 339.

17 Krueger, T. (2011). Sexuality, Immune Functions & Health. 5th European School of Sexual Medicine, Oxford. Idézi Hevesi, K. (2015). *A szexuális működés egészségpszichológiája, A szexuális egészség mérésének módszertana és legfontosabb prediktorai a biopszichoszociális paradigma keretében*. PhD disszertáció, ELTE.

18 Diamond és Huebner, 2012.

19 World Health Organization (2006). *Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health,* 28–31 January 2002, Geneva, World Health Organization, 5.o.

20 Henry J. Kaiser Family Foundation. (2003). Sexually transmitted diseases in the U.S. Retrieved November 21, 2007, http://www.kff.org/hivaids/loader.cfm?urlĽ/commonspot/security/getfile.cfm&PageIDĽ14302 Idézi Slater, L. T., Aholou & T. M. C. (2009). What You Don't Know May Kill You: The Importance of Including Sexual Health in Premarital Counseling. *The Family Journal, 17,* 236-240.

21 Diamond és Huebner, 2012.

22 World Health Organization (2006). *Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health,* 28–31 January 2002, Geneva. World Health Organization, Geneva. 20.

23 Költő A. (2014). Szexuális magatartás és romantikus tapasztalatok. In Németh Á. & Költő A. (Szerk.). *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása című, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben zajló nemzetközi*

kutatás 2014. évi felméréséről készült nemzeti jelentés. Budapest, Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet.121-130.

24 UNFPA (2015). *Girlhood, not motherhood: Preventing adolescent pregnancy*. New York: UNFPA; 2015.

25 World Health Organization (2017). https://www.who.int/news/item/16-05-2017-more-than-1-2-million-adolescents-die-every-year-nearly-all-preventable (Letöltve: 2021.09.28)

26 Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület (CSAGYI) (2012). http://www.csagyi.hu/hirek/item/918-tinedzserkori-terhesseg (Letöltve: 2021.09.01.)

27 Hintalovon Alapítvány Gyermekjogi Jelentés (2018). https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2021/05/Hintalovon_Gyermekjogi_jelentes_2018.pdf (2021.09.03.)

28 Sedgh, G., Finer, L. B., Bankole, A., Eilers, M. A., & Singh, S. (2015). Adolescent pregnancy, birth, and abortion rates across countries: levels and recent trends. *Journal of Adolescent Health*, *56*(2), 223–230.

29 Eurostat (2017). *Teenage and older mothers in the EU*. https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170808-1 (2021.09.21)

30 Pónyai K. (2020). Bevezetés a szexuális úton terjedő betegségek epidemiológiai és orvosi aspektusaiba. In Hevesi K., Rigó A., & Urbán R. (szerk.). *Szexuálpszichológia*. ELTE Eötvös kiadó, Budapest. 239-235.

31 UNFPA, 2015.

32 Kothari, M. T. (2012). *Trends in adolescent reproductive and sexual behaviors*. ICF International.

33 European Centre for Disease Prevention and Control. (2013). *Sexually transmitted infections in Europe*. 2011. Idézi Szigeti és Urbán, 2020.

34 https://www.who.int/health-topics/violence-against-children

35 Ez a mutató egy populáció egészségi állapotát jellemzi az optimálishoz viszonyítva úgy, hogy egy adott időszakra vonatkozóan összegzi az egészségproblémák miatt elvesztett egészséges életéveket. A megromlott egészség az életévek elvesztéséhez két okból vezethet: (1) az egészségproblémák nyomán kialakuló korlátozottság miatt, illetve (2) a betegségek miatt bekövetkező „idő előtti" halálozás miatt. Egy elvesztett egészséges életév tulajdonképpen egy teljes egészségben leélt év hiányának feleltethető meg (http://www.egeszseg.hu/szakmai_oldalak/assets/files/news/egeszsegjelentes-2015.pdf).

36 Egészségjelentés (2015). Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet, Budapest. Idézi Semsey G. (2016). *A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban*. Doktori disszertáció, Budapest.

37 World Health Organization (WHO) Regional Office for Europe and BZgA. (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe: A Framework for Policy Makers, Education and Health Authorities and Specialists*. Köln: BZgA. 25.o.

38 WHO-BZgA, 2010; Fábián és Simich (2006). *Meglévő és működő modellprogramok, iskolai szexedukációs események értékelése*. OEFI 2006.

39 Kirby, D. (2001). Understanding what works and what doesn't in reducing adolescent sexual risk-taking. *Family planning perspectives, 33*(6), 276-281.; Kirby, D., Laris, B. A., & Rolleri, L. (2006). The impact of sex and HIV education programs in schools and communities on sexual behaviors among young adults. *Family Health International,* 1-76.

40 Goldfarb, E. S., & Lieberman, L. D. (2021). Three decades of research: The case for comprehensive sex education. *Journal of Adolescent Health, 68*(1), 13-27.; Snapp, S. D., McGuire, J. K., Sinclair, K. O., Gabrion, K., & Russell, S. T. (2015). LGBTQ-inclusive curricula: Why supportive curricula matter. *Sex Education, 15*(6), 580-596.; Baams, L., Dubas, J. S., & Van Aken, M. A. (2017). Comprehensive sexuality education as a longitudinal predictor of LGBTQ name-calling and perceived willingness to intervene in school. *Journal of Youth and Adolescence, 46*(5), 931-942.

41 Crooks, C. V., Scott, K. L., Broll, R., Zwarych, S., Hughes, R., & Wolfe, D. A. (2015). Does an evidence-based healthy relationships program for 9th graders show similar effects for 7th and 8th graders? Results from 57 schools randomized to intervention. *Health Education Research, 30*(3), 513-519.

42 Foshee, V. A., Bauman, K. E., Arriaga, X. B., Helms, R. W., Koch, G. G., & Linder, G. F. (1998). An evaluation of Safe

Dates, an adolescent dating violence prevention program. *American journal of public health*, *88*(1), 45-50.

43 Ting, S. M. R. (2009). Meta-analysis on dating violence prevention among middle and high schools. *Journal of School Violence*, *8*(4), 328–337.

44 Taylor, B., Stein, N. & Burden, F. (2010). The effects of gender violence/harassment prevention programming in middle schools: A randomized experimental evaluation. *Violence and Victims*, *25*(2), 202–223.

45 Foshee et al., 1998.

46 Goldfarb & Lieberman, 2021; Taylor, B., Stein, N., & Burden, F. (2010). The effects of gender violence/harassment prevention programming in middle schools: A randomized experimental evaluation. *Violence and Victims*, *25*(2), 202–223.

47 Pick, S., Givaudan, M., Sirkin, J. & Ortega, I. (2007). Communication as a protective factor: evaluation of a life skills HIV/AIDS prevention program for Mexican elementary-school students. *AIDS Education & Prevention*, *19*(5), 408–421.; Rice, T. M., McGill, J. & Adler-Baeder, F. (2017). Relationship education for youth in high school: Preliminary evidence from a non-controlled study on dating behavior and parent–adolescent relationships. *Child & Youth Care Forum*, *46*(1), 51–68.; Lamb, S. & Randazzo, R. (2016). An examination of the effectiveness of a sexual ethics curriculum. *Journal of moral education*, *45*(1), 16–30.

48 Goldfarb & Lieberman, 2021; Rice, McGill & Adler-Baeder, 2017; Scull, T. M., Malik, C. V. & Kupersmidt, J. B. (2014). A

media literacy education approach to teaching adolescents comprehensive sexual health education. *The Journal of Media Literacy Education, 6*(1), 1.

49 Richard, G., Vallerand, O., Petit, M. P. & Charbonneau, A. (2015, October). Discussing sexual orientation and gender in classrooms: A testimonial-based approach to fighting homophobia in schools. *In The Educational Forum, 79*(4), 421–435.

50 Lucassen, M. F., & Burford, J. (2015). Educating for diversity: an evaluation of a sexuality diversity workshop to address secondary school bullying. *Australasian Psychiatry, 23*(5), 544–549.

51 Pick, Givaudan, Sirkin és Ortega, 2007; Buote, D. & Berglund, P. (2010). Promoting social justice through building healthy relationships: Evaluation of SWOVA's 'Respectful Relationships' program. Education, *Citizenship and Social Justice, 5*(3), 207–220.; Kenny, M. C., Capri, V., Ryan, E. E. & Runyon, M. K. (2008). Child sexual abuse: from prevention to self-protection. Child Abuse Review. *Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect, 17*(1), 36–54.

52 Foshee et al., 1998.

53 Topping, K. J. & Barron, I. G. (2009). School-based child sexual abuse prevention programs: A review of effectiveness. *Review of Educational Research, 79*(1), 431–463.; Halliwell, E., Yager, Z., Paraskeva, N., Diedrichs, P. C., Smith, H. & White, P. (2016). Body image in primary schools: A pilot evaluation of a primary school intervention program

designed by teachers to improve children's body satisfaction. *Body Image, 19,* 133–141.

54 Kenny, Capri, Ryan & Runyon, 2008.

55 Buote & Berglund, 2010.

56 Goldfarb & Lieberman, 2021; Rice, McGill & Adler-Baeder, 2017.

57 Szigeti & Urbán, 2020

58 Szigeti & Urbán, 2020

59 A WHO-BZgA, 2010 alapján Szigeti & Urbán, 2020, 120.

60 Kirby, 2001; Kirby, Laris & Rolleri, 2006; Ruiz, M. S., Gable, A. R., Kaplan, E. H., Stoto, M. A., Fineberg, H. V. & Trussell, J. (2000). *Committee on HIV Prevention Strategies in the United States, Division of Health Promotion and Disease Prevention, Institute of Medicine. No time to lose: getting more from HIV Prevention*. Washington, DC.; UNAIDS. I*mpact of HIV and Sexual Health Education on the Sexual Behaviour of Young People: A Review Update*. Geneva, Switzerland: UNAIDS, 1997. Idézi McKeon, 2006.

61 Például a The Pleasure Project szervezete: http://thepleasureproject.org/

62 Ting, 2009; Crooks et al., 2015

63 WHO-BZgA, 2010.

64 Szigeti & Urbán, 2020; Goldman, J. D.,& Bradley, G. L. (2001). Sexuality education across the lifecycle in the new millennium. *Sex Education, 1*(3), 197–217.

65 Shtarkshall, R. A., Santelli, J. S., & Hirsch, J. S. (2007). Sex education and sexual socialization: Roles for educators and

parents. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health, 39*(2), 116–119.

66 Szigeti & Urbán, 2020

67 Szigeti & Urbán, 2020, 122.

68 WHO-BZgA, 2010.

69 WHO-BZgA, 2010.

70 WHO-BZgA, 2010.

71 Sonenstein, F. L. (2000). *Young Men's Sexual and Reproductive Health: Toward a National Strategy* (Getting Started).

72 Fábián & Simich, 2006

73 Lásd a pornóról szóló fejezet.

74 Panchaud, C., Singh, S., Feivelson, D. & Darroch, J. E. (2000). Sexually transmitted diseases among adolescents in developed countries. *Family Planning Perspectives,* 24–45.; Schaalma, H. P., Abraham, C., Gillmore, M. R. & Kok, G. (2004). Sex education as health promotion: what does it take? *Archives of Sexual Behavior, 33*(3), 259–269.

75 Szigeti & Urbán, 2020

76 Simich R. & Fábián (2011). *Fiatalok szexuális magatartása – III. rész Veszélyeztetett korú diákok prevenciós igényei és szükségletei. Iskola – egészségfejlesztés – szexedukáció.* Országos Egészségfejlesztési Intézet, Budapest.

77 WHO-BZgA, 2010.

78 Pick, Givaudan, Sirkin & Ortega, 2007; Kater, K. J., Rohwer, J.,& Londre, K. (2002). Evaluation of an upper elementary school program to prevent body image, eating,

and weight concerns. *Journal of School Health, 72*(5), 199–204.

79 Golfarb & Lieberman, 2021

80 WHO-BZgA, 2010

81 Szigeti & Urbán, 2020; Fügedi B. (2015). Állapotfelmérő eljárások, egészségprogramok tervezése, értékelése. Nyugat-magyarországi Egyetem, Sporttudományi Intézet, Szombathely.; WHO-BZgA, 2010.

A nemiséghez kapcsolódó fogalmak társadalomtudományos értelmezései

Déri András

Gender: tudományos fogalom vagy ideológia?

A nemiséggel és szexualitással összefüggő társadalmi és politikai megnyilvánulások a 21. század elején kiemelt jelentőséget kaptak az egyéni is közösségi identitások értelmezésében. A gender fogalma gyakran a jobboldali politikai mozgalmak „szimbolikus kötőanyaga" lett[1], politikai válasz a változó világ bizonytalanságaira. A tény, hogy a gender fogalmát a politikai diskurzusok is zászlajukra tűzték, sokak számára tette azt ismertté, azonban számos félreértést (vagy tudatos félreértelmezést) is magával hozott. A következőkben ezeket a félreértéseket próbáljuk meg tisztázni, a nemiség és szexualitás alapfogalmait ismerjük meg, amelyek jó kiindulópontokat nyújthatnak a további témakörökben való eligazodáshoz.

A félreértések és a viták sokszor abból fakadnak, hogy a nemiséggel kapcsolatos eltérő keretek (vagy szándékosan, vagy véletlenül) összemosódnak. A diskurzusoknak három nagy iránya különböztethető meg:

Ideológiai keretek: A társadalomról, a szexualitásról és a különböző kisebbségekről más-más elképzelésekkel bírnak a különböző ideológiák. A *konzervatív* ideológiák a szexualitás fő céljának a gyermeknemzést tartják, ekképp a különnemű párok elismerése mellett törnek lándzsát, a férfiak és nők közötti egyenlőtlenségeket pedig elfogadhatónak tartják, amennyiben az a társadalmi rend fenntartója volt évszázadokon keresztül (megjegyzendő: arra, hogy ennek evolúciós, vagy biológiai okai vannak, legalább annyi ellenérvet is találni lehet, mint mellette szólót). A *liberális* ideológiák az egyéni választások szabadságát hangsúlyozzák, így a szexuális viselkedés elfogadott kereteit sokkal szélesebbre szabják, és a nemi szerepek és kifejezésmódok szabad megválasztása mellett érvelnek. A *radikális*, baloldali ideológiák pedig a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolása mellett elkötelezettek, így igyekeznek fellépni a szexuális és nemi kisebbségek helyzetének javításáért. Ezen ideológiákat azért nevezzük radikálisnak, mert a társadalom szerkezetét egészében („radikálisan”) érintő változásokat céloznak.

Az identitás keretei: Úgy tűnik, identitásunk keresése és felvállalása a mai világban egyre nagyobb jelentőséggel bír, így gyakran, amikor a nemiséggel összefüggő kifejezéseket használnak (főleg a gender szó ernyője alatt), nem valamiféle leíró kategóriát értenek alatta, hanem azt, *aminek egy-egy ember meghatározza magát*.

Az identitásként való értelmezés természetesen, mint fentebb is láthattuk, nem független a politikai diskurzusoktól: az identifikációs hangsúly a liberális ideológiák fókuszával van leginkább összhangban. Ezt a radikális megközelítések olykor azzal kritizálják, hogy a rendszerszintű jellemzők (pl. a nők elnyomása) helyett pusztán az egyéni tapasztalatokra és identitásokra fektet hangsúlyt a társadalmi igazságosságért vívott küzdelemben[2].

Tudományos keretek: Természetesen a nemiséggel és a szexualitással számos tudomány foglalkozik. Ha csak néhányat akarunk kiemelni, amelyekkel gyakran találkozhatunk, említhető a *biológia*, amely egyebek mellett a testi jellegzetességeket, az öröklődés genetikai jellemzőit vizsgálja; a *pszichológia* az egyéni psziché, identitás és a csoportok viselkedésének sajátosságait is igyekszik megérteni, míg a *szociológia*, egyebek mellett a különböző nemű és szexualitású emberek közötti társadalmi különbségeket, ezen különbségek létrejöttének, fennmaradásának vagy változásainak okait, és a különböző csoportok társadalmi megítélését vizsgálja. A szociológiai megközelítések gyakran élnek kritikával a társas jellemzők erőteljes biológiai, evolúciós meghatározottságával kapcsolatban, mivel az emberi viselkedést más élőlényeknél erőteljesebben befolyásolhatja a környezet, a szocializáció, a mikrokörnyezet és a társadalom normarendszere[3].

Sex és gender

Alapfogalmak

A *társas kategorizáció*nak, tehát annak, hogy amikor meglátunk és megismerünk valakit, milyen módon helyezzük el a „megismerési térképünkben”, az egyik legszembetűnőbb eleme a nem (emellett például a bőrszín, az életkor, és az egészségi állapot ilyen elemek, amikben az is közös, hogy a biológia nevében szentesítenek gyakorta eltérő társadalmi pozíciókat)[4].

A társadalomkutatók különbséget tesznek a nem kétféle értelmezése között, ezeket a *biológiai, illetve társadalmi nem* szavakkal (angolul *sex* és *gender*) szokás illetni.

> A biológiai nem az elsődleges és másodlagos nemi jellegek alapján határozható meg, de legegyszerűbben talán azt
> lehetne mondani, hogy ez az, aminek az éppen megszületett csecsemőt besorolják.

Ez a megközelítés csak annyiban pontatlan, hogy vannak olyanok, akik nem egyértelműen sorolhatók be nemi jellegek alapján (őket *interszex emberek*nek nevezzük), azonban sok helyen elterjedt orvosi gyakorlat, hogy a születés után közvetlenül, műtéttel operálják a csecsemőt a férfi vagy női nem felé (sokszor a szülőkkel erről nem

konzultálva[5]). Ez a gyakorlat gyakran vezet pszichológiai zavarokhoz a gyerek felnövésével[6].

Nehezen megválaszolható kérdés, hogy a biológiai nemekben, különösen a másodlagos nemi jellegek terén fennálló különbségekben van-e szerepe a társadalomnak, és ha igen, akkor mekkora. Vannak olyan feltételezések, amelyek szerint amennyiben fiúk és lányok, férfiak és nők ugyanolyan lehetőségekkel bírnának az edzés terén és ugyanúgy bátorítanák őket, valószínűleg csökkenne a két nem közötti testi eltérések mennyisége, azaz a dimorfizmus[7].

A társadalmi nem fogalmának jelentését Simone de Beauvoir alkotta meg *A második nem* c. művében[8] (noha ő maga a gender szót nem használta), amikor arról írt, hogy nőnek lenni alapvetően *társadalmi meghatározottság*ot jelent (híres megfogalmazása szerint „az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik”). A gender fogalma tehát a nemek közötti különbségek társadalmi és kulturális létrehozásának folyamatát jelenti (ezért talán pontosabb, bár még komplikáltabb magyar megnevezés lenne a szóra az, hogy ‚társadalom által létrehozott nem’)[9]..

A gender hagyományos megközelítése a társadalmi egyenlőtlenségek egy dimenziójaként tekint a biológiai, vagy annak tulajdonított különbségekre ráépülő elvárásrendszerre.

„Valójában tehát arról van szó, hogy társadalmi létünk milyensége sok más mellett attól is függ, hogy férfinak vagy nőnek születtünk. A biológiai meghatározottságra, minden társadalom ráépít egy elvárás- és lehetőségrendszert a két nem számára. A társadalmi egyenlőtlenségek egy része ebből az eltérő konstrukcióból ered.”[10]

Ezen megközelítés szerint a *nemi szocializáció* a nemek közötti társadalmi különbségek megtanulásának, belsővé tételének folyamata. A megközelítés híres kritikusa, Judith Butler feminista filozófus szerint azonban a gender és a szexualitás nem valamiféle eleve adott jellemző, amit a szocializáció során el lehet sajátítani, hanem a *mindennapi tevékenységeken keresztül kerül kifejezésre* (elméletének kulcsszava ezért a performativitás, azaz a cselekvés általi jelentéstulajdonítás[11]), és a férfiak és nők közötti hatalmi különbségek termelik újra magukat ezen tevékenységek során[12]. (Gondoljunk csak bele, az óvodában a különböző játékokkal kísérletező gyerekek milyen visszajelzéseket kaphatnak a pedagógustól vagy akár egymástól, ha szokatlan, nem a nemükre jellemző játékokat választanak.)

Összességében az mondható el, hogy míg biológiai nemek esetén általában férfiakról, nőkről és interszex emberekről szokás beszélni, a társadalmi nemek esetén a férfi és női kategórián túl transz, vagy *transznemű emberek*et is meg szokás különböztetni. Ez egy igen nagy ernyőkategória, és sokan sokféle jelentéssel, illetve fogalmi megnevezésekkel töltik fel, de alapvetően olyan embereket

szokás idesorolni, akiknek a nemi identitása vagy nemüknek a kifejezése nem egyezik meg teljesen azzal, ahogyan születésükkor meghatározták azt. Meg kell említeni, hogy vannak olyan emberek is, akik teljesen elutasítják a nemekkel kapcsolatos kategóriákat, őket *genderqueer*nek, vagy nem bináris személyeknek szokás hívni[13].

Gender: strukturális vagy individuális

A bevezetőben említettük, hogy a gender fogalmát *identitáskategória*ként is szokás értelmezni, különösen amikor a magukat *kisebbségi identitás*okhoz sorolókról van szó. Hogy a gender fogalma alatt mennyi mindent, és miféle kombinációkat lehet érteni, azt jól érzékelteti a „genderbread" (genderkalács-) ember ábrája, ahol az angol szójátékra építve egy mézeskalácsemberen mutatják ezt be (a kép innen tölthető le). Itt megkülönböztetik a nemi identitás (ki minek tartja magát), a nemi önkifejezés (ki milyen módon jeleníti meg magát), az anatómiai, illetve biológiai nem (elsődleges és másodlagos nemi jellegek), a szexuális és romantikus vonzalom, valamint a születéskor megállapított nem szempontjait (érdemes látni, hogy a gender ebben az értelmezésében mint identitás és ernyőfogalom jelenik meg, nem a klasszikus szociológiai jelentésében). Ebben a megközelítésben a nemi identitás, a nemi kifejezés, az anatómiai nem esetén is a zéró és a férfi/as/ság, illetve a zéró és a nő/ies/ség közötti skálákat

húznak, míg a szexuális és romantikus vonzalom iránya a zérótól a nő/ies vagy a férfi/as kategóriáig terjedő skálán helyezkedik el. Ez azt is jelenti, hogy az aszexualitás, a mások iránt érzett szexuális vonzódás hiánya is a szexuális orientációk egyikeként tekinthető.

Ezen megközelítés tehát az *egyéni választások*ra és érzésekre helyezi a hangsúlyt a társadalmi meghatározottságok, társas kategóriák helyett. A megközelítés kritikusai szerint ez éppen a *meglévő társadalmi egyenlőtlenségekről vonja el a figyelmet*[14], egyesek szerint szerencsétlen ugyanolyan mértékben (vagy akár még inkább) a társadalmi igazságosságért vívott harc zászlajára tűzni például egy nőiesen öltözködni szerető, de egyébként jómódú, női partnerrel rendelkező férfit, mint egy nőies, heteró, cisz (azaz nem transznemű) nőt, aki viszont korábban szexuális zaklatás áldozata volt, megannyi nőtársához hasonlóan. Az állítással egyet nem értők azt hangsúlyozzák, hogy a szexuális és nemi kisebbségek tagjainak zöme a „hagyományos" egyenlőtlenségek elleni küzdelemnek is részesei.

Szexuális és nemi kisebbségek

Szexuális orientáció

A szexuális orientáció egy „egyén *érzelmi, szexuális vagy romantikus vonzalmának iránya*"[15]. (Fontos megjegyezni, hogy gyakorta szokás összekeverni a nemi identitást a

szexuális orientációval. A nemi identitás azt jelenti, hogy ki milyen nemhez tartozónak véli magát – ezért identitás – míg a szexuális orientáció vagy irányultság vonzalom irányára (vagy hiányára) utal. Egy transz ember is lehet heteroszexuális.)

A szexuális orientáció hagyományos típusainak a *leszbikus, a biszexuális, a meleg és a heteroszexuális* irányultságot szokás tekinteni, de ahogyan a nemi identitás esetén, úgy itt is a különféle orientációk társadalmi elismertetéséért vívott küzdelem további kategóriákat is életre hívott, így manapság sokan *pánszexuális*ként tekintenek magukra (akik mindegyik nemű, és nemi kifejezésmódú ember iránt érezhetnek vonzalmat), de, mint korábban jeleztük, *aszexuális*ként (a szexuális vonzalom hiánya) is egyre többen határozzák meg magukat[16]. Fontos identitáskategória még a *queer*é, amely szó eredetileg a homoszexuálisok pejoratív megnevezése volt (angolul korábban azt jelentette, hogy furcsa). A nyolcvanas évektől kezdték szélesebb körben alkalmazni azok, akik túl szűknek érezték a megszokott, a heteroszexualitáshoz viszonyított kategóriákat[17]. Sikeres identitáspolitikai mozgalomnak tekinthetők, ugyanis a queer ma már nem számít pejoratív kifejezésnek az emberek többsége számára (érdekesség: hasonló törekvés Magyarországon is volt, a Buzi Újhullám projektje hasonlítható ehhez, de egyrészt a queer jelentése nem feleltethető meg a magyar kifejezésnek, másrészt, úgy tűnik, a mozgalom sikeressége sem olyan átütő, mint a queereké). A queer alapvetően nem

annyira tekinthető újfajta identitás-meghatározásnak, inkább *a megszokott identitás-kategóriák kritikája*ként értelmezhető (és mint ilyen, vannak, akik inkább egy posztmodern filozófiai irányzatként írják le[18]).

A szexuális kisebbségeket régebben ernyőfogalomként általában homoszexuális embereknek nevezték, azonban mivel ez erősen kapcsolódik a régebbi, medikalizáló (azaz a nem heteroszexuális irányultságot pszichológiai zavarként vagy betegségként értelmező) szemlélethez, ez a megnevezés egyre ritkábban alkalmazott.

> Az Amerikai Pszichológiai Társaság már 1975 óta nem szerepelteti a homoszexualitást a mentális betegségek listáján, hiszen semmilyen komoly kutatás nem talált kapcsolatot a szexuális orientációk és a pszichopatológiák között.

Manapság inkább a különböző orientációk, illetve a transznemű emberekre utaló kezdőbetűkből alkotott betűszót szokás alkalmazni, így LMBT, LMBTQ, LMBTI (ahol az I az interszex embereket jelenti), vagy további betűszavakat szokás alkalmazni. A terminológiai zűrzavart elkerülendő ebben a fejezetben az *LMBT+* betűszót használjuk, ami szintén nem ritka hivatkozás a szexuális és nemi kisebbségek leírására.

Előítéletek

Horváth István Kisebbségszociológia tankönyve[19] *az előítélet*et „nem tapasztalatokra, hanem elfogultságokra alapozó, többnyire negatív tartalmú ítéletalkotásként” írja le, amely *sztereotípiák*ból indul ki. Nagyon fontos, hogy bár általában szociálpszichológiai kontextusban beszélnek róla, az előítélet „történelmileg kialakult és egy adott kultúrába szervesen beépült viszonyulások rendszere”[20], azaz csak kulturális keretek között értelmezhető. *Az előítélet alapja a sztereotip gondolkodás*, amely az előítéletek kognitív (gondolkodásbeli) alapja, ha ehhez *érzelmi viszonyulás*t kapcsolunk, előítéletességről beszélhetünk. A sztereotípiák társadalmi csoportokról alkotott elgondolások, amelyek viszonylag nagy közmegegyezésen alapulnak.

Fontos jelezni, hogy az előítéletes gondolkodás akkor tud igazán „veszélyesen”, hatásosan működni, ha az előítéletes személy csoport és az előítélet tárgyát képező személy vagy csoport között *hatalmi különbség* van[21]. Ezért lehet az, hogy bár például Magyarországon a nők számbeli többségben vannak, a férfiakhoz viszonyított társadalmi státuszuk miatt mégis kisebbségként szokás róluk beszélni.

A nemekkel kapcsolatos előítéletek

A mindennapokban talán legelterjedtebb, és legtöbbeket érintő előítéletes magatartásmód a *szexizmus*. Ezt nemi hovatartozáson alapuló előítéletként szokás definiálni, és elsősorban a nők hátrányos megkülönböztetését értik a fogalmon, illetve az olyan típusú állításokat, amelyek a

nemek közötti egyenlőtlenségeket igazolják és előírják, újratermelik. A szexista állítások négy típusát szokás megkülönböztetni[22]:

1. *Tradicionális* (régimódi) szexizmus: Az az elgondolás, hogy a férfiség és férfiasság fölérendelt a nőiséghez, nőiességhez viszonyítva. Az ilyen állítások a hagyományos nemi szerepeket, és a férfiakkal és nőkkel kapcsolatos eltérő bánásmódot támogatják.
2. *Modern* szexizmus: Arra vonatkozó meggyőződés, hogy a szexizmus már nem jelent olyan problémát, amellyel a társadalomnak foglalkoznia kell.
3. *Ellenséges* szexizmus: A nőket nyíltan támadó, alacsonyabbrendűségüket hangoztató kijelentések, valamint azok a büntető típusú kijelentések, amiket azon nőknek címeznek, akik nem felelnek meg a női nemi szerepelvárásoknak. A feminista nőkkel kapcsolatos ellenséges állítások tipikus példák lehetnek erre.
4. *Jóindulatú* szexizmus: Olyan állítások, amelyek a „hagyományos” szerepeket betöltő nőket „jutalmazzák” valamiféle atyáskodó, paternalista törődéssel és védelemmel, gyakran azzal a feltételezéssel összefüggésben, hogy a nőknek védelemre van szükségük és nem eléggé felvértezettek a sztereotipikusan *férfias tevékenységek elvégzéséhez*.

Az ellenséges és a jóindulatú szexizmust együtt *ambivalens szexizmus*nak szokás nevezni, ahol a jóindulatú szexista állítások „mézesmadzagként” növelik a nők körében is alacsonyabb státuszuk elfogadását, míg az ezt el nem fogadók számára az ellenséges szexista állítások jelenhetnek meg „büntetésként”.

A nemekkel kapcsolatos előítéletek közé tartozik még a nem bináris (kétpólusú) szemlélete (angolul *gender binary*), amely a nemet két különálló, elváló és elválasztható kategóriaként értelmezi (férfi és nő, maszkulin és feminin) – ez az interszex és a transznemű emberek megbélyegzéséhez vezethet. Illetve megemlíthető még a *ciszcentrikusság*, ami a transznemű emberek identitásának és szükségleteinek el nem ismerését jelenti, és a *transzfóbia*, a transzneműség kulturális leértékelése és elutasítása[23].

A szexuális orientációval kapcsolatos előítéletek

A nemekkel és a szexuális orientációval is összefüggő előítéletesség a *heteronormativitás*. Ez elkülönülő és egymást kiegészítő (férfi és női) nemeket feltételez és ír elő, illetve a heteronormatív világképet az ezekhez kapcsolódó természetesnek vélt nemi szerepek normatívnak (azaz „szabálynak”, normának) tekintése határozza meg. A heteronormativitás emellett (ezzel együtt) a heteroszexualitás normatívnak tekintését is jelenti (ilyen jelentéssel a heteroszexizmus kifejezést is szokták használni)[24]. A heteroszexizmus megnyilvánulása a

heteroszexuálistól eltérő orientációk figyelmen kívül hagyása például a családról, szülőkről szóló narratívákban.

A leszbikus, meleg, biszexuális és queer emberek ellen irányuló előítéletességet, kulturális leértékelésüket *homofóbiának* vagy újabban *homonegativitásnak nevezik*[25] (a fogalom jelentését manapság egyre gyakrabban a teljes LMBT+ közösségre kiterjedőként értelmezik).

Normalizáció

A szexuális és nemi kisebbségekkel szembeni előítéletes magatartások és vélekedések általában erősen összefüggenek azzal, egy társadalomban *mit tekintünk elfogadottnak*, támogatandónak, vagy egyáltalán hogyan látjuk a világot magunk körül, mit veszünk észre, mit tartunk alapértelmezettnek. Egy norma akkor bír normalizáló erővel (tehát akkor tudja alapértelmezettnek mutatni magát), ha rá tudja bírni az embereket, hogy néhány kiemelt fontosságúnak vélt cselekvést, szokást hatékonyan elvégezzenek. Ha ez sikeres, ezek a szokások annyira *magától értetődővé válnak*, hogy ezeket nem az uralkodó normák, elvárások valamilyen következményének látjuk, hanem egyszerűen „normálisként”, elkerülhetetlenként, így nem is tesszük ezeket kritika tárgyává[26]. Például míg az elfogadható nemi szerepek sajátos jellegzetességei idővel változhatnak, az az elgondolás, miszerint férfiak és nők néhány alapvető tekintetben pszichológiailag különbözőek, fennmarad.

Könnyű belegondolni, hogy a normák meghatározására a *hatalmi helyzetben lévőknek van leginkább lehetősége*. A politikusok, filmrendezők, újságírók, jogászok, és számos más tekintélyes és/vagy konkrét döntési hatalommal bíró szakma képviselői nagyban meghatározzák, mit látunk magunk körül, és mindezt hogyan értelmezzük.

A normalizáció néha tudatos, gyakran azonban spontán folyamatában a valamilyen szempontból hatalmi helyzetben lévők saját, kiváltságos helyzetüket átlagosként, „szabályosként" mutatják, ezzel egyrészt az alapértelmezettől való eltérés (deviancia) alacsonyabb rendűként értelmeződhet, másrészt pedig a normalizáció láthatatlanná is teszi a normatív határokon kívül esőket (ezért van, hogy kevés LMBT+ emberrel találkozunk a mainstream médiában, és ha találkozunk, akkor is gyakran sztereotip helyzetekben).

A normalizáció a nők helyzetét tekintve is értelmezhető. Sandra Bem szerint három „lencsén" keresztül tekintünk a nemre[27] (a *gender*re):

1. *Androcentrizmus*: A férfiak és az ő tapasztalataik alapértelmezettnek tekintése (a nők, női tapasztalatok deviációk, lejjebb értékelt eltérések – így van pl. színész és színésznő, politikus és politikusnő) – de ezért [is] hal meg több nő autóbalesetben (mert férfi töréstesztbábukat használnak) vagy szívrohamban (mert miközben a férfiakra jellemző tüneteket sokan ismerik, azt már kevesebben tudják, hogy nők más tünetekkel

is bírhatnak, így van, hogy fel sem ismerik, van, hogy félrediagnosztizálják a megfelelő kezeléssel megmenthető betegeket).

2. *Genderpolarizáció*: a férfi-női különbség az emberi élet szinte minden elemére való kivetítése, érvényesnek vélése (mindent ezzel magyarázunk).
3. *Biológiai esszencializmus*: ez a másik két jelenség igazolására szolgál: a férfiak és nők közötti hatalmi különbségek (és sok egyéb, bizonyíthatóan nem biológiai eredetű különbség) veleszületett, szükségszerű, nem megváltoztatható jellemzőknek való betudása. Jó példa erre, mennyire természetesnek véljük, hogy a rózsaszín lányos, szín, a kék pedig fiús (időről időre előkerülnek ezt valamiféle biológiai, vagy evolúciós okoknak betudó tudományosnak tűnő kutatások is), holott ebben az esetben véletlenül pontosan tudni, hogy ez teljesen társadalmi jelenség, és ironikus módon egészen a 20. század első harmadáig, ha egyáltalán beszéltek fiús és lányos színekről, akkor a helyzet fordított volt. Hogy a változás oka vagy csak következménye volt a Barbie-baba átütő sikere, azt nehéz felfejteni, de az elterjedésben bizonyosan szerepet játszott[28].

A normalizáció elleni talán legfontosabb lépés (természetesen túl azon, hogy tartózkodunk az előítéletes magatartásoktól), a reprezentáció lehet, azaz egyfajta

ellenhatásként „normálisnak” tekinteni, akként viszonyulni és úgy bemutatni olyan megnyilatkozásokat, identitásokat, életmódokat, amelyek, bár a közösségre nem károsak vagy veszélyesek, mégis gyakran akként kezelik őket.

A szexuális és nemi kisebbségek társadalmi helyzete

Az elnyomás arcai és következményei

A szexuális és nemi kisebbségek, a nők elleni előítéletek, illetve férfiak és nők hatalmi különbségeinek *következményei számos helyen tetten érhetők*. A *strukturális elnyomás* (Iris M. Young amerikai politikatudós fogalma, arra utal, hogy az elnyomás nem néhány ember választásának és döntésének eredménye, hanem a társadalom működésének része[29]) lényege, hogy az élet minden szférájára kiterjed. Young szerint *a strukturális elnyomásnak* négy típusa, *négy „arca” van* (ezek természetesen nem feltétlenül csak a nőket érintik, amerikai kontextusban a feketék példája említhető, de általában a kisebbségi helyzetekben élő csoportoknál felismerhetőek részben vagy egészben):

a. *Gazdasági kizsákmányolás*: az azzal kapcsolatos értelmezések, hogy *mi számít munkának* (gondoljunk például a nem fizetett házimunkára, amit jellemzően nők végeznek), *ki kinek és mit dolgozik*, és ezt hogyan

jutalmazzák (gondoljunk itt a béregyenlőtlenségekre is).

Ide kapcsolódik az *üvegplafon*[30] (az a láthatatlan „plafon” a munkahelyi pozíciók hierarchiájában, amely fölött már nem látunk nőt, vagy csak nagyon keveseket), és az ezt valamelyest átértelmező „labirintus” jelensége (nehézségek, kitérők, zsákutcák rendszere, amin csak kevesen jutnak át, hogy magasabb pozícióba kerüljenek), valamint másik oldalról az *üveglift*[31] is: a jellemzően nőies szakmákban a férfi dolgozókat egy láthatatlan lift repíti a vezető pozíciókba (gondoljunk csak arra, hány férfi iskolaigazgatót ismerünk, és ehhez képest a pedagógusi szakmában hogyan oszlanak meg férfiak és nők). Említhető még a kevésbé ismert „*üvegcipellő*”[32] is, ami pedig azt jelenti, hogy a „házassági vonzóság” megkötései korlátozhatják a nők továbbtanulási vágyait és munkaerőpiaci részvételét (ez szintén nem független az egyenlőtlenségektől, pl. a férfiak keresnek többet, így elvárásként értelmeződhet, hogy a nők házimunkával kompenzáljanak).

b. *Hatalomnélküliség*, az *érdekérvényesítési képességek* korlátozott volta vagy teljes *hiánya*

Az a törekvés, hogy több nő, illetve kisebbségben lévő kerüljön a politikai vezetők, illetve a cégvezetők körébe elsősorban ezt hivatott orvosolni. Például feltételezhető, hogy ha több női vezetője lenne a

NASA-nak, akkor nem felejtettek volna el női űrruhát csináltatni 2019-ben, amikor egyszerre két nő ment volna űrsétára). Vagy gondolhatunk az *„üvegszikla”* jelenségére is, ami azt jelenti, hogy gyakorta olyankor kerülnek nők vezető pozícióba, amikor nagyon nagy a bukás esélye (példaként hozható Theresa May, aki a Brexit körüli bizonytalanságok idején lett miniszterelnök Nagy-Britanniában, és valóban nem is maradt a pozícióban hosszabb ideig).

c. *Kirekesztés*, kiszorulás a társadalomból, hasznos tevékenységek végzésének korlátozása

Míg a nők, legalábbis a relatív anyagi biztonságban élő nők esetén jellemzően a munkaerőpiaci diszkrimináció, esetleg a kényszerű háztartásbeli-lét említhető (ennek egyik fajtája a „mommy-track”, mamipálya[33], amit olykor pozitívan is értelmeznek a részmunkaidős állásokkal kapcsolatban, amelyek munkát kínálnak gyermekes anyáknak, de azt is látni kell, hogy az így kereshető pénz nem tesz lehetővé önállóságot, és szükségszerűen hozza magával a fizetetlen házimunkák elvégzésével kapcsolatos elvárásokat), a további szexuális és nemi kisebbségek még nagyobb arányban szigetelődhetnek el, veszíthetik el szabad döntésüket arra vonatkozóan, hogy hol és kivel éljenek, milyen tevékenységekben vegyenek részt.

d. *Kulturális elnyomás*

Ez tulajdonképpen a normalizáció jelenségének a társadalmi értelmezése: a hatalommal rendelkező csoportoknak lehetősége van arra, hogy az ő életmódjukat állítsák be követendőnek, elfogadhatónak, támogatandónak: *a többségi csoport kultúrája egyetemes normaként tűnik fel*, ettől eltérni csak a kisebbrendűség felé lehet. A kisebbségek egyszerre láthatatlanok (nem jelenik meg a nézőpontjuk) és „mások" (a sajátos nézőpontjuk helyett az uralkodó kultúra róluk alkotott sztereotipizált képe határozza meg a róluk való gondolkodást).

e. *Rendszerszintű* (*szisztematikus*) *erőszak*

„A fizikai támadásoknak, a zaklatásnak, a megfélemlítésnek és a kigúnyolásnak azon formáit jelöli, mely általános társadalmi gyakorlatként működik és melynek célja egyes társadalmi csoportok tagjainak lealacsonyítása, megalázása vagy megbélyegzése"[34]

Tipikus példa erre a *nők elleni erőszak*, amely gyakori (Magyarországon hetente hal meg egy nő párkapcsolati erőszak következményében, szexuális erőszak átéléséről pedig a magyar nők harmada számolt be 2012-ben, de biztosak lehetünk benne, hogy a valós arány ennél magasabb, hiszen az ilyen erőszakos esetek nagy része láthatatlan marad[35]), nem szokatlan vagy meglepő, és az elkövetőket jellemzően

enyhén büntetik (tehát a társadalom rendszere hozzájárul a fennmaradásához).

Jellemzően *két oka* lehet: az adott csoport iránt érzett gyűlölet, és/vagy a domináns csoport hatalmának megőrzése és megerősítése.

Megoldási lehetőségek

Természetesen a társadalmi igazságosságért folytatott küzdelemnek tengernyi irodalma van. Ez a fejezet azt próbálta megmutatni, hogy első lépésként meg kell értenünk, hogy az előítéletek mögött *hatalmi egyenlőtlenségek* vannak, amelyek fennmaradásához sokat tesz hozzá a rejtett vagy teljesen nyílt erőszak is. Számos kezdeményezés van a nők, illetve a szexuális és nemi kisebbségek helyzetének javítására – ezek egy része tüneti kezelés, kárenyhítés, ami a társadalmi viszonyokon nemigen tud változtatni, de az *áldozatokat segíti* (például a nők elleni erőszak áldozatainak létrehozott segélyvonalak, krízisotthonok), egy része *érdekérvényesítés*i küzdelem, küzdelem a láthatóságért és a közügyekbe való beleszólásért (például a Pride-felvonulás, vagy a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség tevékenysége), és egy igen jelentős része *szemléletformálás*, formális, vagy még gyakrabban nem-formális és informális tanulási lehetőségek biztosítása – kezdve az erős női karaktereket felvonultató meséktől (itt azért megjegyzendő, hogy a

nemek közötti egyenlőtlenségeket továbbra is mutatja, hogy érzékeny és gyöngéd férfi hősökkel jóval kevésbé találkozunk), kifejezetten oktatási célú ifjúsági kulturális produktumokon át (mint például a NANE Egyesület „Kérsz teát?” c. előadása) iskolai nevelési programokig (például a Labrisz és a Szimpozion Egyesület Melegség és megismerés c. programja). Az ilyen programok, a pedagógusi érzékenység, a kisebbségi csoportok reprezentációja talán jó kiindulópontot jelenthetnek egy igazságosabb társadalom felé vezető úton.

Jegyzetek

1 Kováts, E. (2018). Az angolszász viták jelentősége a magyar kormányzat „genderideológiára” hivatkozó mozgósításában és a hamis szembeállítások meghaladásában. *Társadalmi Nemek Tudománya: Interdiszciplináris eFolyóirat*, *8*(1), 46–67., https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/article/view/33839

2 Csányi, G. & Kováts, E. (2020). Túl az excelszemléletű feminizmuson Az interszekcionalitás koncepcionális és politikai kihívásai ma. *Társadalmi Nemek Tudománya: Interdiszciplináris eFolyóirat*, *10*(1), 39–66. https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/article/view/33941

3 Giddens, A. (2008). *Szociológia*. Budapest: Osiris.

4 Szapu, M. (2015). Mi a nő? A biológiai és a társadalmi nem megkülönböztetéséről. In: Bolemant L. & Szapu M. (eds) *Bevezetés a gendertanulmányokba*. Pozsony–Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 9–20.

5 Holmes, M. (2002). Rethinking the Meaning and Management of Intersexuality. *Sexualities* 5(2), 159–180.

6 IGLYO, Oll Europe, EPA (é.n.) *Hogyan támogasd interszex gyermekedet?* Budapest: Háttér Társaság, https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/inter-guide-hu-web-singlepages.pdf

7 Mikkola, M. (2019). Feminist Perspectives on Sex and Gender. In: Zalta, Edward N. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2019 Edition).

https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/feminism-gender

8 Beauvoir, S. de (1969). *A második nem*. Budapest: Gondolat.

9 Tóth, O. (2007). Nőnek lenni – társadalmi nem (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében. *Magyar Tudomány*, *168*(12), 1590–1596. http://www.matud.iif.hu/07dec/13.html

10Tóth, O. (2007). id. mű, 1590. o.

11 Beöthy B. (2012). Performatív kurátori gyakorlatok. In: *A kurátori gyakorlat és diskurzus szótára*. http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/ (2022. 10. 07.)

12 Butler, J (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

13 https://transvanilla.hu/genderqueer (2021.08.30.)

14 Csányi, G. & Kováts, E. (2020). Túl az excelszemléletű feminizmuson Az interszekcionalitás koncepcionális és politikai kihívásai ma. *Társadalmi Nemek Tudománya: Interdiszciplináris eFolyóirat*, *10*(1), 39–66. https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/article/view/33941.

15 Giddens, A. (2008). *Szociológia*. Budapest: Osiris.

16 https://www.goethe.de/ins/hu/hu/kul/sup/uzg/22191933.html (2021.09.10.)

17 Jagose, A. (2003). *Bevezetés a queer-elméletbe*. Budapest: Új Mandátum.

18 Jagose, A. (2003). id. mű

19 Horváth I. (2006). *Kisebbségszociológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák*. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană

20 Horváth I. (2006). *id. mű*, 96. o.

21 Szabó, M. (2014). *Hétköznapi szexizmus, mindennapi feminizmus*. https://prezi.com/lpcuwvsowcxo/hetkoznapi-szexizmus/ (2021.09.10.)

22 Kovács, M. & Szabó, M. (2017). Társadalmi nem és szexizmusok: a nemi hierarchiát igazoló nézetrendszerek elfogadása és elutasítása. In: Kovács M. (ed.) *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 171–186.

23 Queersmart (2018). Queer Terminology from A to Q, 2018 Edition. Vancouver: QMUNITY, https://qmunity.ca/wp-content/uploads/2019/06/Queer-Glossary_2019_02.pdf (2021.09.10.)

24 Gregor, A. & Rédai, D. (2015). Heteronormatív ifjúság? A magyarországi 15–29 éves fiatalok véleménye az azonos nemű párok együttéléséről. *Socio.hu*, 5(1), 122–143. https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.1.122

25 Takács, J., Mocsonaki, L. & P. Tóth, T. (2007). *A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon*. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet

26 Taylor, D. (2009). Normativity and Normalization. *Foucault Studies*, 7(12), 45–63.

27 Bem, S. L. (1993). *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. London: Yale University Press

28 Fine, C. (2010). *Delusions of Gender*. New York: W. W. Norton & Company

29 Young, I. M, (2001). Az elnyomás öt arca. In: Csillag, M., Dombos, T., Domokos, L., Géring, Zs., Horváth, A. & Rövid, M. (eds.) *Perspektívák egy tágra zárt társadalomban*. Konferenciakiadvány. Budapest: Társadalomelméleti Kollégium, 11–32.

30 Adamecz-Völgyi, A. (2018). Van-e üvegplafon Magyarországon? Nemek közötti bérkülönbség az iskolai végzettség függvényében. *Munkaerőpiaci tükör, 2017*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 62–64.

31 Takács, I. (2020). Akadályok a nők karrierjének útjában – a szervezetek útvesztői. *Metszetek, 9*(1), 65–83. https://doi.org/10.18392/metsz/2020/1/4

32 Szabó, M. (2014). A tekintély kritikája, a kritika hitelessége, avagy mit keres a szociálpszichológia a terápiában. *Pszichoterápia, 23*(4), 226–232.

33 Noonan, M. C., & Corcoran, M. E. (2004). The Mommy Track and Partnership: Temporary Delay or Dead End? *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, *596*(1), 130–150.

34 Takács J., Mocsonaki, L. & P. Tóth T. (2007). *id. mű*, 21.

35 Tóth, O. (2018). A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összegzése. *Socio.hu, 8*(4), 1–28.

Szexuális fejlődés és tipikus szexuális viselkedésformák gyermek- és serdülőkorban

F. Lassú Zsuzsa és Sándor Mónika

Jelen fejezet a gyermek- és serdülőkori nemi nevelés megalapozását szolgálja, olyan tudományos eredményeken nyugvó ismeretek közvetítésével, amelyek segítenek megérteni, hogy a különböző életkorokban mit és hogyan érdemes tanítani a nemek, nemiség, testi biztonság, abúzusmegelőzés és biztonságos, örömteli szexualitás témaköreiben. A kutatási eredmények elsősorban nemzetközi vizsgálatokból származnak, Magyarországon sajnos nagyon kevés hozzáférhető adat van a fiatalkorúak szexuális fejlődése és viselkedése terén. Az eredmények ugyanakkor nagyban alkalmazhatók a hazai nevelési célok, tartalmak kialakításában, de mindig tekintettel kell lennünk az adott gyerekek (vagy intézmény) kulturális környezetére.

Szexuális fejlődés kora gyermekkorban

A szexualitás jelenségei születéstől kezdve értelmezhetők a motiváció értelmezési keretében, mint szükségletek és hajtóerők.

A *szexuális késztetés/készenlét* már a *magzati korban* is megfigyelhető[1]. A fiú magzatok hímvesszője már a méhen belül is időnként megmerevedik és később, születés után is rendszeres, reflexes merevedést tapasztalhatunk. Lányoknál szintén újszülött kortól megfigyelhető a hüvely nedvesedése, amely egyrészt fiziológiai védelmet biztosít, másrészt valószínűleg a pozitív testi érintések megéléséhez kapcsolódik.

Veleszületett késztetés hajt bennünket ugyanis az *örömök keresésére* és a fájdalom elkerülésére. A test pozitív (gyengéd, megfelelően stimuláló, de nem túlzottan erős) *érintés*e például nem csak hogy örömöt okoz, hanem a fejlődés egyik legfontosabb motorja újszülött- és csecsemőkorban, elsősorban az énfejlődés és a társas kapcsolódás (kötődés) megalapozása területén[2]. Sullivan[3] elmélete szerint a gyengéd érintések és törődés az alapja a „jó én" élményének, míg a hideg, elutasító, nemtörődöm stílusú érintés (pl. etetés, tisztába tevés, fürdetés alkalmával) a gyermekben létrehozza a „rossz én" érzetét.

Ahogyan a szülő megérinti gyermekét, a születés pillanatától kezdve formálja a gyermek saját magához (így a nemiséghez és szexualitáshoz) való viszonyát.

A világ megismerése és megértése szintén veleszületett késztetésünk, amelynek legalapvetőbb megnyilvánulása az *érdeklődés*. A gyermekek természetes módon érdeklődnek a testük (és mások teste) iránt. A beszéd előtti korszakban ez az érdeklődés főleg *a test érintéses felfedezésé*ben nyilvánul meg, amelynek során rájöhetnek, hogy testük bizonyos részeinek simogatása kifejezetten kellemes érzéseket nyújt, így az örömteli testi érintés szükségletének kielégítésére már a gyermek önmaga is képes. A felfedezés nyomán kezdenek el sokan már 23 hónaposan (vagy még korábban, a kutatások alapján kb. 7 hónapos kortól[4]) *maszturbál*ni, ami teljesen természetes jelenség. A kisgyermekek játszanak a nemi szervükkel, ingerlik önmagukat, és önmegnyugtatásra is használják a maszturbációt. Amíg ez nem válik állandó és egyedüli önjutalmazó tevékenységgé, addig a felnőtteknek nem kell miatta aggódni, ugyanakkor fontos nevelési lehetőségként használható a szemérem és mások tisztelete témakörében[5] (erről a kora gyermekkori szexuális neveléssel kapcsolatos fejezetben olvashatnak bővebben).

A saját test megismeréséhez a legtöbb gyermeknél hozzátartozik a *meztelenség természetessége* is[6]. A kicsik általában szeretnek meztelenkedni, egyrészt mert egész testükkel érezhetik pl. a kellemes lágy szellőt, a nap sugarát vagy a víz hűsítő hatását. Másrészt a legtöbb kisgyermek a meztelenség során fedezi fel a testét, és tanulja meg annak részeit, működését. Van ugyanakkor a gyerekeknek egy olyan csoportja, akik kezdettől fogva idegenkednek a

meztelenségtől, akár szorongást is kelt bennük, ha testüket nem fedi semmi. A felnőtt feladata a gyermek igényeinek, egyedi sajátosságainak figyelembevétele, a biztonság megteremtése minden körülmények között.

A meztelenkedés és az, hogy a gyermek ezt élvezi-e, összefüggésben lehet azzal is, hogy a Piaget által szenzomotoros szakaszként definiált életkorban volt-e lehetősége szabadon megtapasztalni a különböző érzékszervekhez kapcsolódó érzeteket[7]. Az érzékszerveink közül a látás és az emberi arc preferenciája felnőtt korra kifejezetten domináns szerepbe kerül, azonban csecsemőkorban a többi érzékszerv is hasonlóan fontos szerepet kap, ha nem fontosabb. A hallás – mint az anya hangjának beazonosítása, az énekhang és a zene preferenciája, a tapintás és a testérzékelés – a testkontaktus, az ölelés a puhaság megtapasztalása, a szaglás – mint archaikus, az állatvilágból hozott örökségünk része és az anya-gyermek kötődés fontos eleme, valamint az ízlelés és az édes anyatejhez hasonlító ízek preferenciája egyaránt hangsúlyosan jelen van a csecsemők mindennapjaiban. Éppen ezért a meztelenség és az ezzel kapcsolatos testérzetek nem csak kellemes érzéseket keltenek a gyermekben, hanem fontos forrásai a csecsemőkori tanulásnak, a gyermeket körülvevő világ felfedezésének. A szülőknek fontos feladata, hogy amennyiben lehetséges, biztosítson ehhez megfelelő környezetet – melegebb hőmérsékletet, puha felületeket, biztonságos légkört – és mindezt a legkorábbi

életszakasztól kezdve beépítse a gyermek mindennapi rutinjába.

Természetesen a gyerekek nem egyformák, van, aki ezt jobban szereti, míg más csecsemők kevésbé, esetleg kellemetlen is számukra a meztelenség. A szülők egyik legfontosabb feladata, hogy felismerjék gyermekeik reakcióit és ennek megfelelően képesek legyenek rugalmasan alkalmazkodni igényeikhez, megteremtve számukra a biztonságos környezetet.

Sose erőltessük a gyermek meztelenségét, még csecsemő korában sem, ha ő azt nem élvezi!

A saját testen túl *mások teste* szintén a felfedezés tárgya. A kisgyermek *kíváncsi, leskelődik, kérdez*. Ahogyan a környezet reagál ezekre a viselkedésformákra, azzal fontos üzenetet tanít a gyermeknek. Ha a kíváncsiságot a gyermek életkorának megfelelően kielégítjük, a gyermek választ kap a kérdéseire, akkor azt tanulhatja meg, hogy a testiség természetes, a test örömteli érzései helyénvalóak, a testrészeknek megvan a nevük és funkciójuk. A szemérem, a saját és mások testének tisztelete szintén fontos témái ennek a tanulási folyamatnak, melyekről ugyancsak a szexuális neveléssel kapcsolatban olvashatnak bővebben. A kutatások szerint a szülők meztelenségének látványa, sőt még a szülők közötti szexuális aktus véletlen megpillantása sem okoz hosszú távú problémákat a gyermek fejlődésében, ha az nem elhanyagolás és/vagy szülői mentális zavarok

következtében történik[8]. Ahogy fentebb is írtuk, fontos ugyanakkor a gyermek szemérmességének, lelki alkatának a figyelembevétele, az esetleges zavar kezelése és felmerülő kérdések életkornak megfelelő megválaszolása.

A kíváncsiság sokszor jelenik meg a *gyermekek szexuális tartalmú játékai*ban, vicceiben[9]. A kicsik gyakran puszilgatják egymást, és ahogyan nőnek egyre többször játszanak szerepjátékaik során papás-mamást, amelynek néha része az ölelésen és puszin kívül az imitált szexuális aktus is[10]. Ez legtöbbször riadalmat kelt a felnőttek körében, hiszen ilyenkor mindig felmerül, hogy „honnan tudnak ilyeneket ezek a gyerekek?" A túl korai és felügyelet nélküli médiahasználat, a szülők szexualitásának megfigyelése, a nagy testvérek túl korai „felvilágosító" közreműködése mind szerepet játszhatnak a szexuális tartalmú játékok létrejöttében, de legtöbbször nem adnak okot komolyabb aggodalomra[11,12], hanem feladatot rónak a szülőkre és nevelőkre (ld. szexuális nevelés fejezetek). A gyermekekkel szembeni szexuális abúzusnak egyéb jelei is lennének, ezért, ha csak a szexuális tartalmú játékot találjuk a gyermek viselkedésében problémásnak, akkor ne ugorjunk rögtön a legsúlyosabb következtetésre. Nevelési feladatunk ugyanakkor ebben a helyzetben is van – erről bővebben később olvashatnak.

A nemiséggel és szexualitással kapcsolatos tudás

A gyermekek ugyanúgy tanulnak a testükről és a szexualitásról, ahogyan a világ minden más kérdését is megismerik: *megfigyelnek, utánoznak, kérdeznek és reagálnak a környezet visszajelzéseire*. Természetes kíváncsiságuk és pozitív értelemben vett szemérmetlenségük miatt nyíltan rákérdeznek saját és mások testrészeire, és ahogyan más tárgykörben, itt is a „mi ez" és „miért" kérdések irányítják a megismerést.

Amennyiben a környezet pozitívan reagál és a gyermek életkorának megfelelően válaszol ezekre a kérdésekre, akkor a gyerekek már *3 éves kor körül képesek testrészeiket helyesen megnevezni*, saját *nemüket* az eltérő nemű gyermekekkel és felnőttekkel összehasonlítva *meghatározni*[13]. Érdekes tény, hogy mind a fiú mind a lány gyermekek korábban képesek beazonosítani és megnevezni a férfi nemi szervet, mint a nőit[14]. Ennek egy lehetséges magyarázata, hogy a női sokkal rejtettebb, kevésbé feltűnő, mint a férfi. Másrészt ez az eredmény arról is szólhat, hogy a társadalom másként kezeli a férfiakat és a nőket és ez a nemi megkülönböztetés a szexuális nevelésben is tetten érhető. A kislányok nemi szervének és különösen annak részeinek megnevezése néha még a szülőknek is kihívás, egyrészt a pontos biológiai ismeretek hiánya, másrészt a nagyobb szemérmesség és tabusítás miatt.

Nagyon fontos, hogy a szülők és pedagógusok pontos tudással és szavakkal legyenek felvértezve a nemi

szervekkel, azok működésével és higiéniájával kapcsolatosan!

A gyermekek 4–5 éves koruk között megértik és elfogadják, hogy *a biológiai nem (sex) nem megváltoztatható*, például attól, hogy szoknyát vesz fel, nem lesz egy kisfiúból kislány[15]. Itt fontos ugyanakkor megjegyeznünk, hogy a kutatási és terápiás tapasztalatok szerint is, a később transz identitással azonosuló fiatalok arról számolnak be, hogy már igen korán, akár 2–4 éves korban úgy érezték, hogy nem jó testbe születtek, a másik nemhez tartozónak érezték magukat és úgy is viselkedtek[16]. Ezek a gyerekek nemi szerveiket és a születéskor azonosított nemükhöz kapcsolódó viselkedéseket, ruhákat igen korán énidegennek érezték, és az átöltözéssel nem csak egyszerűen kipróbálták, hogy milyen a másik bőrébe bújni, de úgy érezték, hogy ez az, ami az övék, ezzel tudnak azonosulni. Természetesen ez az „átöltözés és átváltozás" vágya azoknál a gyerekeknél is előfordulhat, akik később azonosulnak a születéskor azonosított nemükkel (őket hívjuk cisz identitásúnak), azonban nagyon fontos, hogy a szülők és a nevelők kezeljék ezt az átalakulási vágyat türelemmel, elfogadással, törődéssel. Erről a kérdésről részletesebben a A nemi és szexuális kisebbségek kérdésköre a nemi nevelésben c. fejezetben olvashatnak.

Tipikusan nagyon kevés óvodáskorú gyermeknek van helyes *információja a szaporodásról, várandósságról, a gyermekek születéséről*[17]. A szülők általában azt gondolják,

hogy hatéves kor előtt erről még korai lenne beszélgetni a gyerekeikkel, ezért általában kerülik a témát, és ha a gyermekek kérdeznek, még akkor sem adnak megfelelő, biológiailag is helyes választ. Azokban az országokban azonban, ahol a szexuális nevelés már az óvodai nevelésnek is része, ott a gyermekek hamarabb tudnak helyes választ adni ezekre a kérdésekre is, és részben emiatt az ismeret miatt védettebbek a szexuális abúzussal szemben[18].

Szexuális fejlődés 6–12 éves korban

A kognitív fejlődésben 6–7 éves korban bekövetkező minőségi változások a gyermekek szexualitással kapcsolatos tudását, a témához kapcsolódó viszonyulását és viselkedését is befolyásolják. Ahogyan a gyermekek egyre inkább képesek mások nézőpontját felismerni és figyelembe venni, úgy lesznek egyre érzékenyebbek a környezetből származó visszajelzésekre, megerősítésekre vagy elutasításra, konkrét vagy szimbolikus büntetésre a szexualitással kapcsolatban is. A szocializáció ezen a területen is felgyorsul, a gyermekek próbálnak megfelelni a környezetből származó elvárásoknak, így beilleszkedve a társas közegbe, amely körülveszi őket[19].

Az idegrendszer érése, a magasabb rendű gondolkodási funkciókért felelős agyterületek intenzív fejlődése szintén hozzájárul a középső gyermekkorban megfigyelhető szabályozottabb viselkedéshez, amely a szexuális viselkedést is érinti. A gyermek egyre inkább képes a

viselkedését szabályozni, a késztetéseket felismerni, azokra reflektálni, a vágyait késleltetni, azoknak megfelelő közeget találni, ami nagyban hozzájárul a társas beilleszkedéshez és az iskolai teljesítményhez[20].

A kortárscsoport és az általa közvetített hatások (pl. felügyelet nélküli médiahasználat) ugyanakkor bonyolítják a szexuális szocializáció folyamatát, amennyiben a gyermekek már nem elsősorban a felnőttek befolyása által fejlődnek. A társak elfogadásának, elismerésének vágya erős hajtóerővé válik, ami nem csak az egészséges, az egyén és a másik számára is pozitív viselkedésformák kipróbálását motiválja[21].

Mindezek a biológiai, kognitív és társas-érzelmi változások együtt hatnak a kisiskolás korú gyermekek szexuális ismereteire és viselkedésére.

A szexualitással kapcsolatos ismeretek

A nemiséggel és szexualitással kapcsolatos ismeretek mennyiségét és azok pontosságát kevés kutatás vizsgálja gyermekkorban (ennek elsősorban a téma tabujellegéhez és kutathatóságához van köze, nem a kutatók érdeklődésének hiányához). A kutatások nem meglepő módon azt találták, hogy a gyermekek általános tudásának növekedésével együtt nő a szexualitással kapcsolatos ismeretek mennyisége is[22].

Azokban az országokban, ahol a szexuális nevelés a közoktatás részét képezi, és nem csak a hetedik-

nyolcadikos biológia-tananyaghoz kapcsolódóan beszélnek róla, a gyerekek ismeretei már korábban is pontosabbak. Megfelelő szexuális nevelés esetén tízéves korra a gyerekek nagy részének vannak *alapvető ismeretei a nemi érés, a szaporodás és a gyermek születése témakörben*, azonban nagyon változó, hogy mennyi ismerettel rendelkeznek a szexuális viselkedésformák és a pl. a fogamzásgátlás témakörében[23]. Ez utóbbiakat a szülők és nevelők ritkán gondolják érintendő témakörnek a serdülőkor előtt. A probléma ott van, hogy lányok esetében a nemi érés gyakran 11–12 éves korban történik, és felkészületlenül éri a gyermeket (erről részletesen a Serdülők szexuális nevelése c. részben olvashatnak).

A gyermekek ismeretei főleg az azonos nemű barátoktól és olvasmányokból származnak, és manapság egyre inkább az *internet a fő közvetítő médium*, ami nagyon gyakran a pornóoldalak használatát jelenti, már kiskamaszkorban is[24]. Ugyanakkor sok gyermek még mindig először a szüleivel beszél a szexualitással kapcsolatos dolgokról, akiknek ezért nagyon fontos, hogy legyenek megbízható ismeretei és kellő bátorsága a témához. A korrekt, a gyermekek életkorának megfelelő információ ma már nagyon sok forrásból elérhető a szülők és pedagógusok számára, ezekből a szexuális neveléssel kapcsolatos fejezetekben kaphatnak ízelítőt.

Szexuális viselkedés kisiskolás korban

Bár a mások által is látható, nyilvános (és sokszor zavarba ejtő) szexuális viselkedésformák a nevelés hatására az iskolás korban eltűnni látszanak, a kutatások, amelyek a gyermekkorra visszatekintve vizsgálják a szexualitást, egyöntetűen azt találják, hogy a szexualitás iránti érdeklődés és a *szexuális tartalmú tevékenységek nem tűnnek el*, csak *átalakulnak és priváttá válnak*, a gyermek kognitív és társas-érzelmi fejlődése következtében[25].

> Kisiskolás korban a gyermek egyre jobban érti és alkalmazza a szexualitásra vonatkozó kulturális és közösségi szabályokat.

Optimális esetben ezek a közösségi normák nem tiltják le a gyermeki szexualitást, csupán annak körülményeit (kivel, mit, mikor, hol lehet tenni) szabályozzák. Ennek eredményeként a gyermek megtanulja, hogy például a maszturbáció ebben az életkorban magányos tevékenység, amelyet otthon, a szobájában végezhet, tiszta kézzel, a nemi szervét nem megsértve[26]. Természetesen ezt a tudást és hozzáállást először a szülőknek és nevelőknek kell elsajátítani, hiszen valószínűleg őket sem ebben a szellemben nevelték.

Az átfogó és szex-pozitív szexuális nevelés hatására *a gyermekben önmagával kapcsolatos pozitív gondolatok keletkeznek* („a szexuális vágyaimmal együtt is szerethető vagyok”), *formálódhat a szexuális énhatékonyság-érzet* („képes vagyok irányítani, késleltetni, de ha nem zavar

másokat, akkor élvezhetem a saját testem érintését, mert az jó, természetes"), ugyanakkor *kialakulhat egy másokra figyelő, tiszteletteljes hozzáállás* is („nem hozlak zavarba, nem bántalak sem szóval sem cselekedettel"). Ezt a hozzáállást tartalmazzák a modern szexuális nevelési ajánlások, például „Az európai szexuális nevelés irányelvei" c. dokumentum.

Ha *a közösség*, amelyben nevelkedik *tiltó, korlátozó, bűntudatkeltő*, akkor a gyermek ezt a hozzáállást teszi magáévá – a nyilvánosság felé. Ennek ára ugyanakkor az elfojtott szexuális érdeklődés és késztetések egészségtelen irányban történő elvezetése különböző viselkedési zavarok formájában. Ezekről a problémás szexuális viselkedéssel foglalkozó fejezetben lesz szó. A szexuális fejlődés és nevelés kulturális nézőpontjáról szintén később olvashatnak.

A szexuális visszafogottság ugyanakkor természetes jelenség is *a gyermek szemérmének kialakulásá*val, amely szintén a társadalomba való beilleszkedés hatására fejlődik[27]. Elsősorban a lányok (de nem csak ők) válnak 6–7 éves kortól (néha hamarabb) egyre szemérmesebbé, érzékenyebbé a test és a testi funkciók láthatóságára, amit a szülőknek és a nevelőknek egyaránt tiszteletben kell tartani, és ezzel kapcsolatban a gyermekeket is érzékenyíteni kell, hogy ne okozzanak egymásnak szorongást, szégyent, akár traumákat.

Mindezek hatására a kisiskolás korú gyermekek szexuális viselkedése eltérő a kisgyermekekétől. Tipikus

fejlődés esetén a kisiskolás gyermek már nem fogdossa a nemi szervét mások előtt, és nem érdeklődik nyíltan a felnőttek teste iránt (nem leskelődik). Az egymás teste iránti érdeklődés is egyre ritkább, ugyanakkor az ártatlan szexuális tartalmú játékok még ebben a korban is megfigyelhetők, ahogyan a maszturbáció is[28].

Visszaemlékezéseken alapuló kutatások alapján a serdülőkor előtti *maszturbáció* a gyermekek 38–40%-ánál jelenik meg (több fiú, mint lány visszaemlékezésében jelenik meg), a fiúk átlagosan 9–10, a lányok 8 évesen kezdenek önkielégíteni (a kisgyermekkori maszturbációra a legtöbben nem emlékszünk), azonban ez az átlagos életkor hatalmas szórást mutat, azaz a gyerekek egy része sokkal korábban, mások sokkal később próbálják ki az önkielégítést. A fiúk az életkorral előre haladva jelentősen gyakrabban maszturbálnak, mint a lányok, azonban a nemi érésig ez nem jár ejakulációval. Az első ejakuláció a fiúk 11–15 éves kora között történik, sokszor maszturbáció során, de gyakran éjszaka, alvás közben[29].

A *serdülés közeledtével* az iskoláskorú gyermekek (1) egyre többet foglalkoznak a testükkel, a nemi érés jeleivel; (2) érdeklődnek a szexualitás iránt; (3) és egyre többen ismerkednek nemi szervükkel[30].

A tipikus és ártatlan szexuális játékok, amelyek nem tartalmaznak erőszakot és amelyek az azonos korú gyermekek között történnek, a kutatások szerint nem járnak a későbbi fejlődésre negatív hatással, és nem

mutatnak összefüggést a fiatal későbbi szexuális orientációjával sem.

A problémás szexuális viselkedésformákról egy másik fejezetben olvashatnak.

A kisiskolás életszakasz vége egyben a *serdülőkor* kezdete is. A felgyorsult biológiai fejlődés (akceleráció) következményeként egyre több gyermek (elsősorban lányok) nemi érése történik meg az alsó tagozat végén, 11–12 éves korban. Ez ugyanakkor ritkán jár együtt a partnerszex kipróbálásával is. Mivel a biológiai és az érzelmi-szociális érés a legtöbb fiatalnál nem esik egybe (a biológiai hamarabb történik), ezért a gyermekek nagy része a nemi érést nem tekinti az aktív szexuális életre motiváló tényezőnek. A pozitív szülői fegyelmezés, elfogadó, de korlátokat állító nevelés légkörében nevelkedő, kellően informált kiskamasz saját testével ismerkedik, és a másik testét csak évekkel később szeretné felfedezni.

Szexuális fejlődés 12–16 éves korban

A serdülőkor a szexualitás szempontjából a legizgalmasabb időszak, hiszen ez az a kor, amikor a testünk és lelkünk is megérik a szaporodásra, amely evolúciós szempontból a szexualitás végső célja. Bár a faj szempontjából tényleg ez a cél, azonban az egyén szempontjából a XXI. században ezt érdemes sokkal árnyaltabban kezelni, tekintettel a túl

korán bekövetkező biológiai érésre, amely nincs párhuzamban a fiatal lelki és szociális érettségével, a szexuális orientációk és nemi identitások sokféleségére, és akár a bolygó túlnépesedésére is. Mi ebben a könyvben ezért a szexualitást semmilyen életkorban, így serdülőkorban sem kizárólag a szaporodás eszközeként értelmezzük.

A következőkben a serdülőkori szexuális fejlődést a testi változások, a szexuális szocializáció, a szexuális self-fejlődés és a szexuális viselkedés különböző formáinak bemutatásával tárgyaljuk.

Testi változások serdülőkorban

A serdülőkor a nemi érés időszaka, amely egy bonyolult bio-pszicho-szociális átmenetet is jelent a gyermekkorból a felnőttkorba. A folyamat sem testileg, sem lelkileg nem egységes és univerzális, és a társadalmi (jogi) megközelítése is erősen kultúrafüggő.

Fiziológiai és hormonális alapon *a nemi érés két szakaszra bontható*[31]. A 6–9 év körül kezdődő *adrenarche* időszaka a mellékvesekéreg androgéntermelődését indítja el, ami erős növekedéssel, súlygyarapodással jár mindkét nemnél és összefüggésben áll a nemre jellemző szőrösödéssel és szagokkal. A második szakasz a *gonadarche* a nemi mirigyek hormontermelésének beindulásával függ össze és eltérően alakul fiúknál és lányoknál.

Lányok esetében általában a *mellek növekedésének beindulása* (thelarche) az első jele a nemi hormonok termelődésének, átlagosan 10,2 éves korban (nagy egyéni eltérésekkel 8–12 éves kor között szóródva). A menstruáció kezdete (menarche) ezt kb. 2,5 évvel követi, átlagosan 12,6 éves korban, szintén nagy egyéni különbségeket mutatva, amelyet az etnikai (rassz) sajátosságok is befolyásolnak[32].

A *fiúk* esetében a *herék növekedése* a nemi érés első jele, kb. 11,5 éves kor körül megindulva. Ezt szintén kb. 2 évvel később követi a spermiumok termelődésének beindulása (spermarche) átlagosan kb. 13,5 éves korban, majd később az arcszőrzet és a gége növekedése, a hang mélyülése, kb. 15 éves korban elérve az egyénre jellemző felnőtthangot.

Ahogy látható a nemi érés mindkét nemnél legalább 3,5 év, míg a fiúknál akár 6 év is lehet. Mindkét nemnél megfigyelhető, hogy *korábban történik, mint évszázadokkal ezelőtt*, aminek elsősorban a jobb táplálkozás és egyéb életfeltételek javulása az oka – ezt a XX. század közepétől bekövetkező viszonylagos békével és jólléttel összefüggésben természetesnek és elfogadottnak tekintjük. A nemi érés előre tolódása ugyanakkor még a XX. században sem állt meg (főleg a lányok esetén), amivel kapcsolatosan a mozgásszegény életmódot és az elhízást[33], egyes kémiai vegyületek megnövekedett bevitelét (pl. BPA)[34] és a családi kapcsolatok stressz-keltő jellegét találták a kutatások összefüggőnek[35].

A társadalmilag előre tolódott nemi érés (akceleráció) azonban nem azonos azzal, ha egy gyermek jóval korábban

kezd el serdülni, mint az adott társadalomban, a rasszának és nemének megfelelő átlagos életkor. Ez az európai (kaukázusi) rassz esetén a lányoknál korábban mint 8 éves kor, a fiúknál pedig korábban, mint 9 éves kor.

> A korai serdülés sem testileg sem lelkileg nem ideális helyzet, sokszor hormonzavar, egyes esetekben akár daganatos megbetegedés állhat a háttérben, ezért azonnali kivizsgálást igényel.

Több kutatásban összefüggést találtak a korai nemi érés és az egészséggel, szexualitással kapcsolatos rizikótényezők[36], például a gyermekkel szembeni szexuális visszaélés (abúzus) között[37], ami szintén arra hívja fel a figyelmet, hogy az átlagostól lényegesen korábbi nemi érést a szülőknek és nevelőknek mindenképpen komolyan kell venni[38].

Ugyanakkor, ha egy gyermek a kortársaktól némileg korábban kezd el serdülni, annak szintén lehetnek negatív következményei. A korai serdülés ijesztő is lehet, így visszahúzódást, hangulatzavart okozhat, és a kortársaktól korábban serdülő fiatal gyakran hamarabb vonódik bele olyan, az értelmi és érzelmi érettségének nem megfelelő tevékenységekbe, pl. szexuális aktivitásba, ami éppen a pszichológiai fejletlenség miatt átgondolatlan és veszélyes. A lányokra különösen igaz, hogy a kortársaknál korábban érők irigyelt (és sokszor ezzel összefüggően elutasított) státuszba kerülnek, ami egyrészt megnöveli a

kockázatvállalási kedvüket, azonban a depresszióra való hajlamot és a rizikómagatartás valószínűségét is. Az ilyen lányok esetében a kutatások összefüggést találtak a családi konfliktusokkal, és kiemelten az apa hiányával, ami a stressz-hormonok megnövekedett mértékén keresztül befolyásolja a korai nemi érést[39]. A későn érésnek sokkal kevesebb hátrányát találták a kutatók, sőt lányok esetén egyes vizsgálatokban magasabb iskolai teljesítménnyel és jobb karrier esélyekkel mutatott összefüggést.

A serdüléssel összefüggő testi változások többnyire felkavarják a kiskamaszokat, így nagyon fontos ezekről időben beszélgetni velük. Ha szülőként és nevelőként nem biztos abban, hogyan kezdjen hozzá, keressen kapaszkodót a yelon.hu oldalon. A szexuális nevelésben használható könyvekről a Mellékletben olvashatnak.

Szexuális viselkedés serdülőkorban

A nemi éréssel bekövetkező testi változások biológiailag megalapozzák az érett szexuális viselkedést, amely ugyanakkor intellektuálisan, érzelmileg és szociálisan is lassabban válik „éretté” – értve ez alatt a mentálisan és testileg is egészséges, örömteli, átgondolt és felelősségvállaló szexualitást. Amíg ezt a vágyott állapotot eléri a fiatal, addig a *szexuális viselkedésrepertoár* számos változatát próbálja ki, hogy megtalálja a nemi identitásának, szexuális orientációjának és preferenciáinak megfelelő szexuális magatartásformákat[40].

Absztinencia – önmegtartóztatás

Az absztinencia fogalma a serdülőkori szexuális fejlődés és nevelés témakörében leggyakrabban a teherbeeséssel és szexuális úton terjedő betegségekkel, valamint a vallásos elvek követésével kapcsolatosan kerül elő[41]. Az absztinencia ugyanakkor már definíció szintjén sem egy egyértelmű fogalom. Vannak, akik a szexuális gondolatokat is az absztinencia megsértésének vélik, mások szemében kizárólag a partner-szex jelenti a szexet, sőt, vannak, akik absztinenciaként értelmezik, ha csak anális szex volt a közösülés során[42]. Ezért aztán arra válaszolni, hogy a serdülők hány százaléka absztinens bizonyos életkorokban, lehetetlen.

Az absztinencia követése vagy nem követése csak akkor tekinthető kérdésnek, ha a fiatalnak vannak a szexre vonatkozóan gondolatai, fantáziái vágyai. Csak ekkor értelmezhető ugyanis az önmegtartóztatás, vágy nélkül nincs mit visszatartani. A szexuális jellegű érdeklődés, gondolatok, fantáziák nem mindig vezetnek szexuális izgalomhoz és vágyhoz, azonban minél inkább fűtik a fiatalt a hormonok, annál valószínűbb, hogy a gondolatok vágyat, késztetéseket is eredményeznek[43]. Ezzel összefüggésben a kutatások is azt találták, hogy a szexuális jellegű gondolatok és szexuális késztetések együttesen sokkal valószínűbben eredményezik az absztinencia átlépését, még akkor is, ha a fiatal azt elhatározta[44].

Az absztinencia egyébként a tipikus serdülőkori szexuális fejlődés kiindulópontja, ahonnan fokozatosan, többnyire szokásos forgatókönyvet követve, jutnak el a fiatalok a nemi szerveket kölcsönösen bevonó közösüléshez[45].

> Ideális esetben a korai serdülőkor tudatos és önkéntes absztinenciája azt jelzi, hogy a fiatal még nem érzi magát késznek a szexre, főleg nem mással együtt.

Ezzel összefüggésben a kutatók azt találták, hogy azok a fiatalok, akik tudatosan és pozitívan tekintenek az absztinenciára (a partner-szextől való megtartóztatást értve ez alatt), valószínűbben tartják is azt meg, akár 6 hónappal később is[46]. Nem vonatkozik ez ugyanakkor a maszturbációra, ami ideális esetben (azaz nem kényszeresen és túlzott pornóhasználattal) a szexuális fejlődés egészséges velejárója.

Maszturbáció

Annak ellenére, hogy ma már tudományosan egyértelműen cáfoltak a maszturbációra vonatkozó előző századokból ránk maradt téves nézetek (pl. hogy gerincsorvadást, vagy vakságot okoz), sőt a kutatások szerint a rendszeres, de nem túlzásba vitt *maszturbáció hozzájárulhat az egészség megőrzéséhez és a betegségek megelőzéséhez*, sajnos a

szülők és nevelők még mindig nem szokták a maszturbáció témakörét a szexuális nevelésbe belevonni[47]. Mi nem követjük el azt a hibát, és szánunk pár hosszabb bekezdést a témának, annak reményében, hogy az olvasók az árnyaltabb, tudományos alapokon nyugvó nézőpontok birtokában képesek lesznek azt az egészségnevelésbe beilleszteni.

Ahogyan a kora gyermekkori szexuális fejlődésről szóló részben is leírtuk, a maszturbáció gyakran nem serdülőkorban kezdődik. A legtöbb fiatal azonban a nemi éréssel meginduló hormontermelődés kapcsán érez először vágyat saját teste örömteli ingerlésére. *A fiúk átlagosan 13, a lányok 15 éves kor körül kezdenek maszturbálni,* és az életkor növekedésével egyre nagyobb az önkielégítést kipróbáló fiatalok aránya. Egy 2011-ben végzett amerikai kutatásban a 17 éves fiúk 67%-a nyilatkozott úgy, hogy maszturbált az elmúlt 3 hónapban. A lányok jóval kisebb arányban, 36%-ban nyilatkoztak így, és a két csoport közötti eltérést csak részben magyarázza a szexuális érdeklődésben más életkorban is mérhető nemi különbség. Az ugyanis, ahogyan a *társadalom* kezeli a férfiak és nők (fiúk és lányok) szexualitását, és a *férfiaktól magasabb szintű érdeklődést és aktivitást vár el*, befolyásolhatja a válaszokat. A fiúk hajlamosabbak többet, a lányok kevesebbet bevallani a valós gyakorisághoz képest[48].

Az, hogy a maszturbáció a partner-szex megjelenésével sem tűnik el a fiatalok és felnőttek szexuális repertoárjából azt valószínűsíti, hogy fontos szerepe van a szexuális

egészség fenntartásában, a szexuális önismeret megszerzésében. Mindkét nem esetében fontos, hogy az örömteli szexualitás megalapozásához először saját testüket fedezzék fel, aminek fontos forrása lehet a maszturbáció. Azok a lányok/nők, akik gyakrabban maszturbálnak, magasabb szexuális énhatékonyság-érzésről és orgazmuskészségről számolnak be, ugyanakkor ellenállóbbak az un. szexuális kettős mércékkel[49] szemben[50].

A maszturbáció egészséges és örömteli tevékenység, amennyiben nem válik kizárólagos örömforrássá és kényszerré, függőséggé.

Különösen a kamasz fiúk és fiatal férfiak veszélyeztetettek a kényszeres maszturbáció és pornófüggés által, ezért nagyon fontos, hogy az átfogó szexuális nevelésben ezeket a témákat is érintse a beszélgetés. Az olyan filmsorozatok, mint a Sex Education sokat segíthetnek a témával kapcsolatos tabuk megtörésében.

Partner-szex

Ezt a kifejezést a partnerrel végzett szexuális tevékenységekre használjuk, függetlenül azok miként jétől. Vagyis nem csak a nemi szerveket bevonó közösülést értjük alatta, hanem minden mást is, amit az egyén szexuális tartalmúnak gondol és nem egyedül csinálja. Ide tartozik a

csókolózás, egymás testének erotikus simogatása vagy a kézzel történő kielégítés, az egymás jelenlétében történő maszturbáció, az orális és anális szex csakúgy, mint a behatolással járó egyéb közösülési formák – függetlenül a résztvevők nemétől és szexuális orientációjától[51].

A szexualitás már serdülőkorban is *többféle funkciót* szolgálhat. Megkülönböztethetünk kapcsolati (azaz intimitásra épülő), rekreációs (vagyis inkább csak a feltöltődést, stressz levezetést célzó), és reproduktív (vagyis a szaporodást célzó) szexuális aktivitást, noha ez utóbbi a 18 év alatti fiatalok esetében tudatosan és tervezetten nagyon ritka. Emellett sajnos vannak a fiatalok szexualitásának olyan aspektusai is, amelyek nem szolgálják az egészséget és jóllétet: ilyenek a pénzért, drogért/alkoholért, népszerűségért és/vagy erőszak/hatalom hatására végzett szexuális aktivitások. Ez utóbbiak főleg a lányok körében vannak jelen és a kutatások alapján hosszú távú negatív hatással járnak a mentális és testi egészségre[52].

A szex serdülőkorban is legtöbbször *partneri viszonyban*, „együttjárás" alkalmával történik, ahol jelen vannak az életkornak megfelelő intimitás, elkötelezettség és kizárólagosság. Emellett ugyanakkor kb. a serdülők fele nyilatkozik úgy, hogy volt már kapcsolaton kívüli szexuális viszonya is, többnyire barátokkal vagy exekkel. Ezek az „extrákkal" ellátott baráti viszonyok azonban általában rövid távúak, vagy csak alkalmiak és sokszor nélkülözik a behatolással járó aktivitásokat[53].

Szexuális forgatókönyvek – az aktivitások tipikus sorrendje

A *csókolózás* a leggyakoribb és a felnőttek által is legelfogadottabb szexuális aktivitás a serdülők körében, főleg a fiatalabb (13–15 év közötti) serdülők esetén[54]. A csók fontos kifejeződése az intimitásnak, számos pozitív egészségügyi hatással jár, és izgalmat okozva megalapozza a további szexuális aktivitásokat. A kutatások szerint a csókolózás gyakorisága és örömtelisége összefüggésben áll a kapcsolat stabilitásával és a megélt elégedettséggel[55] – serdülő és felnőttkorban egyaránt.

A *simogatás* (petting) tipikusan együttjár vagy követi az intim csókolózást. Többnyire ruhában kezdődik, és a fiatalok normái, elvárásai vagy szorongásai által befolyásolt módon és időben folytatódik a ruha alatt, majd ruha nélkül. A kézzel történő szexuális izgatás ma már sokszor az első randin vezet a petting más, pl. orális formáihoz, és akár a közösüléshez is.[56]

A nemzetközi (elsősorban amerikai és észak-európai) kutatások szerint az *orális és anális közösülés* egyre gyakoribbá, elfogadottabbá sőt akár elvárttá válik a serdülők körében is[57, 58]. Ennek egyik oka a pornófogyasztás terjedése lehet[59], ami ezeket a szexuális aktivitásokat a „perverziók” köréből a „normális” szexualitás körébe helyezte, sőt azt sugallja, hogy ezeknek mindenképpen a szexualitás részének kell lennie[60]. Sok fiatal (és felnőtt) ezért a „hagyományos” nemi szerveket bevonó közösülés helyett előnyben részesíti az orális vagy anális szexet – ez

utóbbit főleg a fiúk örömére és a lányok élményét gyakran figyelmen kívül hagyva (akiknek gyakran fájdalmas ez a behatolási forma[61]). A másik ok, ami miatt a serdülők inkább az orál/anál szexet preferálják azon alapul, hogy ezekben az esetekben nem kell tartani a teherbe eséstől, így azt gondolják, hogy védekezés nélkül is biztonságban vannak[62]. Ez azonban téves hiedelem, mert bár teherbe tényleg nem lehet így esni, de *a nemi úton terjedő betegségek nagy részét mind az orális, mind az anális szex továbbítja*, sőt a HIV esetén az anális szex akár még nagyobb rizikót is jelent. Ugyanakkor a biztonságos orális szex fontos része lehet a szexuális fejlődésnek, az odafigyelés, önkontroll, szexuális énhatékonyság fejlesztése által[63].

Természetesen még mindig a *nemi szervek bevonásával járó közösülés* jelenti a szexualitás legmagasabb fokozatát serdülőkorban[64]. Mind a fiatalok, mind a felnőttek ennek első alkalmát tekintik a *szüzesség elvesztésének*, ami a legtöbb kultúrában a szexuális élet valódi kezdetét, a beavatást jelenti.

A lányok esetében a szüzesség elvesztéséhez gyakran társulnak félelmek, sok fiatal hiszi (tévesen), hogy valamilyen lezárt hüvelybe kell a partnernek behatolni, és ez mindenképpen fájdalommal, vérrel fog járni[65]. Nagyon fontos, hogy ezt a téves hiedelmet a szexuális nevelés során eloszlassuk, megmutatva a lányoknak a szűzhártyák sokféleségét és beszéljünk arról, mit tehet ő és partnere

annak érdekében, hogy az első alkalom se legyen traumatikus[66].

A fiúk hasonlóan tarthatnak az első alkalomtól, főleg, ha túl nagyok az elvárásaik önmagukkal szemben[67]. A pornófilmekben látott szereplők méretei és látszólagos teljesítménye hamis képet alkot az emberi testekről, a szexualitásról. Ez is olyan téma, amire a szexuális nevelésnek ki kell térnie. Ha nem tudja, hogyan induljon el, nyerjen ötleteket a yelon.hu oldalról.

Fogamzásgátlás serdülőkorban

Mivel a serdülők és fiatal felnőttek nagy része (kb 90%) az elkötelezett párkapcsolat (házasság) és tervezett gyermekvállalás előtt kezdi el a szexuális életét ezért nagyon fontos, hogy a fiatalok kellő információval rendelkezzenek a hatékony fogamzásgátlás formáiról. A kutatások (mint a lentebb említett HBSC-vizsgálatok) alapján azt mondhatjuk, hogy bár a fiatalok többsége rendszeresen használ valamilyen fogamzásgátlási módszert, minél fiatalabb egy serdülő és minél inkább aluliskolázott vagy a szexet tabuként kezelő családból származik, annál valószínűbb, hogy nincs megfelelően tájékoztatva a fogamzásgátlás fontosságáról és módszereiről. Az iskoláskorú fiatalok egészségmagatartását vizsgáló nemzetközi kutatás (HBSC) rendszeresen méri a 11–13–15 éves fiatalok szexuális magatartását, kiemelve a nemi úton terjedő betegségekkel és terhességgel szembeni

védekezést. A 2018-as adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a magyar serdülők még mindig világviszonylatban is korábban kezdik a szexuális aktivitást, mint más országok fiataljai, bár a lányok esetében a *partnerszex korai (15 éves kor előtti) kipróbálása* 2014-hez képest 2018-ra visszaesett (27%-ról 18%-ra). A fiúk esetében még mindig igen magas (27%) azoknak az aránya, akik saját bevallásuk szerint 15 éves korukban már túl voltak az első szexuális aktuson. Sokkal problémásabb azonban az az adat, ami az *alacsony óvszerhasználati/védekezési hajlandóság*ot mutatja a lányok körében. A szexuálisan aktív 15 éves lányoknak mindössze 58%-a válaszolta azt 2018-ban, hogy a legutóbbi szexuális aktus során használt óvszert, és ez az arány 2014-ben még 72% volt[68]. A fiúk saját bevallásuk szerint sokkal többen használtak óvszert (79%), és a nemek közötti különbség felveti a tudatosság, felelősség és szexuális énhatékonyság kérdését, különösen a lányok esetében, akik sokszor úgy érzik, nem mondhatnak nemet és nem ragaszkodhatnak az óvszerhasználathoz, mert akkor elveszítik a népszerűségüket[69]. Ha a védekezés bármilyen módját nézzük, akkor azt látjuk, hogy a fogamzásgátló tabletta használata sem gyakori a 15 évesek körében (a szexuálisan aktív 15 évesek 17%-a védekezett az utolsó aktus során így), ami egyrészt örvendetes, tekintve a hormonális fogamzásgátlás élettani kockázatait, ugyanakkor, ha azt az adatot tekintjük, hogy hányan vettek részt olyan szexuális együttlétben, ahol semmilyen módon

nem védekeztek (lányok 32%, fiúk 11%), akkor ez tovább rontja az összképet[70].

A serdülőkori óvszerhasználattal és védekezéssel összefüggő tényezők

A serdülőkori óvszerhasználatot számos biológiai/fejlődéstani, pszichológiai és társas/társadalmi tényező befolyásolja. A fejlődési tényezők közül kiemelkedik az *életkor és a korai nemi érés* tényezője. Minél korábban történik a nemi érés, annál valószínűbb, hogy a fiatal (gyerek) korán kezdi a szexuális életet és mivel a viselkedésszabályozás képességei, pl. előrelátás, tudatos tervezés és ellenőrzés, a kísértésnek való ellenállás stb. a kognitív fejlődés későbbi szakaszában, inkább 14–16 éves kor után teljesednek ki, ezért a szexuálisan túl korán érő fiatal nem törődve a következményekkel nem védekezik semmilyen módon. Mind a fiúk, mind a lányok esetén megfigyelhető az életkor és a védekezés gyakoriságának összefüggése, amely a felnőtt korig, az elkötelezett párkapcsolat kialakításáig pozitív korrelációban áll egymással – minél idősebbek a serdülők, annál valószínűbben védekeznek. A lányok körében mind a fiatalabb, mind az idősebb férfi partnerrel való kapcsolatban csökkent az óvszerhasználat, ami egyrészt az életkor fontosságára másrészt az életkori különbségből és nemi szerepekből származó hatalmi egyensúlytalanságra hívja fel a figyelmet[71].

Nagyon fontos a szexuális nevelésben 12–13 éves korban kitérni az óvszerhasználat fontosságára, fiúk és lányok egyenlő felelősségére, tudatosságára a védekezésben.

Amerikai kutatások szerint már az első szexuális aktusnál, annak tervezésénél fontos a védekezés tudatossága, hiszen nagyobb az esély a későbbi rendszeres óvszerhasználatra, ha már az első aktusnál is védekeztek a fiatalok[72].

Az átgondoltság és tudatosság hiánya jelenik meg az *alkohol- és droghasználat*tal összefüggésben is. Egyértelmű a kapcsolat a tudatmódosító szerek használata és az ezzel összefüggő kompetencia csökkenés (pl. viselkedésszabályozás és gátlás) valamint a csökkent óvszerhasználat között[73]. Az alkohol és droghasználat a serdülőkori szexuális erőszak esetén is fontos tényező, amelyről külön részben olvashatnak.

A *serdülő egyéni jellemvonásai, személyiségének tényezői* szintén összefüggést mutatnak az óvszerhasználat gyakoriságával. Nem meglepő módon a *kockázatvállalás és izgalomkeresés* egymással összefüggő, de nem azonos vonásai pozitív korrelációt mutatnak a szexuális kockázatvállalással, azaz az óvszerhasználat hiányával[74]. Újabb neurológiai kutatások azonban felhívják a figyelmet a serdülőkorban fejlődésileg megnövekedő kockázatvállaló magatartásra, amelyet az idegrendszer különböző területeinek eltérő ütemű érése okoz[75]. Egyes szerzők ezzel összefüggésben azt hangsúlyozzák, hogy *a serdülőkori*

megnövekedett kockázatvállaló magatartás átmeneti állapot, amelyben hatékonyabb lehet a fiatalok praktikus támogatása (pl. minél könnyebben elérhető fogamzásgátlási módszerekkel), mint a kockázat-tudatosság növelésére tett erőfeszítések, azaz a szülők és egyéb felnőttek (ki)oktató kommunikációja[76].

A *család jellemzői* és kiemelten a *kommunikáció minősége* ugyanakkor mégis befolyásoló erővel bírnak az óvszerhasználat valószínűségére, tudatosságára. A szülőkkel való szeretetteljes, elfogadó, bizalomra épülő kapcsolat pozitív összefüggésben áll a serdülő óvszerhasználatának valószínűségével[77]. Emellett ugyanakkor a jó értelemben vett „felügyelet", azaz a rendszeres közös időtöltés, a fiatal barátaira és tevékenységeire irányuló őszinte érdeklődés[78], és kiemelten az internethasználat szülői korlátozása szintén fontos tényező a serdülőkori kockázatos szexuális magatartás megelőzésében.

Minél többet beszélget a szülő a fiatallal és érdeklődik a dolgai iránt, annál valószínűbb, hogy az nem vállal felesleges kockázatot a szexuális aktivitás során sem.

Az internet természetesen nem önmagában, hanem a szabadon elérhető online pornográf tartalmakkal kapcsolatban hat az óvszerhasználatra, amennyiben a *pornóhasználat* erősen összefügg az óvszerhasználat hiányával. Minél gyakrabban és korábban néznek a fiatalok

pornót, annál kevésbé valószínű körükben az óvszerhasználat. Ezt az eredményt ugyanakkor árnyalják a legfrissebb amerikai kutatás eredményei[79], mely szerint csak azok a pornófogyasztó tinik nem használtak óvszert, akikkel a szüleik nem, vagy csak keveset beszélnek a szexualitásról és a szexuális egészség védelméről. Ezzel összefüggésben nagyon elszomorító, hogy a legtöbb fiatallal egyáltalán nem beszélnek a szüleik a szexualitásról, pedig a kutatások szerint, főleg a fiúk esetében az apák és fiútestvérek lennének a legfontosabb információ- (és óvszer-) forrás a szexuális aktivitás kezdetének időszakában[80].

A család mellett a *kortársak* befolyásoló hatása szintén tetten érhető a szexuális viselkedéssel, például a védekezéssel kapcsolatban[81]. Minél inkább elterjedt egy közösségben a védekezés nélküli szex, például minél vagányabb egy buliban több partnerrel szeretkezni védekezés nélkül, és egy fiatal minél több barátja aktív szexuálisan, annál valószínűbb, hogy a csoportnyomás hatására az érintett tini is kockázatot fog vállalni.

A tágabb közösség és annak kulturális szokásrendje, valamint a család társadalmi/gazdasági jellemzői szintén befolyásolják a fiatalok szexuális egészségmagatartását. A serdülőkori szexuális viselkedéssel legerősebben összefüggő kulturális tényező a család és a fiatal *vallásosság*a. Mivel a legtöbb vallás szigorúan szabályozza a szexuális viselkedésformákat és tiltja a házasság előtti szexet, így azt várhatnánk, hogy a vallásos serdülők

kevésbé aktívak szexuálisan, mint a nem vallásosak – a kutatási eredmények azonban nem egyértelműek[82]. A vallási alapon komolyan vett szüzességi fogadalom valóban megvédheti a serdülőt a túl korai szexuális élet káros hatásaitól, azonban az óvszerhasználat és a vallásosság tekintetében ellentmondó kutatási eredményeket találunk[83]. A kutatások egy része nem talált összefüggést a vallásosság és az óvszerhasználat között, más részük negatív korrelációt tárt fel, ami a vallások aktív fogamzásgátlást tiltó hozzáállásából nem meglepő. Azok a vallásos serdülők, akik komolyan veszik a házasság előtti absztinenciát és valóban nem aktívak szexuálisan, védettebbek a szexuális úton terjedő betegségek és a nem kívánt terhességgel szemben, mint a vallásos, de nem absztinens és óvszert elvből nem használó fiatalok[84].

A vallás mellett a serdülő társadalmi/gazdasági háttere szintén befolyásoló az óvszerhasználattal és egyéb védekezési formákkal kapcsolatosan. A *hátrányos helyzet*ű, elszegényedett régiókban és/vagy hátrányos helyzetű családokban sokkal valószínűbb, hogy a serdülő nem kap kellő információt a szexuális fejlődéssel, nemi éréssel és a védekezéssel kapcsolatosan, mint az, aki olyan településen él, ahol jobb az egészségügyi és kulturális infrastruktúra és azokban a családokban, ahol jobbak az anyagi és kulturális feltételek[85]. Mivel a családok sokfélék és sok családban nem adottak a fiatalok szexuális neveléséhez szükséges ismeretek, ezért különösen fontos lenne az általános iskolában a minden életkorra kiterjedő, átfogó,

tudományosan megalapozott szexuális nevelés. Erről külön fejezetben írunk részletesen.

A média és technológia hatása a gyermekek és serdülők szexuális fejlődésére

A fejlett társadalmak technológiai fejlődése a fiatalok szexuális fejlődésére és viselkedésére is hatással van. Ennek számos következményét figyelhetjük meg, melyek közül most néhány negatív és pozitív tényezőt emelünk ki.

A média szexualizált jellege – a nők szexualizált bemutatása

A tömegkommunikációs eszközök terjedésével összefüggésben kutatott jelenség *a lányok (és nők) szexualizált megjelenése* a vizuális médiumok által terjesztett tartalmakban pl. nyomtatott és online magazinokban, játékfilmekben, reklámokban, zenei videókban, sőt akár a játékokban is. A lányok/nők szexualizált bemutatása, az ilyen médiatartalmak fogyasztásának mértéke összefüggést mutat a fiatalok szexuális egészségmagatartásával, önmagáról és a másik nemről alkotott képével, elégedettségével, vagyis a szexuális jólléttel.

Azok a fiatalok, akik gyakran/sokat néznek olyan médiatartalmakat, amelyben a lányok/nők mint szexuális

„tárgyak” jelennek meg, akiknek fő funkciója a fiúk/férfiak szexuális igényeinek kielégítése, tetszésük elnyerése (ezt viselkedésükkel, öltözködésükkel egyaránt egyértelműen jelzik), valószínűbben értékelik le a nőket, fogadják el a velük szembeni erőszakot, nőként kevésbé önérvényesítők, kevésbé gondolkodnak és cselekszenek a szexuális életükben felelősen, valószínűbben elégedetlenek a saját testükkel és vetik alá magukat plasztikai sebészeti beavatkozásoknak, hogy a média által közvetített elvárásoknak megfeleljenek[86].

A tiniknek szóló sorozatok többsége ugyanakkor általánosságban is „*átszexualizált*”, erősen sugalmazva a kötelező (heteroszexuális) párkapcsolati romantikát, mint a tinik életében a legfontosabb témát. A szexualizált médiatartalmak fogyasztása a tinikben azt az érzést kelti, hogy körülöttük minden kortársuk szexuálisan aktív, és ez a vélt *kortársnyomás gyakran vezet korai, meggondolatlan és rizikós szexuális aktivitásokhoz.* Az átfogó és tudatos szexuális nevelésnek ezért otthon és az intézményekben is ki kell térnie erre a jelenségre, egyaránt megcélozva minden fiatalt nemtől, szexuális orientációtól vagy testi és szellemi épségtől függetlenül.

A szexting

Az internethez való könnyű hozzáférés és a mobiltelefonok elterjedése olyan problémákat teremtett, amelyek a XX. században ismeretlenek voltak. Az egyik ilyen jelenség a

szexting, ami szexuális tartalmú képeknek, videóknak vagy szövegeknek a küldését jelenti mobilkommunikációs eszközökön keresztül. A szexting gyakorisága a fiatalok körében nagyon változó, egy amerikai kutatás szerint a tizenéves fiatalok 10–20% küldött már önmagáról és 20–30% kapott és továbbított valaki mástól/másról meztelen vagy majdnem meztelen, sokszor csak a nemi szervet ábrázoló fotót[87]. Egy friss magyar kutatásban még elkeserítőbb eredményeket kaptak a NANE Egyesület munkatársai, mivel az általuk megkérdezett 14–19 éves lányok 55%-a és a fiúk 26%-a azt válaszolta, hogy kapott már valakitől kéretlenül nemi szervet ábrázoló fotót[88]. A tizenéves fiatalok nagy része nincs tisztában a szexting jogi következményeivel, sem az elküldés, sem a továbbküldés vonatkozásában[89], és azok, akik tisztában vannak azzal, hogy ez a zaklatás és/vagy pedofília témakörébe tartozó cselekvés, sem mind tartózkodnak attól, hogy megtegyék. Vagyis a kommunikáció (és a törvényi szabályozás) sem hatékony a szextinggel kapcsolatban.

A szexting hatásával kapcsolatos tudományos kutatások ellentmondó eredményekhez vezettek, és az eredmények értelmezése erősen hangsúlyozza *az életkor befolyásoló hatását*[90].

Minél fiatalabb a gyermek, aki önmagáról szexuális tartalmú képet készít, küld, vagy aki ilyet mástól kap, annál valószínűbbek a negatív lélektani hatások.

A gyermekek, és sokszor a serdülők sincsenek tisztában azzal, hogy az elküldött kép bárhol megjelenhet. A meggondolatlanul elküldött, majd a szociális médiában, a chat-csoportokban vagy egyéb helyeken megjelenő pucér fotó később erős szégyenérzést vált ki, ami gyakran vezet (más tényezőkkel együttműködve) depresszióhoz, akár öngyilkossághoz is. Hasonlóképpen lehet traumatikus és sokkoló a másoktól kapott, nyíltan szexuális tartalmú kép, ha a gyermek túl fiatal, vagy a tartalom lelkileg megterhelő, nem elfogadható. Nagyon fontos ezért a gyermekek és kiskamaszok szexuális nevelése, amelyben nyíltan beszélünk a szexting lehetséges káros hatásairól.

Serdülők esetében ugyanakkor több kutatásban is azt találták, hogy a fiatalok megítélése szerint a szexting csak *egy modern, technológia által támogatott formája a flörtnek és a szexuális felfedezésnek*, amely mindig is része volt a tinik szexuális forgatókönyveinek[91]. Azonban az offline, valós idejű szexuális flörtöléssel ellentétben *a szexting térben, időben és személyben is elválik a pillanattól, ellenőrizhetetlenül terjed és a hatása is sokkal tartósabb*.

Különösen fontos komolyan venni a szexting és egyéb rizikóviselkedések összefüggését. Azok a fiatalok, akik annak ellenére, hogy tudják a szexuális tartalmú képek kéretlen küldése bűncselekmény, mégis küldenek ilyen képeket, hajlamosabbak más szabályszegő, adott esetben törvénytelen cselekedetre. Egy amerikai fiatalkorú bűnelkövetők körében végzett kutatás alapján a szexting valószínűsége (legalább egyszer kéretlenül küldött ilyen

képet/szöveget) a 13–20 év közötti bűnelkövető fiúk körében 73,5%[92]. Mindez nem azt jelenti, hogy minden szextingelő fiatal bűnözővé válik, azonban javasoljuk a szülőknek és nevelőknek, hogy idősebb tinik esetében is vegyék nagyon komolyan a témát, hívják fel a figyelmet a szexting hosszú távú veszélyeire, jogi és társas kapcsolatbeli következményeire.

Az online pornó és hatása

A XXI. században a fiatalok elsődleges információ forrása az internet és ez nincs másként a szexualitás témakörben sem. A gyors és könnyen hozzáférhető internet a modern világban felváltotta az offline médiumokat, így a fiatalok már nem szüleik eldugott szexújságjaiban és videókazettáin keresik a titkos, izgalmas tudást, amit szüleiktől (általában) nem kaphatnak meg, hanem egyetlen gombnyomással szexuálisan explicit képi tartalmak özönlenek rájuk, aminek szelektálására (melyiket?), értékelésére (jó ez, tetszik?), valósághoz való viszonyának vizsgálatára (ez tényleg így működik?) általában nem képesek segítség nélkül.

A problémát főleg az okozza, hogy a látottak feldolgozásában egyedül maradnak, sokszor még a kortársakkal sem osztják meg élményeiket, mert annyit ők is észlelnek, hogy a pornó nézés valamiért nem elfogadott. Ha mégis elfogadottnak érzik, például mert a családban nyíltan, előttük is nézik a felnőttek ezeket a filmeket,

képeket, akkor ez általában együttjár az alacsony mértékű odafigyeléssel, törődéssel, korlátozással – magyarul a gyermek magára hagyott, sokszor elhanyagoló közegben nevelkedik. Ilyenkor szintén nincs esélye annak, hogy a fiatal nyíltan kérdezzen és támogatást kapjon a pornóval kapcsolatban.

A túl korán, korlátozás nélkül fogyasztott pornó fiúknál és lányoknál is hosszú távú lélektani és testi problémákkal függ össze, főleg, ha a fiatalnak nincs lehetősége megbeszélni a látottakat.

Minél korábban és minél több pornót fogyaszt a fiatal, annál inkább sztereotip nemi szerepekben gondolkozik, annál inkább tárgyként kezeli a nőket, és annál elfogadóbb a szexuális erőszakkal szemben[93].

A túl korai pornónézés (szándékosan, de akaratlanul is) mindkét nemű *gyermeket megijesztheti*, főleg a kislányokra hathat sokkolóan a felnőtt férfiak péniszének mérete, vagy a filmek gyakori erőszakos jellege. A látottak feldolgozásában tehát mindenképpen szülői/nevelői segítségre van szüksége a gyermeknek, hogy megértsék a felnőtt és gyermek testének különbségét, a szex párkapcsolati jellegét, az intimitás sokféleségét stb.

A pornófogyasztás mértéke összefüggést mutat a *szexuális funkciózavarok*kal, a *szexuális bántalmazás elfogadottságával* és megjelenésével, és általánosságban a *szexuális elégedettség alacsonyabb mértékével*. Mivel a

pornófogyasztás (főleg a fiúknál) általában maszturbációval együtt történik, ezért a gyakori pornónézés kényszeres maszturbációhoz és függőséghez vezethet, ami a legfrissebb kutatások szerint már a huszonéves kor elejére kialakulhat. A pornón nevelkedő fiúk elidegenednek a valódi hús-vér partnerektől, a pornófilmben látott méretek és gyakorlatok lesznek csak izgalmasak, és mivel kimaradnak a valódi partnerekkel való kísérletezések, ezért a *szexuális önbizalom is alacsonyabb* lesz, a fiatal visszahúzódik, bezárkózik és végül tényleg csak a pornó és a maszturbáció marad az egyetlen örömforrása[94].

Az internet pozitív oldala – információ és támogatás szexuális kérdésekben

Az internet ugyanakkor nem minden rossz forrása, a modern ördög, amit száműzni kell gyermekeink életéből. A gyermekek és fiatalok jelentős csoportjának jelentheti az online tér a legfontosabb információforrást, akár az életmentő társas támogatást, amely a családi környezetből hiányzik. Ezért a gyermeket nevelő felnőtteknek érdemes saját ismereteiket bővíteni az online elérhető szexuális nevelési tartalmakról, és azokról a fiataloknak ajánlható oldalakról, amelyek megfelelnek a modern szexuális nevelési irányelveknek.

Az olyan oldalak, mint a yelon.hu naprakész, tudományosan megalapozott információkkal, a sokféleséget elfogadó hozzáállással, a gyermekek és

fiatalok számos kérdésére adhatnak választ, megerősítve őket abban, hogy a szex egészséges és pozitív dolog, ugyanakkor nekik mint gyerekeknek vannak jogaik saját testükkel kapcsolatban.

Jegyzetek

1 Drury, K. M. & Bukowski, W. M. (2013). Sexual development. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 115–144. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00005-2

2 Sződy, J. (2016). Az érintés varázsa. *Új Köznevelés*, *72*(4), 6–7. https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/az-erintes-varazsa (2021. 07. 04.)

3 Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton

4 Campbell, C., Mallappa, A., Wisniewski, A. B. & Silovsky, J. F. (2013). Sexual behavior of prepubertal children. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 145-170. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00006-4

5NCTSN (2019). *Sexual Development and Behavior in Children*. National Child Traumatic Stress Network. http://www.ncsby.org/sites/default/files/NCTSN%20NCSBY%20sexualdevelopmentandbehavior%202009.pdf (2021. 07. 05.)

6 Piaget,J. & Inhelder, B. (2004). *Gyermeklélektan*. Budapest: Osiris Kiadó.

7 Szőke A. (é.n.). Meztelenkedés a családban: természetes, vagy épp ellenkezőleg?

https://yelon.hu/szuloknek/meztelenkedes-a-csaladban/ (2021. 07. 04.)

8 Okami, P., Olmstead, R., Abramson, P. R., & Pendleton, L. (1998). Early childhood exposure to parental nudity and scenes of parental sexuality ("primal scenes"): An 18-year longitudinal study of outcome. *Archives of Sexual Behavior, 27*(4), 361–384.

9 Campbell, C., Mallappa, A., Wisniewski, A. B. & Silovsky, J. F. (2013). Sexual behavior of prepubertal children. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 145–170. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00006-4

10 DeLamater, J. & Friedrich, W. N. (2002). Human sexual development. *Journal of Sex Research, 39*(1), 10–14.

11 Okami, P., Olmstead, R. & Abramson, P. R. (1997). Sexual experiences in early childhood: 18-year data from the UCLA Family Life-styles Project. *Jornal of Sex Research*, *34*, 339–347.

12 Friedrich, B. (2005). Correlates of sexual behavior in young children. *Journal of Child Custody, 2*(3), 41–55.

13 Drury, K. M. & Bukowski, W. M. (2013). Sexual development. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 115–144. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00005-2

14 Gartrell, N. & Mosbacher, D. (1984). Sex differences in the naming of children's genitalia. *Sex Roles, 10*(11), 869–876.

15 Kohlberg, L. (1966). A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes. In E. E. Maccoby (ed.) *The development of sex differences*. Stanford, CA: Stanford University Press, 82–173.

16 Butler, G., De Graaf, N., Wren, B. & Carmichael, P. (2018). Assessment and support of children and adolescents with gender dysphoria. *Archives of Disease in Childhood, 103*(7), 631–636.

17 Gordon, B. N., Schroeder, C. S. & Abrams, J. M. (1990). Age and social-class differences in children's knowledge of sexuality. *Journal of Clinical Child Psychology, 19*(1), 33–43.

18 Goldman, R. & Goldman, J. (1982). *Children's Sexual Thinking: A Comparative Study of Children Aged 5 to 15 Years in Australia, North America, Britain and Sweden*. Routledge & Kegan Paul, c/o Technical Impex Corporation, Lawrence, MA.

19 DeLamater, J. & Friedrich, W. N. (2002). Human sexual development. *Journal of Sex Research, 39*(1), 10–14.

20 D. Molnár, É. (2017). Erőfeszítés alapú kontroll és végrehajtó funkciók az önszabályozásban. *Magyar Pszichológiai Szemle, 72*(4), 533–547.

21 Parkes, A., Waylen, A., Sayal, K., Heron, J., Henderson, M., Wight, D. & Macleod, J. (2014). Which behavioral, emotional and school problems in middle-childhood predict early sexual behavior?. *Journal of Youth and Adolescence, 43*(4), 507–527.

22 Gordon, B. N., Schroeder, C. S. & Abrams, J. M. (1990). Age and social-class differences in children's knowledge of

sexuality. *Journal of Clinical Child Psychology, 19*(1), 33–43.
23 Goldman, R. & Goldman, J. (1982). Children's *Sexual Thinking: A Comparative Study of Children Aged 5 to 15 Years in Australia, North America, Britain and Sweden*. Routledge & Kegan Paul, c/o Technical Impex Corporation, Lawrence, MA.
24 Collins, R. L., Strasburger, V. C., Brown, J. D., Donnerstein, E., Lenhart, A. & Ward, L. M. (2017). Sexual media and childhood well-being and health. *Pediatrics, 140(Supplement 2)*, 162–166.
25 Campbell, C., Mallappa, A., Wisniewski, A. B. & Silovsky, J. F. (2013). Sexual behavior of prepubertal children. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 145–170. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00006-4
26 Bancroft, J., Herbenick, D. & Reynolds, M. (2003). Masturbation as a marker of sexual development: Two studies 50 years apart. In J. Bancroft (ed.) *Sexual development in childhood*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 156–185.
27 Rosenfeld, A., Siegel-Gorelick, B., Haavik, D., Duryea, M., Wenegrat, A., Martin, J. & Bailey, R. (1984). Parental perceptions of children's modesty: A cross-sectional survey of ages two to ten years. *Psychiatry, 47*(4), 351–365.
28 Drury, K. M., & Bukowski, W. M. (2013). Sexual development. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental*

and Forensic Psychology. Elsevier Inc., 115–144. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00005-2
29 Bancroft, J., Herbenick, D. & Reynolds, M. (2003). Masturbation as a marker of sexual development: Two studies 50 years apart. In J. Bancroft (ed.) *Sexual development in childhood*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 156–185.
30 Gordon, B. N. (2003). Sexual development. In T. H. Ollendick & C. S. Schroeder (eds.) *Encyclopedia of clinical child and pediatric psychology*. New York, NY: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 591–593.
31 Campbell, C., Mallappa, A., Wisniewski, A. B. & Silovsky, J. F. (2013). Sexual behavior of prepubertal children. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 145–170. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00006-4
32 Magyarországon a roma népcsoport serdülői körében, egyrészt indiai származása okán (bár a közösség genetikailag már erősen keveredett), jelentkezik az európai rassz tagjainál korábbi nemi érés. Ugyanakkor a hátrányosabb szociális helyzetben megélt magas stressz szint szintén oka lehet a roma fiatalok korai nemi érésének.
33 Jasik, C. B., & Lustig, R. H. (2008). Adolescent obesity and puberty: The “perfect storm”. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1135, 265–279.
34 Diamanti-Kandarakis, E., Bourguignon, J., Giudice, L. C., Hauser, R., Prins, G. S. Soto, A. M. et al. (2009). Endocrine-

disrupting chemicals: An Endocrine Society Scientific Statement. *Endocrine Reviews, 30*, 293–342.
35 Arım, R. G., Tramonte, L., Shapka, J. D., Dahinten, V. S. & Willms, J. D. (2011). The family antecedents and the subsequent outcomes of early puberty. *Journal of Youth and Adolescence, 40*, 1423–1435.
36 Celio, M., Karnik, N. S., & Steiner, H. (2006). Early maturation as a risk factor for aggression and delinquency in adolescent girls: a review. *International Journal of Clinical Practice, 60*(10), 1254-1262.
37 Brown, D. B., Loomba-Albrecht, L. A., & Bremer, A. A. (2013). Sexual precocity and its treatment. *World Journal of Pediatrics, 9*(2), 103-111.
38 Herman-Giddens, M. E., Sandler, A. D., & Friedman, N. E. (1988). Sexual precocity in girls: An association with sexual abuse? *American Journal of Diseases of Children, 142*(4), 431–433.
39 Campbell, C., Mallappa, A., Wisniewski, A. B. & Silovsky, J. F. (2013). Sexual behavior of prepubertal children. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 145–170. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00006-4
40 Fortenberry, J. D. (2013). Sexual development in adolescents. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality: Developmental and forensic psychology*. Elsevier Inc., 171–192. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00007-6

41 Ott, M. A. & Santelli, J. S. (2007). Abstinence and abstinence-only education. *Current Opinion in Obstetrics & Gynecology, 19*, 446–452.
42 Bersamin, M. M., Fisher, D. A., Walker, S., Hill, D. L. & Grube, J. W. (2007). Defining virginity and abstinence: Adolescents' interpretations of sexual behaviors. *Journal of Adolescent Health, 41*, 182–188.
43 Fortenberry, J. D. (2013). id.mű.
44 A szexuális jellegű gondolatok megjelenése fiúknál akár 9-10 éves korban már megfigyelhető, és azoknál, akiknek már ilyen „korán" vannak szexuális fantáziái 10%-uk esetében találtak partnerre irányuló szexuális jellegű érintéseket is.
45 Ezt azért fogalmazzuk ilyen formában, mert az e helyett szokásosan használt „pénisz-vagina (P-V) közösülés" fogalma nem veszi figyelembe a szexuális identitások és orientációk sokszínűségét.
46 Jankovic, S., Malatestinic, G., & Bencevic Striehl, H. (2013). Parents' attitudes on sexual education–what and when? *Collegium antropologicum, 37*(1), 17-22.
47 Masters, N. T., Beadnell, B. A., Morrison, D. M., Hoppe, M. J. & Gillmore, M. R. (2008). The opposite of sex? Adolescents' thoughts about abstinence and sex, and their sexual behavior. *Perspectives on Sexual & Reproductive Health, 40*, 87–93.
48 Robbins, C. L., Schick, V., Reece, M., Herbenick, D., Sanders, S. A., Dodge, B. et al. (2011). Prevalence, frequency, and associations of masturbation with partnered sexual

behaviors among US adolescents. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 165*, 1087–1093.

49 Kettős mércéről akkor beszélünk, ha két vagy több embert, helyzetet vagy eseményt másképp értékelünk, bár ugyanolyan értékelést érdemelnének. Szexuális vonatkozásban ez férfiak és nők eltérő megítélését jelenti pl. a magas szintű szexuális vágy, aktivitás, vagy a partnerek száma vonatkozásában. A nemi megkülönböztetés általában a férfiaknak kedvez, bár a kettős mérce következményétől ők is szenvedhetnek (pl. elvárt az azonnali és gyakori szexuális készenlét).

50 Gupta, K. (2022). What is a Sexual Act?. In L. Watson, C. Chambers & B. D. Earp (Eds.): *The Routledge Handbook of Philosophy of Sex and Sexuality* (pp. 9-19). New York: Routledge.

51

Horne, S. & Zimmer-Gembeck, M. J. (2005). Female sexual subjectivity and well-being: Comparing late adolescents with different sexual experiences. *Sexual Research and Social Policy, 2*, 25–40.

52 Fortenberry, J. D. (2013). Sexual development in adolescents. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality: Developmental and forensic psychology*. Elsevier Academic Press., 171–192. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00007-6

53 Manning, W. D., Giordano, P. C. & Longmore, M. A. (2006). Hooking up: The relationship contexts of “nonrelationship” sex. *Journal of Adolescent Research, 21*(5), 459–483.

54 Williams, T., Connolly, J. & Cribbie, R. (2008). Light and heavy heterosexual activities of young Canadian adolescents: Normative patterns and differential predictors. *Journal of Research on Adolescence, 18*, 145–172.
55 Welsh, D. P., Haugen, P. T., Widman, L., Darling, N. & Grello, C. M. (2005). Kissing is good: A developmental investigation of sexuality in adolescent romantic couples. *Sexuality Research & Social Policy: A Journal of the NSR, 2,* 32–41.
56 Kendrick, S., & Kepple, N. J. (2022). Scripting Sex in Courtship: Predicting Genital Contact in Date Outcomes. *Sexuality & Culture, 26*(3), 1190–1214. https://doi.org/10.1007/s12119-021-09938-2
57 McBride, K. R., & Fortenberry, J. D. (2010). Heterosexual anal sexuality and anal sex behaviors: a review. *Journal of Sex Research, 47*(2–3), 123-136.
58 Forrai, J. (2019). Szexualitás és társadalmi tükröződése. Szex fogalmi határainak eltolódásai a serdülők szexuális szokásaiban. *Kaleidoscope history, 10*(18), 175-183. https://doi.org/10.17107/kh.2019.18.175-181
59 Häggström-Nordin, E., Hanson, U., & Tydén, T. (2005). Associations between pornography consumption and sexual practices among adolescents in Sweden. Inter*national Journal of STD & AIDS, 16*(2), 102-107.
60 Weinberg, M. S., Williams, C. J., Kleiner, S., & Irizarry, Y. (2010). Pornography, normalization, and empowerment. *Archives of Sexual Behavior, 39*(6), 1389-1401.

61 Herbenick, D., Schick, V., Sanders, S. A., Reece, M. & Fortenberry, J. D. (2015). Pain Experienced During Vaginal and Anal Intercourse with Other-Sex Partners: Findings from a Nationally Representative Probability Study in the United States. *The journal of sexual medicine, 12*(4), 1040–1051.
62 Remez, L. (2000). Oral sex among adolescents: Is it sex or is it abscense? *Family Planning Perspectives, 32*(6), 298-304. https://doi.org/10.2307/2648199
63 Horne, S. & Zimmer-Gembeck, M. J. (2005). Female sexual subjectivity and well-being: Comparing late adolescents with different sexual experiences. *Sexual Research and Social Policy, 2*, 25–40.
64 Brooks-Gunn, J., Cheng, M. M., Harris, K. M. & O'Sullivan, L. F. (2007). I wanna hold your hand: the progression of social, romantic and sexual events in adolescent relationships. *Perspectives on sexual and reproductive health, 39*(2), 100–107.
65 Thompson, S. (1990). Putting a big thing into a little hole: Teenage girls' accounts of sexual initiation. *Journal of Sex Research, 27*(3), 341-361.
66 Moussaoui, D., Abdulcadir, J., & Yaron, M. (2022). Hymen and virginity: What every paediatrician should know. *Journal of Paediatrics and Child Health, 58*(3), 382-387.
67 Ott, M. A., Ghani, N., McKenzie, F., Rosenberger, J. G., & Bell, D. L. (2012). Adolescent boys' experiences of first sex. *Culture, health & sexuality, 14*(7), 781-793.

68 HBSC (2020). *Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 2. Key data.* https://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/child-and-adolescent-health/health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc/publications/2020/spotlight-on-adolescent-health-and-well-being.-findings-from-the-20172018-health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc-survey-in-europe-and-canada.-international-report.-volume-2.-key-data (2021. 07. 28.)

69 Scott-Sheldon, L. & Johnson, B. (2013). The Sexual Health of Adolescents. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 221–250. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00009-X

70 HBSC (2020). *Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 2. Key data.* https://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/child-and-adolescent-health/health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc/publications/2020/spotlight-on-adolescent-health-and-well-being.-findings-from-the-20172018-health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc-survey-in-europe-and-canada.-international-report.-volume-2.-key-data (2021. 07. 28.)

71 Martinez, G., Copen, C. E.,& Abma, J. C. (2011). *Teenagers in the United States: Sexual activity, contraceptive use, and childbearing, 2006–2010 National Survey of Family Growth*. National Center for Health Statistics. Vital and Health Statistics, 23, 31.
72 Martinez, G., Copen, C. E. & Abma, J. C. (2011). *Teenagers in the United States: Sexual activity, contraceptive use, and childbearing, 2006–2010* National Survey of Family Growth. National Center for Health Statistics. Vital and Health Statistics, 23, 31.
73 Woodrome, S. E., Zimet, G. D., Orr, D. P. & Fortenberry, J. D. (2006). Dyadic alcohol use and relationship quality as predictors of condom non-use among adolescent females. *Journal of Adolescent Health, 38*(3), 305–306.
74 Hoyle, R. H., Fejfar, M. C. & Miller, J. D. (2000). Personality and sexual risk taking: A quantitative review. *Journal of Personality, 68*(6), 1203–1231.
75 Steinberg, L. (2010). A dual systems model of adolescent risk-taking. *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology, 52*(3), 216–224.
76 Scott-Sheldon, L. & Johnson, B. (2013). The Sexual Health of Adolescents. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 221–250. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00009-X
77 Commendador, K. A. (2010). Parental influences on adolescent decision making and contraceptive use.

Pediatric Nursing, 36(3), 147–156.
78 M. L. (2005). Parental involvement and young women's contraceptive use. *Journal of Marriage and Family, 67*, 110–121.
79 Wright, P. J., Herbenick, D., & Paul, B. (2020). Adolescent condom use, parent-adolescent sexual health communication, and pornography: Findings from a US probability sample. *Health communication, 35*(13), 1576–1582.
80 Rosenberger, J. G., Bell, D. L., McBride, K. R., Fortenberry, J. D. & Ott, M. A. (2010). Condoms and developmental contexts in younger adolescent boys. *Sexually Transmitted Infections, 86*(5), 400–403.
81 Kim, C., Gebremariam, A., Iwashyna, T. J., Dalton, V. K. & Lee, J. M. (2011). Longitudinal influences of friends and parents upon unprotected vaginal intercourse in adolescents. *Contraception, 83*(2), 138–144.
82 Cotton, S., Zebracki, K., Rosenthal, S. L., Tsevat, J., & Drotar, D. (2006). Religion/spirituality and adolescent health outcomes: A review. *Journal of adolescent health, 38*(4), 472-480.
83 Zaleski, E. H. & Schiaffino, K. M. (2000). Religiosity and sexual risk-taking behavior during the transition to college. *Journal of Adolescence, 23*(2), 223–227.
84 Zaleski, E. H., & Schiaffino, K. M. (2000). id.mű.
85 Miller, B. C. (2002). Family influences on adolescent sexual and contraceptive behavior. *Journal of Sex Research, 39*(1), 22–26.

86 *Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls*. https://www.apa.org/pi/women/programs/girls/report (2021. 07. 28.)

87 Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Jones, L. M. & Wolak, J. (2011). Prevalence and characteristics of youth sexting: A national study. *Pediatrics, 129*, 1–8.

88 https://nane.hu/onlineeroszak/infografika/ (2021. 07. 28.)

89 A büntető törvénykönyv szerint az, aki 18. életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt szerez meg vagy tart, 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető. Aki viszont ilyen felvételt készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, 1-től 5 évig terjedő szabadságvesztést kaphat.

90 Drury, K. M., & Bukowski, W. M. (2013). Sexual development. In D. S. Bromberg & W. T. O'Donohue (Eds.): *Handbook of child and adolescent sexuality, Developmental and Forensic Psychology*. Elsevier Inc., 115–144. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-387759-8.00005-2

91 Cooper, K., Quayle, E., Jonsson, L., & Svedin, C. G. (2016). Adolescents and self-taken sexual images: A review of the literature. *Computers in human behavior, 55*, 706-716.

92 Yoder, J., Hansen, J., & Precht, M. (2018). Correlates and outcomes associated with sexting among justice involved youth: The role of developmental adversity, emotional disinhibitions, relationship context, and dating violence. *Children and Youth Services Review, 94*, 493–499.

93 Braun-Courville, D. K. & Rojas, M. (2009). Exposure to sexually explicit Web sites and adolescent sexual attitudes and behaviors. *Journal of Adolescent Health, 45*, 156–162.
94 Wilson, G. (2015). *Pornóra kattanva*. Budapest: Kiskapu Kiadó.

Nemi nevelés az egészség és jóllét szolgálatában

Jóllét és biztonság kora gyermekkorban – nemiségről kicsiket nevelőknek

Édes Regina

Szexuális fejlődés kora gyermekkorban

Ahogy már az előző fejezetekben is olvashattak róla, a gyermekek veleszületett, ösztönös késztetése, hogy megismerjék és megértsék a körülöttük lévő világot és a saját testüket, próbálgassák a határokat és szabályokat. Ez egy elengedhetetlen tanulási folyamat, hiszen a szabályok és határok biztonságot adnak a gyermekek számára, kiszámítható, hogy egy adott cselekvésre milyen reakció várható, valamint megtanulják saját testük határait és azok védelmét is.

Egy újszülött csecsemő elsődleges információforrása saját magáról az édesanyja (elsődleges gondozója) közelsége és érintése, mely, ha gyengéd, jó érzést kelt benne, megnyugszik. A bőr a legnagyobb kiterjedésű érzékszervünk, rengeteg információt közvetít így már ezek az első pillanatok is nagyon meghatározóak a gyermek életében, hiszen, ha válaszkész a szülő a gyermek azt tanulja meg, hogy fontos és számíthat rá, ezek alapján kezd kialakulni a saját magáról és a testével kapcsolatos jó vagy

rossz érzése és közvetetten a nemiséghez és a szexualitáshoz való viszonya[1]. Harlow[2] rézuszmajmokkal végzett kísérlete is bebizonyította, hogy a testi érintés ugyanolyan fontos szükséglet, mint a táplálkozás és ez az érintés az énfejlődés és a kötődés (társas kapcsolódás) mozgatórugója is kezdetben.

Fontos információkkal szolgál továbbá az is, ahogy a felnőttek viszonyulnak egymáshoz, hiszen az utánzás során előbb mutatják meg, hogy mit láttak, mint azt, hogy mit mondtak nekik. Ösztönösen kijátsszák magukból a történteket és saját magukra is vonatkoztatják. Nem mindegy, hogy a szülők gyengéden és szeretettel viszonyulnak egymáshoz vagy pedig kiabálnak, nincs intimitás közöttük, nem ölelik meg egymást.

> Azzal is neveljük a gyerekeket, ha nem beszélünk a nemiségről.

Ha a szülők és nevelők egyáltalán nem beszélnek a gyerekkel a testükről és a nemiségről, például nem nevezik meg a nemiszerveket, zavarba jönnek az ilyen jellegű kérdésektől és elhárítják ezeket, az burkoltan azt az üzenetet közvetítheti a gyermek felé, hogy ez tiltott, titkos, szégyenteljes terület. Ha zavarba jövünk nincs baj, csak kommunikáljuk ezt a gyerek felé és ne maradjon el a kérdések megválaszolása. Ugyanígy a gyermek tágabb környezete, a nevelési intézmény és a kortársak is viszonyítási alapul szolgálnak a nemi nevelésben. A

bölcsődében és óvodában előfordulhat, hogy a gyerekek megmutatják egymásnak a nemi szerveiket, összehasonlítják, hogy „mijük van” akár a mosdóban, akár egy orvosos szerepjáték alkalmával.[3] Ez is teljesen természetes jelenség, hiszen kíváncsiak, de fontos, hogy a szülő/pedagógus ilyenkor elmondja a gyerekeknek, hogy semmi rosszat nem csináltak, de nem mutogatjuk egymásnak a nemi szervünket az csak külön-külön rájuk tartozik és csak a sajátjukat érinthetik meg. Ha pontosan megnevezzük a testrészeket, válaszolunk a gyerekek kérdéseire életkorukhoz mérten, akkor rájöhetnek, hogy a nemiséggel kapcsolatos témák megvitathatóak és ezáltal pozitív attitűdöt alakíthatunk ki és megfelelő kommunikációs készségekkel látjuk el őket.

A gyermekek ahogy nőnek és fejlődnek kezdik felfedezni testük határait és részeit. Felfedezik, hogy testük egyes részeinek simogatása jó érzést kelt bennük és ezen szükségletük kielégítésére önmaguk is képesek[4]. Ezen felfedezések során kezdenek el sokan már 2–3 éves korban maszturbálni, ami teljesen természetes jelenség. A testükkel való játék önmegnyugtatásra is szolgál és amíg ez nem válik kényszeressé, túlzottan gyakorivá és nem ez a gyermek egyetlen önmegnyugtatási módja, addig nem kell emiatt aggódni. Előfordul, hogy a bölcsődében vagy az óvodában főleg alvás időben a gyerekek simogatják a nemi szervüket, felnőttként azt mondanánk: maszturbálnak. Ez teljesen természetes jelenség, nem szabad hangosan rájuk szólni vagy megbüntetni őket, de érdemes elbeszélgetni a

gyermekkel, hogy önmaga simogatását mindig tiszta kézzel végezze és ne mások előtt. Ha a gyermek ezt az alváshoz kapcsolódó szeparációs szorongása miatt teszi, azaz mert hiányzik neki az anyukája/apukája, akkor a nevelő megteheti, hogy odaül a gyermek mellé és simogatja a hátát, kezét, amíg el nem alszik, vagy felajánlja az átmeneti tárgyát (alváshoz, megnyugtatáshoz használt puha baba vagy állat). Ha ez sem segít, akkor megoldás lehet, hogy a többiektől kicsit távolabb fekteti le a gyermeket, ahol nem zavar másokat.

A gyerekek többsége szeret meztelenkedni, így fedezve fel testrészei működését és érezheti egész bőrfelületén nyáron a hűsítő vizet, a napsütést. Ugyanakkor vannak olyan gyermekek, akik egészen kiskoruktól kezdve kellemetlenül érzik magukat így, ezért nagyon fontos odafigyelni, hogy minden gyermek más és egyéni szükségletekkel rendelkezik és ami az egyiknek jó érzés, a másiknak kellemetlen lehet és ha szüksége van ruhára, akkor fontos, hogy szeméremérzetét biztosítsuk és ez mindig a szülő/pedagógus dolga.

Nem minden gyermek szeret meztelenkedni, ezért mindig a felnőtt dolga, hogy biztosítsa a gyermek jóllétét,
elfogadja a szeméremérzetét.

A gyermekek természetükből fakadóan kíváncsiak, kérdeznek, mindent és mindenkit megfigyelnek,

utánoznak. 2 éves kor körül kezdődik a ’Mi ez?’ korszak amikor a tárgyi tudását bővíti, amit aztán 3–3,5 éves korban a ’Miért’ kérdés követ, amikor már ok-okozati összefüggéseket keres. Őszintén és kendőzetlenül rákérdeznek a látottakra, ha valami szokatlan, meglepő (pl. „Anya, az a bácsi miért olyan sötét?” – barna bőrű embert látott). Ha a gyerekek kíváncsiságát életkoruknak és érdeklődésüknek megfelelően kielégítjük, akkor azt tanulják meg, hogy a nemiség természetes és az örömteli testi érzések is helyénvalóak. Ezáltal megtapasztalhatja azt is, hogy nincs mit szégyellnie és megtanulja, hogy a saját és mások testének tisztelete fontos. A gyerekek akár már 3 éves korukban is képesek saját testrészeiket helyesen megnevezni és saját nemüket az eltérő nemű gyerekekkel és felnőttekkel összehasonlítva meghatározni, ha kíváncsiságuk ki van elégítve és koruknak megfelelően informálva vannak. 4–5 éves kor között már tudják, hogy a biológiai nem átöltözéssel nem megváltoztatható, ha egy fiú szoknyát vesz fel, attól nem változik meg a biológiai neme. A nemiség összetettsége, a nemi identitások és szexuális orientációk változatai (amely a könyvben külön fejezet tárgya) számukra még nem érthető, azonban fontos erről is fokozatosan, érdeklődésüknek és helyzetüknek megfelelően információt nyújtani. Ehhez is segítséget nyújthatnak a gyerekkönyvek, például a Micsoda család.

Jóllét és biztonság – a gyermek testének tisztelete

A nemi nevelés nem csak tények ismertetéséből áll, hanem fejleszti a gyermek testképét és érzékeit, ezáltal erősíti önbizalmát, a határai meghúzását és elősegíti az önmeghatározást, így képessé válik a felelősségteljes viselkedésre önmagával és másokkal szemben is.

Ahhoz, hogy a gyermek merjen kérdezni fontos, hogy biztonságban érezze magát, érezze, hogy természetes a szüleinek/pedagógusainak, hogy ő kérdez. Előfordulhat, hogy elsőre furcsán hangzik a gyermek kérdése és azt gondoljuk, hogy esetleg még ehhez kicsi és nem értjük, hogy honnan vette, amit gondol, amiről kérdez. Ilyenkor vissza lehet kérdezni és a gyermek válaszának megfelelően megválaszolni az eredeti kérdést. *Például*[5]*, ha azt kérdezi a gyerek, hogy neki is olyan nagy lesz-e a kukija, mint a J. bácsinak, akkor érdemes visszakérdezni, hogy miért gondolja, hogy J. bácsinak nagy a kukija. Ha a válasz az, hogy azért, mert J. bácsi azt mondta, akkor a gyereknek beszélhetünk arról, hogy a felnőtteknek nagyobb, mint a gyerekeknek, ez a szerv is nő, mint ahogy minden más a testen. Ha a gyerek azt feleli, hogy J. bácsi előtte pisilt, és látta, akkor szintén lehet a válasz része az, hogy az egész test együtt, arányosan nő, de mellé lehet tenni, hogy J. bácsinak, úgy látszik, nem mondták meg, hogy jobb csukott ajtó mellett használni a WC-t. Ha a gyerek válasza az, hogy J. bácsi megmutatta neki, hogy mekkora kukija van, akkor azt kell megtudni, faggatás nélkül, hogy a gyerek erről mit gondolt, hogy érzi magát az után, hogy ez történt. Ha nem rázta meg a dolog, akkor is érdemes annyit mondani, hogy J.*

bácsinak nem kellene ilyet csinálnia, és olyan helyzetbe hoznia a gyereket, amiben rosszul érzi magát. Emellett meg kell tenni a megfelelő intézkedéseket, hogy ez ne fordulhasson többet elő.[6]”

A gyermek engedélye nélkül senki nem nyúlhat a fehérneműje alá!

Fontos megtanítani a gyerekeknek a *„bugyiszabályt/fehérnemű-szabályt”*[7], mely a bátorságra és a nemet mondásra is tanít. A gyermeknek meg kell tanulnia megvédenie a határait, amibe az is beletartozik az is, hogy az ő engedélye nélkül senki nem nyúlhat a testéhez, a fehérneműje alá. Ezzel a szabállyal arra is meg lehet tanítani a gyerekeket, hogy különbséget tudjanak tenni jó és rossz érintés között, merjenek bátran nemet mondani, ha valami kellemetlen. A bugyiszabály három részből áll.

1. szabály: érintések

Azokat a testrészeket, amelyeket bugyi, trikó, póló, azaz fehérnemű fed, csak az érintheti meg, akinek a gyermek megengedi. Ez arra is vonatkozik, ha ki kell törölni a gyermek fenekét, ha orvosi vizsgálaton vesz részt, ha bőrkiütése van, tehát mindig minden esetben! Ahhoz, hogy ne sértsük meg a gyermek testével kapcsolatos jogait, szülőként és nevelőként egyaránt tiszteletben kell

tartanunk ezt a szabályt. Hogyan működik ez a gyakorlatban? Például születéstől kezdve minden tisztába tevésnél kedvesen azt mondjuk: „Megengeded nekem, hogy levegyük ezt a pelust? Már nagyon pisis, biztosan kényelmetlen.” és a továbbiakban folyamatosan elmagyarázom a babának, hogy mit csinálok és miért, megnevezve a testrészeit. Két-három éves kortól azt is hozzá tehetem, ami a szabály, hogy ezt csak azok tehetik meg vele, akinek ő megengedi, senki másnak. A pozitív szülő-gyerek vagy pedagógus-gyerek viszonylatban ez a szabály még sosem okozott gondot, ne féljünk attól, hogy a gyermek majd „visszaél” a testi önrendelkezés jogával. Ha a gyermek tiltakozik, nem szeretné hagyni, hogy segítsünk neki az öltözködésnél vagy a WC használatnál, az az önállósághoz fűződő életkori sajátosság jele lehet, amit szintén érdemes tiszteletben tartani. Ilyenkor a pedagógus és a szülő együttműködése nagyon fontos, hogy megbeszéljék a közösen alkalmazott módszereket, amellyel a gyermek testének tisztelete mellett a szükséges higiénés elveket is be tudják tartani. Ha a tiltakozás hirtelen alakul ki és látható szorongással jár, akkor érdemes megfontolni a szexuális abúzus lehetőségét és ennek megfelelően eljárni a gyermekvédelmi jelzőrendszer többi szereplőjének (védőnő, gyermekorvos, intézmény pszichológusa) bevonásával. Erről könyvünk külön fejezetében olvashatnak.

2. szabály: titkok

Tudnia kell a gyereknek, hogy vannak jó és rossz titkok. A rossz titkok azok, amelyek kellemetlen érzést keltenek, pl. hasfájást, fejfájást, szomorúságot, rémálmokat. A jó titkok pedig azok, amik izgatottá, boldoggá tesznek. A papa születésnapi meglepetését együtt titokban tartani jó titok. Ugyanakkor a szexuális bántalmazást elkövetők is arra kérhetik a gyereket, hogy legyen a közös titkuk, ami történt – ez a rossz titok, amit fel kell fedni (ld. 3. szabály). Elsőként azonban tudni kell különbséget tenni ezért elengedhetetlen, hogy a gyermek megtanulja és merje alkalmazni a szabályt.

3. szabály: Ne tartsd magadban!

A rossz titkokat el kell mondani olyan felnőttnek, akiben megbízik a gyermek. Nagyon nehéz ez a családon belüli szexuális bántalmazás eseteiben, amikor a bántalmazó egyben a gyermek bizalmasa, gondozója is lehet. Ezért különösen fontosak a gyermeknevelés intézményeiben dolgozó pedagógusok, akik szintén kötődési személyekké, bizalmi felnőttekké kell, hogy váljanak.

A bugyiszabály megtanításához készült már mese, mint pl. *Kiko és a kéz*[8] és *Lajos, a zsiráf*[9]. Ezek a kiadványok kifejezetten a kisgyermekeknek készültek, hogy segítsék és óvják őket.

Ha a gyermeknek megtanítjuk, hogy mondhat nemet, azzal biztonságot is adunk neki[10]. A gyerekeknek saját döntéseket kell hozniuk, viselniük kell azok

következményeit, ez az önállósodás felé vezető út. Felnőttként talán néha nehéz lehet, hogy a gyermek makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy valamit egyedül csináljon meg, pedig sietne a szülő, ám az önállósódás és a nemet mondás képességének elsajátítása hosszú távon a gyermek felnőtt életére is pozitív hatással van. Sokszor még felnőttként is nehéz nemet mondani, ezért is fontos, hogy a gyermek védett környezetben (otthon, bölcsődében, óvodában) megtanulhassa, hogy a döntéseinek milyen következményei vannak és meg kell engedni, hogy rosszul is döntsön, hiszen abból is tanul. Összefüggés van aközött, hogy egy kisgyermek kerül-e választási helyzetbe, mondhat-e nemet, vitatkozhat-e, érvényesítheti-e saját jogait és érzéseit és aközött, hogy felnőttként hogyan tud kiállni önmagáért, hogyan tudja kifejezni, hogy neki valami nem jó, kellemetlen és hogy ne érezzen bűntudatot a nemet mondás miatt. Általában elvárjuk a gyermektől, hogy kételkedés nélkül elfogadja, amit a felnőtt mond. Gyakran azokat a gyerekeket, akik ellentmondanak, nem csinálják egyből úgy a dolgokat ahogy a felnőttek mondják, engedetlennek és „rossznak” titulálnak. Itt pedig egy ellentmondás van, elvárjuk, hogy a gyermek önálló legyen, tudjon önmagával kapcsolatban döntéseket hozni, de gyakran elvárjuk, hogy gondolkodás nélkül teljesítse, amit mondunk. Előfordulhat, hogy ha kap egy kis időt a gyermek, hogy átgondolja a saját magára vonatkozó kérdéseket, mérlegelheti a lehetőségeit, akkor magától fogja megtenni, amit eddig kértek tőle.

A *gyermekek médiahasználatára* is fontos kitérni, hiszen egyre több átszexualizált tartalom hozzáférhető, amelyek esetleg nem egyeznek a szülők által képviselt szexuális értékrenddel és egy torz képet közvetíthetnek a kapcsolatokról, intimitásról. Ezért nagyon fontos, hogy minden, a gyermek számára is elérhető médiaeszközön használjunk szűrőprogramokat[11]. A szűrőprogramok azonban önmagukban nem elegendőek, fontos lenne, hogy szülőként a gyermek mellett legyünk médiahasználat közben, így ki lehet használni a szituáció adta lehetőségeket és beszélgetni lehet a gyermekkel a látottakról és hallottakról.

Az intézményes nevelésben, a bölcsődében és az óvodában is nagy hangsúlyt kell fektetni a gyermek testének és magánszférájának a tiszteletére. Előfordul, hogy az intézménybe mennek gyakorlatra diákok és be kell kapcsolódniuk a bölcsőde/óvoda mindennapjaiba. A bölcsődében a pelenkázásba is bekapcsolódnak a hallgatók és ilyenkor nagyon fontos, hogy legyen a gyerekeknek elég idejük megismerkedni a gyakorlaton lévőkkel, ne küldjék ki egyből a gyermeket a diákkal a mosdóba vagy pelenkázni, mert ez szorongást válthat ki a gyerekből hiszen ez egy nagyon intim dolog. Itt is meg kell mondani a gyereknek, hogy szeretné tisztába tenni a felnőtt és engedélyt kell kérni a gyermektől. Ha a gyermek biztonságban érzi magát biztosan megengedi, hiszen neki is jobb tiszta pelenkában lenni.

A bölcsődében az is gyakori, hogy az átadó (ahol a gyerekek öltöznek, a szüleik öltöztetik őket) és a fürösztő (ahol a mosdó, pelenkázó van) egybe van építve, így amikor reggel vagy délután jönnek a szülők a gyerekeikért, akár többször is átmennek ott akár úgy is, hogy a kisgyermeknevelő éppen pelenkázik vagy egy gyermek a WC-n ül. Lehet olyan gyerek, akit ez zavar, ezért talán célszerű lenne egy kis függönyt felszerelni, hogy aki igényli annak legyen ilyen magánszférája. Van olyan gyermek is, aki viszont az óvodában megijed, ha nem láthatja a pedagógust és ezért nem húzza el a függönyt, ezért is kell minden gyermeket egyéni bánásmódban részesíteni és a lehetőséget megadni arra, hogy használja a függönyt vagy nem. Tisztában vagyunk vele, hogy ez többletmunkát igényelhet a pedagógustól és bizony előfordul, hogy a gyerekek csintalankodnak például letekerik a WC-papírt vagy bújócskáznak a függöny mögött, de azt gondoljuk, hogy türelmes nevelői attitűddel megtanítható a gyermekeknek, hogy mire való függöny, hogy nem játékszer a WC-papír stb. Biztosítani a magánszférát a gyermekeknek ugyanolyan fontos, mint megtanítani őket a takarékos mosdóhasználatra.

A szexuális nevelés mátrixa 0–6 éves korban

A nemi nevelés összetett és tartalma korcsoportonként változik[12]. Egy 3 éves gyermeknek másféle támogatásra és információkra van szüksége, mint egy 6 évesnek. A

szexuális nevelés formálja a szexuális attitűdöt, a viselkedés fejlődését, ezáltal segíti az egyént egy önmaga által meghatározott nemiség kialakításában.

Az alábbi táblázatban (a szexuális nevelési mátrixban) megtalálhatóak azok a témák, amelyek az egyes korcsoportoknál szükséges átbeszélni. *A mátrix nyolc fő t*émakört tartalmaz, melyeket az életkori sajátosságoknak megfelelően tárgyal: *Emberi test és fejlődés; Termékenység és reprodukció; Szexualitás; Érzelmek; Kapcsolatok és életstílus; Szexualitás, egészség és jól-lét; Szexualitás és jogok*; A nemiség szociális meghatározói (értékek/normák). A témák megtárgyalása rugalmasan alakítható az egyének, csoportok speciális igényeihez igazítva is. A pedagógus és a szülő a gyermekek életkorának, érdeklődésének, aktuális élethelyzetének megfelelően kiválaszthatja a szükséges információkat. Ilyen aktuális helyzetek lehetnek például a kistestvér születése, a családon belül látottak/hallottak felbukkanása a gyermekek játékában, leskelődés és magamutogatás, maszturbáció a gyermekcsoportban stb.

A szexuális nevelés során segítjük a gyermekek készségeinek és kompetenciáinak megszerzését, a nemiséggel kapcsolatos, illetve saját maguk felé irányuló attitűdjük és álláspontjuk kialakítását az információk átadása által, így képessé válnak az önálló és megalapozott döntések meghozatalára.

A nyolc fő témakört három szempont alapján részletezik; ismeretek és információk, készségek, attitűdök. Az *ismeretek és információk* oszlopban az életkornak megfelelő

fontos információk holisztikus átadását járjuk körül, mint például az emberi test fejlődése, a nemiség pozitív és negatív vonzatai, a szexuális jogok. A *készségeket* (az egyes témákkal kapcsolatos gyakorlati viselkedés, amire a gyermek képes lesz a tanulás következtében) egy adott területen mutatott viselkedés képességeként határozza meg. Ilyen készségek például, hogy hogyan kérjen segítséget, hogyan fejezze ki magát, hogyan kommunikáljon az érzelmeiről, az esetleges nem kívánt helyzetekről. Az *attitűdök*et itt úgy értelmezzük, mint a témában elsajátított értékeket és véleményeket. Az attitűdök jelentik az alapelveket, amelyek vezérlik viselkedésünket és hozzáállásunkat. Fontos a pozitív attitűd kialakítása a nemiség iránt, a szülők és pedagógusok felelőssége, hogy viselkedésük által szilárd alapokat adjanak át a gyermekeknek és érezzék, hogy biztonságban vannak és ugyan olyan értékesek, mint bárki más.

A mátrix használata

Az életkori felosztás a WHO életkori csoportjainak megfelelően kialakított, ugyanakkor fontos figyelembe venni, hogy minden gyermek más és egyéni szükségletekkel rendelkezik, máshol tarthat a kognitív fejlődésben, ezért a határokat rugalmasan kell kezelni és mindig az adott gyermek vagy gyermekcsoport fejlettségének és érdeklődésének megfelelően kell kezelni.

Az egyes életkori csoportok egymásra épülnek, így az egyes szakaszok elő is készítik egymást, hiszen az alapokat minél hamarabb kell lerakni és ahogy fejlődik a gyermek egyre többet és részletesebben tud és érdeklődik, így az ismeretek újra és újra előkerülnek és megerősödnek. Sok téma visszatér a későbbi életkori csoportokban, többnyire eltérő hangsúllyal és bővebb részletezéssel.

A mátrix bővebb kifejtését és az értelmezéshez részletes leírást a WHO dokumentumában találhatnak[13].

1. táblázat A szexuális nevelés mátrixa 0-4 éves korban[14]

0–4	Információ	Készségek	Attitűdök
Emberi test és fejlődés	a fiúk és a lányok eltérőek a test részei és funkciói testi higiénia magunk és mások elkülönítése	testrészek megnevezése minden testrész megmosása testi különbségek felismerése szükségletek és vágyak kifejezése	pozitív testkép és énkép: önbizalom a másság tisztelete saját test értékelése nemi eltérések tisztelete a jó közérzet, közelség és bizalom értékelése
Termékenység és reprodukció	terhesség, születés, újszülöttek a szaporodás alapismeretei (honnan jönnek az újszülöttek)	helyes szóhasználattal tudjon beszélni ezekről	a családtaggá válás különböző módjainak elfogadása

	a családtaggá válás különböző lehetőségei (pl. örökbefogadás) egyeseknek van gyerekük, másoknak nincs		
Szexualitás	élvezet és örömszerzés a saját test érintésével, kora gyermekkori maszturbáció saját test és saját nemi szervek felfedezése normális része mindenki életének, hogy élvezze a testi közelséget gyengédség és fizikai közelség, mint szeretet és vonzalom kifejezése	nemi azonosság tudatosítása tudjon a saját testtel kapcsolatos érzésekről beszélni kifejezni saját igényeit, vágyait és korlátait, pl.: a doktor játék keretében	pozitív attitűd a saját test és annak minden funkciója iránt: pozitív énkép mások tisztelete kíváncsiság a saját és mások teste iránt
Érzelmek	a szeretet különböző típusai elfogadó és elutasító érzések szavak az érzésekről	az empátia érzése és megnyilvánulása igent/nemet mondani saját érzelmeinek, vágyainak és igényeinek közlése	annak megértése, hogy az érzelmeket sokféleképpen ki lehet fejezni pozitív érzések a saját

	az egyedüllét igényének érzése	a békénhagyás szükségének kifejezése	nemisége iránt (jó dolog fiúnak vagy lánynak lenni) a saját élmények és érzelmek kifejezésének elfogadása a különböző érzelmek és körülmények elfogadásának pozitív attitűdje
Kapcsolatok és életstílus	a kapcsolatok különbözősége különböző családi kapcsolatok	beszélni saját kapcsolatokról és családról	a közelség és bizalom érzése a kötődés alapján pozitív viszonyulás más életmódokhoz annak tudása, hogy a kapcsolatok sokfélék
Szexualitás, egészség és jól-lét	jó és rossz élmények a saját testről, Mit érez jónak? (figyelj a testedre) ha az érzések nem jók, nem kell hagyni magunkat	bízzanak testük jelzéseiben a három lépcsős modell alkalmazása (mondj nemet, menj el, beszélj valakivel, akiben megbízol) a jól-lét érzésének létrehozása	a saját test értékelése annak tudása, hogy segítséget lehet kérni

Szexualitás és jogok	jog a biztonsághoz és védelemhez a gyermekek biztonsága a felnőttek felelőssége jog a szexualitással kapcsolatos kérdésekhez jog a nemi azonosság tisztázásához jog a meztelenség és a test felfedezéséhez, a kíváncsisághoz	igent és nemet is tud mondani kommunikációs készségek fejlesztése képes kifejezni szükségleteit és vágyait a jó és a rossz titkok megkülönböztetése	a jogok tudatosítása, ami önbizalomhoz vezet „A testem az enyém” attitűdje annak érzése, hogy képes önálló döntéseket hozni
A nemiség szociális meghatározói (értékek/normák)	társadalmi szabályok és kulturális értékek/normák nemi szerepek szociális távolság fenntartása különböző emberekkel az életkor befolyása a szexualitásra és az életkornak megfelelő viselkedés	képes különbséget tenni a magán és nyilvános viselkedés között betartja a társadalmi szabályokat és kulturális normákat a helyzetnek megfelelően viselkedik tudja, hová szabad nyúlni, mit szabad megérinteni nyilvánosan és egyedül	saját és mások testének tiszteletben tartása a magánélet és intimitás társadalmi szabályainak elfogadása mások „Igen” vagy „Nem” válaszainak tiszteletben tartása

	meztelenségre vonatkozó normák		

2. táblázat A szexuális nevelés mátrixa 4-6 éves korban.[15]

4–6	Információ	Készségek	Attitűd
Emberi test és fejlődés	a test részei és funkciói testek és nemek megkülönböztetése testi higiénia a testi fejlődés életkori különbségei	testrészek megnevezése higiénia gyakorlati elsajátítása (testrészek tisztítása) testi különbségek felismerése szükségletek és vágyak kifejezése felismerik saját és mások egyedüllét igényét	pozitív nemi identitás pozitív test-kép és én-kép: önbecsülés másság tisztelete nemi egyenlőség tisztelete
Termékenység és reprodukció	reprodukcióval kapcsolatos mítoszok (pl.: néhol azt mondják a gyerekeknek, hogy a babát a gólya hozza) az élet: terhesség, születés, babák, és az élet vége	tudjon ezekről helyes szóhasználattal beszélni	annak megértése, hogy egyeseknek van gyerekük, másoknak nincs

	az emberi szaporodás alapismeretei		
Szexualitás	élvezet és öröm a saját test érintésével, kora gyermekkori maszturbáció saját test és saját nemi szervek felfedezése a szexualitás értelme és kifejezése (pl. a szeretet érzésének kifejezése) megfelelő szavak a nemiségre szexuális érzések (közelség, öröm, izgalom), minden más érzéshez hasonlóak (pozitív érzések, kényszer vagy károsítás nélkül)	beszélgetés szexuális kérdésekről (kommunikációs készségek) a nemi identitás megszilárdulása szexuális szavak használata nem sértő módon	pozitív testkép mások tisztelete
Érzelmek	féltékenység, harag, agresszió, csalódás azonos neműek közti barátság és szerelem barátság és szerelem megkülönböztetése	csalódások kezelése saját érzelmek, vágyak és szükségletek kifejezése és közlése saját és mások bizalmas	annak elfogadása, hogy a szerelem (mint minden más érzelem) természetes az élmények és érzelmek átélése és kifejezése jogos

	titkos szerelmek, első szerelem (belehabarodás, csalódások, viszonzatlan szerelem)	ügyeinek kezelése megfelelően megnevezi saját érzéseit	és fontos (saját érzelmek értékelése)
Kapcsolatok és életmód	barátság azonos neműek kapcsolata különböző (családi) kapcsolatok a család különböző felfogása	elfogadható viszony egymáshoz, a családtagokhoz és a barátokhoz a családi együttélés a kölcsönös tiszteleten alapul kapcsolatok kiépítése és ápolása	a különbözőségek elfogadása különböző életmódok tiszteletben tartása
Szexualitás, egészség és jól-lét	jó és rossz testi érzések / Mit érez jónak? (figyelj a testedre) ha a tapasztalatok/ érzések nem jók, nem mindig kell hagyni magunkat	figyelni a test jelzéseire és a három lépéses modell alkalmazása (mondj nemet, menj el, beszélj valakivel, akiben megbízol) Jó közérzet érzésének biztosítása	a választás lehetőségének attitűdje tudatában van a kockázatoknak saját testük értékelése annak tudatosulása, hogy jó, ha kérnek segítséget
Szexualitás és jogok	visszaélések; vannak rossz emberek, akik kedvesnek	kérdések felvetése ha baj van, fordulj	„A testem az enyém” attitűdje

	mutatkoznak, de erőszakosak lehetnek saját jogok (beleértve a tájékoztatáshoz és védelemhez való jogot) a gyermekek biztonsága a felnőttek felelőssége	valakihez, akiben megbízol szükségletek és vágyak kifejezése	legyen tudatában jogainak
A nemiség szociális és kulturális meghatározói (értékek/normák)	nemi, kulturális és életkori különbségek az értékek és normák különbözhetnek ország és kultúra szerint minden érzés jó lehet, de a belőlük eredő cselekvések nem mindig jók társadalmi szabályok és kulturális normák/ értékek	az értékek különbségeinek felismerése a társadalomi szabályok és kulturális normák tiszteletben tartása a különbségek megbeszélése	társadalmilag felelős viselkedés nyílt, nem ítélkező hozzáállás egyenló jogok elfogadása a szexualitással kapcsolatos különböző normák tiszteletben tartása saját és mások testének tiszteletben tartása

A táblázatokban olvasottak elsőre talán nehezen emészthetőek, ezért néhány példával szeretnénk segíteni a megértést és a hétköznapokban való megjelenítését és alkalmazását.

A gyermek saját testéhez, testrészeihez, azok megnevezéséhez, a *testi különbségek felismeréséhez és megismeréséhez* lehet készíteni papírból ember figurákat (felnőttet és gyereket is) és hozzá ruhákat, amikkel felöltöztetheti a bábukat – felismerve, hogy a nagyobb felnőttnek nagyobb ruhák kellenek. A papírbabák lehetnek különböző bőrszínűek ezzel is a sokféleség megismerésére és tiszteletére nevelhetjük a gyermeket. Ha kismama figurát készítünk, akkor a születésről is lehet beszélgetni. De az is előfordulhat, hogy ha kistestvér fog születni vagy lát egy várandós édesanyát a gyermek, megkérdezi, hogy hogyan került a baba az anyuka hasába. Ebben az életkorban már annyit bátran el lehet mondani a gyerekeknek, hogy a baba az édesanya hasából jön ki és nem a gólya hozza. A családtaggá válásról is lehet ezáltal beszélni, akár az örökbefogadás általi családdá válásról is.

A t*estrészek megnevezésére és a higiénia gyakorlására* a legalkalmasabb hely a fürdetés, mosdóhasználat. Ilyenkor minden testrészt nevezzünk nevén, meg is tudjuk mutatni mire gondolunk, lehet beszélni az egyes testrészek funkciójáról. A magyar nyelvben a nemi szervek megnevezésére vannak hivatalos, orvosi megnevezések (pénisz, hímvessző, vagina, szeméremajkak stb.) vagy gyerekes, vicces szavak (fütyi, kuki, nuni stb.), illetve kézikönyvbe le nem írható vulgáris kifejezések. Megértjük, ha ebből nehéz szülőként és pedagógusként olyat választani, ami érthető a gyermeknek és ugyanakkor pontos is. A testhez álló kompromisszum kereséshez

javasoljuk a nemiséggel foglalkozó, gyerekeknek szóló könyvek fellapozását.

A nemi nevelésre jó lehetőségek a *szerepjátékok*, melyek már bölcsődéskor végén elkezdődnek és az óvodában csúcsosodnak ki. A gyerekek előszeretettel játszanak orvososat, papás-mamást. Ezek a játékok spontán alakulnak ki a gyerekek között, nem is kell beleavatkozni csak ha szabályt sértenek, pl. egymással szemben durvák. Ezekben a játékokban el tudják játszani a családi szerepeket, konfliktusokat, szorongásokat, a családi szexuális szocializációt. A játék során jól körvonalazódnak a családon belüli viszonyok, a testvérek közötti kapcsolat, a gyermek és szülei közötti kapcsolat, a szokások és hiedelmek[16].

Előfordulhat, hogy a gyermek nem szeretné megölelni a régen látott nagymamát vagy bármilyen ismerőst, rokont. Ilyenkor *engedjük meg, hogy nemet mondjon az ölelésre/testi kontaktusra* és hagyjunk neki időt. Ha kicsit összebarátkoztak valószínű, hogy közelebb engedi magához és ezáltal is megtapasztalhatja a gyermek, hogy a saját testéről ő rendelkezhet és joga van nemet mondani. Szülőként fontos, hogy a gyermek testi önrendelkezési jogát a tágabb környezet, a rokonok felé is közvetítsük, és ne foglalkozzunk vele, hogy „Mit fog mondani Manci néni?”.

A gyermekek biztonsága a felnőttek felelőssége, ezért nagyon fontos figyelni arra, hogy mit osztunk meg a gyermekről az interneten, vagy hogyan öltöztetjük

fel/vetkőztetjük le egy nyilvános strandon. Sajnos, ami egyszer felkerül az internetre azt sosem lehet már leszedni és bárhova felkerülhetnek a gyerekek képei, ezért csak olyat osszunk meg, amin a gyermek vagy felismerhetetlen, háttal van vagy teljesen fel van öltözve. A strandon egy kis bugyit minden gyermek el tud viselni magán és fontos, hogy megtanulja, hogy otthon szabad meztelenkedni, de vannak társadalmi és kulturális szabályok, így például a strandra fürdőruhát/fürdőbugyit kell felvenni. Ha nem vagyunk benne biztosak, hogy mi helyes/helytelen/jogtalan a gyermekek nyilvános fotóival kapcsolatosan, tájékozódjunk hivatalos oldalakon, ne a közbeszédre hagyatkozzunk!

Szülőként mindannyiunknak van valamilyen elképzelésünk a nevelésről, hoztunk mintákat otthonról és a nevelési intézményekből. A nevelés elválaszthatatlan része a nemi nevelés is[17], ezért a fenti táblázatok alapján érdemes lehet átgondolni, hogy hajlandóak vagyunk-e szülőként/pedagógusként új ismereteket elsajátítani és energiát fektetni abba, hogy felkészüljünk a gyerekek kérdéseire? Milyen módon illeszthető bele a testtel és a nemiséggel kapcsolatos nevelés az általános nevelési célok, tartalmak, elvek közé? Hogyan egyeztethető össze a vallásunk, hitrendszerünk a nemi neveléssel? Hogyan adjuk át az ismeretek, ha a gyerek nem kérdez? Mit tehetünk szülőként, ha számunkra nem természetes, nehéz beszélni a szexualitásról, de fontosnak tartjuk, hogy edukáljuk a

gyermeket, ezáltal is megvédve őt az ismeretek hiányából fakadó kiszolgáltatottságtól?

Nevelői aggályok, gátlások, félelmek

Van, aki szereti a meztelenséget, jól érzi magát így, ugyanakkor mást ez feszélyez. Így van, aki otthon meztelenkedik, mások otthon sem[18]. Sokszor fejtörést okoz szülőként, hogy lehet-e egyáltalán meztelen a gyermeke előtt. Nem lesz káros? Nem lesz túl korai? Az otthon az a hely, ahol el lehet lazulni, ahol a társadalmi szabályok fellazulhatnak, így, ha valakinek az a komfortos, hogy meztelen és a családban ez mindenkinek elfogadható, akkor ez egyáltalán nem baj! Az a fontos, hogy a családban senkinek se legyen kellemetlen, feszélyező. Sőt, olyan szempontból jó gyakorlási terep a gyermek számára, ha neki nem komfortos valami, akkor bátran jelezze – erre legyen lehetősége, felhatalmazottsága. Előfordulhat, hogy kellemetlen valakinek, ha a testvére, szülei épp fogat mosnak míg ő a WC-t használja, ilyenkor ki kell fejeznie, hogy ez számára nem komfortos és meg kell engedni, hogy becsukhassa az ajtót. Még jobb, ha saját példamutató magatartásunkon keresztül arra tanítjuk a gyermekeket, kérjenek engedélyt mielőtt ilyen intimitást érintő határokat átlépnek: „zavarna, ha levenném előtted a bugyimat?” „bejöhetek a fürdőszobába, amíg pisilsz?”, és ha a válasz nem, akkor azt mindenkor tiszteletben tartjuk és tartatjuk a többiekkel is.

Szülőként felmerülhet a kérdés, hogy mikor beszéljenek először a gyermekkel a szexualitásról. Előfordul, hogy halogatjuk a beszélgetést, hiszen még nem elég nagy/idős hozzá, nem is tudják, hogy mennyit kéne megosztani a gyermekkel, mit illik és mit nem. Így gyakran a gyermekek első élménye a médiából származik, ami nagyon torz képet adhat. Fontos kiemelni, hogy a szexuális nevelés és a felvilágosítás két külön dolog! A szexedukáció nem szexelni tanít!

„A szexedukáció[19] arra tanít, hogy:

- hogyan működik az emberi test, és nevet ad az egyes testrészeknek, hogy ezeknek a szavaknak a segítségével jelezni lehessen, ha baj van,
- hogyan lehet felismerni a test jelzéseit és az azokhoz kapcsolódó érzéseket,
- a kamaszkori testi változások során mi miért és hogyan alakul,
- a test és a benne zajló folyamatok megismerése révén érthető és felismerhető legyen, hogy mi az, mi a normális, egészséges érési folyamat része, és mmi az, amivel érdemes lehet orvoshoz fordulni,
- hogyan lehet jól gondoskodni a testünkről, beleértve a higiéniát, a testképet és az azzal kapcsolatos esetleges nehézségeket, étkezési zavarokat stb.,
- hogyan lehet felismerni és jelezni a saját határainkat, ezáltal képessé válni a többiek igényeinek, vágyainak tiszteletben tartásásra is,

- nemet mondani oké, ami megóvhat a szexuális kizsákmányolástól, visszaélésektől, erőszaktól,
- miért fontos a védekezés: hogyan vigyázhatnak a résztvevők magukra és egymásra a szexuális életük során, és milyen felelősséggel járnak az ezzel kapcsolatos döntéseik,
- mi az a beleegyezés: hogy meddig tart a szex, és hol kezdődik az erőszak,
- különbséget lehet tenni a biológiai nem, a társadalmi nem és a nemi identitás között,
- a pornó, a netes ismeretségek és a közösségi oldalakon szembejövő képek hogyan (nem) kapcsolódnak a valósághoz, és hogyan vigyázhatunk magunkra, amikor ezek uralják a közbeszédet,
- mindezeknek az információknak a birtokában képessé váljunk a testünkre és a szexualitásunkra vonatkozó, számunkra legjobb döntések meghozatalára,
- megtanít különbséget tenni szex és intimitás között, és kontextusba helyezni ezeket azáltal, hogy a szexről való beszéd maga is túlmutat az aktuson."

Pedagógusként egyfajta belső vívódáson mehetünk át, hogy most beszéljünk-e a szexualitásról vagy ne, kinek a feladata. Van, aki szívesen beszélne róla, de nem tudja hogyan, mert esetleg nincs a témában módszertani és

elméleti tudásuk, mi van, ha kellemetlen kérdést tesz fel a gyerek/diák? Olyan szempontból sincs egyszerű helyzetben a pedagógus, hogy a gyerekek/diákok különböző családokból jönnek, akik különböző vallási, politikai, ideológiai szemléletmóddal rendelkeznek és akár otthon még soha nem beszéltek a szexualitásról[20].

Tanácsok / jó gyakorlatok a szülőkkel való kommunikációhoz a szexuális nevelés kapcsán

Pedagógusként előfordulhat, hogy nehéz beszélni a szexualitásról a szülőkkel, hiszen felmerülhet, hogy kinek mi a kompetenciaterülete, hol vannak a határok. Ugyanakkor nagyon fontos beszélni erről is, főleg, ha valamit tapasztal a pedagógus. Ilyenkor célszerű egy csendesebb helyre félrevonulni (megkérni egy pedagógus kollégát, hogy figyeljen addig a gyerekekre), megnyugtatni a szülőt, hogy semmi baj nincs, csak ezt meg azt tapasztalta a gyermeken, otthon is előfordul-e esetleg, miket tapasztalt, történt-e valami olyan a családban, ami indokolhatja a gyermek viselkedését.

Meg lehet hívni a szülőket egy szülő csoportos beszélgetésre, ahol akár szakember bevonásával (gyermekpszichológus) beszélgethetnek az adott életkorú gyermekek szükségleteiről, hogy milyen természetes fejlődési folyamatokon mennek át, amik miatt nem kell aggódni. Mivel a szexualitás témája nagyon tabusított, előfordulhat, hogy a legtöbb szülő érzi, hogy beszélni

kellene erről a gyermekkel és szeretné másként csinálni, jobban edukálni a gyermekét, mint ahogy őt informálták, de nem tudja ő sem, hogyan kezdjen hozzá. Az is megnyugtató tud lenni, hogy nincsenek egyedül ebben a szülők, hiszen minden család végigmegy ezen a fejlődési úton és hasonló kihívásokkal néznek szemben.

A beszélgetések során fontos tisztázni, hogy melyek a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő, tipikus és ártatlan szexuális viselkedésformák, amelyek természetesek, nem adnak okot aggodalomra. Ezekhez kapcsolódóan is vannak a szülőknek feladatai, például a bugyiszabály megtanítása a kisgyermekkori leskelődés és magamutogatás eseteiben (ld. a szexuális nevelési mátrixot). Vannak ugyanakkor olyan viselkedésformák, amelyek problémásak, amelyek nevelői beavatkozást igényelnek. Ezekről a kézikönyv külön fejezetében olvashatnak.

Jegyzetek

1 Sződy, J. (2016). Az érintés varázsa. *Új Köznevelés*, *72*(4), 6–7. https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/az-erintes-varazsa

2 Cole, M. & Cole, R. S. (2006.). A gyerek és gondozói közötti kapcsolatok fejlődése. In Cole, M. & Cole, R. S., Fejlődéslélektan. Budapest: Osiris Kiadó

3 *Sexual Development and Behavior in Children. National Child Traumatic Stress Network.* http://www.nctsn.org/sites/default/files/assets/pdfs/sexualdevelopmentandbehavior.pdf

4 Erről részletesebben a 'Szexuális fejlődés és tipikus szexuális viselkedésformák gyermek- és serdülőkorban' című fejezetben olvashatnak

5 https://yelon.hu/szuloknek/hogyan-beszeljunk-a-szexrol-gyerekekkel/ és https://yelon.hu/szuloknek/adjunk-szavakat-a-gyereknek-hogy-tudjon-beszelni-a-testerol/ (2021. 09. 20.

6 https://yelon.hu/szuloknek/mi-szamit-szexualis-visszaelesnek-a-gyerekkel-szemben/ (2021. 09. 20.

7 https://yelon.hu/szuloknek/bugyiszabaly-tanitsuk-meg-hogy-a-nem-az-nem/ (2021. 09. 20.)

8 https://apahajo.files.wordpress.com/2014/10/kiko-c3a9s-a-kc3a9z.pdf (2021. 09. 20.)

9 https://hintalovon.hu/termek/bugyiszabalyok/ és https://yelon.hu/szuloknek/bugyiszabaly-tanitsuk-meg-

hogy-a-nem-az-nem/ (2021. 09. 20.)

10 https://yelon.hu/szuloknek/a-gyerek-aki-tud-nemet-mondani/ (2021. 09. 20.)

11 https://mte.hu/gyermekbarat-internet/internetes-szuroprogramok/ (2021. 09. 20.

12 WHO európai regionális irodája és a BZgA (2010): *Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére*. Köln: Szövetségi Egészségnevelési Központ. http://www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html (2021. 09. 20.)

13 WHO európai regionális irodája és a BZgA (2010): *Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére*. Szövetségi Egészségnevelési Központ, Köln. http://www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html (2021. 09. 20

14 WHO európai regionális irodája és a BZgA (2010): *id mű*.

15 WHO európai regionális irodája és a BZgA (2010): *id mű*..

16 Elek, V. (2019). *Kora gyermekkori szexuális nevelés. Az óvodapedagógusok szexuális neveléssel kapcsolatos vélekedései*. Kiadatlan szakdolgozat. ELTE PPK, Budapest.

17 https://yelon.hu/szuloknek/szexualis-neveles-jo-minta-nelkul/ (2021. 09. 20.)

18 https://yelon.hu/szuloknek/meztelenkedes-a-csaladban/ (2021. 09. 20.)

19 https://yelon.hu/szuloknek/felvilagositas-tenyek-es-tevhitek/ (2021. 09. 20.)

20 Herold, E. & Benson, R. (1979). Problems of Teaching Sex Education—A Survey of Ontario Secondary Schools. *The Family Coordinator*, *28*(2), 199–203. https://doi.org/10.2307/581675)

Tudás, biztonság, egészség: szexuális nevelés kisiskolás korban

Hercz Mária

Fejezetünkben a 6–11 éves gyermekek nevelésének egy speciális területét mutatjuk be, áttekintjük a kisiskolás korra, az alsó tagozat nevelőmunkájára vonatkozóan a nemi nevelés dilemmáit, történelmi tradícióit, céljait és tartalmait, kísérletet téve arra, hogy megtaláljuk mindezek helyét a nevelési folyamatban.

Munkánk szemléleti alapjait, *elméleti keretrendszerét* a következőkben fogalmazzuk meg:

1. A nevelést mint a gyermeki személyiség egészséges fejlődésének támogatását, fejlesztését értelmezzük. A nevelés komplex, soktényezős folyamat, mely folyamatosan változó és ható rendszerként értelmezhető. Alapjául a családi nevelés szolgál, erre épül az intézményes nevelés, jelentős hatást tölt be a kortárs csoport, és a társadalom is (a médiát is beleértve). A gyermekeket érő hatásrendszer egy része tehát lehet tudatosan tervezett, más része azonban a nevelő felnőttektől függetlenül fejti ki hatását.

2. A 6–11 éves gyermekek szexuális nevelését az egészségnevelés, illetve a családi életre nevelés interdiszciplináris részterületeként értelmezzük, melynek eredményeképpen a gyermekek biztonságban fejlődő és élő, testileg, lelkileg és szociálisan egészséges kamasszá, majd felnőtté válnak.
3. A kisiskoláskori szexuális nevelés, a többi életszakaszhoz hasonlóan, csak tervezetten, tudatosan, a gyermek életkori sajátosságaira és egyéni érdeklődésére és szükségleteire építve lehet sikeres.

Dilemmák a serdülőkor előtti nemi neveléssel kapcsolatban

Nevelni vagy megóvni? Nevelni és megóvni? Tudományos és laikus viták forrása, hogy szükség van-e serdülőkor előtt a szexuális nevelésre. A szükségességet tagadók táborában levők közül sokan azonosítják a szexuális nevelést a nemi felvilágosítással, rossz saját tapasztalataiktól szeretnék megóvni a gyermekeket, illetve féltik őket azoktól a korai hatásoktól, amelyek szerintük idejekorán felkeltenék szexuális érdeklődésüket.

Az intézményes szexuális nevelés hiányában azonban az iskolák un. „rejtett tantervén”[1] keresztül, vagy más spontán szituációkban mégis találkoznak a szexualitás kérdéseivel. Az iskolai szünetekben, a napközi előtti szabad játékidőben, vagy az iskolán kívüli kortárs közösségekben, edzésen,

szakkörön, utazáskor, vagyis a szülők és a pedagógusok számára nem látható alkalmakkor, ellenőrizhetetlen körülmények között, a gyermekek életkorának és testi – lelki fejlettségének nem megfelelő szinten kerülhetnek elő olyan témák, képek, videók, vagy egyszerűen szóbeli közlések, megjegyzések, amik ijesztőek, negatív érzelmeket váltanak ki, vagy megrázók számukra. Sokszor egészen korai életkorban telefonjuk segítségével az interneten találnak számukra feldolgozhatatlan információt, például pornót[2].

A gyermek- és serdülőkorban kapott, nemmel, testtel, szexualitással kapcsolatos üzenetek, az esetleges bántalmazások a gyermek énjének és nemiségének hosszú távú meghatározói, amelyekre a szülőknek és pedagógusoknak kiemelten kell figyelniük.

Fennáll annak a veszélye is, hogy olyan helyzetbe kerülnek, aminek nem ismerik az élettani okát, így akár pániba esnek miatta (saját osztályomban egy negyedikes kislány első menstruációjakor a barátnőkkel együtt az iskolai mosdóban elbújva sírt, attól rettegve, hogy meghal). De ha a család és az iskola is kerüli a szexuális nevelést, nem tudja megelőzni azt sem, hogy a gyermekek életkoruknak nem megfelelő szexuális élményeket tapasztaljanak meg (pl. idősebb gyermekekkel). Megfelelő tudás nélkül a gyermekek nem tudják helyesen felismerni a szexuális visszaélést, abúzust,

és így segítséget sem tudnak vagy mernek kérni a felnőttektől.

Milyen életkorban? Ahhoz, hogy a gyermekek biztonságban legyenek, a lehető legfiatalabb életkorban el kell kezdeni annak a tudásnak a fokozatos, életkornak megfelelő felépítését, ami védőhálót képez a gyermekek, majd a későbbi felnőttek számára testi és lelki egészségük védelme érdekében. A szexuális nevelés hatékony tantervét spirálisan lehet elképzelni – térben egy egyre szélesedő tölcsérként –, amely egyre szélesebben tárgyalja az egyes témákat, folyamatosan bővülően. A kezdeti iskolaévekben minden területen, így a szexuális nevelés területén is az élethosszig tartó tanulás megalapozása a kiemelt cél, amiben a kognitív és affektív, tehát az értelmi és érzelmi tényezők együttesen hatnak.

Mitől függ a hatékonyság? Ki nevel eredményesen? Számos nemzetközi[3] és hazai[4] kutatás foglalkozik a szülői, illetve pedagógus gondolkodással, nézetekkel e területen, tanulságos eredményekkel. Ezen kutatások talán egyik legfontosabb tartalmakon átívelő tanulsága, hogy az intézményi nevelés osztálytermi gyakorlatában nem lehet ezeket a pedagógiai nézeteket figyelmen kívül hagyni.

Korábbi pedagógus-gondolkodás kutatások kimutatták[5], hogy e nézetrendszerek szűrőként funkcionálnak az új tudás befogadásánál, az alap-beállítódással kapcsolatosakat megerősítik, az ellenkezőt negligálják, hacsak nem irányul változtatásukra tudatos, saját-élményű folyamat. Azt is megállapították[6, 7] , hogy a pedagógiai,

nevelési gyakorlatban alkalmazott tartalom- és módszerválasztást is e nézetrendszer határozza meg, akkor is, ha egy intézmény koncepciója ettől eltérő, illetve a nevelő tudja (tanulta), hogy milyen módszerekkel kellene dolgoznia.

Nem hagyható figyelmen kívül a szülői gondolkodás sem, hisz különösen kisiskolás korban a családi nevelés a meghatározó, és az esetleges ellentmondó nevelő hatások megzavarhatják a gyermekek fejlődését.

A szülői, nevelői nézetek figyelmen kívül hagyása lehet az egyik oka annak – természetesen számos objektív körülményen kívül – hogy a szexuális nevelés számára fél évszázad nem volt elég, hogy állandó elemként beépüljön a hivatalos tantervekbe.

Mit értünk szexuális nevelésen kisiskolás korban?

> Szexuális nevelésen kisiskolás korban azt a komplex nevelési területet értjük, amelyben általános és speciális tudástartalmak, valamint a hozzájuk kapcsolódó nevelési és oktatási stratégiák és módszerek segítik a gyermekek egészséges személyiségfejlődését és tágabb értelemben vett szexuális fejlődését.

A kisiskolás kor jellemzőiből adódóan (ld. később) kiemelten fontos a pozitív pedagógiai szemlélet, az egyéni és életkori sajátoknak megfelelő játékos, aktív tanulásra

épülő tudás- és kompetenciafejlesztés. A kisiskolások szexuális nevelésének céljaként az egészséges és boldog felnőtté válás segítését, támogatását tekintjük a családi és az intézményes nevelés keretein belül.

Tudás és egészség. A címben szereplő mindkét kifejezést általános értelemben alkalmazzuk, a tudás fogalmába beleértjük mind az ismereteket (információt), mind az alkalmazott, alkalmazható tudást, amely megjelenik a cselekvésben, viselkedésben (melynek alapjai a képességek, készségek), és a tudáshoz kapcsolódó érzelmeket, motívumokat (pl. megismerési vágy, felfedezési vágy, teljesítményvágy[8]). Az egészség fogalmán a közismert és elfogadott nemzetközi dokumentumokkal egybehangzóan a fizikai, szellemi és szociális jóllét állapotának egységét értjük[9].

A szexuális nevelés során szerezhető tudást a kisiskolások nevelési cél és feladatrendszerében mint interdiszciplináris tudást értelmezzük, a különféle tudományterületekkel összefüggő területként (biológia, szociológia, egészségtudomány, pszichológia stb.), amelynek egyes részei, elemei minden klasszikus nevelési területtel kapcsolatban állnak (értelmi, érzelmi, erkölcsi stb.), iskolai nézőpontból különféle műveltségi tartalmi területekkel, tantárgyakkal kapcsolatosak. A kisiskolás kori szexuális nevelés során célul kitűzött általános kompetenciákat (egyéni és szociális, valamint kognitív kompetenciák), és az ezeket alkotó, valamint a kapcsolódó általános képességeket és készségeket, érzelmeket és

motívumokat az iskolai és a családi nevelés hétköznapjaiban folyamatosan fejlesztjük (pl. szociális kommunikáció, együttműködés, kölcsönös tisztelet, önértékelés).

Összegezve: A kisiskolások szexuális nevelését komplex rendszerként értelmezzük, melynek során ideális esetben a tanító által koordinált, családi együttműködésre épülő tudatos ismeretszerző és személyiségfejlesztő folyamatban pozitív irányba fejlődik a gyermek személyisége, tudományosan igazolt, életkori sajátosságainak megfelelő tudáshoz jut, megalapozódnak azok a személyes és szociális kompetenciái, amelyek segítségével felnőttként alkalmassá válik az egészséges és boldog családi életre, szexuális kapcsolatra. Ennek eléréséhez a család és iskola, a gyermekekkel foglalkozó pedagógusok együttműködésére van szükség.

Tartalmilag kisiskolás korban a szexuális nevelést az egészségneveléssel, az egészséges és kulturált életmódra neveléssel együtt értelmezzük.

Ennek keretében olyan tudáshoz juttathatjuk a gyermekeket, amelyek segítik őket a saját életkoruknak megfelelő szinten az őket érdeklő szexuális kérdésekben való eligazodásban, olyan kompetenciák kifejlesztésében, amelyek támogatják harmonikus személyiségfejlődésüket.

Tradíció vagy napjaink divatja?

E részfejezet azt a kérdést vizsgálja, hogy az iskolai szexuális nevelésnek vannak-e tradíciói, vagy napjaink divatjaként indít nagy vitákat az azt támogatók és ellenzők között. Epizódokat emelünk ki a szexuális nevelés iskolai történetéből mogyoróhéjban!

A közhiedelemmel ellentétben a szexuális nevelést nem az 1960-as évek szexuális forradalma hozta el. Álljon itt néhány érdekes tény e kérdéskörben – melyről bővebben a neveléstörténeti kötetekben és szexuálpedagógiai tanulmányokban olvashatnak (pl. Szilágyi[10] és Semsey[11]). Ha tágabb értelemben vesszük a szexuális nevelést, akkor már az ókori filozófusok között is találunk olyat, aki e kérdéssel foglalkozott: Arisztotelész szerint „a nevelés felkészíti a szülőket a gyermeknevelésre”[12] . Jean-Jacques Rousseau a felvilágosodás korának gondolkodója a gyermekek szexuális nevelésének fontosságát hirdette. Nézetei szerint a nemi fejlődést siettetni nem szabad, s a gyermek összes, szexualitással kapcsolatos kérdését lényegre törően meg kell válaszolni[13].

A gyermek és a szexualitás témája a XX. század elején került a figyelem középpontjába a Sigmund Freud által alapított pszichoanalitikus iskolának köszönhetően: a közvélekedésben is gyakran megjelenő elmélet szerint a pszichoszexuális fejlődés vezérmotívuma az ún. szexuális libidó szerveződése és áramlása a gyermekkor különböző fázisaiban[14]. A későbbi pszichológiai iskolák a szexualitás és

a gyermek viszonyát már a szexuális nevelés szempontjából, az adott országok kulturális értékei mentén értelmezték. Svédország például kötelező nemi nevelést vezetett be a század közepén, amihez a tananyagírók bőséges segédanyagokat is biztosítottak, ezeket később a Német Szövetségi Köztársaságban is átvették[15]. Az Amerikai Egyesült Államok szexuális nevelési programjai jellemzően két pólus, a fogamzásgátlás és az önmegtartóztatás köré csoportosulnak[16].

Magyarországon a szexuális nevelést, ideértve a szexuális felvilágosítást is, a II. világháborút követően központilag tiltották, csak a hazai pszichológusképzés újra indulása és a Kádár-rendszer konszolidációja hozott ideológiai enyhülést. Úttörő jelentőségű volt Hirschler Imre nőgyógyász *A nők védelmében* című, több kiadást is megélt műve 1958-ban, melyet olyan felvilágosító kiadványai követtek, mint *Az amíg az ember megszületik* (1960), illetve az 1984-ig utánnyomott *Szülőszoba, tessék belépni!* (1962). Jelentős ismeretterjesztő tevékenységet folytatott a szexuálpszichológus Szilágyi Vilmos (*Bevezetés a szexuálpedagógiába*, 1973; *A házasság jövője – avagy a jövő házasságai*, 1978; *Szexuális kultúránkról*, 1985; *Szexuális szocializáció. Nemi nevelés a családban*, 1997) és Czeizel Endre genetikus (*Az öröklődés titkai*, 1976; *Születésünk titkai*, 1977; *Jövőnk titkai*, 1984 – ezek egyúttal a televíziós műsorok szövegátiratai), valamint Veres Pál a kamaszok sajtójában (kötetben: *Beszélnünk kell róla*, 1982; *Erről is beszélnünk kell*, 1986).

Az 1972-t követő oktatáspolitikai berkekben elindult egy szemléleti változás, amelynek hatására a *szexuálpedagógia* önálló tudományterületként jelent meg. A Nagy Sándor által szerkesztett első Pedagógiai Lexikonban (1995) külön címszó alatt jelent meg a fogalma (i.m. 4. kötet 173. o.): „a pedagógiának az a része, amely az ifjúság nemi nevelésének kérdéseivel foglalkozik". Feladataiként a következő nevelési területeket emeli ki: (1) nemi felvilágosítás (anatómia, higiéné, fogamzás megelőzés és megszakítás, nemek közötti kapcsolat etikai követelményei); (2) nemi felelősségre nevelés (társ, leendő szülő, családalapítás). Az alapelvekben megfogalmazzák a bizalom jelentőségét a „kényes kérdés" feltárásánál, illetve kiemelik, hogy ez a terület a szülők, nevelők és az orvosok nagy tapintatot igénylő közös feladata. Hangsúlyozzák a folyamatosság szükségességét, és az életkori sajátosságokhoz alkalmazkodás jelentőségét is.

A szexuális nevelés történetéről bővebben Szilágyi Vilmos munkájában olvashatunk[18] az oktatás minden szintjén történő megvalósulására az 1973-as népesedéspolitikai határozat elvi lehetőséget adott, azonban a családtervezési oktatás megvalósítására végül nem születtek kezdeményezések. 1975-ben az Oktatási Minisztérium elrendelte ugyan a családi életre felkészítő foglalkozást az általános iskola 5. osztályától kezdődően tanévenként három-négy osztályfőnöki órában, a pedagógusok felkészítése elmaradt, így jobb híján orvosok

végeztek szexuális felvilágosítást[19]. A pozitív kezdetek ellenére hosszú időnek kellett eltelnie a változásokig.

Egy 1990-es, pedagógusokkal és pedagógushallgatókkal folytatott kutatás jól illusztrálta a helyzet tarthatatlanságát: a válaszadók szerint sem az iskolai szexuális nevelés gyakorlata, sem az arra való felsőoktatási felkészítés nem megfelelő[20]. Az ezredforduló környékén történtek kezdeményezések, az ifjúság egészségnevelése, és a pedagógusoknak erre a területre való felkészítése kiemelt szerepet kapott az akkori Ifjúsági- és Sportminisztérium támogatásával a megyei pedagógiai intézetek által szervezett ingyenes továbbképző tanfolyamokon: az egészségnevelés, mentálhigiéné és a drogprevenció, családi életre nevelés, benne a szexuális nevelés, konfliktuskezelés, kommunikációfejlesztés. A képzések egy részéhez a pedagógusok nemzetközi teamek által kifejlesztett több száz oldalas módszertani köteteket is kaptak (Pl. Saphiro, 1995 Open Society Institute's Regional Children and Youth Program, USA)[21]. A program néhány évig működött, a kiképzettek egyedül nem tudtak változásokat elindítani, tantervi beépülése elmaradt.

A rendszerváltás után a szexuális nevelés kérdését továbbra is inkább az egészségügy feladatai közé sorolták, s csak 2000-ben jelent meg a Magyar Szexológiai Társaság pedagógusoknak szóló kiadványa, a Szexológiai olvasókönyv. Bár az elmúlt harminc évben történtek kezdeményezések[22], a szexuális nevelés átfogó reformja elmaradt, továbbra is érvényesnek tartjuk Buda Béla

meglátását 2006-ból: *„[…] a szexuálpedagógia talán a nevelésügy legfejletlenebb ágazata, mind elméleti, mind gyakorlati szempontból.”*[23]

Van megoldás? Tények, problémák, megoldások

A pedagógusok, szülők, de a gyermekek nevelésébe alkalomszerűen kapcsolódó felnőttek is számos dilemmával kerülnek szembe a szexuális nevelés kapcsán, melyekkel kapcsolatban egymással ellentétes véleményeket hallanak, olvasnak. A következőkben ezek közül mutatunk be néhányat a hozzájuk tartozó pedagógiai tanulságokkal, értelmezéssel.

Nem látni nem lehet, értelmezni nem illik

A társadalmi környezetben, ami körülvesz, folyamatosan érnek minket azok a szexualitással kapcsolatos ingerek, amiket nem is tudatosítunk, ha azonban egy gyermek az épp látott vagy hallott dolgok értelmezésében kér segítséget, kérdez, bizony gyakran zavarba jövünk, nem tudjuk, hogyan is válaszoljunk.

Egy átlagos nap során is folyamatosan érik a felnőtteket és a gyermekeket is a szexualitással, különösen a tágabban értelmezett szexualitással kapcsolatos ingerek óriásplakátokon, üzletek polcain, médiában, de akár élőben is közlekedési eszközökön, parkban, strandon. A

legfigyelmesebb szülő vagy pedagógus sem tudja a gyermekek környezetét úgy alakítani, hogy megóvja őket ezektől az észlelésektől, hatásoktól. Abban azonban keveseknek van gyakorlata, hogy miként reagáljanak a gyermekek kérdéseire.

Pedagógiai tanulság: mivel elkerülni lehetetlen, a gyermeket ezektől megóvni lehetetlen, kérdések esetén a legcélravezetőbb megoldás a lehető legegyszerűbben és legtermészetesebben megválaszolni azokat, megoldani a kínos helyzetet keletkezésekor, s ezzel párhuzamosan megtervezni a hosszabb távú megoldást, pl. felvilágosító mesekönyv beszerzést, játékba vagy egyéb tevékenységbe ágyazott beszélgetést, az ellenkező nemű szülő bevonását (szülőként), tanító párral megbeszélést (tanítóként). Nehezebb, komplexebb megoldásokat igényelnek a családban, osztályban felmerülő problémák, melyek a gyermekek szexuális érdeklődésének eltérő szintjéből erednek, vagy a testi jellemzők miatti kiközösítés, a csúfolódás. A sort folytathatnánk, ezek a helyzetek azonban mind egyéni megoldásokat igényelnek, és a hatékony megoldások szituációfüggőek, és számos szubjektív hatás is befolyásolja őket.

A legjobb iskolai megoldás a prevenció, a gyermekközösség pozitív klímájának alakítása az iskolába kerüléstől kezdve. Ennek érdekében fontos az érzelmi nevelés lehetőségeinek megteremtése, kihasználása, valamint az erőszakmentes kommunikáció megtanítása az első két évfolyamban, a közösségi kapcsolatok erősítése,

illetve a tanító és a gyermekek közötti nyílt és őszinte kapcsolat kialakítása. Negyedik évfolyamra érdemes olyan, a testi változásokkal, (pár)kapcsolatokkal, szexuális neveléssel kapcsolatos programsorozatot tervezni – akár a tanórán kívüli nevelés kereteit is használva –, ahol a gyermekeknek játékosan, aktív tanulási szituációkba építve lehetőséget teremtünk érzéseik kifejezésére, kérdéseik akár titkos feltevésére.

Nincsenek szavak

A témáról való beszélgetés azonban hazánkban – és sok más országban is – tabutéma. Kulturált környezetben nem illett róla beszélni évszázadokon keresztül, így a magyar köznyelvből hiányoznak azok a szavak és kifejezések, amelyeket természetes módon lehetne alkalmazni a dolgok megnevezésére, folyamatok leírására. Marad az orvosi nyelv, a szleng, valamint a tájnyelvi vagy családi megnevezések.

Pedagógiai tanulság: Meg kell keresni a gyermekekkel együtt azokat a szavakat, amelyekkel megnevezhetővé válnak a dolgok, és lépésről lépésre tudatos önfejlesztéssel eljutni oda, hogy a témáról egyre természetesebben tudjon a felnőtt is beszélni. Ez nem könnyű, gyors és problémamentes folyamat, de érdemes arra gondolni, hogy ha a gyermek a szeretett felnőttől kap választ, tanácsot, az mennyivel jobb, mintha okoseszközein keresi, vagy barátaitól kérdez.

Ahány ház, annyi szokás

A gyermeket körülvevő közvetlen-, és tágabb környezet, a családok érték- és normarendszere, viselkedési szokásai rendkívüli módon eltérők. A szocializációs folyamat során a gyermek genetikailag meghatározott jellemzői és a környezet hatásai együttesen alakítják saját viszonyulását a világhoz, az ott szerzett vagy szerezhető tapasztalatokhoz is.

Pedagógiai tanulság: pedagógusként megismerni a családok érték- és normarendszerét, s erre építeni a megfelelő stratégiát, figyelembe venni a kulturális és szociális különbségeket, illetve, ha ezek jelentősek az osztályban, kiemelt nevelési feladatként kitűzni a különbségek elfogadására nevelést. Az iskola és a szülők együttműködése e kérdéskörben kiemelkedően jelentős. Jó pedagógiai gyakorlat a hagyományos szülői értekezletek beszélgetőkör jellegű átalakítása, illetve a családi fogadóóra alkalmazása. Utóbbi jó gyakorlatként nemzetközi és hazai gyakorlatban is előfordul, a korábbi családlátogatási gyakorlat kiváltására. Célja a család megismerése, illetve egy-egy probléma megoldására törekvés (pl. kistestvér érkezése). Ez esetben a család a gyermekekkel együtt ül le a pedagógussal beszélgetni valamiféle beszélgetés-indító eszközt (pl. családi vagy osztálytermi fotók, a gyermek rajzai, produktuma) kiindulásként használva. Érdekes megoldás, melyet holland iskolák használnak, a mentorcsaládok együttműködését

támogató szülői csoport, amikor a problémával élő, és az annak megoldásán túl lévő családokat hozza össze az iskola, ahol az iskolapszichológus koordinálásával kezdve, majd közvetetten támogatva az egyes szülők és gyermekek segítenek egymásnak (pl. beilleszkedési gondok, bullying).

Különbözünk, tehát vagyunk

Evidencia, de nem kerülhető meg: ahány felnőtt, ahány gyermek, annyiféle személyiség. Még az egy családban nevelkedő gyermekek is különféle személyiségjellemzőkkel, érdeklődéssel rendelkeznek, egyikük nyitott, kommunikatív, bátran megfogalmazza a kérdéseit, és kiharcolja a válaszokat, a másik nem. Ha csak egy családban képzelünk el egy-egy beszélgetést, kérdés-feleletet a párkapcsolatokról, a szexualitásról, több különféle személyiség igényeit kell közös nevezőre hozni. Egy osztályban a 20–30 gyermek, és a hátterükből láthatatlanul ható családok igényei és értékrendje is színezi a helyzetet.

Pedagógiai tanulság: A gyermek nem „tiszta lap”, amire bármi írható. Támogatni, segíteni egyéni tulajdonságainak és szociokulturális hátterének figyelembevételével lehet.

A nemiségről szóló tudásátadásnak adaptívan tervezettnek kell lenni, amelyben a célok egyértelműek,

de a hangsúlyok és a célokhoz vezető utak az adott gyerekcsoportra szabottak.

Tekintélydilemmák és megoldási stratégiák

Minden ember öntudatlanul is védi saját tekintélyét, ügyel arra, hogy minél kevesebb kínos szituációba kerüljön, ami rombolja azt. A gyermekek azonban kortól és nemtől függetlenül a legtermészetesebb módon sodorják olyan szituációba a felnőtteket, amikor annak – sokszor néhány pillanaton belül – döntést kell hozni arról, hogy mi a legeredményesebb reakció, helyzetmegoldási stratégia, milyen szerepben őrzi meg, vagy növeli a tekintélyét.

Szülőként vagy pedagógusként a gyermekek szexualitással kapcsolatos felmerülő megjegyzéseire, kérdéseire, problémáira számtalan reakció adható, a helyzet legtipikusabb megoldási stratégiái közé tartoznak a következők:

1. elutasítani, megtagadni a választ életkorra, nemre, illemszabályokra hivatkozva;
2. nem észlelni a gyermek kérdését, reakcióját, illetve ezt tettetni;
3. késleltetni a választ (pl. „ez egy nagyon jó kérdés, te mit gondolsz róla” vagy „ennek utána kell néznem, térjünk vissza rá holnap”), ezzel időt nyerni a felkészüléshez, segítség kéréshez az aktuális környezet nem megfelelőségére, saját kompetenciák határaira hivatkozva;

4. delegálni a választ, melynek tipikus megvalósulása során a szülő és a pedagógus, vagy a két szülő egymáshoz irányítja a gyermeket; ennek egy formája a szakértőhöz való irányítás is (pl. „mi lenne, ha ehhez a témához meghívnánk az iskolapszichológust?”);
5. megoldani a szituációt, a legjobb tudásunk és a gyerekek életkorának megfelelően válaszolni a kérdésekre.

Pedagógiai tanulság: Ha bármit tesz a nevelő felnőtt, az már sokkal jobb, mintha nem tesz semmit, tehát az felsorolás első két elemén kívül nincsenek hibás stratégiák. Legideálisabb az utolsó, de nem várható el mindenkitől, hogy erre azonnal vállalkozzon. Nincsenek abszolút jó és abszolút rossz megoldások sem, ezek mindig az adott felnőttől függenek, illetve szituációfüggők. A szexuális nevelésről való kommunikáció tanulható, folyamatosan fejleszthető.

Kit nevel az iskola? A 6–11 éves gyermekek néhány kiemelt jellemzője

A 6-11 éves gyerekek egyre fokozódó mértékben képesek a környezet elvárásaihoz igazodni, saját nézőpontjuk mellett és helyett a másik nézőpontját is figyelembe venni, érzéseiket és viselkedésüket szabályozni.

Az *önszabályozás* és a *társas együttműködés* fejlődéséhez a *társas kompetenciák*, a nézőpontátvétel és az ebből származó koordináció elengedhetetlen, amelynek fejlettsége kisiskoláskorban még nem teljes.

A gyermek képessé válik a másik nézőpontjának felismerésére, de hogy ehhez (is) igazítsa a saját cselekvését, az főleg azokban a helyzetekben könnyű, ahol nincsenek jelen erős érzelmek, amelyek felülírják a belátást, megértést[24]. Amikor a saját vágyai, érzelmei elragadják, akkor a gyermek könnyen hagyja figyelmen kívül a másik nézőpontját, vagy akarja azt erővel, manipulációval a saját érdeke szerint megváltoztatni.

A jó kognitív képességekkel rendelkező, de morálisan nem gátolt gyermekek már ebben a korban is hajlamosak társaik kihasználására, manipulálására. Ugyanakkor a társas kompetenciák hiánya, a tudatelmélet csökkent működése szintén nehezíti a kortársakkal való együttműködést, tiszteletet, pozitív viszonyulást[25]. Különösen kritikus ez a kortársak közötti zaklatás, szexuális abúzus szempontjából (ld. a problémás szexuális viselkedésről szóló fejezet)

A *morális fejlődés* a kognitív képességek társas helyzetekben való alkalmazását is jelenti, hiszen az erkölcs az együttélés szempontjából fontos, magányosan nem értelmezhető viszonyulás. Erkölcsi fejlettség alatt ezért a modern fejlődéslélektani megközelítések a gyermek társas- és érzelmi fejlettségét, szabálykövetését, proszociális viselkedését, empátiáját, segítőkészségét értik, nem

pusztán a helyes és helytelen megkülönböztetését, vagy a „rosszaságtól” való tartózkodást[26].

> A kisiskolás gyermek korlátozott kognitív fejlettsége, a nézőpont átvétel nehézsége korlátozhatja a morális döntéseket is, ugyanakkor a tipikusan fejlődő, pozitív nevelési környezetből érkező gyermekek már az alsó tagozaton is képesek a megbeszélt és megértett szabályok betartására, akár egymás felé való közvetítésére is.

A korszakot jellemző un. heteronóm erkölcsiség a pedagógusok és szülők által közvetített normák követését, szabálytudatot és szabálykövetést egyaránt jelent[27]. Ideális esetben ezek a normák pozitívak, egymás tiszteletét, támogatását célozzák és tiltják a bántalmazás minden formáját. Az erkölcsileg helyes viselkedés az intézményes nevelésben nem csak tanulható, hanem rendkívül fontos, hogy célzottan és tervezetten fejlesszük ezt, kitérve a moralitás nemiséghez kapcsolódó tényezőire is[28].

A heteronómia ugyanakkor jellemző a gyermek önmagáról alkotott képe, az *énkép és az önértékelés* viszonyulásában is. Az iskoláskorú gyermek még erősen kívülről származtatja önmaga megítélését. Eleinte főleg a felnőttektől, aztán az „átpártolás” megtörténtével a kortársaktól érkező visszajelzésekre alapozza, hogy szerethető, elfogadható, kedvelt, népszerű-e[29]. A testkép

mindig fontos összetevője az énképnek, így a testről szóló diskurzusok, kimondott szavak, vagy nem verbális üzenetek, különösen a kiskamasz korban meginduló testi változások időszakában, egy életen keresztül lenyomatot hagynak[30].

Mire neveljen? Az intézményes szexuális nevelés célkitűzései és tartalma

A magyar nyelvű tanulmányokat böngészve azt tapasztaljuk, hogy a szexuális nevelést inkább serdülőkortól értelmezik, s ha vannak is segítő kötetek a 6–12 éves gyermekeket nevelők számára, ezek főként szülőknek szólnak, illetve a szexuális nevelés még a nevelési tabukról szóló kötetekben is csak egy kis résztémát foglal el. A tudományos jellegű kötetek, illetve a WHO és EU dokumentumai azonban általános képet adnak a kisiskolásokat nevelőknek is, megmutatják, hogy felnőttkorra hová kellene eljuttatni a fiatalokat, így látható az alapozó szakasz szerepe.

Szembeötlő, hogy a szerzők a szexuális nevelés kívánatos eredményének jellemzően az egyén pszichoszexuális érettségét jelölik meg. Eltérések mutatkoznak ugyanakkor az érettség kritériumaiban[31], illetve igen gyakran a családi életvezetéshez szükségesnek tartott készségek és képességek is megjelennek. A WHO Regionális Európai Irodája és a német Szövetségi Egészségnevelési Központ (BzgA) kooperációjában

kifejlesztésre került *Az európai szexuális nevelés irányelvei* (2010) című dokumentum a szexuális nevelés céljait nem egyetlen állapot eléréséhez köti. Az adekvát szexuális nevelést a nemiséghez kapcsolódó pozitív attitűd kialakítását lehetővé tevő progresszív felfogás[32] és az aktív felkészítés[33] egyaránt jellemzi: (1) toleráns és nyitott szociális atmoszféra; (2) a biológiai és társadalmi nemi különbségek tiszteletben tartása; (3) kritikai hozzáállás a különféle szexuális normákhoz és modellekhez az emberi jogok aspektusából; (4) kognitív, szociokulturális és emocionális ismeretek a test működéséről, a nemi úton terjedő betegségekről, a fogamzásgátlásról, a nemi erőszakról, a segítségkérés lehetőségeiről; (5) képességek és készségek az egyenlőségen alapuló szexuális kapcsolatok kezeléséhez, ideértve a kommunikációt; (6) felelősségvállalás önmaga és partnere iránt.

A WHO–BzgA-féle irányelvek[34] azt is kimondják, hogy a pszichoszexuális érettség nem statikus állapot, mely a szexuális nevelés abszolút célja, hanem élethosszig tartó tanulás és változás mindenkori eredménye. Következésképpen a szexuális nevelést az oktatási rendszer csak *megalapozni tudja*, s ehhez elsősorban folyamatos interakciót, a család és a szakértők bevonását, valamint kontextus-orientációt tart szükségesnek.

A szexuális nevelés az 1995-ös Nemzeti Alaptantervben (NAT) szerepelt kiemelt fejlesztési területként az Életviteli és gyakorlati ismeretek részeként[35]. A kiemelt fejlesztési területek között megfogalmazásra került, hogy az iskola

megkerülhetetlen feladata, hogy foglalkozzon a szexuális kultúra és magatartás kérdéseivel, a családi életre, a felelős, örömteli párkapcsolatokra történő felkészítéssel (NAT, 1993).

2012-ben a NAT így ír e területről: „A felkészítés a családi életre segítséget nyújt a gyermekeknek és fiataloknak a felelős párkapcsolatok kialakításában, ismereteket közvetít a családi életükben felmerülő konfliktusok kezeléséről. Az iskolának foglalkoznia kell a szexuális kultúra kérdéseivel is" (NAT, 10642.o.).

A jelenleg hatályos NAT-ban ilyen címszó már nem található[36], viszont a kerettanterv *Családi életre nevelés* (CSÉN) című tantárgyként tartalmilag részletesen szabályozza. Az 1–4. osztály számára íródott (2019) tervben a következő tartalmi vonatkozásokat emelik ki a NAT-ból és a Kerettantervből:

> „A család kiemelkedő jelentőségű a gyerekek, fiatalok erkölcsi érzékének, szeretetkapcsolatainak, önismeretének, testi és lelki egészségének alakításában.
>
> A szűkebb és tágabb környezet változásai, az értékrendben jelentkező átrendeződések, a családok egy részének működésében bekövetkező zavarok szükségessé teszik a családi életre nevelés beemelését a köznevelés területére.
>
> A köznevelési intézményeknek ezért kitüntetett feladata a harmonikus családi minták közvetítése, a családi közösségek megbecsülése.

A felkészítés a családi életre segítséget nyújt a gyermekeknek és fiataloknak a felelős párkapcsolatok kialakításában, ismereteket közvetít a családi életükben felmerülő konfliktusok kezeléséről. Az iskolának foglalkoznia kell a szexuális kultúra kérdéseivel is.

A családi életre nevelés keretében: „A tanuló megismeri és elsajátítja az alapvető együttélési, együttműködési normákat a családban, az iskolában, a társadalmi életben. Ismeri és betartja az illemszabályokat. Megismerkedik a családi ünnepekkel és az ezekhez kötődő szokásokkal. Megtanulja a családi szerepekhez (anya, apa, gyermek) kapcsolódó feladatokat, és törekszik rá, hogy saját feladatait napi rendszerességgel elvégezze." (részlet a kerettantervi anyagból).[37]

A CSÉN programja lefedi az alap- és középfokú nevelés minden osztályát, tematikailag átfedésben van az *Etika* tantárggyal, jóllehet, annak oktatása csak az általános iskola 1–8. osztályaiban kötelező.[38]

A CSÉN programja hét tematikai egységre bontható: (1) A család, mint a társadalom legalapvetőbb egysége és a család működése; (2) Társas kapcsolatok – kommunikáció – konfliktuskezelés; (3) Jellem és értékrend; (4) Önismeret és érzelmi intelligencia; (5) Nemiség – férfi/női identitás – szexualitás – párkapcsolatok; (6) Útelágazások, zsákutcák,

útvesztők avagy Veszélyek és devianciák, döntéshelyzetek; (7) Változások következményei és kezelésük.

A két tanéves blokkokra osztott tantárgytematika javarészt átfedést mutat a WHO-BzgA-mátrix elemeivel az iskoláskort lefedő 1–6. évfolyamokban[39], tartalmai részét képezhetik a gyermekek szexuális nevelésének.

Mitől eredményes? Szemléletmód és hatékony nevelési stratégiák

A holisztikus szexuális nevelés, mint szemléletmód

A holisztikus szexuális nevelés[40] egy viszonylag új területe a szexuális nevelésnek[41], amelyre az jellemző, hogy alapvetően pozitív szemlélettel fordul a szexualitáshoz, és jóval inkább úgy tekint rá, mint öröm-és boldogságforrásra, semmint egészségügyi kockázatra. Nem az elrettentés pedagógiája, hanem a biztonság és egészség támogatásáé. A holisztikus szexuális nevelés korán kezdődik, tekintetbe véve azt, hogy más-más tudás szükséges egy óvodáskorú gyermeknek, egy kisiskolásnak és egy serdülőnek.

A holisztikus szexuális nevelés által elérni kívánt eredmények három területet fognak át:

1. ismeret jellegű tudás: a testre, lélekre, viselkedésre vonatkozó tudás (pl. az emberi test működése és változásai; az érzelmek, a társadalmi viselkedési

szabályok; erőszakmentes kommunikáció, konfliktuskezelés, problémamegoldás);
2. alkalmazás jellegű tudás: személyes viselkedés, segítő stratégiák és módszerek tudatosítása, képességek fejlesztése (pl. szociális viselkedési szabályok alkalmazása; kapcsolatkezelés, olyan kapcsolatok kialakításának képessége, ahol a felek kölcsönösen megértik és tiszteletben tartják a másik igényeit és határait;
3. értékorientáció (pozitív, egészséges élettel, szexualitással kapcsolatos értékek átadása, értékrend fejlesztése; a szexuális sokszínűség és a nemi különbözőségek elfogadása, tiszteletben tartása).

Nevelési stratégiák és módszerek

A szexuális nevelés hatékony stratégiái és módszerei megegyeznek a 21. századi modern nevelés stratégiáival. Alapszemléletük a konstruktivitás, melynek rendszerére épülően a következő elemek a legfontosabbak jelen esetben:

- A gyermek önálló személyiség, saját tudással, képességekkel, érzelmekkel, attitűddel, ezekre építhető tanításuk, nevelésük. A nemi nevelés területén ezért fontos tisztázni, hogy a gyermekek milyen hozott tudással, viszonyulással érkeznek. A

legjobb kérdés, amit minden nevelési helyzetben feltehetünk, itt is érvényes: „*Te mit gondolsz*”?

- A gyermek saját tudását (kompetenciáit) saját maga építi fel, ebben a felnőtt segít, támogat – ez a nemi nevelés szempontjából egy izgalmas kihívás az alsó tagozaton, hiszen az aktív kísérletezés ebben a témában még nem megengedhető. Az általános erkölcsi elvek fontosságának átadása ugyanakkor történhet aktív, konstruktív módszerekkel, játékosan, élményszerűen.
- A gyermek fejlődési tempójának, elsajátítási, tudásszerzési és teljesítményvágyának figyelembevételével – ami a nemi nevelés témáinak fokozatos egymásra épülését jelenti, nem többet tanítva, mint ami ott és akkor szükséges és befogadható.
- A gyermeki jogok ismeretében és betartásával.

A pedagógus és a felnőtt nevel tudatosan, és spontán módon, személyes példaadása (pl. kommunikáció, kapcsolatteremtés, konfliktuskezelés, viselkedés férfi vagy női szerepben, a fiúk és lányok nevelése az osztályban, testbeszéde), az általa teremtett pedagógiai klíma a legjelentősebb nevelő hatások közé tartozik.

A sikeres nemi neveléshez elfogadó, előítéletmentes, biztonságos nevelői légkör szükséges.

A nevelési stratégiák közül a tudományos tapasztalatok a közvetett, indirekt stratégiák eredményességét támasztják alá[42]. Alsó tagozatban a játékokon keresztüli, a drámapedagógia alkalmazásával, bábbal, meséken, filmeken keresztül, és egyéb kifejezetten kisgyermekeknek szolgáló aktív tanulási módszerekkel, illetve ezeken át szinte minden fontos nevelési szituáció megoldható.

Közvetlen nevelési stratégiát a nevelés kezdő éveiben érdemes alkalmazni, például az egészségnevelési szokások begyakoroltatásánál, a személyes higiénére neveléskor, a viselkedési szabályok kialakításakor (testnevelés órára öltözés, egymással szembeni viselkedés), vagy valamilyen problémahelyzet kezelésekor.

A szexuális viselkedésproblémák megelőzése direkt és indirekt nevelői módszerekkel egyaránt segíthető (pl. szabályok megbeszélése, biztonságos fizikai és lelki terek kialakítása stb.), de kezelésük azonnali direkt nevelői megoldásokat igényel (erről bővebben a problémás szexuális viselkedésről szóló fejezetben olvashatnak).

Az alkalmazott nevelési módszerek a pozitív pedagógia szemléletéhez kapcsolódóan az ösztönző, motiváló módszerek (pl. rendszeres értékelő visszajelzés, segítségadás, ötletadás, dicséret, jutalmazás); a pozitív prevenciós módszerek (pl. elterelés, diskurzus); helyreállító módszerek (szituációs játék, problémamegoldó tematikus csoportmunka, konstruktív, resztoratív konfliktuskezelés).

Hol, mikor? Nem tananyag. Vagy mégis?

A kisiskolás kori szexuális nevelés idejének és helyének megvalósítása nagyban függ az egyes intézmények pedagógiai programjától és nevelési szemléletétől. Amennyiben az iskolában van Családi életre nevelés tantárgy, abba sok tartalmi elem jól integrálható, illetve a különféle műveltségterületi tartalmakban azonosíthatók azok az elemek, amelyek lehetőséget adnak a szexuális nevelésre

A rendszerként értelmezett szexuális nevelés különféle színtereiken valósul meg a tervezett tudásátadási és kompetenciafejlesztő, és a nem tervezett, spontán szituációkban részt vevő gyermekek és felnőttek személyiségén és interakcióin keresztül.

A kisiskolások intézményes nevelése a következő színtereken zajlik:

1. *tanórai nevelés* különféle kereteiben, pl. tanóra; tanulmányi séta; projekt iskolán kívül, de tanóra keretben,
2. *tanórán kívüli nevelési* színtereken, pl. napközi, erdei iskola, könyvtár, szakkörök, sportkörök, versenyek, rendezvények,
3. *iskolán kívüli nevelési* színtereken, pl. mozi, gyermekszínház, kulturális és sportkörök, programok.

Az általános, tantárgyakon és nevelési területeken átívelő (transzverzális) pedagógiai célokat a gyermekekkel kapcsolatban álló nevelő felnőttek együttműködésében

lehet eredményesen megvalósítani. Kiemelten fontos a család és az iskola együttműködése is.

A tartalmi tervezés az iskola nevelési programjára épülően keret-jellegű lehet az egyes korcsoportokban, a megvalósulás során fel kell készülni a spontán, váratlan szituációkban megjelenő kérdések megválaszolására, helyzetek kezelésére, problémák megoldására. Közismert tény, hogy az osztályfőnöki funkció és az osztályfőnöki órák megléte intézményfüggő, tehát nem lehet egységes tanácsot adni arra, hogy mikor mit érdemes beépíteni a nevelés tervezésébe. A szexuális nevelést megalapozó tudás egy része különféle tantárgyakban szerepel, az egyes tartalmi elemekhez, tananyagokhoz kapcsolható. Kiemelten fontos az a szemlélet, hogy a szexuális nevelés nem egyenlő a felvilágosítással, az egészséges és boldog életre nevelés, a gyermekek kompetenciafejlesztése során pedig – ha nem is mindig tudatosan – számos olyan képesség fejleszthető, amely egyszerre szolgálja a szexuális nevelést is.

Kisiskolás korban minden olyan téma, ami a gyermek testéről és lelkéről, a családjáról, a testvérek születéséről, kortársairól, saját magáról és a környezetéről szól, ami érzelmeket vált ki, etikai problémákat vet fel, kapcsolatokat épít, tapasztalatokkal szolgál a versengés és együttműködés, a szeretet és harag, az elfogadás és elutasítás, a szeretet, a gyermekszerelem, a rajongás, az öröm és bánat, a siker és a kudarc érzéséről, a konfliktusok megoldásáról, s más egyéb tapasztalatokról, amelyek egy

alsó tagozatos osztály mindennapjainak részei, egyben szexuális nevelésüket is szolgálják.

Amennyiben a tanító tudatában van annak, hogy milyen tapasztalatok szerzésével, milyen témák feldolgozásával támogathatja a gyermekek biztonságérzetét, hogyan használhatja ki a különféle tantárgyak által kínált lehetőségeket osztálya érdeklődését, fejlettségét és más jellemzőit figyelembe véve, meg tudja valósítani a szexuális nevelést a tantárgyakba illesztve. Erre olyan tárgyak is lehetőségeket adnak, amelyek nevelési lehetőségei nem is nyilvánvalóak, például a rajz (családrajz, élmények s érzések, érzelmi nevelés, érzelmek megfogalmazása, különböző nemű gyermekek érdeklődésének megvitatása – fiús lányok és lányos fiúk, a sokszínűség elfogadása).

A tanórai nevelés lehetőségei

A tanórai nevelés lehetőségei természetes módon adódnak. A következőkben kiemeljük azokat a tárgyakat és a bennük lévő tartalmakat és lehetőségeket, amelyek a kisiskolás kori egészségnevelés és a szexuális nevelés tágabb értelemben vett megalapozását szolgálják.

A magyar nyelv és irodalom tárgyban az olvasás tanítása alkalmat ad a családi nevelésre a történeteken keresztül, a kötődés, a felelősség, az együttműködés, és számos más hasonló etikai kérdés megbeszélésére, átélésére az olvasmányok feldolgozása során. Természetes módon adódnak az érzelmi nevelés lehetőségei, az érzelmek

megnevezésének megismerésére és felismerésére, a pozitív és a negatív érzelmek megkülönböztetésére, a cselekvések indítékainak és következményeinek megvitatására. A pozitív érzelmek mellett lehetőség van a fájdalom, veszteség, negatív élmények megfogalmazásának gyakorlása, például állatmesék, meseregények dramatizálása, megbeszélése során. Kiemelt szerepű tehát a szókincsfejlesztés is. A nyelvtan és a fogalmazástanítás során bővíthető az énképpel, testtel, érzelmekkel kapcsolatos szókincs, feldolgozhatók a gyermeki tapasztalatok, a környezetükben levő történések, a médiában látható szex, plakátok, TV-s élmények, webes, reklámok. Fontos szerepet tölthet be az örömteli élmények és a félelmek megfogalmazása, baráti, családi élményeken keresztül a szociális kommunikáció fejlesztése.

A *matematika* tanítása alkalmas a nemekkel, nemi előítéletekkel kapcsolatos tapasztalatok megbeszélésére, pozitív élmények megélésére. A szöveges feladatok témáinál érdemes figyelni a kiegyensúlyozott, nemi sztereotípiáktól mentes feladatkiadásra (pl. ne csak a nők vásároljanak és a férfiak vezessék az autót). Nevelési szempontból kiemelt jelentőségűek lehetnek a páros vagy csoportmunkák, illetve a matematikai projektek, vagy akár a néhány tanórán elvégezhető miniprojektek. Ezen alkalmakkor a gyerekek megtapasztalhatják a nemek közötti együttműködést, és hogy az egyéni érdeklődésük és adottságaik fontosabbak, mint a nemük a matematikai képességeik alakulásában.

A *természetismeret* tanítása az emberi test és fejlődés, a reprodukció tanításával megalapozza a gyermekek tudását, alapismereteket nyújt például a férfi és női test felépítéséről, része a testrészek és funkcióik megismerése az életkornak megfelelő szinten, illetve a testi változásokra való felkészítés (nemi érés, menstruáció, magömlés). A testkép fejlesztése, a testrészek tanítása játékos gyakorlatokkal végezhető. Nagyon népszerű a gyermekek között a test körülrajzolása, és a testrészek megnevezés, ráírással, kártyák ráhelyezésével. Kiemelten fontos a testtudat alakítása, fiúk és lányok közötti különbségek megtanítása, a megnevezés, a működés és funkció megbeszélése, a hasonlóságok és különbségek megállapítása. Ezek az alkalmak használhatók a helyes és helytelen testi érintések megbeszélésére is.

A *testnevelés* tanítása számos lehetőséget ad, illetve számos nem megkerülhető helyzetet teremt, ami nevelési szempontból kiemelten fontos. A gyermekek ilyenkor tudatosabban élhetik meg testi érzeteiket, ennek nyomán a testben keletkező jóllét vagy akár a fájdalom érzését is, megtapasztalják testük közötti különbségeket, nem csak nemi, hanem formai szempontból, s az erőnlét, az ügyesség kérdésében. Megélik a testi változások követését, a változások előnyeit és hátrányait a különféle sportokban. Nevelési szempontból kiemelten fontos tapasztalatot szereznek a nemek együttműködéséről. Megélik a segítségadás és segítség elfogadása, egymás támogatásának élményeit, ezek tudatosítása kiemelt

pedagógiai feladat. A testnevelés óra az egyik legjobb lehetőség az egymás testének tiszteletben tartására nevelésben mind az azonos, mind a különböző nemű gyermekek tekintetében – a tornaöltözőtől a tanóráig. Különösen érzékeny, és nem kikerülhető kérdés a testi érintések, érzések tudatosítása, ezen érzések megfogalmazására, kommunikációjára nevelés (pl. érintések érzései, erőssége; küzdelem, sérülések – különösen óvandó testrészek). Mindezen kérdések mellett a testi épség, lelki épség kérdései kiemelten fontosak, köztük az egymás iránti kölcsönös tisztelet, a fair play, a versengés és együttműködés kérdései.

Evidenciának tűnhet, de nem tekinthetünk el tőle, hogy felhívjuk a figyelmet a testnevelést oktató pedagógusok etikai felelősségére a szexuális abúzusok megelőzése terén.

> A gyermek testi integritásának és lelki jóllétének, biztonsághoz való jogának, vagyis a gyermek legfőbb érdekének mindenkori tiszteletben tartása minden más érdeket felülír.

Nincs olyan teljesítmény- vagy fegyelmezési szempont, amely megengedhetővé teszi a pedagógus megszégyenítő, megalázó, testileg vagy lelkileg bántalmazó magatartását, beleértve a szavait is. (A sporttevékenységek során lehetséges szexuális visszaélésekről az abúzusról szóló fejezetben olvashatnak.)

--

Összegzés – a szexuális nevelés ajánlott alapelvei kisiskolás korban

A fejezetben áttekintett problémákra és megoldási javaslatokra épülően néhány pontban összegezhetjük az egészségnevelés, és a családi életre nevelés részeként értelmezett szexuális nevelés 6–11 éves korosztályra vonatkozó kereteit, melyeket mint szemléleti alapot alapelveknek nevezünk. A fejezetben részletesen tárgyaltakra épülnek, ezért bővebb kifejtésre nem kerülnek.

1. Holisztikus nevelés: egységes nevelési szemlélet, melyben az egyén és a társak, a test és lélek, a tudás és a képességek, a pozitívumok és a negatívumok kiegyensúlyozott arányban, egységes szemléletben jelennek meg;
2. Konstruktív pedagógiai szemlélet alkalmazása
   a) gyerekek életkorának megfelelő
   b) gyereket fejlettségének
   c) gyerekek érdeklődésének megfelelő
   d) saját tapasztalatok értelmezését segítő módon
3. Folyamatosság az alkalomszerűség helyett: LLL szemlélet a szexuális nevelésben is;
4. Rendszerszemlélet: a szexuális nevelés tervezésénél a gyermeket körülvevő teljes hatásrendszer figyelembevétele

a) A különféle nevelési tényezők (személyi, környezeti) a gyermek egyéni jellemzőivel és környezetével (annak személyi és tárgyi elemeivel) együttesen hatnak.
b) A nevelés különféle színtereiről származó hatások együttesen érvényesülnek.

5. Pozitív pedagógiai szemlélet alkalmazása
   a) Pozitív osztálytermi (családi) klíma: nyílt, biztonságos légkör
   b) Pozitív élmények, nem elrettentés
   c) Támogató, fejlesztő szemlélet
   d) Prevenciós cél
6. A család is az iskola együttműködése;
   a) családi érték- és normarendszer, etnikai hovatartozás, vallás figyelembevétele
   b) családi elvárások, igények az iskolával szemben (elvárások és tiltás tiszteletben tartása)

A tudatos és tervszerű szexuális nevelés a gyermekek biztonságérzetét növeli, örömteli kapcsolatait szolgálja, megvédheti őket az abúzustól és számos negatív élmény megélésétől.

Ezért lenne fontos az iskolákban a helyi tantervekre, taneszközökre épülően tudatosan kiválasztani az egyes évfolyamokban azokat a tananyagokat, amelye alkalmasak a legfontosabb szexuális nevelési témák tanítására, s ezeket

kiegészíteni a tanórán kívüli nevelésbe építhető lehetőségekkel. A szexuális neveléshez egyre több internetes forrás érhető el , s remélhetően egyéb taneszközök is rendelkezésre állnak majd.

A pedagógusok továbbképzése szintén fontos eleme a szexuális nevelésre való felkészítésnek. Ez jelenleg (2022-ben) éppen szabályozás-átalakítás alatt áll. Addig is míg a hivatalos továbbképzési lehetőségek és az iskolai szexuális nevelés rendszere kiforrja magát, javasoljuk az alternatív önfejlesztés lehetőségeit, pl. a már emlegetett Kalandok és Álmok Szakmai Műhely szexuálpedagógiai továbbképzését.

Jegyzetek

1 Szabó László Tamás (1988). *A „rejtett tanterv”*. Magvető Kiadó, Budapest.

2 A témával kapcsolatban nagyon sok forrást tudnánk ajánlani, szülőknek elsősorban a yelon.hu oldalon megjelent írásokat pl. https://yelon.hu/szuloknek/mit-tehetunk-ha-pornot-nez-a-gyerek/

3 Noorman, M. A. J., den Daas, Ch. & de Wit, J. B. F. (2022). How Parents' Ideals are Offset by Uncertainty and Fears: A Systematic Review of the Experiences of European Parents regarding the Sexual Education of Their Children. *The Journal of Sex Research*, 1–11. https://doi.org/10.1080/00224499.2022.2064414; Elliott, S. (2010). *Parents' constructions of teen sexuality: Sex panics, contradictory discourses, and social inequality. Symbolic Interaction*, Wiley Online Library.

4 F. Lassú, Zs., Bodnár, I., Déri, A. P., Hercz, M. & Szabó, Z. A. (2021). Szülők nézetei a szexuális nevelésről és a gyermekkori szexuális abúzusról. In Sass, J. (ed.). *Út a reziliens jövő felé. A Magyar Pszichológiai Társaság XXIX. Országos Tudományos Nagygyűlése: Kivonatkötet*. Budapest, Magyar Pszichológiai Társaság, 250–251. , Hercz, M., F. Lassú, Zs., Marozsi, M. N. & Zentai, T. (2018). Kinek mi a dolga? Szülői nézetek a családi és intézményes szexuális nevelés feladatairól, tartalmáról. In Lippai, E. (ed.) Változás az állandóságban: *A Magyar Pszichológiai Társaság XXVII.*

Országos Tudományos Nagygyűlése: Kivonatkötet. Budapest, Magyar Pszichológiai Társaság, 71–72.

5 Hercz, Mária (2007). *A pedagógusok gondolkodása a gyermekek kognitív fejlődéséről és fejlesztéséről*. Szegedi Tudományegyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/578/

6 Schön, D. (1983): *Educating the Reflective Practitioner. How Professions Think in Actions*. Basic Books, New York.

7 Falus, I. (2001): Pedagógus mesterség – pedagógiai tudás. *Iskolakultúra*. XI. 2. sz. 21–28.

8 Nagy, J. (1996). *Nevelési kézikönyv személyiségfejlesztő pedagógiai programok készítéséhez*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged. 17.

9 Országos Egészségfejlesztési Intézet (2004). *Az egészségfejlesztés alapelvei. Az egészségfejlesztés alapvető nemzetközi dokumentumai*. http://www.pro-qaly.hu/files/userfiles/File/letoltes/Dokumentumok/egeszsegfejlesztes-alapelvek.pdf

10 Szilágyi, V. (2013). *Nemiségünk: sorsunk „alapköve" és kitöltendő kerete. Válogatott írások egy életműből*. http://www.sexarchive.info/BIB/szil102.htm#b14

11 Semsey, G. (2018. 06 08). *A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, ELTE. Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Letöltés dátuma: 2020. 08 22, https://ppk.elte.hu/file/semsey_gabor_disszertacio.pdf,

Semsey, G. (2019). Szexuális nevelés az iskolában.

Iskolakultúra, 28(12), , 17-34. Letöltés dátuma: 2020. 08 25, https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2018.12.17
12 Mihalec G., Bakó D., Boróczki B., Jámbor-Szabó É. & Urbán T. (2011). A családi életre nevelés története, módszertana és gyakorlata. *Új Pedagógiai Szemle*, 2011. 1-5. 09. 96-119
13 Mészáros, I., Németh, A., & Pukánszky, B. (2003). *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó. 100.
14 Szilágyi, V. (1979). *Mélylélektan és nevelés*. Tankönyvkiadó. 88–104.
15 Szilágyi, V. (2006). *Szexuálpedagógia. Szexuális egészségnevelés*. Athenaeum Kiadó.
16 Tárkányi, Á. (2011). Családi életre nevelő és házasságra felkészítő iskolai képzések és tanfolyamok külföldön. *Új Pedagógiai Szemle,* 61*(1-5)*, 135–161.
17 Nagy, S. (főszerk., 1995). *Pedagógiai Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest
18 Szilágyi, V. (2003). A szexuális nevelés nálunk és másutt. *Új Pedagógiai Szemle,* 53*(11)*, 104–107.
19 Szilágyi, V. (2003). A szexuális nevelés nálunk és másutt. *Új Pedagógiai Szemle,* 53*(11)*, 104–107.
20 Győri, I. & Schmit Simon, T. (1990). Egy hatékony oktatás-nevelési cél érdekében folytatott felmérés: Pedagógusok véleménye az iskolai szexuális oktatásról. *Egészségnevelés, 31*, 107–109.
21 Shapiro, D. (1995). *Konfliktus és kommunikáció: Át a konfliktusok labirintusán*. Open Society Institute, New York

22 Például Székely Lajos (1992) oktatási segédanyagai a szexuális neveléssel foglalkozó osztályfőnöki órák számára, vagy a szintén osztályfőnöki órák keretében megvalósítható *Felkészítés a családi életre* című tantárgy Czeizel Endre (1996) tollából.

23 Buda, B. (2006). Előszó. In Szilágyi, V. *Szexuálpedagógia. Szexuális egészségnevelés*. (pp. 9–13.) Athenaeum Kiadó.

24 Hartup, W.W. (1992). Peer Relations in Early and Middle Childhood. In: Van Hasselt, V.B., Hersen, M. (eds) Handbook of Social Development. Perspectives in Developmental Psychology. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0694-6_11

25 Fricz, B., Gál, Z., & Kasik, L. (2017). A kortársbántalmazás kapcsolata a tudatelmélettel, a szociálisprobléma megoldással és a szociometriai pozícióval 8 és 10 évesek körében. *Iskolakultúra*, 27(1–12), 98–113. https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2017.1-12.98

26 Damon, W. (1990). *Moral child: Nurturing children's natural moral growth*. The Free Press, New York, NY.

27 Piaget, J. (1969). A gyermek kétféle erkölcse. In Kiss Á. (Ed.), *Válogatott tanulmányok*. (pp. 407–439). Gondolat Kiadó.

28 Vincze, Gy. (2020). Az erkölcsi ítéletalkotás fejlődése és fejlesztési lehetőségei intézményes keretek között. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 8(3), 72–92. https://doi.org/10.31074/gyntf.2020.3.72.92

29 Mérei F. és V. Binét Á. (1981). *Gyermeklélektan*. Gondolat Kiadó.

30 Gilbert, P., & Irons, C. (2009). Shame, self-criticism, and self-compassion in adolescence. *Adolescent emotional development and the emergence of depressive disorders*, 1, 195-214.
31 Szilágyi (1997) csak az intimitásra való alkalmasságot és a párválasztási érettséget előfeltételezi, Forrai (1993) viszont a személyiséget érintő kritériumokat (például önkontroll, énkép stabilitása) is állít.
32 Szilágyi, V. (1997). *Szexuális szocializáció. Nemi nevelés a családban*. Medicina.
33 Zrinszky, L. (2002). *Neveléselmélet*. Műszaki Könyvkiadó.
34 WHO, & BzgA. (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities*. 27. – Szilágyi Vilmos fordítása
35 NAT (1995). 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. *Magyar Közlöny, 91*. 5306–5553.
36 NAT (2020). 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4). Korm. rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny, 17*. 290–446.
37 Családi Életre Nevelés Kerettanterv: Alapfokú nevelés-oktatás szakasza, alsó tagozat, 1-4. évfolyam. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerettanterv/7.10.1_csen_1-4.docx
38 https://www.csaladbaratorszag.hu/o/34
39 Családi Életre Nevelés Kerettanterv: Alapfokú nevelés-oktatás szakasza, alsó tagozat, 1-4. évfolyam. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerett

anterv/7.10.1_csen_1-4.docx és https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerettanterv/Csaladi_eletre_neveles_5-8.doc

40 Légrádi, L. (2003). A holisztikus nevelés. *Módszertani közlemények*, (43) 4. pp. 152-156.

41 Semsey, G. (2018). *A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, ELTE. Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Letöltés dátuma: 2020. 08 22, forrás: https://ppk.elte.hu/file/semsey_gabor_disszertacio.pdf

42 magyar kutatási eredmények nincsenek, de egy kanadai kutatás fontos adalékkal szolgálhat az iskolai szexuális edukáció fontosságáról: Nurgitz, R., Pacheco, R. A., Senn, C. Y., & Hobden, K. L. (2021). The impact of sexual education and socialization on sexual satisfaction, attitudes, and self-efficacy. *The Canadian Journal of Human Sexuality, 30*(2), 265-277.

43 UNICEF (é.n.). Fiatalok és megelőzés. https://megelozes.unicef.hu/; Yelon, https://yelon.hu/

A serdülők szexuális nevelése

Semsey Gábor

Néhány alapelv

A szexuális nevelés egyik legfontosabb időszaka a serdülőkor, ami nagyjából a 12–18 év közötti, biológiailag, társadalmilag és jogilag is eltérő módon értelmezett időszak[1]. Ebben az életszakaszban hirtelen nagyon erőssé válnak a szexuális impulzusok a gyermekekben, ugyanakkor a serdülőkor során érzelmileg egyre érettebbé válnak a párkapcsolatokra.

A serdülőkorról és a serdülők szexuális fejlődéséről részletesen olvashatnak a 4. fejezetben. Fontos kiemelnünk, hogy a serdülőkorban a korábbi életszakaszokhoz képest sokkal erősebb a kortárscsoport hatása[2], ezért is van nagy jelentősége a közösségi formában zajló szexuális nevelésnek.

A serdülőkorban különösen fontossá válik az iskolai szexuális nevelés, valamint a civil szervezetek körében vagy esetleg egyházi kisközösségekben végzett nevelői munka.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szülőknek ne lenne ebben az időszakban is fontos szerepe a szexuális nevelésben. Sőt: a kutatások azt mutatják, hogy sokkal nagyobb a hatékonysága azoknak az iskolai szexuális nevelési programoknak, ahol a szülőket is aktívan bevonják a programba[3].

Ebben a fejezetben elsősorban az *iskolai-közösségi* szexuális nevelés lehetőségeivel foglalkozunk. Ennek kapcsán bemutatunk néhány jó magyarországi gyakorlatot is. (A külföldi jó gyakorlatokról külön fejezetben olvashatnak.) A fejezet végén a *szülők* szerepéről is lesz szó.

Alapvető kérdés, hogy egyáltalán *milyen célokat* tűzzön ki maga elé a szexuális nevelés?

Az UNESCO 2009-ben adott ki egy nemzetközi útmutatót a szexuális neveléshez, amelyet 2018-ban átdolgozva újra kiadtak[4]. Az útmutatót hosszas előkészítő munka előzte meg: kutatásokat végeztek a világ számos országában, és számos szakértőt vontak be a munkába.

Az útmutató szerint a szexuális nevelési programok többnyire az alábbi célokat tűzik ki:

- Növelni a tudásszintet és a megértést.
- Megmagyarázni és tisztázni az érzéseket, értékeket és attitűdöket.
- Készségeket fejleszteni vagy megerősíteni.
- Elősegíteni és fenntartani a kockázatcsökkentő viselkedést.

Ez azt is jelenti, hogy nem elég a szimpla ismeretátadás.

A serdülők szexuális nevelésében az ismeretátadás mellett attitűdformálásra, készségfejlesztésre, valamint bizonyos értékek kialakítására is érdemes törekedni.

A célokon kívül érdemes lefektetni néhány *alapelvet* is a szexuális nevelést illetően. Néhány éve *európai* irányelveket dolgoztak ki: a WHO (Egészségügyi Világszervezet) Európai Regionális Irodája és a németországi BZgA (Szövetségi Egészségnevelési Központ, Köln) 2010-ben adott ki egy fontos dokumentumot *Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére* címmel. Ezt a dokumentumot számos európai országból összehívott, a szexuális nevelés terén tapasztalt szakemberek alkották meg.

Ez a dokumentum a holisztikus szexuális nevelést illetően az alábbi alapelveket fogalmazza meg:

1. „A szexuális nevelés számol a gyermek életkorával, fejlettségi és értelmi szintjével, s reagál annak kulturális és szociális körülményeire és szociálpszichológiai nemére (gender). Vagyis alkalmazkodik a fiatalok valóságos életéhez.
2. A szexuális nevelés a (szexuális és reproduktív) emberi jogokon alapul.
3. A szexuális nevelés a jól-lét holisztikus koncepcióján alapul, amely az egészséget is magában foglalja.

4. A szexuális nevelés alapvetőnek tartja a nemek egyenlőségét, az önmeghatározást és a különbségek elfogadását.
5. A szexuális nevelés a születéssel kezdődik.
6. A szexuális nevelés az egyének és közösségek fejlesztésével hozzájárul egy igazságos és szolidáris társadalom létrehozásához.
7. A szexuális nevelés tudományosan megalapozott ismereteken alapul."[5]

Úgy gondoljuk, az összehívott szakembereknek valóban sikerült olyan alapelveket megfogalmazni a szexuális nevelés kapcsán, amelyek az európai szexuálpedagógia egésze számára, így a magyar nevelők számára is elfogadhatóak lehetnek. Ezeket az alapelveket érdemes mindvégig szem előtt tartani, ha a serdülők szexuális neveléséről gondolkodunk.

Ismeretátadás a serdülőkori szexuális nevelésben

Ideális esetben a serdülőkorba lépő fiatalokat már nem a nemiség alapismereteire kell megtanítani, hanem elsősorban a párkapcsolatokra kell felkészíteni őket. (Tulajdonképpen a serdülők szexuális nevelését indokolt lenne *párkapcsolati nevelésnek* hívni[6].)

A serdülőknek olyan, a szexualitáshoz közvetlenül nem kapcsolódó ismeretekre is szükségük van, hogy egyáltalán hogyan ismerkedjenek, hogyan kezdjenek bele egy

párkapcsolatba, aztán hogyan fejlesszék a párkapcsolatot (pl. hogyan kommunikáljanak a párjukkal, hogyan oldjanak meg konfliktusokat stb.), hogyan lehet kulturáltan szakítani.

Mi alapján döntsenek akár az elköteleződés (házasság vagy élettársi kapcsolat) mellett (hogyan mérlegeljék az összeillést, a közös élet perspektíváját)? Hogyan működik a családi életben a munkamegosztás? Milyenek a felnőtt férfi és női szerepek? Mondhatnánk, hogy ez utóbbi témák közül nem mindegyik aktuális még serdülőkorban. Azonban ki tudja, hogy a fiataloknak 18 éves koruk után milyen közegben lesz lehetőségük ezeket a témákat tapasztalt felnőttek segítségével átbeszélni? Ezért érdemes ezeket a témákat a középiskolákban (vagy más, felnőttek által vezetett kortárs közösségekben) napirendre tűzni.

Természetesen a szorosan vett szexuális élet területén is számos olyan ismeret van, amelyet ebben az életkorban érdemes megismertetni a fiatalokkal. Ilyen a szexuális kapcsolat lépcsőzetessége, a szerelemben és szexualitásban szerepet játszó hormonok működése[7], az önkielégítéssel kapcsolatos reális tények (ld. erről a 4. fejezetet), a fogamzásgátlás módszerei, a szexuális abúzus és a nemi úton terjedő betegségek megelőzése. Fontos megjegyeznünk, hogy annak ellenére, hogy a szexualitással kapcsolatos veszélyekről is szó esik (pl. a nemi betegségről), nem szabad a nevelőknek az elrettentésre törekedni a szexualitás kapcsán. A szex-pozitív szemlélet, amely a szexualitást, az élet természetes és örömteli

jelenségének tekinti, mindvégig fontos a serdülők nevelésében is.

Érdemes a terhességre és a szülésre vonatkozó alapvető ismereteket, nézeteket, érzéseket is témává tenni, mivel ezek nagyon sokszor komoly szorongással járnak, amely a megfelelő információval csökkenthető, feloldható. Hasznosnak gondoljuk, ha lélektani ismeretek is előkerülnek, magáról a serdülőkorról, valamint a párkapcsolatokról és a szexualitásról is. Ez a pszichológiai tudás és a hozzá kapcsolódó attitűd nagymértékben hozzájárulhat ugyanis a felelős szexuális magatartás kialakulásához. (Nem árt például, ha tisztában vannak azzal, hogy milyen komoly lelki-érzelmi tényezői vannak a nemi életnek. Ez is megóvhatja őket a túl korai szexuális kapcsolatoktól.) Elkerülhetetlen továbbá, hogy a szexualitáshoz kapcsolódó problémás területekről is tájékozottak legyenek. Informálódjanak a pornográfia veszélyeiről – egyrészt a pornófüggőség kapcsán[8]), másrészt a pornóból származó irreális és ártalmas elvárások, hiedelmek felismerése érdekében. Kapjanak információt az abortusz testi-lelki negatív hatásairól és megelőzésének hatékony módjairól (fogamzásgátlási módszerek), a szexuális élet zavarairól (pl. merevedési zavar, korai ejakuláció, vaginizmus, vágy zavar stb), a fiatalokra leselkedő szexuális visszaélési formákról (pedofília, gyermekprostitúció, szexuális abúzus, randi erőszak stb.) ezekről bővebben a vonatkozó fejezetekben olvashatnak.

Alapvető fontosságú a *médiával* való foglalkozás. Kikerülhetetlen a médiában bemutatott szépségideálok, sztereotípiák kérdésköre, és ezek befolyása a saját testképünkre, elvárásainkra. Hasonlóan fontos foglalkozni azzal, hogy milyen módon jelenik meg a szexualitás a filmekben, és ez hogyan befolyásolja az elvárásainkat, partnerkapcsolati és szexuális viselkedésünket. Ezen kívül az internet lehetőségeivel és veszélyeivel is érdemes foglalkozni. (A média szexualizált jellegéről, valamint a szextingről és az online pornóról részletesen olvashatnak a 12. és 13. fejezetben).

Ezen kívül érdekes lehet a fiataloknak, hogy miképp viszonyulnak a szexualitáshoz a különböző világvallások (elsősorban az európai kultúrát meghatározó kereszténység), ill. milyen társadalmi normák vannak ezen a téren (Magyarországon és a világban).

Érzékeny téma a nemi identitás és szexuális orientáció sokszínűségének kérdésköre. Itt (az ismeretátadás mellett) elsősorban attitűdformálásra van szükség, azaz a nemi és szexuális kisebbségekre vonatkozó előítéletek oldására, az elfogadás fejlesztésére (erre később még visszatérünk). Ez különösen fontos akkor, ha érintettek is vannak a csoportban (bár ezt az esetek többségében titkolják a kamaszok, csak valóban elfogadó közegben merik felvállalni)[9].

Arról, hogy milyen könyvek és egyéb segédanyagok vannak, amelyekben a serdülőknek szükséges ismeretek megtalálhatók, a Mellékletben olvashatnak részletesen.

A serdülők nemi kérdésekkel kapcsolatos ismereteit tehát elsősorban beszélgetéseken, vitákon keresztül érdemes bővíteni.

Meg kell jegyeznünk azonban: ha ismeretátadásról beszélünk, ezalatt nem azt értjük, hogy a tanár (vagy a foglalkozásokat tartó más szakember) kizárólag plenáris előadásokat tart. (Nyilván bizonyos témáknál ez is indokolt lehet.) A serdülők szívesen beszélgetnek, vitatkoznak ezekről a témákról, ha meg tudjuk teremteni az órán az ehhez szükséges légkört. Hiszen számos kérdésről a serdülőknek is van véleményük, adott esetben valamelyes tapasztalatuk is, ill. filmekből, olvasmányokból, más beszélgetésekből is sokat meríthettek ezekhez a témákhoz. Nem beszélve arról, hogy jobban meg is maradnak bennük azok az ismeretek, amelyeket beszélgetések vagy viták során sajátítottak el.

Fontos kérdés, hogy mi segíti a megfelelő légkör megteremtését. Nyilván nem mellékes, hogy milyen előzetes kapcsolat van a tanár és a diákok között, milyen a köztük lévő bizalmi szint stb. Ugyanakkor alapvető fontosságú a pedagógus tájékozottsága és alaphangoltsága. Mennyire van zavarban, amikor ilyen témákról kell beszélnie? Kellően oldottan és közvetlenül tudja-e vezetni a beszélgetéseket? A szóhasználata megfelelő-e (se nem túl tudományos, se nem gyerekes, se nem vulgáris)? Ez is fontos része a felkészültségének.

Ha valaki serdülők nemi nevelésével akar foglalkozni, először a szexualitással kapcsolatos saját viszonyát kell tisztáznia és harmonizálnia.

Ez nemegyszer önismereti munkát kíván a pedagógustól: a szexualitással kapcsolatos saját élmények, esetleges sebzettségek átdolgozását, a szex-pozitív szemlélet kialakítását. Sok esetben indokolt lehet ehhez szakember segítségét is kérni.

A verbális feldolgozási formákon túlmenően ajánlott a filmek, képek, egyéb vizuális eszközök használata is (pl. a médiával kapcsolatos témáknál ez elengedhetetlen). Természetesen minden segédeszköz ajánlott, amely általában érdekesebbé, színesebbé teheti a foglalkozásokat.

Attitűdformálás – készségfejlesztés

Minden bizonnyal nehezebb dolga van a nevelőnek, ha nemcsak ismereteket akar átadni a szexualitás terén, hanem attitűdöket is próbál formálni, készségeket is próbál fejleszteni. Ez azonban nélkülözhetetlen.

Az ismeretátadásra vonatkozó résznél láthattuk, hogy számos olyan téma felmerül, ahol az ismeretek mellett a készségfejlesztésnek is nagy szerepe van. Ilyen terület rögtön az ismerkedés, randevúzás kérdésköre. Itt pl. hasznos lehet különféle helyzetgyakorlatokat eljátszatni a diákokkal. Ugyanígy a kommunikáció és a

konfliktuskezelés terén is leginkább különböző dramatikus gyakorlatok segítségével fejleszthetők a serdülők. (Természetesen ezek a gyakorlatok nemcsak a párkapcsolataikban, hanem egyéb interperszonális kapcsolataikban is sok segítséget nyújthatnak.)

A készségfejlesztés kulcsfontosságú a *szexuális abúzusok* megelőzésében is. Érdemes gyakorolni a határhúzást, a nemet mondást, a segítségkérést, szintén dramatikus gyakorlatok segítségével. (A szexuális abúzusról részletesen olvashatnak a vonatkozó fejezetben.)

A szexuális nevelés bizonyos témák mentén szorosan kapcsolódik az *erkölcsi* neveléshez is. Óhatatlanul elő kell, hogy kerüljenek a foglalkozásokon a szexualitással kapcsolatos erkölcsi kérdések. A szexuálpedagógiával évtizedek óta foglalkozó *Szilágyi Vilmos* szerint[10]:

> „az erkölcsileg helyes szexuális kapcsolat „egyenrangú partnerek önként és felelősségtudattal vállalt, kölcsönösen előnyös kapcsolata […], amely nem sérti mások – és általában a társadalom – érdekeit."

Ez a megközelítés világnézettől függetlenül elfogadható lehet a legtöbb ember számára, még ha azon sokat is lehet vitatkozni, mikor tekinthető „előnyösnek" egy nemi kapcsolat. (pl. Nagyon különbözően vélekednek az emberek pl. a házasság előtti szexuális kapcsolatokról.) Mindenesetre a szexualitást érintő erkölcsi dilemmákról érdemes beszélgetni a fiatalokkal, különösen az

érzékenyebb témák (abortusz, prostitúció, pornográfia stb.) kapcsán. Ez nem azt jelenti, hogy a pedagógus az általa képviselt erkölcsi normákat rákényszeríti a gyermekekre. De a fontos dilemmákat érdemes megfogalmazni, és lehetővé tenni a fiataloknak, hogy megfogalmazzák a saját válaszaikat, vélekedésüket.

Az attitűdformálásnak elsősorban a fiatal saját maga és a partnere iránt érzett felelősségének kialakulásában van nagy jelentősége. Ehhez elengedhetetlen, hogy a diákok érzelmeit is megmozgassa mindaz, ami történik a foglalkozásokon. Érdemes filmrészleteket megnézni, átélhető személyes történeteket behozni, segíteni a szempontváltást, az empátia erősödését. Itt is lehet dramatikus gyakorlatokat, tréningmódszereket használni (ezekről a nemzetközi jó gyakorlatokat tárgyaló fejezetben olvashatnak). Az attitűdformálás alighanem a legnehezebb része a szexuális nevelésnek, mindazonáltal nem érdemes lemondani róla.

Az attitűdöknek nagy jelentősége van a nemi és szexuális kisebbségekhez való viszonyulásban is. Ezt a célt segítheti pl. a *Melegség és megismerés* program (ld. később). Tulajdonképpen ugyanaz a feladat itt is, mint általában a kisebbségek (legyen szó vallási, etnikai vagy egyéb kisebbségekről) tekintetében: az elfogadó, párbeszédképes, előítéletektől minél kevésbé terhelt viszonyulás kialakítása.

Jó gyakorlatok Magyarországon

Érdemes megismernünk, milyen fontosabb kezdeményezések voltak az elmúlt években, évtizedekben Magyarországon a szexuális nevelés terén. (Ezekből ma is meríthetünk ötleteket az iskolai és az otthoni szexuális neveléshez, mind tematikai, mind módszertani szempontból.)

A Szülészeti-Nőgyógyászati Prevenciós Tudományos Társaság (SzNPTT) elindított egy szexuális felvilágosító programot, amelynek keretében 2002 és 2008 közt közel 500.000 iskolás gyermeknek tartottak foglalkozásokat[11]. Ezek a számok impozánsak, meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a foglalkozások tisztán *orvosi-egészségügyi* megközelítésűek, amelyeken ráadásul a foglalkozást vezetők saját bevallásuk szerint kizárólag *információk átadására* törekednek[12].

Szintén alapvetően orvosi-egészségügyi megközelítés jellemzi a Semmelweis Egyetem egyik diákszervezetének, a Budapesti Orvostanhallgatók Egyesületének ezirányú tevékenységét. Az egyesület prevenciós egészségfejlesztési tevékenységet fejt ki, többek között (főleg budapesti vagy az agglomerációhoz tartozó) iskolákban. Egyik szekciójuk (a reproduktív-egészségügyi szekció) tevékenysége a *szexuális prevenció*[13].

Az egyik legígéretesebb hazai kezdeményezés *Czeizel Endre* családi életre nevelés tanterve volt. A tantárgy hazai előzménye *Czeizel* 1988-as televízió-sorozata volt (*Ki viszi át a szerelmet?*). 1995-ben vezették be Magyarországon a Nemzeti Alaptantervet (NAT). Nem sokkal ezután, 1996-ban

Czeizel Endre lett a Nemzeti Egészségvédelmi Intézet főigazgatója, és ekkor dolgozta ki a *Felkészítés a családi életre* elnevezésű tantárgy koncepcióját. A tematika öt nagy területet ölelt fel:

1. serdülés és nemi egészség,
2. párkapcsolat, szerelem; a nemi élet lépcsői,
3. fogamzásgátlás; az abortusz negatív hatásai,
4. szexuális úton terjedő betegségek
5. családtervezés (az egészséges babák születésének előkészítése).

A tematikát (amelyet 15–16 évesek számára dolgozott ki a szerző) lehetett tanítani 33 órás külön tantárgyként, vagy az osztályfőnöki órák menetébe illesztve, 15 órában. *Czeizel* megírta a tantárgy tankönyvét a diákok számára[14], később pedig megjelent a tankönyvhöz tartozó tanári segédkönyv[15], valamint oktatási segédanyagként videófilmek is készültek.

A pedagógusok felkészítése a következőképpen történt: egyhetes képzés keretében készítettek fel 62 egészségnevelőt, akik aztán 398 iskola összesen 706 pedagógusát készítették fel szintén egyhetes kurzus keretében a tantárgy tanítására. (Ebből 606 pedagógus le is vizsgázott.) Az 1997/1998-as tanévben 300 iskolában kezdték meg az oktatást, a következő tanévben pedig már 502 iskolában zajlott az e tematika szerinti családi életre nevelés. Az 1998-as országgyűlési választások után azonban az új kormány nem támogatta ezt a programot,

következésképpen az a legtöbb iskolában vélhetőleg el is halt[16].

Nem szabad megfeledkezni *Forrai Judit* e téren kifejtett munkásságáról sem, aki évtizedek óta publikál e területen (ld. könyvünk fogyatékosságról szóló fejezetét). Érdemes külön kiemelnünk tankönyvét[17] és az ehhez kapcsolódó tanári segédkönyvet[18]. *Forrai* tankönyve a fentebb említett *Czeizel*-féle könyvtől némileg eltérő felépítésű. Négy nagyobb fejezetből áll a kötet:

1. párkapcsolat kialakítása,
2. fogamzásgátlás,
3. szexuális úton terjedő fertőzések,
4. agresszió, zaklatás, szexuális erőszak, emberkereskedelem.

Az *Ars Erotica Alapítvány* tanórai keretekben tart csoportos foglalkozásokat a szexualitással, párkapcsolattal kapcsolatos témákban (általános és középiskolákban egyaránt). Az alapítvány szakmai igazgatója *Mester Dóra*, aki magát szex-edukátorként definiálja (erre vonatkozó szakmai képesítését San Franciscóban szerezte). Időről időre iskolai szexuális nevelésre vonatkozó módszertani képzést is szerveznek pedagógusok részére[19].

Vannak olyan programok is, amelyek egy-egy részterületet céloznak meg. Ilyen például a *Labrisz Leszbikus Egyesület* által szervezett *Melegség és megismerés* program, amelyet szintén elsősorban iskolákban tartanak, meghívás alapján. A program célja, hogy a fiatalok

megismerkedjenek a homoszexuálisok életével, társadalmi helyzetével, problémáival, továbbá, hogy eloszlassa a homoszexualitással kapcsolatos előítéleteket[20].

Több vállaltan keresztény kezdeményezés is indult a szexuális nevelés terén az elmúlt évtizedekben.

A Timóteus Társaság Alapítvány 1994-ben kapta a felkérést a Nemzeti Egészségvédelmi Intézettől, hogy dolgozzon ki egy programot a fiatalok számára. Ez lett a FÉK program (Fiatalok az Élet Küszöbén), amely a Timóteus Társaság szervezésében, *Grész* Gábor vezetésével zajlik. Idővel elkészült (több kötetben) a programhoz tartozó tanári kézikönyv is, óravázlatokkal, olvasmányokkal, játék- és feladatgyűjteménnyel. A FÉK program nemcsak a szexualitásra és a családi életre kívánja előkészíteni a fiatalokat, hanem többek között a kommunikációs és kapcsolatépítési képességeket is fejleszteni szeretné, valamint a drogokkal is foglalkozik. A program hangsúlyozottan a keresztény értékek talaján áll[21].

Grész Gábor szerint egy jó családi életre nevelés program 5 részből áll (értelemszerűen a FÉK programot is ennek megfelelően dolgozták ki):

1. Az önismeret fejlesztése.
2. Az érzelmi intelligencia (EQ) és az emberi kapcsolatokhoz szükséges készségek fejlesztése.
3. Párkapcsolatokra vonatkozó ismeretek.
4. A csapdák és veszélyek elkerülésére való felkészítés.
5. Jellemfejlesztés és az értékrend kialakítása.

A Timóteus Társaság egyrészt felkészítést tart a fiatalokkal foglalkozó szakembereknek a FÉK program kapcsán (ezeken pedagógusok mellett védőnők, szociális munkások stb. is részt vesznek), másrészt munkatársaik iskolákba is kimennek, ahol közvetlenül a diákoknak tartják ezeket az órákat. (Számos országban indították el egyébként a Magyarországról átvett FÉK programot, többek között Kínában, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában és Bulgáriában.)[22]

A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán 2001 novemberében jött létre a Családpedagógiai Intézet. Megalakulásuk óta rendszeresen indítanak Családi Életre Nevelő (CSÉN) tanfolyamokat pedagógusok és védőnők számára (a két szakmai kör számára némileg eltérő tematikával). A tanfolyamot elvégzett pedagógusok és védőnők (ahogy ők hívják, a CSÉN-tanácsadók) sokfelé tartanak családórákat (iskolákban, egyházközségekben, más szervezetekben), ahol a családi életre igyekeznek felkészíteni a fiatalokat.

A családórákat segítendő 2005-ben vastag kézikönyvet adtak ki, amelyben elméleti tanulmányok (a tanfolyamok előadásainak anyaga) mellett található tematika, tanmenet, óravázlatok a családórákhoz, számtalan módszertani ötlet (játékok, gyakorlatok), beszámolók az első évek iskolai tapasztalatairól, szakirodalmi ajánló stb.[23]

A Családpedagógiai Intézet küldetésnyilatkozata így fogalmaz: „programunkat a keresztény értékrendre építjük

fel, de igyekszünk kiterjeszteni azon túlra is: világnézeti hovatartozástól függetlenül, az emberiség története során elfogadott, általános humán értékrendre alapozva”[24].

Ugyanehhez a szakmai körhöz kapcsolható Magyarországon az ún. *MFM-projekt*. Az MFM-projekt (Mädchen, Frauen, Meine Tage, azaz „lányok, asszonyok, menstruáció”) 1999-ben indult Németországban, *Elisabeth Raith Paula* müncheni orvos találta ki és indította el. Az általa kidolgozott *Ciklus-show* elnevezésű, igen látványos és interaktív program (nevét a női menstruációs ciklusról kapta) elterjesztését Magyarországon a Kecskemét-Széchenyivárosi Közösségépítő Egyesület vállalta, amelynek vezetői hozták létre a Sapientián a Családpedagógiai Intézetet is[25].

2006 novemberében tartották az első magyarországi képzést MFM-munkatársaknak, aztán ezt újabbak követték. Az MFM-munkatársak 2020. december 31-éig összesen 2239 Ciklus-showt tartottak az országban, összesen több mint 28 000 lány vett ezeken részt[26]. A program központi gondolata: „a serdülő lányok önképét és életérzését nagymértékben meghatározza, milyennek tapasztalják meg és értékelik a testüket, milyen üzeneteket hallanak testükkel – és így saját magukkal kapcsolatban. A saját test értékességének megtapasztalása alapvető fontosságú ahhoz, hogy az egészségünkkel, termékenységünkkel és szexualitásunkkal felelősen tudjunk bánni.”[27]

A szülők szerepe a serdülők szexuális nevelésében

Sokat beszéltünk az iskolai vagy közösségi szexuális nevelés lehetőségeiről. Mit tehetnek azonban ezen a téren a serdülő gyermek szülei? Kétségkívül nem a serdülőkorban szokott a legkiegyensúlyozottabb lenni a szülő-gyermek kapcsolat. A szülő gyakran érzi azt, hogy egyáltalán nem tud hatni serdülő gyermekére. Ez azonban nem így van. A serdülőre is nagy hatást gyakorolnak a szülei, legfeljebb ez ebben az időszakban kevésbé látszik, és sokszor csak utólag derül ki.

A szülőknek mindenekelőtt kulcsszerepük van (ebben az életkorban is) a mintaadásban. A serdülők figyelik a szüleiket, hogyan élik ők a párkapcsolatukat.

> A szülők egymással való viselkedése meghatározó hatással van a serdülőkre: hogyan kommunikálnak, hogyan oldanak meg konfliktusokat, hogyan fejezik ki a gyengédségüket egymás felé – ezek mind modellként hatnak.

Ha a szülők elváltak, akkor pedig ugyanez érvényes arra, ahogyan az új párjával viselkedik az apa vagy az anya, vagy hogyan viselkednek egymás új partnerével az elvált felek. Természetesen a szülő gyakran kritikus, fitymáló véleményt fog hallani saját magáról a gyermekétől, ettől még azonban a gyermekre hatnak ezek a minták.

Sok szülő panaszkodik arról, hogy serdülő gyermeke gyakran magába zárkózik, nem mesél a mindennapi történésekről, az élményeiről. Azonban vannak olyan

pillanatok, amikor a serdülő (akár egészen váratlan időpontokban) kinyílik, és beszélgetést kezdeményez a szülővel. Ezeket a helyzeteket érdemes kihasználni, hiszen ilyenkor nagyon komoly, intim beszélgetésekre kerülhet sor, és gyakran ilyenkor fogalmazzák meg a gyermekek a párkapcsolattal (vagy akár a szexualitással) kapcsolatos dilemmáikat is.

A kisebb gyermekek esetében még szükséges mérlegelni, mely témák koraiak számukra, és melyek időszerűek. A kora gyermekkori szexuális nevelésről szóló fejezetben ezekre ki is térünk.

> A serdülők esetében kijelenthető, hogy nincs olyan téma a szexualitással kapcsolatban, amiről korai lenne beszélni.

A szülőnek van lehetősége arra, hogy ezekben a beszélgetésekben az érzelmi, lélektani vagy erkölcsi kérdések is előkerüljenek, akár a legérzékenyebb témák kapcsán is.[28] Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a serdülők is nagyon különbözőképpen reagálhatnak a szexualitással kapcsolatos témákra, ezért ebben az életkorban is figyelni kell a fiatal egyedi szükségleteire, személyiségére.

A serdülők párkapcsolati próbálkozásai számos kérdést vetnek fel bennük. A szülő sokat segíthet ezeknek az átbeszélésében, érzelmi támogatással, a saját párkapcsolati tapasztalatai megosztásával, a szerelmi csalódások

feldolgozásának segítségével. Igaz, hogy a serdülők ezekről a témákról általában többet beszélgetnek a kortársaikkal, de a szülők tapasztalatai, meglátásai kincset érnek a serdülő számára.

A szülőnek továbbá abban is lehet szerepe, hogy igyekszik olyan kortárs közösségekbe eljuttatni a gyermekét, ahol kedvező hatások érhetik ezen a téren. Valamint érdemes konzultálnia a pedagógusokkal, és tájékozódni, milyen módon kerül elő a párkapcsolat és a szexualitás az iskolában. Hiszen az iskolai programok jó apropót teremtenek további otthoni beszélgetésekhez.

Bizonyos értelemben a szexuális „nevelés” a szülő részéről ifjúkorban, azaz a gyermek 18 éves kora után is folytatódhat. Ez azonban (optimális esetben) már inkább egy idősebb barát segítségéhez hasonlít. Fontos szerepe lehet a szülőnek akkor, amikor fiatal felnőtt gyermeke a házasodást, együttélést fontolgatja, vagy az elkötelezett párkapcsolat első éveiben és a gyermekvállalás nehézségei közepette. Természetesen ez csak akkor lehetséges, ha a felnőtt gyermek bizalmas, meghitt kapcsolatban van a szüleivel. Ebben az esetben viszont még sokáig kísérheti gyermekét a párkapcsolat és a szexualitás sokszor nehézségekkel terhelt, de nagyon izgalmas útján.

Jegyzetek

1 Walvoord, E. C. (2010). The timing of puberty: is it changing? Does it matter? *Journal of Adolescent Health, 47*(5), 433–439.

2 Frenkl S. & Rajnik M. (2007). *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány.

3 *International Technical Guidance on Sexuality Education* (2018). Paris: UNESCO.

4 *International Technical Guidance on Sexuality Education* (2009, ill. az átdolgozott változat: 2018). Paris: UNESCO. https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf (2021. 09. 15.)

5 WHO Európai Regionális Irodája – BZgA (2010): *Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére*. www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html (2021. 09. 14.)

6 Bővebben indoklom ezt doktori értekezésemben: Semsey G. (2017). *A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban*. Doktori (PHD) disszertáció, ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, Budapest.

7 Erről a témáról ld. pl. Gloviczky E. (2018). *A szerelem biokémiája*. Előadás a váci Piarista Gimnáziumban 2018. nov. 6-án. https://www.youtube.com/watch?v=6FzqA_-Kd1Q (2021. 09. 21.)

8 Magyar nyelvű szakirodalmi háttér ehhez a témához: Distort, M. (2005). *Pornócsapda – a szabadulás útja*. Ethos Kft., Budapest. ill. Wilson, G. (2015). Pornóra kattanva. Budapest: Kiskapu Kiadó.

9 A homoszexuális vagy más szexuális kisebbséghez tartozó fiatalkorúak nemi neveléséről ld. Somorjai N. (2016). Figyelni kell rájuk! A szexuális kisebbségekhez tartozó fiatalkorúak nemi nevelése 1–2. *Pszichológia & Practicum*, *2*(1). 30–31., ill. 26-30. A szerző úgy látja (amerikai kutatási eredmények alapján), hogy az intézményes szexuális nevelés egyáltalán nem szentel figyelmet a kérdésben érintett serdülőkre.

10 Szilágyi V. (1997). *Szexuális szocializáció – nemi nevelés a családban*. Budapest: Medicina.

11 Bezdom I. (2008). Megfelelő-e a szexuális felvilágosítás hazánkban? *Köznevelés*, *64*(36), 10–11.

12 Schüttler T. (2003). Nem akarunk semmit tiltani, csak az információk átadása a célunk. *Új Pedagógiai Szemle*, *53*(11), 95–103.

13 https://semmelweis.hu/boe/prevencio/reproduktiv-egeszegugy/ (2021. 08. 31.)

14 Czeizel E. (1996). *Felkészülés a családi életre*. Budapest: Corvina.

15 Berend M. & Péterfia É. (1998). *Tanári kézikönyv a „Felkészülés a családi életre" tantárgy oktatásához*. Budapest: Corvina.

16 Czeizel E. (2006). A tizenévesek felkészítése a családi életre. *Mester és Tanítvány*, *3*(2), 64–67.

17 Forrai J. (2008). *Párkapcsolat, szerelem, szex, család. Tankönyv diákok számára*. Budapest: Sex Educatio.
18 Forrai J. (2007). *Párkapcsolat, szerelem, szex, család. Tanári könyv*. Budapest: Sex Educatio.
19 www.arserotica.hu (2021. 09. 8.)
20 https://labrisz.hu/melegseg_es_megismeres (2021. 09. 08.); megjegyzendő, hogy az aktuális jogszabályi változások miatt elképzelhető, hogy a Melegség és megismerés program a továbbiakban nem lesz elérhető az iskolák számára
21 Grész, G. (2010). A családi életre nevelő programok fontosabb tartalmi elemei. *Mester és Tanítvány*, *7*(3), 51–60.
22 A FÉK programról és a hozzá kapcsolódó kézikönyvekről, segédanyagokról részletesen olvashatnak az alábbi weblapon: https://fek.hu/
23 Hortobágyiné Nagy Á. (ed.) (2005). *Családi életre nevelés az oktatásban*. Budapest: Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Családpedagógiai Intézete.
24 Hortobágyiné Nagy Á. (2005). *Bemutatkozás. In: uő. (szerk.): Családi életre nevelés az oktatásban*. Budapest: Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Családpedagógiai Intézete, 7.
25 http://www.mfm-projekt.hu/node/14 (2021. 09. 14.)
26 *http://www.mfm-projekt.hu/node/14* (2021. 09. 15.)
27 uo.
28 Szilágyi V. (1997). *Szexuális szocializáció. Nemi nevelés a családban*. Budapest: Medicina.

A szexuális nevelés nemzetközi jó gyakorlatai
Alapelvek és néhány példa a megvalósításról

Zala Márton Viktor

A szexuális nevelés tabuja

A szexualitás a mai társadalomban egyaránt hordozza magán a tabu jelleget, és a kitüntetett figyelmet. Megközelíthetjük egyfelől az élvezeti, örömadási oldal felől, ugyanakkor a legtöbb vallási megközelítés bűnös élvezetként tekint rá. Miközben a szexualitás a verbalitásban a humorban, káromkodásban talál kiutat az általános elutasítás alól, úgy azt vesszük észre, hogy a profit-orientált gazdasági szemlélet a legnagyobb eladási mutatókat a szexualitás ábrázolásával tudja produkálni.

Jól szemlélteti a társadalom szexualitáshoz való hozzáállását, hogy azok a filmek, amelyekben a szexualitást nyíltan bemutatják, csak 18 évet betöltöttek számára ajánlottak, ugyanakkor a meztelen, vagy alig fedett testtel való reklámozás teljesen elfogadott. Miközben a reklámokban indokolatlanul gyakori az emberi test ábrázolása, a menstruációt, mint természetes testi

folyamatot a betét- és tamponreklámok többnyire csak kék színű folyadékkal ábrázolják.

A szexualitás tabusítása, látszólagos társadalmi gátlása, de belső motivációként annak áhítása oda vezet, hogy a nemiség minden formája a „nem publikus”, „nem gyereknek való” kategóriába esik. A nyugati társadalmakban a szex kulturális distinkciót jelent a gyermek és a felnőttkor között[1,2]. Az általánosan elfogadott gyermekkép szerint a gyermek ártatlan, csupa jóság, a felnőttekre jellemző „bűnös”, „rossz” gondolatok nem jutottak még el hozzá, ez a felnőtté válással történik meg. Miután a szexualitás, ahogy fentebb láttuk alapvetően a „bűnös”, elutasított kategóriába tartozik, így a gyermek ártatlan mivolta összekapcsolódik a nem-szexuális tulajdonsággal. Ennek a gyermeki (ám közel sem valós) képnek a megbontásaként hat, amikor valaki a szexualitásról kezd beszélni a gyermekének[3].

Akár a szülői, akár a pedagógusi elmében ott lakozhat az az elsőre érvényesnek tűnő gondolat, hogy a szexualitásról való tanulás, tudás, a szexuális élet elkezdését sietteti. Ez a következtetés hibás, éppen ellenkezője igaz. Azokban az országokban, ahol a nevelési intézményekben tervezett, modern, teljeskörű szexuális nevelés megy végbe, ott a fiatalok felelősségteljesebben döntenek, jellemzően megfontoltabbak, tudatosabbak, később kezdik a szexuális életüket és nagyobb mértékben védekeznek, mint azok, akik nem vagy korlátozottan tanultak a párkapcsolatokról,

szexualitásról, értékekről, jogokról, védekezésről az iskolában[4].

Az átfogó és élethosszig tartó szexuális neveléssel szemben gyakran felmerül, az az érv, hogy a gyermekek serdülőkor előtt még túl fiatalok, nem kell még efféle dolgokról tudniuk. Vegyük észre, hogy ez a megközelítés a gyermekiség szociális konstruktumáról szól, ami egy idealizált kép, nem a mindenkori gyerekek valósága. A szexualitás tantervekbe helyezése heves érzelmeket kovácsol, mert egyrészt fenyegeti a gyermekképet, másrészt összezavarja a privát, titkos szexualitás állapotát a nyilvános kontextussal.

Érvek egymással szemben

A két egymásnak feszülő érvrendszert tekinthetjük a protekcionisták és a képessé tevők vitájának. Mindkét tábor magáénak tudja a morális felsőbbséget. A protekcionisták állításuk szerint, „megvédik a gyermekeket”. Akik a képessé tétel pártján állnak, azok azt vallják, hogy a tudáson keresztül érhető el a felelős döntéshozatal, ami mindenkit megillet, és nincs jogunk a fiatalok életét korlátok közé szorítani.

Akár a hazai, akár a nemzetközi szexedukációs gyakorlatokat elképzelhetjük egy spektrumként, melynek egyik oldalán a korlátozó, úgynevezett absztinencia elvű programok helyezkednek el.

Ezeknek az a célja, hogy az első szexuális aktust minél későbbre tolják, lehetőleg a házasság idejére. Az elrettentés módszerével dolgoznak, nem beszélnek a védekezésről, minthogy ez belevinné a fiatalokat a „rosszba”. Ez az elgondolás a szexuális érést, a vonzalmat vagy a szexuális vágyat tudatos és korlátok közé szorítható folyamatként fogja fel, pedig ez egy testi-lelki normatív folyamat eredménye.

Felismerve a kizárólag absztinencia alapú programok hiányosságait és veszélyeit, létrejöttek az absztinencia plusz programok. Elveikben, fő mondanivalójukban nem változtak: a szexuális önmegtartóztatás az üzenetük, azonban kiegészülnek a védekezés módszereivel. Bár kimondva nincs, a magyar szexuális nevelési gyakorlatok (családban és intézményben egyaránt) a leggyakrabban ebbe a kategóriába tartoznak. Társadalmilag ezek a legelfogadottabb programok, mert a biztonságosság ígéretét hordozzák abban a tekintetben, hogy a fiatalok nem fognak „idejekorán” szexuális aktusba kezdeni, ugyanakkor rendelkeznek a védekezéshez szükséges tudással.

A komprehenzív vagy átfogó jellegű szexuális nevelést célzó programok a spektrum másik oldalán helyezkednek el. Ezek holisztikusan, egészlegesen mutatják be a szexualitást, ami jóval több, mint a szexuális aktus. Sőt, arról arányaiban kevés szó esik. Az a célja, hogy tudással, képességekkel, attitűdökkel vértezze fel a fiatalokat. Ezen keresztül képessé téve őket az egészségük, jóllétük,

méltóságuk megélésére, hogy egymás tiszteletére épülő szociális és szexuális kapcsolatokat hozzanak létre. Vegyék figyelembe, hogy döntéseik befolyásolják a saját és mások jóllétét, legyenek képesek megérteni és biztosítani a jogaik védelmét az életük folyamán[5].

Tudományosan megalapozott tényekre épít, oly módon, hogy a tanulók életkorához és érettségéhez igazítja a tananyagot. Átfogó képet ad, bemutatja az univerzális emberi jogokat, hirdeti a nemek egyenlőségét. Kultúrára, kontextusra figyel, transzformatív, képessé tesz az egészséges, felelősségteljes szexuális, párkapcsolati döntések meghozatalára. Az átfogó szexuális nevelés már koragyermekkorban elkezdődik, de mindig csak azon témák mentén és olyan módon, amelyek a gyermek számára megérthető, befogadható.

Magyarországi állapotok

Magyarországon sem a jelenlegi kerettantervek, sem a NAT nem írja elő a komplex, holisztikus szexedukációt, az erre fordítandó időkeret pedig nem is teszi ezt lehetővé[6]. Ettől függetlenül léteznek szórványosan hazai jó gyakorlatok, sajnos ezek jelenléte elsődlegesen pedagógusfüggő[7].

A serdülőkori szexuális nevelés hazai gyakorlatáról könyvünk külön fejezetében írunk, ezért itt csak egyetlen bekezdés erejéig villantjuk fel a magyarországi helyzetet, amelyhez viszonyíthatók a jól működő nemzetközi gyakorlatok.

Fábián és Simich 2006-ban részletesen elemzik a hazai szexedukációs programokat[8]. Léteznek, mára inkább léteztek Magyarországon is holisztikus (vagy ahhoz közel álló) szexedukációs programok. Jellemzően ezek általános iskola első osztályával kezdődnek. Ebben az időben az iskolák támaszkodhattak a civil alapítványok, NGO-k szerepére. Alapítványi programokról lévén szó, a finanszírozási kérdések nehezítették a projektek fennmaradását. Ezek a programok mára vagy eltűntek, vagy lényegesen átalakultak. A 2006-os WHO BZgA konferencián[9] Magyarország szexedukációs tevékenysége a szexuális úton terjedő betegségek prevenciójában jelenik meg. Ezek a 2006-os BZga eredmények összecsengenek a 2021-es szexuális nevelést befolyásoló szabályozók vizsgálatával: az iskolai szexedukáció nem tér ki a párkapcsolati erőszakra és a nemi hovatartozásra vagy szexuális orientációra[10]. Bár a témák bővülésével egyidejűleg láthatunk fejlődést a szabályzók terén, az erre fordítandó órák száma nem elegendő, és holisztikusnak sem mondható, valamint gyakori a preskriptív, normatív szemléletű megfogalmazás.

Jó gyakorlatok kérdésköre

A WHO definíciója szerint a szexedukáció: „Tanulás a szexualitás kognitív, érzelmi, szociális, interaktív, és fizikai aspektusairól. A szexuális edukáció kora gyermekkorban kezdődik, és a kamaszkoron keresztül a felnőttkorig tart.

Célja, hogy támogassa és védje a szexuális fejlődést. Fokozatosan képessé teszi és feljogosítja a gyermekeket és fiatalokat, hogy az információval, készségekkel, és pozitív értékekkel felvértezve megértsék és élvezzék a szexualitásukat. Képesek legyenek biztonságos és kielégítő kapcsolatban részt venni, és vállaljanak felelősséget a saját maguk és a többi ember szexuális egészségéért és jóllétéért."[11]

Ha jobban belegondolunk, a szexuális nevelést illető jó gyakorlatok kérdésköre nehezen értelmezhető. Elsődlegesen látnunk kell, hogy hiába a fenti WHO definíció, vagy a tudományos kutatások sorozata, ami azt támasztja alá, hogy a komplex szexuális nevelésben résztvevő tanulók megfontoltabbak, mégis, a vallásos, konzervatív politikai nézetekkel rendelkező szülők minden bizonnyal másként értelmezik a jó gyakorlatok fogalmát, mint ahogy azokat a kurrens tudományos elméletek alapján vázolni fogom.

Hogy mely gyakorlat minősül jónak a társadalom szempontjából, azt mérhető módon igen nehéz kutatni. Leggyakrabban olyan számadatokban fogható meg a szexuális nevelés sikeressége, mint a tervezett terhességgel szemben a nem kívánatos terhességek és terhességmegszakítások aránya, vagy a nemi úton terjedő fertőző betegségek elterjedtsége a nemileg aktív populációban. Ami a nem kívánt terhességeket illeti, Magyarországon 1000 élveszületésre 400 abortusz esett, míg az Európai Unió átlaga 223[12]. 2016-ban 6098 gyerek született

19 év alatti anyától Magyarországon. Ez az adat rendkívül magas, az Európai Unióban csak Romániában és Bulgáriában magasabb az anyává váló serdülők száma[13].

Másik megközelítés a szexuális úton terjedő betegségek terjedésének változása, ami visszavezethető a felelősségteljes szexuális viselkedésre és a gumióvszer használatra. Nemi úton terjedő fertőzések tekintetében Magyarország romló tendenciát mutat[14], és az iskoláskorú, aktív nemi életet élő fiatalok óvszerhasználata szintén elmarad az EU fejlett országainak átlagától[15]. Ezen statisztikai adatokon a változás csak hosszútávon és nagyon nagy mintán lesz megfigyelhető, de csak abban az esetben, ha erre a mindenkori egészségügyi és oktatási kormányzat egy átfogó stratégiát dolgoz ki, amely túlmutat a korlátozó, elrettentő megközelítésen és nem nehezíti, hanem elősegíti a fiatalok megfelelő információkhoz való hozzáférését.

Szexuális nevelés gyermekkortól – a Skandináv modell

A világ különböző országai igen különbözőképpen állnak a szexuális edukációhoz. Viszonylag fiatal tudományterülete ez a pedagógiának, először az 1950-es években lett Svédországban a kötelező tananyag része, és sok országban még mindig nem vált azzá, tehát egy olyan pedagógiai tartalomról beszélünk, ami a nemzetközi gyakorlatban nem tudta magát a gyakorlatban kiforrni. Másfelől a társadalmi tabuk, rossz berögződések kereszttüzében is áll, valamint

könnyen lesz politikai csatározások terepe. Ezek a tényezők sokszor visszavetik a fejlesztéseket, a jól működő nemzetközi gyakorlatok kipróbálását, adaptálását.

A nemi nevelés terén a skandináv országok járnak elől jó példával. Ez többek között magyarázható az állampolgárok és az intézményrendszer szex pozitív hozzáállásával.

A *norvég iskolai szexedukáció* célja az, hogy olyan tudásalapot biztosítsanak a tanulóik számára, ami alapján el tudják dönteni, hogy milyen módon élik meg a szexualitásukat, hogyan szeretnének élni.

> A norvég szexuális nevelés minden területre kiterjedően mutatja be az emberi kapcsolatokat, a nemiséget és szexualitást, az érzelmeket, az emberi értékeket és jogokat.

A nemi nevelés, miután a tananyag része, így kötelező. A nemiség és szexualitás különböző tantárgyakban jelenik meg 7 éves kortól egészen 16 éves korig. Hangsúlyozottan mindig az életkoruknak megfelelő információt kapják meg a tanulók. Az órák változatosak, jellemző rájuk a témák közös megbeszélése, a projektmunka, vita.

Az általános iskolákban tanulnak a családról a társadalmi normákról, nemi szerepekről, az emberi testről, és a pubertásról éppen úgy, ahogy a kapcsolatokról, párkapcsolatokról, konfliktusokról és a nemi identitásról.[16]

A középiskola első évében ez a tananyag kiegészül a védekezéssel, a szexuális betegségekkel, szexuális

vonzalommal, önkielégítéssel, abortusszal. *A hangsúly az informált, felelősségteljes döntéshozatalon van*.

Minden oslói tanuló részt vesz egy egynapos látogatáson a Szexuális Információs Klinikán (náluk ezt nevezik „sárga háznak"). Itt interaktívan tanulnak a fogamzásgátlás módszereiről, kipróbálják a gumióvszer felhelyezését műpéniszre, valamint lehetőségük van anonim módon segítséget kérni az ott dolgozó egészségügyi dolgozóktól, szűrésekre jelentkezni, pszichológusokkal beszélni. A norvég egészségügyi kormányzat nagyon komolyan veszi a serdülők egészségvédelmét, beleértve a szexuális egészséget is. Minden norvég fiatal ingyen vagy nagyon olcsón juthat fogamzásgátló eszközökhöz, és az ezekkel kapcsolatos döntésüket az iskolai egészségügyi szolgáltatás keretében szakember segítségével hozhatják meg[17].

*Svédország*ról elmondható, hogy amennyire csak lehetséges, mentes a szexualitás elfojtástól, az állam fogékony a szociális problémák hatékony megoldására, támogatja a családtervezést és a szexuális edukációt. Nagyfokú konszenzus van abban, hogy a tanulóknak joguk van adekvát és tudományosan megalapozott, valós információhoz és szolgáltatásokhoz jutni a nemiséggel, szexualitással, szaporodással összefüggésben. Az elmúlt 10 évben egyre nagyobb az elfogadás a szexuális és nemi kisebbségekkel szemben.

Svédország volt az első európai ország, amely bevezette a kötelező szexedukációt az iskolákban. Ugyanakkor a nemi

nevelés a korosztálynak megfelelő módszerekkel és tartalmakkal már óvodáskorban kezdődik.

Az *óvodai nevelés tanterve*[18] arról rendelkezik, hogy minden gyermeket támogatni kell abban, hogy értse, hogy minden ember egyenlő, emberi méltósága független a szociális hátterétől, nemétől, etnikumától, vallásától, meggyőződéseitől, szexuális orientációjától vagy fogyatékosságától.

> A svéd óvodák a szigorú nemi szerepek és nemi sztereotípiák ellen küzdenek annak érdekében, hogy ezek a gyermekeket ne korlátozzák, hanem a lehető legnagyobb
> mértékben képesek legyenek a lehetőségeiket és érdeklődésüket kitágítani.

Az egyenlőség-központú svéd óvodai nevelés egyik kiemelkedő intézménye az Egalia óvoda. A svéd Egalia óvodában a nemeknek nincs jelentősége. Ha megnézünk egy átlagos óvodát azt láthatjuk, hogy a játékok sokszor a nemek mentén elkülönítve vannak, „babaszoba”, „építő sarok” stb., itt azonban a játékok szándékosan összekeverednek. A svéd nyelv lehetővé teszi a nemet megkülönböztető vagy semleges névmások használatát (van külön férfi, női vagy semleges nemű „Ő” vagy „Ők”). A pedagógusok a névmások közül a semlegeset használják amikor a gyerekekről vagy egymásról beszélnek, de a

gyerekek számára ez nem kötelező. A hangsúly azon van, hogy a nemi sztereotípiáknak ne legyen korlátozó szerepe. Az Egalia óvoda próbál sok tekintetben gender-független lenni, a cél ugyanakkor egyáltalán nem az, hogy a gyermekek „nemtelenek” legyenek, vagy éppen, hogy az ellenkező nemmel azonosuljanak. *A cél az, hogy az emberek neme, kora, származása, öltözködése alapján ne vonjunk le következtetéseket, mindenki a lehető legnagyobb szabadságban élhesse az életét, élhesse meg a vágyait*. Elgondolásuk, mottójuk szerint a gyerekek számára az élet teljes spektrumát kell megélniük és szükségtelen, káros ennek a nemek mentén történő korlátozása.

A svéd kezdeményezés működni látszik: egy kutatásban azt találták, hogy a nem-független óvodába járó óvodások éppen úgy el tudják különíteni a nemeket, mint hagyományos óvodába járó társaik, viszont ők játékukban többször játszanak ellenkező nemű társukkal és kevésbé jellemzőek rájuk a nemi sztereotípiák[19].

Az iskolai szexuális nevelés több területen zajlik. A tantárgyak tanítása során különböző aspektusokból tárgyalják ezeket a témákat, osztályfőnöki órán is sokszor beszélnek róla.

Az osztályfőnökök feladata a szexedukáció megvalósítása, de minden tanár beleveszi a saját tanítási gyakorlatába a releváns témákat. A civil szervezeteknek is nagy szerepe van a teljes körű szexuális edukációban[20].

Svédországban, mint a fejlett országokban általában, minden tanulónak joga az egyenlő oktatáshoz való

hozzáférés, és ez a nemi nevelést is érinti. Bár Svédországban vezették be először a kötelező szexedukációt (1955-ben), az ebben az időben közel nem volt olyan színvonalú, mint napjainkban, ráadásul a megvalósítás eltért a különböző iskolákban. Mostanra a tanulók teljes képet kapnak az emberi kapcsolatokról, szexualitásról, úgy, hogy ezt a kérdéskört a különböző tantárgyakon keresztül más-más szemszögből közelítik meg.

A svéd modell azáltal az egyik leghatékonyabb, hogy tanterv alapú, több tanár különböző megközelítésből beszél a nemiségről, a tanulók igényeinek megfelelően, holisztikus megközelítésből.

> A szexuális nevelés minden esetben biztonságos környezetben, életkornak, érdeklődésnek és tapasztalatnak megfelelően történik.

A munkamódszerek változatosak, a tanárok megfelelő képzésen vesznek részt, és az intézményvezetés támogatja őket a nevelési célok elérését illetően[21].

Az iskolai szexuális nevelés három fő részből tevődik össze:

1. Tantárgyakba integrált tartalmak – interdiszciplináris megközelítés

A tananyag legnagyobb részét a tantárgyakon tanítottak teszik ki. Az órákon szemléletmódot és tárgyi tudást is elsajátítanak a diákok a nemi egyenlőségről szexualitásról, kapcsolatokról és ezek társadalmi- és az emberek életére gyakorolt hatásáról.

A *biológia és a természettudományok* tantárgy például az emberi testről, reprodukcióról, szexuális működésről, betegségekről nyújt az életkornak megfelelő, koncentrikusan egymásra épülő ismereteket, de az osztályfőnöki órán, történelem órán ismertetett nemi egyenlőség, felelősség, történelmi nézőpont is szerepet kap, így biztosítva a diszciplínákon átívelő hatást.

Történelem órán szóba kerül, hogy a miként változott a nemi szerepfelfogás, hogyan alakultak a demokráciáról, nemi jogegyenlőségről vallott nézetek a különböző korokban.

Vallás órán az erkölcsi elvek, az emberiesség, az emberi jogok kerülnek terítékre, szintén átfedésben a történelmi és más nézőpontokkal.

Állampolgári ismeretek órán az emberi jogok, diszkrimináció, népesség változás, politikai ideológiák és társadalmi problémák kerülnek előtérbe. Mindezen témák kapcsolódnak a nemi, szexuális és kapcsolati változatossághoz, folyamatokhoz.

Az „Otthon és fogyasztás" nevű órán többek között a reklámok, a média és a fogyasztás megközelítéséből tárgyalják a nemi szerepekre, párkapcsolati és szexuális kultúrára ható tényezőket.

Művészetek órán a tömegmédia üzeneteivel, az identitásképzés képi megjelenítésével foglalkoznak a tanulók.

A nyelvi és irodalmi órákon a szerelmet, nemiséget, szexualitást, párkapcsolatokat az irodalom nyelvén mutatják be. Beszélgetnek arról például, hogy ahogy változik a nyelv, úgy változik a nemi szerepfelfogás is, vagy a szerelem fontossága, jelentősége, megjelenítése az irodalmi és köznyelvi szövegekben.

Technika órán az anyagok, színek nemi meghatározottsága, vagy nemtől való függetlensége jelenik meg, valamint, hogy a különféle háztartási és munkahelyi feladatok nem nemspecifikusak.

Technológia órán megjelenik a nemek egyenlő értéke, az a tény, hogy nemtől függetlenül mindenki képes jobbító ötletekkel előállni, ami a környezet, a társadalom előmenetelét szolgálhatja.

Földrajz órán a nemi egyenlőség, a szexualitás, a kapcsolatok olyan témák során kerülnek előtérbe, mint az életkörülmények, népességváltozások, erőforrások megléte vagy szűkössége, a szexuális egészséghez való hozzáférés, a szexuális és reproduktív jogok biztosítottsága a világ különböző országaiban.

Testnevelés és egészség órán szintén gyakran előkerül a nemek kérdése. Az óra keretében lehet többek között arról beszélni, hogy miként határozza meg a nem az elvárásainkat, eredményeinket, készségeinket, érdeklődésünket, egészségünket. Az oktatás kiterjed az

egészség kérdéskörére általában, és a nemiséggel összefüggésben a testi fejlődésre, növekedésre, a nemi érésre, a testkép és testideál eltéréseire és az ebből fakadó problémákra.

2. Mindennapi történések – minden lehetőség kihasználása

Egy iskolai nap során sok minden történik. Előfordul, hogy felvetődnek olyan kérdések, gondolatok, amik érintik a nemi szerepeket, szexualitást, kapcsolatokat. Származhatnak ezek a médiából vagy a gyerekek családjából. Ezek minden esetben figyelmet és megbeszélést érdemelnek. Mivel az oktatási intézmények kiemelten fontosak a gyermekvédelem szempontjából, ezért minden olyan esetet, amiben felmerül a gyermekek veszélyeztetése, elhanyagolása ki kell vizsgálni, különös tekintettel a gyermekkori szexuális visszaélés eseteire.

3. Önálló órák vagy témanapok

Önálló tanórák vagy témanapok keretében beszélnek a nemiség különféle problémáiról, klasszikusan ilyen az AIDS-világnap vagy a nemzetközi nőnap.

Svédországban (és sok más európai országban) minden iskolának hirdetnie kell a másik elfogadását, megértését, az empátia képességének fontosságát. A jóllét és az egyén

fejlődése minden iskolai tevékenység sarokköve. Alapelv, hogy senkit nem érhet diszkrimináció.

> A szexedukációhoz szorosan kapcsolódik a kritikus gondolkodás fejlesztése. A biztonságos, egészséges, felelős szexuális viselkedés kialakításához a tanulónak képesnek kell arra lennie, hogy amit lát, hall, olvas, azt kritikusan szemlélje.

A svéd oktatásban a nemi nevelés olyan fogalmakkal kapcsolódik össze, mint a kapcsolatok, ismerkedés, nemiség, a nemi egyenlőség, demokrácia, az állampolgári jogok, kritikai szemlélet. Ez az átfogó keret jóval hasznosabb, mint a szexuális aktus, és annak következményeinek tárgyalása egy-egy tanórán. A szexuális nevelés könnyen csúszik bele abba a hibába, hogy főleg a veszélyekről, problémákról beszél (ez látható például Magyarországon is). Szükséges és kívánatos azonban a pozitív oldalról is megközelíteni a szexualitás kérdését, támogatni az egyenlőségre épülő kapcsolatokat, önbizalmat, identitást, pozitív, elfogadó iskolai legkört teremteni, azaz képessé tenni a fiatalokat az örömteli és felelős nemi életre és párkapcsolatokra.

Iskolai feladatok a szexuális neveléshez

A jó példák gyakorlatba történő átültetése kizárólag az oktatás minden szereplőjének együttműködésével valósítható meg és a társadalom együttműködése, támogatása, szexpozitív hozzáállása is szükséges a sikeres fejlesztéshez. Az alább ismertetett gyakorlatoktól nem várható, hogy olyan eredményesek, legyenek, mintha a teljes tanulmányi struktúrát behálóznák kisgyermekkortól a kamaszkor végéig. Ugyanakkor Josefina J. Card és Tabitha Benner szerkesztésében megjelent, a serdülők nemi nevelését célzó könyv[22] foglalkozás ötletei sok tekintetben segítenek abban, hogy megértsük, elfogadjuk a másikat, felelősen döntsünk, képesek legyünk kiállni a jogainkért. Ezekből mutatunk most egy kis ízelítőt.

A feladatok bemutatásának az a célja, hogy ötleteket adjon a fiatalokkal foglalkozó szakembereknek abban, hogy szerepjátékon, csoportos megbeszélésen, csoportos aktivitásokon, tanár által vezetett megbeszéléseken, házi feladatokon keresztül miként lehet a szexualitást, a felelős párkapcsolati viselkedést megélni. A feladatok és gyakorlatok ugyanakkor az adott csoportra alakítandók, hiszen egy másik kultúra szellemi termékei.

Szerepjáték ötletek

Ebédközi beszélgetés: két azonos nemű tanuló beszélget a fogamzásgátlás módszereiről, felmerül, hogy egyikőjük (vagy egyikőjük barátnője) szeretne fogamzásgátló tablettát felíratni magának. A szerepjáték során az egyik

felet forgatókönyv segíti, hogy megfogalmazza kételyeit, amiket meg lehet beszélni, helyes információkra alapozva megtalálni a megfelelő megoldást.

Cél: Gyakorolják a tanulók a védekezésről szóló kommunikációt, alakítsák ki a saját nézőpontjukat, számoljanak le a valótlan mítoszokkal.

Forgatókönyv: Ebéd közben egy barátoddal beszélgetsz, elmondod, hogy a barátnőddel/barátoddal arra jutottatok, hogy szeretnétek fogamzásgátló tablettát felíratni.

Barát: Úgy hallottam, a fogamzásgátló tabletta elhízáshoz vezet.

Te:

Barát: A fogamzásgátló tabletta rákot okoz, vagy nem?

Te:

Barát: Muszáj elmondanotok a szüleiteknek, csak az ő engedélyükkel írnak fel tablettát.

Te:

Barát: Nagyon drága a fogamzásgátló tabletta.

Te:

Barát: Én biztos elfelejteném minden nap bevenni.

Te:

Barát: De mi lesz a nemi úton terjedő betegségekkel? Az ellen nem véd a tabletta!

Te:

Látogatás a drogériába/gyógyszertárba: Boltos játék, amely során a tanulók eljátsszák, kifejezik félelmeiket,

kételyeiket, a fogamzásgátló eszközök beszerzését illetően. Megtapasztalják (sok nevetés, helyzetkomikum után), hogy nincs mitől tartaniuk.

Cél: Segítse a résztvevőket abban, hogy magabiztosak legyenek a vásárláskor, merjenek kérdezni, segítséget kérni a felnőttektől.

Fontos beszélgetés: Azonos nemű barátok megbeszélik, hogy miért fontos a szexualitás során a gumióvszer használata.

Cél: Önálló vélemény megalkotása a védekezésről, felelősség megélése a saját és a partner egészsége érdekében.

Asszertív kommunikáció: A hangsúly egy új partnerrel való asszertív kommunikáción van annak érdekében, hogy a pár használjon gumióvszert. Vezessék fel a témát, ragaszkodjanak ahhoz, hogy beszélgessenek a témáról, fogadják el a partner érzéseit, igényeit, kívánságait, javasoljanak egészségtudatos alternatívát!

Cél: A résztvevők segítése, hogy legyen önbizalmuk és pozitív elvárásuk a szexuális partnerük irányába. Tudatosítani, hogy a védekezésről való beszélgetés fontos, ne hozzanak olyan kompromisszumot, ami az egészségüket veszélyezteti.

Gumióvszer-demonstráció: A gumióvszer használatának gyakorlása, mit tegyél, mit ne.

Cél: Gyakorlat szerzése és komfort növelése a gumióvszer használata kapcsán.

Csoportos beszélgetések lehetséges témái

Osztálytermi szabályok: Az osztály tagjai a csoportos működéshez szükséges szabályokat alkotnak, ilyenek lehetnek pl.: mindenkit meghallgatunk, mindenkinek joga van a nézeteihez, véleményéhez, nevetni lehet, de kinevetni senkit nem lehet, tiszteletben tartjuk a mások privát szféráját, mindenkinek joga van ahhoz, hogy csak annyit osszon meg, ami számára kényelmes.

Cél: Biztonságos környezet megteremtése, mely nélkülözhetetlen a bizalmas kérdések megbeszéléséhez.

Miről beszéljünk a szexualitással kapcsolatban? Tanulók kis csoportban tervezzenek egy kurzust a szexualitásról. Milyen témákat tartanak ők fontosnak? Készítsenek listát, mondják el, miért ezen témák mellett döntöttek!

Cél: A szexuális nevelés, a nemiség területének kibővítése, saját kérdéseikkel, gondolataikkal való megismerkedés.

Randizással kapcsolatos kérdések: Mikortól lehet randizni? Ki kezdeményezhet? Kit lehet elhívni randira? Meddig lehet estig egy randin „kint maradni”? Hogyan mondjunk nemet bármire, ami a randin felmerül és nem szeretnénk benne részt venni?

Cél: Az ismerkedés különböző aspektusainak a megvilágítása az egészséges fejlődés érdekében.

Értékek megfogalmazása: „Múlt hétvégén egy jó barátod bátyja házibulit rendezett. A barátod berúgott és kokaint

fogyasztott. Két hét múlva ismét házibulit szerveznek és téged is meghívtak.” A csoport feladata, hogy döntést hozzon, miként reagálnak a meghívásra? Milyen értékek vonulnak fel a döntés meghozatala közben?

Cél: Értékek, vélekedések felkutatása az egyén viselkedése szempontjából. A társas nyomás elhárítása.

Ellenállás a kortárs nyomásnak: „Előfordul, hogy más gyerekek vagy éppen a barátaink olyanra szeretnének rávenni bennünket, amit valójában nem szeretnénk megtenni.” Listát készít az osztály, hogy miként lehet ellenállni a nyomásnak, konkrét panelmondatok összegyűjtése.

Cél: Asszertivitás fejlesztése, kommunikációs technikák tanulása, hogy a magas rizikójú tevékenységeknek ellen tudjanak állni a tanulók.

Házi feladatok – beszélgetés témák a szülők és fiatalok között

Szülők gondolatai a randizásról: Kérjék ki a szüleik, vagy más felnőttek gondolatait arról, hogy ők mit gondolnak a randizásról, mikor jön el ennek az ideje, kinek milyen szerepe van a randi során?

Cél: Különböző aspektusok, vélemények megismerése, önálló vélemény kialakítása.

Készen állok? Kérdezősködjön két-három felnőttől, akiket megbízhatónak tart: „Honnan tudhatja valaki, hogy még nem áll készen a szexuális életre? / honnan tudhatja valaki, hogy már készen áll a szexuális életre?”

Cél: Vélemények meghallgatása, konszenzus alkotása.

Csoportos aktivitások, projektek

Médiatartalom (reklám, hír, slam, rap stb.) készítése: Miután a tanulók pontos ismereteket szereztek a HIV/AIDS-ről, vagy más nemi úton terjedő betegségről, kis csoportokban készítsenek reklámfilmet, rap/versszöveget, híradórészletet stb., ami a megelőzéssel kapcsolatos, és amelyet előadnak a csoportnak, esetleg az iskolának.

Cél: Szerzett ismeretek elmélyítése, ismétlése, belsővé tétele.

Egyéb lehetőségek:

Anonim kérdések doboza: Ha valakinek van kérdése, amit nem szeretne nyíltan feltenni, egy dobozba bedobhatja, megbeszélhetővé válik.

Cél: A nem felvállalható kérdések, gondolatok ezáltal választ nyerhetnek.

Személyes konzultáció egészségügyi szakemberrel: az iskola egészségügyi szakemberével pár percben

négyszemközt mindenki felteheti kérdéseit, elmondhatja problémáit.

Cél: Előfordul, hogy hiába van meg a bizalmi kapcsolat a szakmailag felkészült tanárral, a kérdés, nehézség annyira specifikus, hogy azt egészségügyi szakemberrel szeretné megbeszélni.

Alternatív szexedukációs források

A jó gyakorlatok jelen pillanatban inkább a kivételek, semmint a szabályok közé tartoznak. Ez azt eredményezi, hogy a tanulók, amikor már megérik bennük a kíváncsiság, alternatív utakon próbálnak információt szerezni úgy önmagukról, mint a vágyott nemről vagy a szexualitásról. Gyakori, negatív megoldása a problémának, ha a fiatalok a pornográf filmeket választják ismereteik bővítésére, ez ugyanis nem a valós szexualitást mutatja be, értékrendjében messze áll az egyenlőségtől, az egészségtudatosságtól, tervezett és felelős szexualitástól.

Pozitív példaként említhető azonban több olyan magyar és nemzetközi YouTube-csatorna is, melyek a szexualitást holisztikusan, pozitív szemlélettel, mutatják be, hiánypótló funkciót látva el. A közösségi média például számtalan esetben ad támogatást azoknak a fiataloknak, akik valamely nemi vagy szexuális kisebbséghez tartoznak, biztosítják őket, hogy nincsenek egyedül.

Az említett tartalmak a YouTube-on a következő címek alatt találhatók: Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány,

NANE, Ébredő Szexualitás Blog, Női Boldogság, hormonmentes. Angol nyelven: sexplanations.

Jegyzetek

1 Jackson, S. (1982). *Childhood and Sexuality*. Oxford: Basil Blackwell.
2 Harry, H. (1997). Constructions and reconstructions of British childhood. In. James, A., Prout, A. (Eds.) *Contemporary issues in the Sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
3 Alldred P., David E. M. (2007). *Get real about sex: The politics and practice of sex education*. New York: Open University Press.
4 UNESCO (2018). *International Technical Guidance on Sexuality Education*. UNESCO: Paris.
5 UNESCO (2018). id. mű.
6 Zala, M. (2021). *Általános iskolás és középiskolás oktatást szabályozó dokumentumok összehasonlítása a szexedukáció kérdéskörében* [konferencia-előadás]. 14. Képzés és Gyakorlat Konferencia Kaposvár.
7 Semsey, G. (2016). *A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban* (Doktori Disszertáció). Eötvös Loránd Tudományegyetem: Budapest.
8 Fábián, R., Simich, R. (2006). *Meglévő és működő modellprogramok, valamint az iskolai szexedukációs események értékelése*. Országos Egészségfejlesztési Intézet.
9 BZgA, WHO Conference (2006). *Country Papers on Youth Sex Education in Europe*. Cologne.
10 Zala, M. (2021). id. mű.

11 WHO. (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe: A Framework for Policy Makers, Education and Health Authorities and Specialists*. Cologne: BzgA. magyarul: Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére. Szövetségi Egészségnevelési Központ, Köln, 2010. (Fordította: Dr. Szilágyi Vilmos) http://www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html (letöltés 2021. 09. 30.)

12 Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet (2015). *Egészségjelentés*. Budapest.

13 SOS Gyermekfalvak Magyarország (2018. május 7.). Tinédzserterhességek. https://www.sos.hu/hatter/tinedzserterhessegek/

14 Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet (2015). *Egészségjelentés*. Budapest.

15 HBSC (2020): *Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report*. Volume 2. Key data. https://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/child-and-adolescent-health/health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc/publications/2020/spotlight-on-adolescent-health-and-well-being.-findings-from-the-20172018-health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc-survey-in-europe-and-canada.-international-report.-volume-2.-key-data (2021. 07. 28.)

16 Bartz, T. (2007). Sex education in multicultural Norway. *Sex Education, 7*(1) 17–33.
17 Bartz, T. (2007). id. mű.
18 Skolverket, Swedish National Agency for Education (2014). *Sex Education: Gender equality, sexuality and human relationships in the Swedish Curricula*.
19 Shutts, K., Kenward, B., Falk, H., Ivegran, A., Fawcett, C. (2017). Early preschool environments and gender: Effects of gender pedagogy in Sweden. *Journal of Experimental Child Psychology*, 162. 1–17.
20 The Safe Project. (2006). *The reference guide to policies and practices Sexuality Education in Europe*. IPPF European Network: Bruxelles.
21 Skolverket, Swedish National Agency for Education (2014). id. mű.
22 Card, J. J. & Benner, T. (2008). *Adolescent Sexual Health Education*. Springer: New York.

Szexuális nevelés nehézségei a fizikai és mentális fogyatékkal élő serdülők számára

Forrai Judit

Fogyatékkal élők, szex és a társadalom

Az előző fejezetekben szinte minden lehetséges téma előfordult a szexuális neveléssel kapcsolatban, azonban a fogyatékkal élőkről eddig még nem esett szó. Bár a *szexualitás természetes és alapvető eleme létünknek azonban a fogyatékkal élők szexualitásáról általában nem beszélünk, szégyenkezünk, ítélkezünk, elfordulunk* a témától és a felmerülő problémáktól. *Magukra hagyjuk* azokat, akiknek szükségük van segítségre, megértésre, ésszerű támogatásra.

A fogyatékosság összetett, hátrányainak leküzdését célzó beavatkozások sokrétűek, állandóan változó kontextusban fordulnak elő. A fogyatékosság rendkívül változatos.

Még ma is problémát jelent az egészséges serdülők szexuális felvilágosítása és nevelése mind a családok, mind az iskolák számára. Fokozott ellenállásba ütközik a testileg vagy mentálisan sérült emberek szexualitása társadalmi, családi diskurzusban egyaránt. A témával kapcsolatos elméleti ismeretek és oktatási módszerek hiányosságai, ugyanakkor a fokozott felelősség érzése, az erkölcsi normák, társadalmi elvárások, sztereotípiák következményeinek nehézsége a gondozók és szülők számára úgy látszik nincs arányban a sérült fiatal szeretet- és szexuális igényével. Még ma is egyszerűbb nem beszélni ezekről a problémákról, mint valamilyen megoldást találni.

Ahhoz, hogy tanítványainkkal, gyermekünkkel minél közelebb kerüljünk az egészséges állapothoz, meg kell közelíteni a lehetőséghez képest leginkább teljes testi, szellemi és szociális jólét állapotát. Elő kell segíteni a pszichoszomatikus, pszichoszociális, és szocioszomatikus állapot optimalizálását.

Mit jelent ez? Mindent, amivel közelebb visszük gyermekünket, diákjainkat a „többihez”, meg kell tennünk, hogy felül tudjunk emelkedni az összes sztereotípián, negatív félelmi érzéseken.

Akik napi szinten foglalkoznak fogyatékkal élő fiatalokkal és felnőttekkel azok pontosan tudják, a szexualitás eleven napi jelenléte mennyire involválódik életükben. A szexualitás elválaszthatatlan az emberi léttől, de a szocializációját a szexuális nevelés segíti elő.

A család, a társadalom és az intézmények feladata, hogy megértse, elfogadja, hogy a fogyatékkal élőknek is igényük, joguk van a szexuális élethez.

A szexuális nevelés pedig elősegíti, hogy humanizált formában képesek legyenek megélni szexualitásukat a hozzá kapcsolódó *pozitív érzelmeket, amely megkönnyíti, széppé, boldoggá és harmonikussá teszi az életüket*, ahogy a mi életünknek is alapvető igénye mindez.

Ha valami problémát okoz a fogyatékkal élő fiataloknak, *a szülei*knek és a pedagógusoknak az a *szexuális élettel és a szocializációval kapcsolatos* témák megbeszélése, módszere, nyelvezete, oktatása, nevelése mind a családban, mind intézményi szinten. A többség számára furcsán hat egy értelmi fogyatékos pár. Azt meg egyenesen elképzelhetetlennek találják, hogy ezek a *sérült emberek szerelemmel szeressék egymást* és szexuális kapcsolatot létesítsenek. *Arról, hogy ezeknek az embereknek is vannak szexuális igényeik, hogy társra, kötődésre, szeretetre, szerelemre, szexre vágynak, többnyire hallani sem akar a társadalom.*

A fogyatékosság meghatározása

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) fogyatékosság meghatározása szerint a fogyatékosság nem zárja ki az egészséget, nem betegség, hanem egy állapot. A mai

fogalom tartalma hosszú társadalmi vita eredménye. Három különböző szintet, állapotot és ennek megfelelően fogalmat jelent:

- *sérülés* – betegség, sérülés, károsodás (*impairment*) – egyén szervezetének szintjén,
- *fogyatékosság* – funkciózavar (*disability*) – az egyén képességeinek szintjén,
- *akadályozottság* – hátrány (*handicap*) – a társadalmi tudat, az elfogadottság és kulturális szintjén[1].

A *sérülés*, károsodás az egyén szervezetének változásaként értelmezhető, élettani működésének valamilyen rendellenessége vagy hiányossága; a *fogyatékosság*, funkciózavart jelent a képességekben, többnyire pszichés összefüggésben nyilvánul meg; az *akadályozottság*, pedig társadalmi szinten tapasztalható, korlátozva, akadályozva, az egyén kortól, nemtől, társadalmi és kulturális tényezőktől függő mindennapi szerepét. Ily módon az akadályozottság, a károsodás és a fogyatékosság társadalmi jellegű[2].

Ebből a definícióból következik, hogy szinte mindenki vagy átmenetileg vagy véglegesen károsodott az élete során. Vannak, akik túlélik, vagy elkerülik fiatalabb éveikben és csak az időskorban tapasztalják szervezetük és élettani funkcióik fokozatosan nehezülő működését – a fogyatékot, amely az élettel együtt járó természetes folyamat[3].

A fogyatékosság része az emberi állapotnak

Az 1997-ben újrafogalmazott WHO fogyatékosságértelmezés jelentős szemléleti változást tükröz már: a károsodás és a társadalmi részvétel közötti kölcsönhatásokat is tartalmazza, amely pontosan jelzi, hogy a károsodásból adódó hátrányok mértéke és megítélése (de akár az állapot rosszabbodása is) jelentős mértékben függ a társadalmi elfogadottságtól, a társadalom által nyújtott mozgástértől, lehetőségektől. Egy társadalom jóléti és demokrácia szintjét jól jelzi a fogyatékkal élők ellátottsága, milyen mértékben figyel rá, mind gazdasági, oktatási, intézményi, ellátási szinten működik (pl. az Európai Unióba való belépésünk, elfogadásunk egyik idevonatkozó feltétele az akadálymentesítés volt, de még ma is vannak súlyos hiányosságok e területen is).

Néhány nemzetközi és hazai adat a fogyatékosságról

Nemzetközi adatok

Becslések szerint több mint 1 milliárd ember él valamilyen fogyatékossággal a Földön élő 7,7 milliárd emberből. Ez a világ népességének körülbelül 15%-nak felel meg. A 15 éves vagy annál idősebb emberek közül akár 190 milliónak (3,8%) is jelentős mértékű, tartós működési nehézségei vannak,

amelyek miatt gyakran egészségügyi ellátásra van szükségük.[4]

Hazai adatok

A 2016-os Mikrocenzus adatai alapján Magyarországon a fogyatékkal élők száma 408 ezer fő, akiknek a fele kb. 200 000 fő mozgássérült ember, jelentős csoportot képeznek a gyengén látók, a nagyothallók, a mentálisan sérültek, illetve a súlyos belszervi fogyatékosok, egyenként mintegy 34–67 ezer fős sokaságot alkotnak. 2011 és 2016 között 25%-kal emelkedett az értelmi fogyatékosok csoportja, így ez közel 50 000 főt jelent. Az autisták száma az előző mikro cenzus (2011) méréshez képest megduplázódott 9 000 főre. Az általános növekedéshez hozzájárulnak a ma már fejlett differenciált diagnózis, a korai felismerés, a jobb lehetőségek, a tudományos kutatások eredményei, valamint a környezeti ártalmak tartós és káros hatása a megtermékenyítéstől a magzati élet fejlődésén keresztül a születés és körülményeinek, valamint a gazdasági-szociális ellátás teljes átalakulása, akár a támogatások drasztikus megvonása, akár az egészségi ellátás, vagy az időben történő elérhetőség súlyos nehézségei miatt[5].

A fogyatékkal élők szexuális jogi helyzete

Nem kívánunk itt részletesen foglalkozni a jogi háttérrel, de az ENSZ átfogó meghatározása minden ENSZ tagra nézve kötelező és betartandó. Magyarország 1955. decemberében nyert felvételt az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. Hosszú évtizedek harca és munkájának következménye, hogy a kialakult fogalomkörök definiálását megfelelő jogi hátterét biztosítsák és annak érvényt is szerezzenek[6]. Kellő súlyt jelentenek a nemzetközi és nemzeti kodifikációs lehetőségek és ajánlások, melyeket ENSZ és WHO szinten, szakmai és civil szervezetekkel együtt dolgoztak ki a fogyatékos emberek ellátására, az ellátás hozzáférhetőségének növelésére, rehabilitációjukra és társadalmi reintegrációjára.

A fogyatékos embereknek a többséggel azonos szexuális jogaik vannak

Joguk van szexuális partnert választani, vagy a szexuális közeledést visszautasítani. Joguk van a gyerekvállaláshoz, valamint a szexualitással kapcsolatos oktatáshoz és a tájékoztatáshoz, hogy az alapvető fontosságú információkhoz hozzáférjenek, ez által is csökkentve a kiszolgáltatottságot és a visszaélést (ENSZ[7]).

Mítoszok, tévhitek és a valóság

Rengeteg tévhit, előítélet, sztereotípia, megbélyegzés és kirekesztés kering még ma is a fogyatékosok szexualitásával kapcsolatban[8]. Az 1. táblázatban összefoglaltuk, melyek a leggyakoribb tévhitek-mítoszok és mi a valós helyzet.

1. táblázat: Mítosz és valóság fogyatékosok szexualitásával kapcsolatban

Mítoszok–tévhitek	**Valóság**
A fogyatékkal élő nőknek és férfiaknak nem kell a szex, nem érezhetnek „igazi” szerelmet, szexet, sokkal fontosabb szükségleteik vannak, mint a szex.	Éppúgy kívánják a szexet, mint minden más ember, a fogyaték nem akadálya ennek, szexuális lények vagyunk mindannyian fizikai, értelmi pszichés állapottól függetlenül. A lehetőségek és képességek lehetnek korlátozottak a fogyatékosságtól függően.
Csak önállóan működőképes egyén képes kezelni a kapcsolatait.	A kapcsolatok számos formában vannak jelen a fogyatékosok életében, megnyilvánulásuk képességeik és készségeik állapotától függően.
A fogyatékkal élő fiúknak és lányoknak nem kell szexuális oktatás.	Éppúgy szükségük van, csak hosszabb időt és nagyobb segítséget, türelmet igényelnek az oktatás alatt.
Minden fogyatékos ember heteroszexuális.	Éppúgy, mint a többségi társadalomban lehet más jellegű szexuális orientációjuk, ezt nem befolyásolja a fogyatékosság

A fogyatékkal élőket gyakran aszexuálisnak vagy akár hiperszexuálisnak tekintik.	A fogyatékkal élők a „hagyományos” szexre való képességük függhet a fogyatékosság állapotától, de szexuális lények éppúgy, mint egészséges társaik, tehát szexuálisak és élvezik a szexet, az érintést, a csókot s mindazt, ami a testi kapcsolatot jelenti; nem mindig a hagyományos módon érhetik el a szexuális örömöt, az orgazmust. A szellemileg fogyatékos emberek néha úgy látszanak, mintha szexuálisan deviánsak lennének, holott csak a szexuális viselkedésükből hiányzik a szocializáció (ki, hol, hogyan).
A fogyatékkal élők (főleg a lányok, nők) szexuálisan vonzóak.	Amit szexinek és vonzónak találnak az emberek az mindenki számára más, a vágy sokféle tényező keveréke, mint pl. a személyiség, az értékek, a megjelenés, a szexuális fantáziák stb. Teljesen egyedi, hogyan és miért vonzódik két ember egymáshoz.
A fogyatékkal élő nőknek és férfiaknak, nem kell a gyermek – nem vágynak rá, de nem is szabad megengedni, hogy gyermekük legyen.	Túl gyakran figyelmen kívül hagyják a fogyatékkal élők szexualitását, és megtagadják reproduktív jogaikat. Legjobb esetben a legtöbb jelenlegi politika és szakmapolitikai program a terhesség megelőzésére összpontosít, (pl. kényszerű kontraceptiv gyógyszerelés, sterilizálás, az abortusz), de figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy sok fogyatékossággal élő nőnek végül saját gyermeke lesz.
Senki sem támadja meg szexuálisan a fogyatékos személyeket.	A fogyatékossággal élő személyek akár háromszor nagyobb eséllyel válnak fizikai és szexuális visszaélések[9], nemi erőszak áldozataivá. Az értelmi és szellemi fogyatékossággal élő személyek a legkiszolgáltatottabbak. Az intézményekbe, otthonokba, kórházakba és más csoportos élethelyzetekbe kerülve, nemcsak megakadályozhatják őket abban, hogy független döntéseket hozzanak a szexuális életükben, hanem fokozott bántalmazás és erőszak kockázatára is számíthatnak. Fokozza a lehetőséget az a tény, hogy az áldozatok fizikailag és pénzügyileg függhetnek azoktól, akik bántalmazzák őket.

Fogyatékkal élő fiatalok szexualitása és szexuális problémái

A szexualitást kétféle megközelítésből vizsgálhatjuk: egyrészt a társadalom hozzáállásából a fogyatékosok szexualitásáról alkotott elképzeléseik, elvárások alapján, másrészt magáról a fogyatékos emberek szexualitásából indulhatunk ki[10].

A pszichoszexuális fejlődés

Egy serdülő érését szociokulturális szempontból három szinten vizsgálhatjuk, biológiai, pszichés és szociális szinten. A mai társadalomban ez a három fejlődési szint a tipikus fejlődésű fiataloknál is eltolódott. Míg a biológiai nemi érés az akceleráció következtében a korábbiaknál fiatalabb korra tehető (Magyarországon a lányoknál átlagosan 12,6 életév az első menstruáció bekövetkeztének időpontja, fiúknál az első magömlés kicsit később), addig az érzelmi-pszichés érés későbbre és a szociális érés, vagyis az önellátó felnőtté válás még későbbre, a fiatalok húszas évei végére tehető[11]. A fogyatékkal élők között van, aki a felnőtté válás pszichés szintjének küszöbe alatt marad, vagy épp eléri, de aki ápolásra szorul, szociálisan talán sosem tudja elérni a felnőtt kort, vagyis nem lesz önellátó gazdaságilag és fizikálisan is csak az állapotától függően. Biológiailag ugyanakkor a legtöbb 10–14 éves fogyatékkal

élő éretté, a nemi hormonok által ösztönzötté válik. A felnőtté válás testi és lelki folyamatainak fáziskülönbsége sok veszély forrása.

Az általános pszichoszexuális fejlődés alapja a nemi hovatartozás kialakítása, a nemekről való tudás megszerzése és a szexuális identitás formálódása. Az értelmi fogyatékos gyermek személyiségfejlődésének elmaradása nem jelenti azt, hogy a biológiai érés, hormontermelés is leáll. A biológiai érés működik és sokszor az akadozó, vagy hiányos kommunikáció megnehezíti azt, hogy a sérült fiatal elmondja, mit érez, vagy hogyan értelmezi, vagy egyáltalán érti-e, hogy mi történik a testében és a testével. A szexualitásról alkotott érzései, tudása és szociális szerepei igen töredezettek, mozaikszerűek. Nem tud megfelelően viszonyítani a külvilág reakcióihoz, mivel szocializációja hiányos, csak igen következetes, hosszú munkával, tanítással alakulhat ki, ha állapota megengedi, és van, aki hosszú türelemmel tanítja (pl. szobatisztaság, test és ezen belül a nemiszervek tisztítása, önellátás stb.) Erre viszont sem a család, sem a jelenlegi intézményrendszerek, iskola, otthonok stb. nincsenek kellőképpen felkészülve.

Egészséges serdülő is nehezen veszi tudomásul a fejlődésének különböző fázisait, egy fogyatékkal élőknél is változó izgalmi állapotok alakulhatnak ki, amelyek „robbanásszerűek” kontrollálatlan módon alakulhatnak. Értelmi állapotától, a velük való foglalkozástól is függ, hogy mennyire marad a pszichoszexuális fejlődés kezdeti,

alacsonyabb szintjén, vagy az infantilizmus állapotában. A veleszületett vagy születés körüli és utáni zavarok gyakran befolyásolják nemcsak a mentális, de a szexuális fejlődést is.

> A magánéletnek és a függetlenségnek a hiánya azzal jár, hogy a fogyatékkal élő serdülőknél gyakran kimaradhatnak a szükséges kezdeti szexuális élmények.

A korai életkorban bekövetkezett sérülések gyakran *alacsony szintű társadalmi és szexuális önbizalmat eredményeznek*, míg a felnőttkorban fogyatékossá váló emberek sokkal jobban tisztában vannak azzal, hogy mit vesztettek el valójában a fogyatékosság megjelenésével. Az, hogy az emberek hogyan látják fogyatékosságukat, és kiket/miket tartanak felelősnek ennek okaiért, valamint a részleges, vagy sikertelen kezeléséért, nagyban befolyásolja a szexuális problémájukkal való megbirkózási (*coping*) képességüket.

Szexuális viselkedés – szocializációs problémák

A biztonságos szexuális egészség biztosítása magában foglalja a szociális, vagyis a családon belül és intézményi pedagógiai, egészségügyi nevelést egyaránt[12]. Ezek a serdülők nemcsak a fogyatékosságuk miatt kerülnek hátrányba, hanem a család és a társadalom gyakori

elutasítása miatt is. A fizikális ellátásuk mellől hiányzik az a hosszú tanulási folyamat, amelyet megkapnak az ép társaik gyerekkorban, a családban és az iskolában. Kevésbé kerül erről szó intézményekben, bentlakásos otthonokban. Egyrészt a tanulás lassabban megy és nehézségekbe ütközik, másrészt nem foglalkoznak ezzel a témával. Így aztán meghökkentő a környezet számára, ha a serdülő korlátok nélkül enged teret hirtelen jött szexuális vágyának, mindenféle belénk nevelt társadalmi korlát nélkül, valamint az un. szégyenérzés nélkül viselkedik a maga nyers módján. Ennek oka a környezet szociális nevelésének hiánya.

A szocializációval gond van, ha nem tanítjuk meg, hogy egy családban, vagy intézményben hol lehet, és hol, mikor nem lehet bármit mondani, tenni pl. maszturbálni. Maga a maszturbáció a szexuális vágy beteljesítésén és kielégülésen túl[13], gyakorta agressziócsökkentő is. A fogyatékosokat nevelő intézményekben ugyanakkor gyakran gyógyszeresen próbálnak gátat szabni ennek a természetes nemi vágy kiteljesedési folyamatának.

A fertilitás, reprodukció társadalmi vetülete

Szinte minden lánygyermekben, nőben – függetlenül az értelmi állapotától – benne van az utód létrehívásának és az utódgondozásnak az igénye. A többségi társadalom főleg az értelmi, de más fogyatékkal élők esetében attól fél, vagy aggódik, milyen lesz az új utód, mennyit örököl a

fogyatékosságból, ki és hogy fogja felnevelni a fogyatékos szülők gyerekét. Érzelmeket, indulatokat és észérveket felsorakoztatva tiltakoznak az utód létrehozása ellen.

Túl gyakran hagyják figyelmen kívül a fogyatékkal élők szexualitását, és tagadják meg reproduktív jogaikat. Intézményekben szinte mindig fogamzásgátló tablettákat adnak, gyakran a szülő, a gyám megkérdezése nélkül.

A legtöbb jelenlegi szakmapolitikai program a terhesség megelőzésére összpontosít (kényszerű kontraceptív gyógyszerelés, sterilizálás, vagy később az abortusz), azonban tény, hogy sok fogyatékossággal élő nőnek végül saját gyermeke lesz[14], mert fogyatékossággal élő serdülők és nők kevésbé férnek hozzá a szexuális neveléshez, a családtervezési programhoz, de a terhesgondozáshoz, a rendszeres kontrollhoz, kiemelt figyelemhez, társadalmi támogatáshoz sem, mert erre sincs ma még megfelelő gyakorlat. A tudás és információ hiánya, valamint a gyakorlati segítség elérhetetlensége szinte lehetetlenné teszik a szexuális öröm és a párkapcsolati boldogság elérését a fogyatékkal élőknek.

Szexuális úton terjedő betegségek (STD), prevenció

A fogyatékossággal élő embereknek is megfelelő tudással kellene rendelkezniük a szexuális úton terjedő fertőzések (STI-k) megelőzése érdekében, ideértve pl. az óvszerek használatát. Különösen, ha figyelembe vesszük a serdülők elleni szexuális erőszak gyakoriságát, amellyel együtt

járhat a szexuális úton történő fertőzés, a nem kívánt terhesség.

Ezeknek az embereknek is részt kell venniük az immunizációs programokban, beleértve a HPV (Humán Papilloma Vírus) elleni vakcinát 12 éves korban, amely segít a méhnyakrák megelőzésében. Már serdülő korban fel kell hívni a figyelmet az emlő önvizsgálatának fontosságára, ösztönözni kell, hogy látogassanak el orvoshoz, ha észrevesznek bármilyen szokatlan eltérést, segíteni a mammográfia vizsgálaton való részvételüket. A felnőtt nők nőgyógyászati emlőszűrése egyáltalán nem megoldott, szórványosan fordul csak elő intézeti szinten egy-egy lelkes védőnő szervezésében. Egyéni szinten is ritka.

Szexuális funkciók kiesése

A fogyatékkal élők szexuális problémái is egyaránt lehetnek pszichés/mentális vagy fizikai eredetűek. A jól működő szexuális funkciók alapja férfiaknál és nőknél a nemi szervek reflexogén ingerelhetősége és a pszichogén vágy jelenléte. Azok azonban, akiknek agy- vagy gerincvelő-sérülésük van, vagy azok, akiknek sérülése, vagy olyan betegségfolyamata van, amely befolyásolja a gerincvelői működést, a szexuális funkciók részleges vagy teljes elvesztését tapasztalják. Nekik külön kezelésben, gondozásban kell részesülniük.

A szexuális élvezetek nagy része arról is szól, ami az agyban történik. Mindenféle módon lehet ezt fokozni,

legyen szó fantáziáról, relaxációról, meditációról vagy légzési technikákról. A gerincvelősérültek arról számoltak be, hogy nagy örömet okoznak az ingerlések olyan területeken, nem szokásos ingerzónákon, mint a karok, a fülcimpák, a nyak, az arc és a mellbimbó, olyannyira, hogy az ingerlés akár orgazmushoz is vezethet.

Szexuális abúzus, erőszak

A fogyatékkal élő serdülők vannak a legjobban kitéve a szexuális abúzusnak, a legkiszolgáltatottabbak, a legkevésbé ellenállók bármilyen támadással szemben. Az erőszaktevőnek a legkisebb energiát, körültekintést jelent megerőszakolni egy fogyatékost, mert áldozata nem harcol ellene, mert nem ismeri fel a veszélyt és nincs felkészítve a veszély elhárítására. Ennek következtében a fogyatékkal élő lányok, nők nagyobb számban vannak kitéve az erőszakból adódó terhességnek és szexuális úton terjedő fertőzéseknek[15]. A kutatások szerint a fogyatékossággal élő személyek aránytalanul nagy kockázatnak vannak kitéve a kockázatos szexuális magatartásban való részvétel és a szexuális áldozattá válás folyamatában[16].

A szexuális ragadozóknak a lekönnyebb prédák az intézetekben lakó serdülők.

Gyakran előfordul idősebb intézetlakók vagy a gondozók, szülők, rokonok, szomszédok általi abúzus. A fogyatékkal élő serdülő lányok és nők 83%-át éri élete során szexuális zaklatás. A kutatások szerint a siket lányok 50% -a és a siket fiúk 54% -a tapasztal szexuális bántalmazást, míg a halló lányoknál 25%, a halló fiúknál 10% ez az arány. A fogyatékossággal élő nők jóval nagyobb valószínűséggel (19,7%) vesznek részt nemkívánatos szexben egy intim partnerrel, míg fogyaték nélkül ez a szám mindössze 8,2%. Összességében a veleszületett fogyatékossággal élő nők megközelítőleg 80%-a és a férfiak 30%-a szenved el szexuális abúzust, valamint a kutatások szerint az érintett nők felét több mint 10-szer bántalmazták[17].

Szexedukáció

A szexedukáció hozzásegíti a fogyatékkal élőket ahhoz, hogy növeljék az önbizalmukat, a *saját testükről alkotott tudást*, elősegítsék a *társadalmi integrációt, társkapcsolat kialakításának lehetőségét, a szeretni tudás, adás és elfogadás képességét*, az önkifejezés módját esetleg beszéd és/vagy az olvasás-írás képessége nélkül, függetlenül az IQ-tól[18]. Az oktatás csökkenti a bennük feszülő néha kitörő agressziót, segít elkerülni az erőszakot, az áldozattá válást, a nem kívánt terhességet és a nemibetegséget.

A szexuális vágy megnyilvánulása, különösen az autoerotika, a pszichoszexuális fejlődés első lépéseinek egyike. A maszturbáció teljesen természetes

megnyilvánulása a szexuális érdeklődésnek és vágynak, az egészséges és a fogyatékos személyeknél egyaránt. A fogyatékkal élőknél a párkapcsolat gyakori elmaradása miatt felnőtt korban is sokszor a szexualitás legfontosabb formája lehet.

Az egyik fő probléma a fogyatékosok szexualitásával kapcsolatban a kezelő személyzet, a szülők, a társadalom viszonyulása, a fogyatékosokkal szembeni évezredek óta fennálló stigmatizáció, szegregáció[19].

A fogyatékosoknak szóló szexuális nevelés országos szintű tantervének hiánya, az egészségügyi szolgáltatók negatív hozzáállása súlyosbítja a helyzetet. Szükséges a pedagógusok, oktatók és szülők szexedukációs, a téma iránti érzékenyítő oktatása.

A kevés hazai próbálkozás egyike e sorok írója és csapata, akik 2001-ben kísérleti jelleggel Somogyváron. Másfél évig próbáltunk egy szexuális oktatási modellt létrehozni, megvalósítani, begyakorolni bennlakó diákokkal (6-16 éves korig), mielőtt egy tankönyv családot írtunk az értelmi és érzelmi fogyatékosok szexuális neveléséről és oktatásról alsó- és felső tagozatos intézeti diákoknak[20], [21], valamint tanári kézikönyvet arról,[22] hogyan kezeljék a szociokulturális nevelésben kevésbé, vagy egyáltalán nem részesedő intézeti diákok szexuális megnyilvánulásait. A tanári kézikönyvet 2003-ban tankönyvvé nyilvánította az akkori Oktatási Minisztérium és továbbképzéseket

tartottunk a tanároknak, pedagógus jelölteknek a Kaposvári Egyetemen, a Bárczi Gusztáv (akkor még főiskolán) több féléven keresztül. Csepp a tengerben. Szülői klubokat hoztunk létre az országban, ahol a kötetlen beszélgetések során minden felmerülő kérdésre választ kaptak a szülők. Sajnos a könyv tankönyvként történő megújítására már nem került sor. Azonban a hormonok politikafüggetlenül változatlanul működtek és működnek.

A család és az intézmények feladata

A család és az intézmény feladata e területen, hogy segítsenek az egészséges szexuális viselkedés kialakításában vagy fenntartásában. Fontos a szexuális higiéné, ezen belül pl. lányoknak a menstruációs higiéné megtanítása, a fogamzásgátlás ismerete, a nemibetegségek megelőzésével kapcsolatos tudás. Nagyon hangsúlyos a nyilvános (mások előtti) maszturbáció elkerülésének és a magánszférába terelésének megtanítása.

Ezek az ismeretek és gyakorlati tanácsok átadása rendkívül intimek, minden fogyatékosnak saját képességeihez és adottságaihoz képest egyéni megközelítést kíván, állapotától függően. Van, aki gyorsan megtanulja és van, akinél ez jóval több időt és ismétlést igényel, ahogy az önálló WC-használat, a fürdés, fésülködés, fogmosás, öltözés, cipőfűzés stb. megtanulása is jóval lassabb folyamat.

Ezért az oktató – gondozó, ápoló feladata annak biztosítása, hogy minden érintett fél megértse és betartsa a szakmai kapcsolatokra vonatkozó szabályokat, ne éljen vissza státuszával és semmilyen módon ne érezze magát velük a fogyatékkal élő teljesen kiszolgáltatottnak. Ezeket a kapcsolatokat még tovább komplikálják egy esetleges vallásos hovatartozás szigorú szabályai, vagy a fogyatékhoz társuló egyéb betegség, vagy a nem megfelelő oktató-kezelő személyzet egyéni viselkedésformái, pl. agresszió, önkényesség, hatalommal és a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés.

A szülők, család szerepe

A legtöbb család mindennapi életét teljesen felborítja egy sérült gyermek születése. Magára marad az új család, nem tudják hirtelen kihez, hova forduljanak. Gyakran azt tanácsolja a kórház, hogy azonnal tegyék intézetbe a gyermeket. A legtöbb szülő nem akar ezzel a lehetőséggel élni, hisz saját, kívánt gyermeket vártak, szeretnék otthon – vagy a többivel együtt, vagy azért mert ez az egy van – családban, szeretetben felnevelni az összes nehézséget vállalva.

A születésétől otthon ápolt kisbaba serdülővé válva, fizikai ellátását és az esetleges szellemi elmaradását illetően, gyakran a szülők tudatában még mindig baba állapotában marad, holott már biológiailag éretté vált. A szeretetük és a gondoskodás vágya is gátolja néha a

szülőket abban, hogy tudomásul vegyék a kifejlődő szexuális igényt is gyermekükben. Hirtelen sokkoló lehet gyermekük szexuális vágya, a reggeli merevedés és a menstruáció elkezdése egy „babánál.” Vannak szülők, akik szeretnének gyermekük szexualitásról beszélni, de nincs kivel, szinte alig van szakember, aki tanácsot adhat konkrétan felmerülő kérdéseikre. Alapjában támogató szándékkal fordulnak a gyermekük gyakran korai (vagy annak érzett) szexuális életének megértéséhez. A párkapcsolat vonatkozásában még támogatóak, de a házasság és a gyermekvállalás kérdésben már sokkal differenciáltabb a szülők véleménye, sőt többnyire ellenállnak, ezért a fogamzásgátlásra fokozott mértékben figyelnek.

A szülőkről való „érzelmi leválás”, lelki önállósodás

A sikeres partnerkapcsolatok előfeltételei között szerepel a gyermekkorra jellemző szülői kötődés erős szálainak meglazítása, a tőlük való érzelmi szeparáció, függetlenedés, illetve a kapcsolat felnőttes jellegűvé alakítása. Ez egy nehéz helyzet mind a szülők, mind a serdülők számára, a legtöbb konfliktussal teli időszak, ám különösen sok problémát okoz fogyatékkal élő gyermek esetén. Bár szeretnének leválni, de kérdés, képesek-e egyedül, ha állapotuk megnehezíti az önállósulást, függő helyzetben tartva a fiatalt.

Pedagógiai megoldások az intézményrendszeren belül

Az intézményi szexuális nevelés céljaival összefüggő ismeretek, attitűdök és készségek nem könnyen elsajátíthatók a fogyatékkal élők számára, és a kapcsolódó pedagógiai tevékenységek sem pusztán kognitív képességeket igényelnek. Ezekben a nevelési intézményekben minden diák, fiatal más és más fogyatékkal, tudásszinttel, kommunikációs készséggel rendelkezik. Az amúgy is nagy empátiát igénylő alapos ismeretek és tudás, jó felkészültség mellett rendkívül érzékenynek, elfogadónak, türelmesnek és pozitív hozzáállásúnak kell lenni az oktatónak.

Bármilyen gondos az intézményi nevelés, bármilyen lelkiismeretesek a gondozók és nevelők, az őszinte szülői szeretetet, odafigyelést nem tudják pótolni, mert sok gyermekre kell egyszerre odafigyelni, meg kell osztani a szeretetüket. Mégis nagyon sok sérült gyermek van, akik csak a nevelőkre számíthatnak, mert a szülőben vagy azok szeretetében hiányuk van. Így a nevelési intézményekre hárul az intim, meghitt verbális és nonverbális nevelés a magánéleti kultúra, a szexuális felvilágosítás, a párkapcsolat kialakításának megértetése, segítése.

A tanulásban- és értelmileg akadályozott gyermekeknek nemcsak megértési, tanulási problémái vannak, hanem figyelmük terjedelmével, annak tartósságával, mennyiségi teljesítményével és megosztó képességével is meg kell küzdeniük. A figyelem és emlékezet egyenes arányban áll a

fogyatékosság súlyosságával. Bármilyen eredmény eléréséhez sokkal több munkára, ismétlésre, több oldali megközelítésre van szükség. Állandóan motiválni kell őket és segíteni abban, hogy a teljesítményszint elérését befolyásoló zavarokat (pl. figyelem ráirányultságának, emléknyomképződés, jelzőrendszerek kapcsolatának zavarát) korrigáljuk. Másképp alakul ki a szociális, társadalmi, idősíkokban való gondolkodás a veszélyérzések, helyzetek, az életvezetés képessége, nem beszélve az elvont fogalmi rendszerek, eszmék megértéséről. Így iránytűt kell nekik adni és mindezen tudás hiányosságával mégis arra törekedni, hogy a lehető legtöbbet megértsenek, feldolgozzanak és használhassanak a mindennapi életükben. Gyakran adódik, hogy környezet és a társadalom reagálása, mindezen képességek hiányában negatív önképet, akár mentális zavart idéz elő.

Tudjuk, hogy az értelmileg sérült gyermekeknek felnőtté válva sokszor korlátozott a társadalmi és társas szerepük, hiszen pont a szocializációs képességüket és készségüket lehet a legnehezebben fejleszteni, de mindenképpen joguk van a lehetőségekhez képest a legteljesebb, boldog magánélethez, az éltető szeretethez, testi-lelki kapcsolathoz. A viselkedési mintákat tőlünk felnőttektől kapják.

A nemi neveléssel és oktatással kapcsolatos tanácsok

Álljon itt néhány használható tanács, amely elősegítheti a fogyatékkal élők szexuális nevelését/oktatását, pontokba szedve:

- A humán reprodukcióval és szexualitással kapcsolatos kérdések biológiai, pszichológiai, társadalmi és etikai megközelítésűek legyenek, tekintettel a társadalom sokszínűségére és különböző értékeire.
- Az ismeretanyagot a gyermekek és serdülők érettségéhez, szükségleteihez, érdeklődéséhez kell igazítani.
- Fiúk és lányok számára ugyanazon elvárások létezzenek! Beszélgessünk az emberi kapcsolatok minőségéről, természetéről, a szexualitás társadalmi, gazdasági hátterének kapcsolatáról is.
- A fiúkkal és lányokkal ezeket a problémákat ne külön, hanem együtt beszéljük meg, egymás kölcsönös megismerésének és tiszteletének érdekében!
- A család tagjaival, szülőkkel, intézményben oktatókkal, nevelőkkel el kell fogadtatni a testileg és szellemileg fogyatékkal élők, valamint az időskorúak szexualitáshoz való jogát. (Ez is egy apró lépés, amely növeli a társadalmi toleranciát.)
- A szexuális nevelés nem kezdődhet el és nem mehet végbe a szülők bevonása és hozzáállásuk tisztázása nélkül, hiszen az iskolai nevelésnek a

család által felépített értékekre, átadott ismeretekre kell épülnie, azt figyelembe kell venni.

- A csoportnormák, amelyhez a fiatal tartozik, nagyon erős befolyást gyakorolnak viselkedésre. Ugyanígy annak a csoportnak a normái is hatással van, ahova tartozni szeretne (vonatkozási csoport, pl. intézeti, iskolai csoport).
- A csoport „menő” elképzeléseit korrigáló őszinte beszélgetés késleltetheti pl. a szexuális kapcsolat elkezdését (de a dohányzását is) azoknál, akik ezt a csoporthoz igazodás miatt tennék meg, vagy pont elkerülnék.
- A 7–9 évesek is hallhatnak szinte mindenről, persze a saját értelmi képességeiknek megfelelően: a nemi szervek funkcióiról, a maszturbációról (hiszen már óvodás korban előfordul), a menstruációról, fogamzásgátlásról. Saját biztonságuk érdekében tudjanak az exhibicionizmusról, pedofiliáról, védelmük szempontjából időben ismerjék fel a veszélyt és tudjanak kérni segítséget.
- Azzal, hogy a hangsúly a közösségbe való integrációra, a többiekkel való együttélésre került, megnőtt a nevelés jelentősége és szükségessége olyan területeken, mint a szexuális tudatosság, a független élet követelményei, a társadalmi viselkedés és az önértékelés.

- A tanulásban akadályozott embereknek nagy fáradságába kerül, hogy felelős, független egyénekként fogadják el őket. A többségi iskolákba integrálódó kisgyermekként sokszor „aranyosnak” tartják és a felnőttek, más gyermekekkel együtt, védelmezik és gondozzák őket. Ahogyan idősödnek, és a kamaszkor közeledik, úgy a gyermekek egyre énközpontúbbak, önzőbbek és kevésbé megértőek, elfogadóak lesznek velük szemben, innen ered a közösségi nyomás, ami szerint hasonulniuk kell a társaikhoz, hogy elfogadják őket. Ebben az időszakban azokat, akik bármilyen okból mások, elkerülik vagy bántalmazzák. Ez az elutasítottság és kisebbrendűség érzéséhez, tovább pedig az önbizalom hiányához vezethet. Éppen ezért már nagyon korai időszakban kell elfogadóvá nevelni a többséget a valódi integráció, az inkluzív nevelés segítségével.
- A tanulásban akadályozott fiataloknak ugyanazokat a lehetőségeket és ugyanazt a támogatást kell megadni, mint a többieknek. Ha lehetőségük lesz élni a képességeikkel, akkor ahelyett, hogy mások jelölnék ki, megtalálják majd a saját korlátaikat. Ezek a serdülők képesek megtanulni, mi a társadalmilag elfogadott viselkedés és hogyan őrizhetik meg a biztonságukat. Ha ezt a nevelést otthon, minél

fiatalabb korban kezdik, akkor a szülők segíthetnek a gyermek önbizalmát és önképet kifejleszteni azzal, hogy rájuk ruházzák a testük és érzéseik irányítását és felelősségét.

- A pedagógusok és a szülők különböző problémák végig gondolásával, megoldások és következmények vizsgálatával segíthetik elő, hogy a tanulók/gyermekük megtanuljon döntéseket hozni. Általában hasznosabb és élvezetesebb együtt megfontolni a különböző szituációkat, és megbeszélni, miképpen lehet kezelni őket, pl. „mi történne, ha ezt csinálnád?”, „hogy lehetne másképp megoldani?” A gyermekünk által javasolt minden megoldásnál vizsgáljuk meg az érveket és az ellenérveket, és figyelmesen hallgassuk végig, mit mond – ne gondoljuk, hogy már előre tudjuk, hogyan érti.
- Adjunk lehetőséget az érzelmek kifejezésére, fogadjuk el és vitassuk meg vele ezeket, de kerüljük a kritikát. Ez segíthet abban, hogy gyermekünk értékes egyéniségnek érezze magát, és elég önbizalma legyen önálló döntéshozatalhoz.
- Törekedjünk arra, hogy ez a „tanítás” mindig informális és élvezetes legyen. Ha információkkal árasztjuk el a gyermekünket, az zavart és félelmet okozhat – az apránkénti megértés, a fokozatosság elég időt ad a gyereknek, hogy feldolgozza a mondanivalót és önállóan is elgondolkozzon rajta.

- Az integrált oktatásnak és nevelésnek nemcsak gazdasági feltételei vannak, hanem az emberi erőforrás, vagyis a jól felkészített szülő, nevelő, önkéntes elengedhetetlen pillér, valamint az a társadalmi elfogadó attitűd, amely képessé teszi a közösségeket, hogy befogadják és gondoskodjanak ezekről a gyerekekről.

Jegyzetek

1 WHO (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps. A manual of classification relating to the consequences of disease*. Geneva: WHO

2WHO (2009, 2003). *A funkcióképesség, fogyatékosság és egészség nemzetközi osztályozása (FNO)*. Budapest: ELTE BGGYK. http://mek.oszk.hu/09700/09756/09756.pdf

3 *2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről*. https://tinyurl.com/2p8w3svy

4 WHO (2020). *Disability and Health. Key facts*. https://tinyurl.com/2p8em733

5 Janák, K. & Tokaji, K. (eds.) (2018). *Mikrocenzus. 2016. 8. A fogyatékos és az egészségi ok miatt korlátozott népesség jellemzői*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. https://tinyurl.com/yck7p33k

6 Janák, K. & Tokaji, K. (2018, eds.) id. mű.

7 WHO (1980). id. mű.

8 U.N. (2019). *Accessing sexual and reproductive health services and reproductive rights for all persons with disabilities*. Department of Economic and Social AffairsDisability. https://tinyurl.com/2p8rvzdy

9 Coyne, D. (2016): *Supporting Sexuality Practice Guide. Practice Guide for Practitioners Who Support People with Disability*. V1, January 2016, https://bit.ly/2NfvS3a

10 Jewkes, R., Martin, L. & Loveday, P. (2002). The virgin cleansing myth: cases of child rape are not exotic. *Lancet, 359*(9307), 711.
11 Glass, C. & Soni, B. (1999). Sexual problems of disabled patient. *BMJ*. *318*(7182), 518–521. https://doi.org/10.1136/bmj.318.7182.518
12 ld. a fiatal felnőttkorról (emerging adulthood) szóló elméleti vitákat pl. Syed, M. (2016). Emerging adulthood: Developmental stage, theory, or nonsense. In Arnett, J, J. (Ed): *The Oxford handbook of emerging adulthood*, Oxford University Press, 11-25. NY, New York, USA.
13 WHO (2009). *Promoting sexual and reproductive health for persons with disabilities WHO/UNFPA guidance note*. https://tinyurl.com/22c3c8r6
14 Kaestle, C. E. & Allen, K. R. (2011). The role of masturbation in healthy sexual development: perceptions of young adults. *Arch Sex Behav*, *40*(5), 983-94. http://doi.10.1007/s10508-010-9722-0
15 WHO (2009). id. mű
16 Ballan, M. S. & Freyer, M. B. (2012). Self-defense among women with disabilities: An unexplored domain in domestic violence cases. *Violence Against Women*, *18*(9), 1083-1107. http://doi.org/10.1177/1077801212461430
17 Jewkes, R., Martin, L. & Penn-Kekana, L. (2002). The virgin cleansing myth: cases of child rape are not exotic. *The Lancet*, *359*(9307), 711. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)07794-2

18 Weiss, T. C. (2012). People with Disabilities and Sexual Assault. *Disabled World*. from www.disabled-world.com/disability/sexuality/assaults.php
19 Isler, A., Tas, F., Beytut, D. & Conk, Z. (2009). Sexuality in adolescents with intellectual disabilities. *Sexuality and disability, 27*(1), 27–34. https://doi.org/10.1007/s11195-009-9107
20 Forrai, J. (2017). Kettős tabu: fogyatékosok, szexuális igények a kórházi ellátás alatt. *Nővér, 30*(3), 12–21. https://tinyurl.com/2p954nmb
21 Forrai, J. & Lengyel, A. E. (2003). *Én-kép-kirakó. Alsó tagozatos diákoknak*. Budapest: Sex Educátio Alapítvány.
22 Forrai, J. és Lengyel, A. E. (2003). *Felnőttország-járás. Felső tagozatos diákoknak*. Budapest: Sex Educátio Alapítvány.

A nemi és szexuális kisebbségek kérdésköre a nemi nevelésben

Déri András

Miért kell beszélnünk a nemi és szexuális kisebbségekről gyermek- és serdülőkorban? *A nemiség*gel összefüggő kérdések már a gyermek születése előtti időktől kezdve alapvetően meghatározzák, *hogyan viszonyul hozzá a környezete*, milyen *lehetőség*eket kínálnak neki, és a különböző cselekedeteire miként reagálnak[1]. A nyolcvanas években a szociológus Barbara Rothman várandós nőket kért meg a szülés előtti három hónapban, hogy jellemezzék a magzatot. Azon nők, akik nem tudták a gyerek nemét, változatosan tették mindezt, nem lehetett bármiféle mintát felfedezni, akik viszont fiút vártak, inkább élénknek és erősnek jellemezték (Rothman ezt Jonh Wayne-magzatnak nevezte), a lányt váró kismamák viszont sokkal finomabb jelzőkkel illették a magzat mozgásait, aktivitását[2].

Szintén jól jelzi, milyen erős társadalmi elvárások veszik körül a gyerekeket az az ismert, és többször is reprodukált kísérlet (a 2010-es például években a BBC ismételte meg), amit egyébként 1975-ben végeztek először[3], ahol ugyanazon gyereknek, ha rózsaszínbe öltöztették, lányos játékokat adtak és finoman bántak vele, míg, ha fiúnak vélték (mert

kéket viselt) bátrabban nyúltak hozzá és fiús játékokat játszottak inkább vele.

Fontos tanulsága még a BBC által megismételt kísérletnek, hogy a *fiúnak gondolt lány* kapott olyan játékokat, amelyek *térérzékre és fizikai biztonságra* szocializálja őt, a *lánynak vélt fiú* pedig, a *női szerepekre szocializáló* babát, és puha, „aranyos" játékokat kapott.

Már ezek a példák is jól mutatják, milyen erős, és milyen kevéssé tudatosított elvárásrendszer irányul már az egészen kis gyerekek irányába, éppen ezért különösen fontos megértenünk, mit jelent egy gyerek esetében, ha valamilyen szexuális vagy nemi kisebbségi csoporthoz tartozik, hogyan értelmezhető mindez, és milyen társadalmi környezete van a jelenségnek.

Ehhez a *nemi szocializáció* kereteire utalunk vissza (erről a könyv második és harmadik tanulmányában, a nemiséggel és szexualitással kapcsolatos tudás megszerzése kapcsán lehetett olvasni), majd pedig értelmezzük, mit jelent a *heteronormatív elvárások „megsértése"* a gyerekek esetében. Végül mindezek *pedagógiai kereteir*ől beszélünk, röviden említve a gendersemleges/genderfüggetlen nevelés néhány alapelvét, célját és korlátait.

LMB+ és gender-nonkonform gyerekek

A szexuális fejlődésről szóló fejezetben részletesebben is utaltunk rá, hogy a gyerekek 5 éves korára kialakulhat a nemi stabilitás, 6 éves korukra pedig a nemi konstancia is

kialakul, azaz egy hatéves gyerek már tudja, hogy fiú vagy lány (*nemi identitás*), és hogy ez nem változó (*nemi stabilitás*), valamint azt, hogy nemük attól sem változik meg, ha nem a nemüknek megfelelő ruhát vesznek fel (*nemi konstancia*)[4]. Ez azért fontos, mert már nagyon korán, és mint a bevezetőben is láthattuk, nagyon erőteljesen megtapasztalnak és tudatosítanak egy identitáskategóriát, és ezzel összefüggésben a nemekhez kapcsolódó sztereotípiákat is megtanulják. A sztereotípiákról alkotott tudás 3 éves kor felett kezd gyorsan növekedni (de előtte is megvan már, például a játékok egy része kapcsán)[5], és arra is van kutatási tapasztalat, hogy már az óvodában negatívan értékelik a gyerekek a nem nemnek megfelelő öltözködést[6]. Egy 25 országban elvégzett kutatás eredményei szerint már az ötéves gyerekek 60%-a is sztereotip módon nyilatkozott meg a nemekkel kapcsolatban, és ez a 8 éveseknél már 70% volt[7].

Nemi konstancia, illetve a nemi identitás fluiditása

Térjünk azonban vissza a nemi konstancia kérdésére, ugyanis mind a szakirodalomban, mind a hétköznapi életben egyre nagyobb a láthatósága és az elismertsége a *gender-nonkonform* gyerekeknek[8]. A szó egyszerűen annyit jelent, hogy nem a neméhez csatolt elvárások, sztereotípiák mentén fejezi ki, jeleníti meg magát egy gyerek (pl. az öltözködésben, kedvelt tevékenységekben)[9]. A „klasszikus” (XX. századi) pszichológiát egyre többen kritizálják annak

ciszcentrikusságával kapcsolatban, amennyiben alapértelmezettnek vette/veszi, hogy a nemi identitás egybeesik a születéskor azonosított nemmel. Ezzel szemben *a nemi identitás nem értelmezhető ilyen rögzített és átjárhatatlan kategóriákban*, mint azt a transz emberek élete is bizonyítja.

Itt azonban fel kell tennünk egy fontos kérdést: vajon kijelenthető-e egy kisgyerekről, hogy transznemű? A kérdést roppant nehéz megválaszolni, több okból is. Egyrészt gyakran összemosódik a szexuális orientáció és a nemi identitás kérdése, és van arra kutatási tapasztalat, hogy később meleg férfiként azonosuló gyerekeket is transzneműként kezeltek kiskorukban. Akár a születési nem felé, akár (ilyen esetben) a tranzíció felé tolnák a szülők vagy szakemberek a gyereket *az autentikus, belülről jövő nemi kifejezésmód elfojtásával, komoly lelki problémákat okozhatnak idősebb korra* (csakúgy, mint a szexuális orientáció megváltoztatására tett erőfeszítésekkel, kísérletekkel)[10].

Tehát az is kijelenthető, hogy mindenképpen a transz kategóriába tolni egy, a heteronormatív elvárásoknak nem megfelelő gyereket, éppenséggel a homofóbia jele is lehet. Talán meglepő, de a konzervatív, fundamentalista Iránban például államilag támogatott a nemi helyreállítóműtétek elvégzése, és rengeteg meleg férfit köteleznek műtétre, azt gondolván, hogy ez valamiféle „gyógymód” lehet a „betegségre”.

Ez nem jelenti azt, hogy ne lennének transz gyerekek, de azt igen, hogy

> nagyon nehéz megmondani valakiről egészen kiskorában, hogy transznemű, vagy „csak” nem a sztereotípiáknak megfelelően viselkedik. Éppen ezért mindenképpen érdemes hagyni a gyermekeket szabadon kísérletezni a nemi megjelenítésmódokkal.

Nem túl meglepő, de adatokkal is igazolható, hogy a nemi identitásuk és kifejezésmódjuk terén gyerekkoruk óta támogató családi háttérrel rendelkező gender-nonkonform vagy transz emberek sokkal jobb lelkiállapotról számoltak be, mint akiknek ez nem adatott meg[11].

Ezt a fajta elfogadó szemléletet segítheti az a paradigmaváltás is, ami az utóbbi években elindult: egyre többen nevezik gender-nonkonform helyett *genderfüggetlen* vagy *genderkreatív* gyerekeknek[12] azokat, akik nem sorolhatók be a „hagyományos” nemi kategóriákba, így a rendellenesség helyett a sokféleség keretezheti a róluk való beszédmódot, és nem problémaként vagy betegségként értelmeződik a nemi kifejezésmódjuk.

LMB+ gyerekek és fiatalok

Talán még a transzneműség kérdéseinél is nehezebb a szexuális orientációra vonatkozó következtetéseket levonni kisgyerekek szexuális és romantikus viselkedéséből. Ennek nyilvánvalóan oka, hogy a nemi érés sem jutott el az explicit és tudatos szexualitásig (és mint a negyedik fejezetben

olvashattuk, a serdülőkor előtti szexuális viselkedésnek nincs kihatása a szexualitás későbbi alakulására), másrészt oka lehet a heteronormatív társas környezet: a felnőttek gyakran a párkapcsolatok és vonzalmak szókincsét alkalmazzák a különböző nemű gyerekek közötti interakciókra, míg az azonos nemű gyerekek közti hasonló interakciók esetén a barátság szókincsét[13].

Éppen ezért érdemesebb a serdülőkorra koncentrálni, ami egyébként szintén több kérdőjelet hoz, mint választ, mivel *a szexualitás is fluid, változékony, ráadásul a szexuális orientáció többdimenziós*, amiben szerepet játszhat a vonzalom, a romantikus érzelmek iránya, a szexuális viselkedés és a fantáziák köre is, amelyek terén még a felnőtteknél is jelentős széttartások lehetnek. Vannak olyan LMB+ emberek, akik már 8–12 éves korukra teszik első ilyen irányú vonzalmukat, mások viszont a serdülőkorban, vagy akár felnőttként élik ezt meg[14] (itt azért érdemes persze azt is figyelembe venni, mennyire heteronormatív és homofób egy-egy társadalom, mennyire adottak a keretek a heteroszexualitástól eltérő orientációk megismerésére és megélésére). Másrészt viszont gyakran a serdülőkor az LMB+ orientáció bagatellizálását is magával hozhatja, amennyiben ezt pusztán kísérleti, átmeneti vagy más ok miatt jelentéktelen „élménynek” tekintik, amit a fiatal majd úgyis „kinő”[15].

Amerikai kutatásokból egyébként mind a teljes népességre, mind a fiatalokra vonatkozóan az látszik, hogy *jóval többen számolnak be nem kizárólagos (pl. biszexuális) vonzalmakról, mint kizárólag az azonos nem felé*

irányulóról[16]. Ebben játszhat némi szerepet az, hogy a heteronormatív elvárásoknak jobban megfelelhet a másik nem felé való nyitottság is, de a jelen tudományos konszenzus szerint

> a nem kizárólagos irányú vonzalmak az emberi szexualitás általános jellemzői lehetnek.

Szintén adatokkal igazolt, hogy a nem heteroszexuális fiatalok igen gyakran váltanak a biszexuális és a leszbikus/meleg identitások között[17].

Mindezek ismeretében itt is csak azt lehet tenni, mint a gender-nonkonform gyerekek és fiatalok esetén: *szülőként és nevelőként is javasolt tiszteletben tartani és elfogadni a nem heteroszexuális viselkedést is*.

Homo- és transzfóbia gyerek- és serdülőkorban

Az előző alfejezetben már nagyobb vonalakban szóba került a homo- és transzfóbia (-negativitás) mint társadalmi kontextus, amely eleve megnehezíti a gyerekek szexuális viselkedésének és nemi kifejezésmódjának értelmezését. Témánk fókusza szempontjából azonban az is vizsgálandó, hogyan jelenhetnek meg ezek a koragyermekkori nevelésben, illetve milyen következményekkel járhatnak.

Heteronormativitás a koragyerekkori szocializációs intézményekben

Az intézményi szintű, a szexuális és nemi kisebbségek helyzetét érintő, legelterjedtebb „normalizáló” gyakorlatok minden bizonnyal a heteronormativitásból vezethetők le. A nemzetközi szakirodalom szerint is gyakori tapasztalat, hogy

> a koragyerekkori nevelés intézményeiben dolgozók nincsenek kellően felkészítve a homofóbia elleni küzdelemre,

és a felkészültség hiányát azzal indokolják, hogy a gyerekek túl kicsik a szexuális és nemi sokféleség értelmezésére. Egy ausztrál kutatás azt találta, hogy az óvodapedagógusok csak akkor vélik relevánsnak az ezzel való foglalkozást, ha a csoportban van azonos nemű szülőpárral rendelkező gyerek[18].

A szakirodalom arra a kettős mércére is felhívja a figyelmet, hogy miközben a szexualitással való foglalkozást a kisgyermekkori szocializációs intézmények és az ott dolgozók elutasítják, amennyiben a gyerekek ehhez „túl kicsik”, *számos gyerekkori tevékenység* (puszilkodás, ölelkezés, „együtt járás”, papás-mamás játékok) *járulhat hozzá a heteronormatív légkör megerősítéséhez*, amik pusztán játéktevékenységként, a gyerekkor természetes velejárójaként értelmeződhetnek a felnőttek számára[19].

Fontos tapasztalat, hogy *miközben a nemiség általában nem jelenik meg kimondva az óvodai nevelésben, a nőiességgel és férfiassággal kapcsolatos elvárások a heteroszexualitás normalizálásához járulnak hozzá*. Ezt megerősíti a média és a koragyermekkori nevelésben használt gyerekirodalom (zömében népmesék) legtöbb párkapcsolati és gender-reprezentációja is[20]. *A gyerekek* ezáltal *a saját, és mások nemiesített és szexualizált identitásának „őrei" lesznek*[21], éppen ezért a szexuális neveléssel foglalkozó szakirodalmak gyakran aláhúzzák, hogy

> a szexualitással és szexuális orientációval való foglalkozás serdülőkorra hagyása hozzájárulhat az LMB+ fiatalok magas öngyilkossági arányához

hiszen addigra megszilárdulhatnak a heteronormatív elvárások, amelyek az ezeket megszegők zaklatásához vezethetnek[22].

A *homonegativitás*, illetve a heteroszexizmus az alábbi további módokon jelenhet meg a *pedagógiai gyakorlatban*[23]:

- alapfeltételezés, hogy a gyerek (és szülei) heteroszexuálisak;
- a leszbikusságra és melegségre vonatkozó feltételezések sztereotípiákon alapulnak (pl. az öltözködésre, gesztusokra, preferált tevékenységekre alapozva);

- a gender-nonkonform gyerekek kényelmetlen helyzetbe hozása bizonyos tevékenységek vagy helyszínek révén (pl. öltözőhasználat);
- a nem heteroszexuális orientációk elnémítása, láthatatlanná tétele (pl. a kapcsolatokról, családról szóló történetekben);
- annak a feltételezése és képviselete, hogy bizonyos tevékenységek, tantárgyak jobban megfelelnek a tanulóknak szexuális orientációjuk vagy nemi identitásuk, kifejezésmódjuk alapján (pl. a színházi foglalkozások meleg, vagy annak vélt fiúknak való ajánlása).

Heteronormativitás és homonegativitás a kortárscsoportban

A gyerekek gyorsan megtanulják, hogy ha nem felelnek meg az elvárt nemi viselkedéseknek, zaklatások áldozatai lehetnek. Mint korábban is jeleztük, a *gyerekeket* (és egyébként a fiatalokat és felnőtteket) *érő homofób és heteroszexista zaklatások gyakran nem a gyerek tényleges szexuális orientációjával vannak összefüggésben, hanem sokkal inkább a nemi kifejezésmódjukkal*[24].

A gyerekközösségekben egyébként is jelen lévő zaklatás (bullying) tehát összefügghet a gyerekek nemi identitásával, szexuális orientációjával és nemi kifejezésmódjával is.

A bullying olyan negatív fizikai vagy szóbeli tevékenységeket foglal magában, amelyeknek ellenséges a szándéka, az áldozatokban szorongást keltenek, ismétlődően történnek és az elkövető és áldozat közötti hatalmi különbségen is alapulnak. A bullying pszichológiai típusai közé a direkt szóbeli zaklatáson túl a szociális, vagy kapcsolati zaklatás is besorolható (kizárás a csoportból, pletykaterjetszés), és természetesen az egyre jelentősebb cyberbullying, az online környezetben és tevékenységeken keresztül zajló zaklatás.[25]

Noha nagyon kevés adat áll rendelkezésre a gyerekeket érő homofób zaklatásokról (különösen intézményes környezetekben), az UNESCO adatai és becslései szerint *a gender-nonkonform gyerekek jelentős része van kitéve iskolai erőszaknak, az LMBTI gyerekek pedig még nagyobb mértékű erőszakosságról számolnak be*[26]. (Az LMBTI betűszó a transzneműeket és az interszex embereket is magában foglalja, mi az alfejezetben nem véletlenül kezeljük külön a szexuális orientációt, valamint a nemi identitást és kifejezésmódot, mert ezeknek más lehet a hatása és az értelmezése is a gyerekek esetén, azonban az UNESCO dokumentumaiban a fenti betűszó szerepel.)

1. ábra: A homofób és transzfób erőszak megnyilvánulásai[27]

A kevés adat miatt óvatosan kell kezelni a rendelkezésre állókat, azonban azok alapján az feltételezhető, hogy a szexuális és nemi kisebbségi léttel összefüggésben *a meleg fiúk válnak leggyakrabban zaklatás áldozatává*, míg a heteró(nak tűnő) gyerekek a legkevésbé[28]. Az adatokat azért érdemes óvatossággal kezelni, mert *a „hagyományos" szexizmus is jelen lehet a lányokat érő zaklatások mögött*, amit gyakran nem kezelnek az LMB+ és gender-nonkonform

gyerekeket érő erőszakkal egy dimenzióban, holott mindkét esetben erősen megjelenik a maszkulin normáknak meg nem felelés a zaklatás indokaként. Emellett *a kortársközösségek heteronormatív kultúrájának része lehet az előítéletes megnyilatkozások rutinszerű verbalizációja is* (pl. az „ártatlan” buzizások), amelyek a megnevezett kisebbségi csoportok (a szexuális és nemi kisebbségekre utaló kifejezéseken kívül gyakori a fogyatékossággal kapcsolatos, illetve az etnikai kisebbségekre utaló kifejezések használata is) alacsonyabbrendűségét, devianciáját és elutasított voltát erősítik meg a hétköznapi beszédhelyzetekben[29].

A heteronormativitás a partnerkapcsolatok megítélésében is megjelenhet. Rédai Dorottya és Kövesi Györgyi[30] részletesen leírják, miként jelenik meg az iskolai terekben mindez. Például a heteró párok folyosói jelenléte általában sokkal inkább tolerált, „normálisnak” tekintett, mint az azonos nemű pároké (mind a diáktársak, mind a tanárok részéről).

> *„Ezzel azt sugallják, hogy az intimitás kifejezése csak heteroszexuális pároktól elfogadott viselkedés, és megerősíthetik a leszbikus és meleg diákokban azt az érzést, hogy az ő viselkedésük nem >>normális<<, nekik titkolniuk kell az érzéseiket.*
>
> *Általában a meleg fiúpárok – amennyiben egyáltalán vállalni merik magukat nyilvánosan – negatívabb és erősebb reakciókkal szembesülnek, mint a leszbikus párok. Ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy a*

leszbikusság társadalmilag elfogadottabb, mint a melegség. Inkább arról van szó, hogy a nők – a sztereotip vélekedések szerint – jobban kifejezik az érzelmeiket, mint a férfiak. Ezért két nő érzelemkifejezése nem minősül akkora normaszegésnek, mintha például két férfi megfogja egymás kezét vagy átöleli egymást."[31]

Az ezredforduló óta végzett kisebb-nagyobb volumenű kutatásokból kirajzolódó kép szerint *a homofóbia hatására a gyerekek pszichikai állapota és iskolai teljesítménye is romlik*. A kutatásokból az látható, hogy a homofób zaklatás következtében jellemző[32]:

- hogy a diákok nem érzik biztonságban magukat az iskolában;
- az iskolai tevékenységekben kisebb mértékben vesznek részt;
- lógás az órákról, iskolakerülés;
- iskolaelhagyás;
- kortársaiknál rosszabb iskolai teljesítmény;
- nagyobb hajlam a szorongásra, stresszre, magányra, önkárosításra, depresszióra és öngyilkosságra.

Az LBT lányok helyzete

Mint fentebb is utaltunk rá, a lányok helyzetének értelmezésében a szexizmust is figyelembe kell venni. A nők

elleni erőszakkal foglalkozó kritikus megközelítések gyakran a nemek közötti egyenlőség előmozdítását célzó intézkedések szemére vetik, hogy azok elsősorban a cisz, heteró nők igényeire és tapasztalataira vannak szabva, így az LBT nők gyakran kiesnek a perspektívájukból[33]. Igaz ez a gyerekek helyzetének értelmezésére is, nagyon kevés kutatás és irodalom áll rendelkezésre, amely az LBT lányok helyzetét vizsgálná, akár intézményes, akár általános keretek között. Az egymásnak ellentmondó eredmények között *találunk olyan kutatást, amely eredményei szerint a meleg és biszexuális fiúk ellenségesebb iskolai környezetben élnek, erősebb homofóbiával találkoznak, mint a lányok*[34]. Ezt lehetne magyarázni a fentebb is idézett logikával: a lányok azonos nemű kapcsolatai láthatatlanabbak is, illetve a pornókultúrával összefüggésben a kapcsolatok szexualizálása és a férfiak fantáziáját kielégítőként való értelmezése a „hagyományos" szexizmus felé tolhatja a reakciókat, amely minden lányt érinthet, így nem feltétlenül lesz kiemelkedően feltűnő. Másrészt, de ezzel összefüggésben pedig a fiúk azonos nemű kapcsolatai jobban megkérdőjelezhetik a férfias szerepelvárásokat. *Más kutatások* azonban olyan eredményekre is jutottak, ami *szerint az LBT lányok a homofób támadások hatására nagyobb valószínűséggel hagyják el az iskolát, mint a fiúk, valamint sokkal kevésbé kötődnek az iskolához, mint a heteró lányok* (míg a fiúknál a szexuális orientációnak kisebb az erre gyakorolt hatása)[35].

A felnőttekre vonatkozó kutatásokból feltételezhető, hogy *a nem kizárólag heteroszexuális nők gyakrabban válnak*

párkapcsolati erőszak áldozatává férfi partnerük részéről, mint a heteró nők[36]. Ez összefügghet azzal a sztereotípiával, hogy a biszexualitás csak egy múló fázis, az átmenet időszaka a heteró vagy leszbikus orientáció „kiválasztása" között (természetesen ez nem igaz, bár a szexualitás fluid, változékony lehet, ilyen átmenetiségről nem lehet beszélni). Egy amerikai egyetemistákat vizsgáló kutatás szerint pedig általában véve is gyakrabban válnak szexuális erőszak áldozatává (már az egyetem előtt is) a nem heteró orientációjú lányok[37].

Gyakori tapasztalat, hogy a meleg és biszexuális férfiak nagyobb arányban számolnak be őket érő, a szexuális orientációjukból fakadó szexuális és egyéb típusú bántalmazásról, mint a nem heteró nők[38]. Ennek magyarázata lehet, hogy a nők nem az orientációjuknak, hanem a női mivoltuknak tulajdonítják az őket érő erőszakot, de elképzelhető, hogy a maszkulinitással kapcsolatos elvárások megsértése valóban gyakrabban vezet erőszakos reakciókhoz a nem heteró férfiak esetén.

Genderpedagógia, gendersemleges nevelés

Mint az előző alfejezetekből is kiderülhetett, az LMB+ és a gender-nonkonform gyerekeket érő kortárscsoporti bullying nagyon gyakran a pedagógiai intézmények keretei között, vagy az ottani tevékenységekkel és csoporthelyzetekkel összefüggésben jelentkezik. Éppen ezért

különleges felelőssége van a szülők mellett a pedagógusoknak is az elfogadó légkör megteremtésében, és a kortárscsoporti zaklatás megelőzésében és kezelésében.

A szexuális nevelésről a könyv további fejezeteiben lehet részletesebben olvasni, azonban most röviden kitérünk néhány olyan módszerre, megközelítésre, amely a szexuális és nemi kisebbségek sikeresebb integrációját eredményezheti az oktatási-nevelési intézményekben.

Gendersemleges/genderfüggetlen nevelés a kisgyerekkori szocializáció intézményeiben

Mint az előző alfejezetekben jeleztük, a szexuális és nemi kisebbségek elfogadásának egyik fő eszköze a *heteronormatív elvárásrendszerek lebontása* lehet. Ennek egyik gyakran idézett módja a *gendersemleges nevelés* (az angol *gender neutral parenting/education* kifejezéseket általában így szokás fordítani, bár Mészáros György egy 2015-ös előadásában[39] felvetette, hogy szerencsésebb lenne genderfüggetlen nevelésként utalni rá, ugyanis a nemtől független nevelésnek természetesen nem célja a nemek összemosása, neutralizálása – hogy a fordítása találó volt, az is jelzi, hogy manapság egyre gyakrabban angolul is a *gender-free* jelzőt használják, bár úgy tűnik, a *gender-creative* jelző lehet a legelterjedtebb új megnevezés).

A genderfüggetlen nevelés alapvetően pusztán annyit jelent, hogy *a gyereket a hagyományos nemi szerepelvárások háttérbe szorításával nevelik*: ahogy egy szociológus egy 2020-ban megjelent cikkben írja (a gender*kreatív* nevelés kapcsán)[40]:

> „nem cél a gender megszüntetése, a cél a nemi alapú elnyomás, egyenlőtlenségek és erőszak megszüntetése".

A gendersemleges szocializáció eleme lehet még a nemek közötti barátságok ösztönzése (amelyek kisgyerekkorban ritkábbak), a tradicionalista öltözködési és érdeklődési elvárások lebontása, rugalmasabb kezelése. *A gendersemleges szocializációt inkább egy skálaként lehet elképzeln*i, aminek az egyik végén az „újító" módszerek vannak (ez Emily Kane szociológus elnevezése azon stratégiákra, ahol a gyerekeket ösztönzik a nemi korlátok átlépésére is, pl. a játékok választásával, de a „tipikus" mintákat sem utasítják el, a gyerekek preferenciáit akkor is épp annyira fogadják, ha azok tradicionálisak, mint ha nem azok[41]). A másik végpont pedig egy „Baby X" felnevelésének célja lenne, egy *gender nélküli lét* biztosítása a gyereknek, amíg ő maga meg nem választja a preferált identitását. Ez persze *a gyakorlatban majdnem biztos, hogy teljesen lehetetlen*:

> a média, a kortárscsoport, a felnőttek mind-mind közvetíthetnek olyan üzeneteket a gyerekek számára,

amelyek a hagyományos nemi szerepekre szocializálják őket.

Ironikus módon épp emiatt van több példa arra, hogy a gendersemleges nevelésben hívő szülők végül abban a hitben erősödnek meg, hogy a nemek közötti szocializációs eredetű különbségeknek valóban lehetnek biológiai gyökerei, holott sokszor csak a társadalom „erősebb", mint a gendersemleges nevelés tartalma és kontextusa[42]. Különösen így van ez a nemi szerepek tekintetében konzervatív országokban, mint amilyen Magyarország[43].

A genderfüggetlen szocializáció ezzel együtt *hozzájárulhat a nem bináris szemléletének és a heteronormativitásnak a lebontásához*, ami elfogadóbb légkört teremthet a szexuális és nemi kisebbségek számára (hiszen gyakran éppen a maszkulin szerepelvárások megsértése vezet a velük szembeni agresszióhoz). A gendersemleges nevelés *elveit óvodai környezetben a legtudatosabban valószínűleg Svédországban alkalmazzák*[44]. Az állami óvodai tanterv előírja, hogy a fiúk és lányok ugyanolyan lehetőségekkel kell rendelkezzenek a sztereotipikus nemi szerepeken kívüli képességek és érdeklődési körök fejlesztése terén, és az óvodai gyakorlatnak a tradicionalista nemi szerepek és minták ellen kell hatnia. Az általános tapasztalat ezzel együtt az, hogy ez a gyakorlatban változó mértékben valósul meg (emlékezzünk: a társadalom nagyon „erős" tud lenni, például a pedagógusok öntudatlan gyakorlataiban is).

Megjegyzendő, hogy a svéd óvodapedagógusoknak van lehetősége egy 6–8 hónapos átfogó tanfolyam elvégzésére, ahol a gyerekek egyéni, nemtől és szexuális orientációtól független igényeinek megértéséről tanulnak. A stockholmi Egalia óvoda talán az inkluzív kisgyerekkori nevelés mintapéldája lehet. Az óvoda specifikus céljai az alábbiak:

- „annak a megtanítása a gyerekek számára, hogy nemtől, kortól, fizikai és intellektuális képességeitől, vagy etnikai hovatartozástól függetlenül mindenkit ugyanolyan jogok, lehetőségek és felelősségek illetnek meg;
- a gyerekek nemi alapú elvárásoktól független nevelése;
- olyan pedagógiai gyakorlat működtetése, ami a gyerekek személyes identitásán nyugszik a nemük helyett, és ami teljes egyenlőségen alapul;
- annak a biztosítása, hogy a gyerekek elméletben és gyakorlatban megtanulják a demokrácia elveit, hogy jó állampolgárok legyenek, akik nem diszkriminálnak másokat;
- annak a bemutatása, hogy a nem nem megbízható kategória másokról alkotott ítéletek meghozására;
- a gyerekek felkészítése a változó világra”[45].

Noha ez az alfejezet alapvetően a gendersemleges nevelés elvei mentén épült fel láthatjuk, hogy ezek *erős összefüggésben vannak a szexuális és nemi kisebbségek elleni előítéletek és zaklatás megelőzésének lehetőségeivel* is. Ha kifejezetten a homofóbia elleni fellépésre gondolunk, akkor

további lehetőségekként megjelenhet az *azonos nemű szülőpárok bevonása a közösségi eseményekbe*, illetve *szexuális és nemi kisebbségekhez tartozó óvodapedagógusok foglalkoztatása*[46].

Összefoglalás

A fejezetben a szexuális és nemi kisebbségek koragyermekkori helyzetének elsősorban szociológiai megközelítésű értelmezését céloztuk. A szexuális és nemi (és más) kisebbségi pozíciók értelmezésének kulcsa lehet az *interszekcionalitás*[47] szemléletmódja. Ez azt a nézőpontot kódolja, amely szerint

> a különböző egyenlőtlenségi dimenziók (pl. nem, szexualitás, fogyatékosság, osztályhelyzet) nem összeadódva kombinálódnak, hanem minőségileg más helyzetet eredményeznek.

Azaz például egy biszexuális kamaszlány helyzete nem érthető meg pusztán a lányokra és a biszexuális emberekre vonatkozó ismeretek alapján, hanem figyelembe kell venni ezek összjátékát, az életkort, és minden bizonnyal a társadalmi státusz számos más elemét is, és az egyedi helyzetek megértésére nyitottan kell értelmezni a különböző személyeket.

A szexuális és nemi kisebbségi helyzetek gyerekkorban még kevésbé egyértelműek és lehatárolhatók, mint felnőttkorban, azonban a gyerekek különös sérülékenysége *komoly traumákhoz vezethet a különböző, akár a szexuális viselkedésből, akár a nemi megjelenésből* (akár a vélt vagy valós szexuális orientációból) *fakadó diszkrimináció, zaklatás, bántalmazás, illetve az ettől való félelem miatti „bujkálás”* következtében. Éppen ezért *a szülők és a pedagógusok szerepe kiemelkedő egy elfogadó, nem megbélyegző környezet kialakításában.*

Jegyzetek

1 Fine, C. (2010). *Delusions of Gender*. New York: W. W. Norton & Company.
2 Rothman, B. (1988). *The tentative pregnancy: Prenatal diagnosis and the future of motherhood*. London: Pandora.
3 Seavey, C. A., Katz, P. A. & Zalk, S. R. (1975). *Baby X. Sex Roles 1*, 103–109. https://doi.org/10.1007/BF00288004
4 Ruble, D. N., Taylor, L. J., Cyphers, L., et al. (2007). The role of gender constancy in early gender development. *Child. Dev.*, 78, 1121–1136.
5 Best D. L. (2003). Gender Stereotypes. In Ember C.R. & Ember M. (eds) *Encyclopedia of Sex and Gender*. Boston: Springer.
6 Gansen, H. M. & Martin, K. A. (2018). Becoming Gendered. In: Risman, B., Froyum, C. & Scarborough, W. J. (eds.) *Handbook of the Sociology of Gender*. (2nd ed.). New York, NY: Springer Press.
7 Williams, J. E. & Best, D. L. (1990). Me*asuring Sex Stereotypes: A Multination Study, Volume 6: Cross-Cultural Research and Methodology Series*. Newbury Park: Sage.
8 Diamond, L. M. (2020). Gender fluidity and nonbinary gender identities among children and adolescents. *Child Development Perspectives*, *14*(2), 110–115.
9 Diamond, L. (2013). Sexual-Minority, Gender-Nonconforming, and Transgender Youths. In D. Bromberg, W. Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent*

sexuality: Developmental and forensic psychology. Oxford: Elsevier Press, 275–300.
10 Hidalgo, M. A., Ehrensaft, D., Tishelman, A. C., Clark, L. F., Garofalo, R., Rosenthal, S. M., Spack, N. P. & Olson, J. (2013). *The gender affirmative model: What we know and what we aim to learn* [Editorial]. *Human Development, 56*(5), 285–290.
11 Travers, R., Bauer, G., Pyne, J., Bradley, K., Gale, L. & Papadimitriou, M. (2012, October). *Impacts of strong parental support for trans youth: A report prepared for Children's Aid Society of Toronto and Delisle Youth Services*. http://transpulseproject.ca/wp-content/uploads/2012/10/Impacts-of-Strong-Parental-Support-for-Trans-Youth-vFINAL.pdf
12 Pine, J. (2014). Gender independent kids: A paradigm shift in approaches to gender non-conforming children. *Canadian journal of human sexuality*, *23*(1), 1–8.
13 Sotevik, L. (2020). 'Sexual Orientation' in Swedish Preschool Policy—What Is the Problem? *Genealogy*, *4*, 28; https://doi.org/10.3390/genealogy4010028
14 Diamond, L. (2013). Sexual-Minority, Gender-Nonconforming, and Transgender Youths. In Bromberg, D. & Donohue, W. (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality: Developmental and forensic psychology*. Oxford: Elsevier Press, 275–300.
15 Diamond, L. (2013). Sexual-Minority, Gender-Nonconforming, and Transgender Youths. In Bromberg, D. & Donohue, W. (eds.) *Handbook of child and adolescent*

sexuality: Developmental and forensic psychology. Oxford: Elsevier Press, 275–300.
16 Diamond, L. (2013). Sexual-Minority, Gender-Nonconforming, and Transgender Youths. In D. Bromberg, W. Donohue (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality: Developmental and forensic psychology*. Oxford: Elsevier Press, 275–300.
17 Diamond, L. M. (2008). *Sexual fluidity: Understanding women's love and desire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
18 Robinson, K. H. (2002). Making the invisible visible: Gay and lesbian issues in early childhood education. *Contemporary Issues in Early Childhood* 3, 415–434
19 Sotevik, L. (2020). 'Sexual Orientation' in Swedish Preschool Policy—What Is the Problem? *Genealogy*, *4*, 28; https://doi.org/10.3390/genealogy4010028
20 Tóth, B., Demeter, K. & F. Lassú, Zs. (2020). Főképp/nőkép. Egy kisváros óvodáiban mesélt mesék elemzése a megjelenő nőkarakterek vizsgálatával In Bordás, A. (ed.) *Életre nevelni: A II. oktatás határhelyzetben konferencia tanulmánykötete*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, Románia, 190–198.
21 Robinson, K. H. & Díaz, C. J. (2006). *Diversity and Difference in Early Childhood Education: Issues for Theory and Practice*. Maidenhead: Open University Press.
22 Sotevik, L. (2020). 'Sexual Orientation' in Swedish Preschool Policy—What Is the Problem? *Genealogy*, *4*, 28; https://doi.org/10.3390/genealogy4010028

23 UNESCO (2016). *Out in the open: Education sector responses to violence based on sexual orientation and gender identity/expression*. Paris: UNESCO. https://www.gale.info/doc/unesco/INT-2016-UNESCO-OutInTheOpen.pdf

24 UNESCO (2016). *Out in the open: Education sector responses to violence based on sexual orientation and gender identity/expression. Paris: UNESCO.* https://www.gale.info/doc/unesco/INT-2016-UNESCO-OutInTheOpen.pdf

25 UNESCO (2019): *Bringing it out in the open: Monitoring school violence based on sexual orientation,gender identity or gender expression in national and international surveys*. Paris: UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367493/PDF/367493eng.pdf.muli

26 UNESCO (2019): *Bringing it out in the open: Monitoring school violence based on sexual orientation,gender identity or gender expression in national and international surveys*. Paris: UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367493/PDF/367493eng.pdf.muli

27 UNESCO (2016). *Out in the open: Education sector responses to violence based on sexual orientation and gender identity/expression. Paris: UNESCO.* https://www.gale.info/doc/unesco/INT-2016-UNESCO-OutInTheOpen.pdf

28 Diamond, L. (2013). Sexual-Minority, Gender-Nonconforming, and Transgender Youths. In Bromberg, D. & Donohue, W. (eds.) *Handbook of child and adolescent sexuality: Developmental and forensic psychology*. Oxford: Elsevier Press, 275–300.

29 Az LMBT+ fiatalok iskolai jóllétével kapcsolatos kutatást végzett a Háttér Társaság 2019-ben, amelynek összefoglalója itt található: https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/iskolai-kutatasi-jelentes-online.pdf

30 Rédai, D. & Kövesi, Gy. (2018). *Még mindig tabu? LMBT személyek az iskolában*. Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 21–22.

31 Rédai, D. & Kövesi, Gy. (2018). id. mű.

32 UNESCO (2019): *Bringing it out in the open: Monitoring school violence based on sexual orientation,gender identity or gender expression in national and international surveys*. Paris: UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367493/PDF/367493eng.pdf.muli

33 Coston, B. M (2017). Power and Inequality: Intimate Partner Violence Against Bisexual and Non-Monosexual Women in the United States. *Journal of Interpersonal Violence, 31*(1–2), https://doi.org/10.1177/0886260517726415

34 Bromberg, W. Donohue (eds.): *Handbook of child and adolescent sexuality: Developmental and forensic psychology*. Oxford: Elsevier Press, 275–300.

35 Peter, T., Taylor, C., Ristock. J. & Edkins , T. (2015). Pride and Prejudice: Factors Affecting School Attachment Among Lesbian, Bisexual, and Heterosexual Girls, *Journal of Lesbian Studies*, *19*(2), 249–273.

36 Coston, B. M. (2017). Power and Inequality: Intimate Partner Violence Against Bisexual and Non-Monosexual Women in the United States. *Journal of Interpersonal Violence, 36*(1–2), https://doi.org/10.1177/0886260517726415

37 Martin, S. L., Fisher, B. S., Warner, T. D., Krebs, C. P., & Lindquist, C. H. (2011). Women's Sexual Orientations and Their Experiences of Sexual Assault Before and During University. *Women's Health Issues*, *21*(3), 199–205.

38 Diamond, L. (2013). Sexual-Minority, Gender-Nonconforming, and Transgender Youths. In D. Bromberg, W. Donohue (eds.): *Handbook of child and adolescent sexuality: Developmental and forensic psychology*. Oxford: Elsevier Press, 275–300.

39 Mészáros Gy. (2015). *Gendersemleges nevelés*. Előadás a Szivárványcsaládok Napja II. c. rendezvényen, 2015.07.06., Budapest.

40 Myers, K. (2020). I Let My Child Create Their Own Gender Identity. The Experience Has Been a Gift for Us Both. *Time*, 2020.09.03, https://time.com/5885697/gender-creative-parenting/

41 Kane, E. W. (2012). *The Gender Trap: Parents and the Pitfalls of Raising Boys and Girls*. New York: NYU Press.

42 Fine, C. (2010). *Delusions of Gender*. New York: W. W. Norton & Company.

43 F. Lassú, Zs. (2016). „Ez a 'gender', ez már sajnos Magyarországot is fenyegeti": Nemisztereotípia-ellenes és/vagy nemileg differenciált nevelés koragyermekkorban. *Gyermeknevelés. Online Tudományos Folyóirat*, *4*(3), 48–58. https://doi.org/10.31074/gyntf.2016.3.48.58

44 Acar Erdol, T. (2019). Practicing gender pedagogy: The case of Egalia. Egitimde Nitel Arastirmalar *Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, *7*(4), 1365–1385. https://doi.org/10.14689/issn.2148-624.1.7c.4s.3m

45 Acar Erdol, T. (2019): Practicing gender pedagogy: The case of Egalia. Egitimde Nitel Arastirmalar *Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, *7*(4), 1365-1385. https://doi.org/10.14689/issn.2148-624.1.7c.4s.3m

46 NSW Teachers Federation (2010): *Supporting people of diverse sexuality and genders in education*. https://www.nswtf.org.au/files/infoleaflet_supporting_people_of_diverse_sexuality_and_genders_in_education.pdf (2021. 08. 15.)

47 Sebestyén Zs. (2016). Az interszekcionalitás elméleti megközelítései. *Metszetek*, *5*(2), 108–126.

Ártalmak, bántalmazás, visszaélés

Problémás szexuális viselkedés gyermek- és serdülőkorban

F. Lassú Zsuzsa

Minden nap szülők milliói találják szemben magukat olyan helyzetekkel, amelyekben gyermekük valamilyen szexuális jellegű cselekvést végez egyedül, vagy másokkal. Ahogyan azt a szexuális fejlődésről szóló fejezetben leírtuk, ezek a helyzetek, az esetek nagy részében nem utalnak problémákra, és bár nagyon zavarba ejtőek, de nem kell aggódni miattuk. Nevelési helyzetet teremtenek, amelyre a gyermek életkorának megfelelően reagálnunk kell.

Ugyanakkor bizonyos gyermekkori szexuális viselkedések többet jelentenek ártalmatlan kíváncsiságnál. Bizonyos esetekben a szexuális viselkedés kockázatot jelent a gyermek jóllétére és a környezetében lévő gyermekekre nézve. Ezek a *szexuális viselkedési problémák*

- hajlamosak folytatódni azután is, hogy a gyermeket figyelmeztették, hogy hagyja abba vagy korlátozza, amit csinál;
- és általában egy vagy több pont is jellemző rájuk az alábbiak közül:
    - nyilvánvalóan meghaladják a gyermek fejlődési szakaszát (pl. egy hároméves

megpróbálja megcsókolni egy felnőtt nemi szerveit);

- fenyegetést, erőt, agressziót tartalmaznak;
- szexuális testrészek helytelen vagy káros használatával járnak (pl. tárgyakat felhelyezni a vaginába vagy végbélbe);
- nagyban különböző korú vagy képességű gyermekek vesznek benne részt (mint amikor egy 12 éves játszik doktorosat a 4 évessel);
- erős érzelmi reakciókkal jár (pl. düh vagy szorongás);
- megzavarja a tipikus gyermekkori érdeklődést és aktivitást[1].

A szexuális viselkedésproblémák gyakran érintenek más gyermekeket, beleértve a fiatalabb gyermekeket, testvéreket és barátokat. Senki sem tudja, valójában hány gyermekben alakulnak ki szexuális viselkedési problémák életük során. Bár a gyermekvédő szervezetekhez és jogi szervekhez eljutó esetek száma emelkedett az elmúlt két évtizedben, az nem tisztázott, hogy ez az emelkedés a szexuálisan problémás viselkedést mutató gyerekek számának növekedését, a téma nagyobb társadalmi ismertségét vagy a kettő kombinációját jelenti-e.

Az ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a szexuális viselkedésproblémák[2]:

- nem korlátozódnak a gyermekek egy bizonyos csoportjára;
- előfordulnak valamennyi korcsoportban, szocio-ökonómiai státusban, kultúrában, életkörülmények között és családstruktúrában;
- nem függenek össze a gyermek vagy szülei szexuális orientációjával, nemi identitásával.

Az ilyen típusú problémákat mutató gyermekek egy részének szülei házasságban élnek, mások elváltak. Egyeseket ért korábban abúzus, másokkal sosem történt hasonló. Viszont a szexuális viselkedési gondokat mutató gyermekek mindenekelőtt csak gyermekek, akik a megfelelő bánásmóddal, kezeléssel megtanulhatják, hogyan tiszteljék önmagukat és másokat, egészséges határokat és viselkedésmódokat alakíthatnak ki.

Különösen fontos ezért, hogy a problémás szexuális viselkedést az érintett gyermek(ek) életkorának és fejlettségi szintjének megfelelően, kellő tapintattal kezeljük és ne tegyünk azonnal olyan lépéseket, amely a problémás viselkedést mutató gyermek kriminalizálást, megbélyegzését, kirekesztését eredményezi.

Ezt a célt szolgálja a fejezetben alkalmazott *szóhasználat* is. Problémás vagy ártalmas szexuális viselkedésformákról és

ezeket mutató gyermekekről/serdülőkről fogunk beszélni ahelyett, hogy fiatalkorú szexuális abúzusról és bűnelkövetésről vagy bűnelkövetőkről beszélnénk. Ez utóbbi szóhasználat kriminalizálja a gyermeket és nem tükrözi a gyermekek élethelyzetét, kiszolgáltatott és függő státuszát, korlátozott öngondoskodási és döntési lehetőségeit stb.

A gyermekkori problémás szexuális viselkedésformák típusai

A gyermekek szexuális viselkedésformái az életkoruknak megfelelően lehetnek 1. normálisak (a normál fejlődésbe illeszkedőek, tipikusak, ártatlanok), 2. nem megfelelőek, nem odaillőek (pl. nem veszik figyelembe a környezeti körülményeket), 3. problémásak (pl. túlságosan sok időt vesznek el, kényszeresek), 4. abuzívak és 5. erőszakosak[3]. A szakértők szerint csak az utolsó hárommal kapcsolatban kell a szülőknek és nevelőknek aggódniuk, az első két változattal kapcsolatban „csak” nevelési feladataik vannak, például a nem odaillő szexuális viselkedés (pl. nyilvános térben történő öningerlés) esetén elmagyarázni, hogyan lehet az elfogadható, mások számára nem zavaró. A problémásnak és ártalmasnak tekinthető szexuális viselkedésformák azonban a szülők és pedagógusok körültekintő beavatkozását igénylik.

A gyermekkori szexuális viselkedésformák jelentős része ártatlannak tekinthető, amennyiben az adott életkor

fejlettségi szintjéhez illeszkedik, nem korlátozza, hátráltatja a gyermek fejlődését, valamint nem árt másoknak sem. A kora gyermekkori maszturbáció vagy kíváncsi leskelődés például tipikus és ártatlan viselkedés, azonban 5–6 éves kortól a nevelés és az értelmi fejlődés hatására elvárható, hogy az ilyen jellegű szexuális felfedező tevékenység ne legyen nyilvános, valamint tartsa tiszteletben a többieket is. Ami hároméves korban elfogadható és ártatlan szexuális viselkedés, azt a kisiskolás korban már problémásnak tekintjük és viszont.

Más a megítélése a magányos szexuális viselkedésformáknak (pl. maszturbáció), mint azoknak, amelyekbe a gyermekkel/fiatallal együtt más gyermekek is részt vesznek. Azokat a szexuális játékokat/aktivitásokat, amelyek során egy vagy több gyermek másokat szexuális jellegű cselekvésekre vesz rá – különösen, ha a rávett gyerekek több évvel fiatalabbak, kiszolgáltatottak, ha a befolyásolás hatalmi helyzetben (pl. bébiszitterkedés közben) és/vagy erőszakkal történik – tehát meghatározható a helyzetben, hogy ki az áldozat, *szexuálisan abuzív*nak tekintjük[4].

Ugyanakkor ebben az esetben is nagyon fontos először a gyermekekkel való tiszteletteljes, körültekintő beszélgetés, a helyzet tisztázása, még mielőtt következtetéseket vonnánk le és vissza nem fordítható következményeket indítanánk el. *Az ilyen helyzetek is csak akkor súlyosak, ha nem egyszeriek, ha nem ismétlődők és a megbeszélés, határhúzás után is folytatódnak.*

Amikor a gyermekkori problémás szexuális viselkedéseket értékeljük, azt vesszük figyelembe, hogy milyen gyakoriak, milyen mértékben ártalmasak az érintett gyermekeknek, mennyire erőszakosak, titkosak vagy láthatóak és mennyire ellenállóak a szülői/pedagógusi figyelmeztetésnek, magyarázatnak.

Serdülőkor előtt az alábbi viselkedésformákat tekintjük problémás szexuális viselkedésnek[5]:

- visszatérő nyilvános maszturbáció;
- visszatérő magamutogatás – nemi szervek, mellek, fenék;
- az életkori normát meghaladó szexuális tudás, amely magában foglalhatja a szexuális aktus élethű utánzását, szexualitásra utaló szavak használatát, ezek megtanítását a társaknak;
- a szexualitással való gyakori foglalkozás, érdeklődés pl. pornófilmek iránt és ezek megosztása a társakkal;
- a társak fogdosása (nemi szervek, mellek, fenék), vagy rá akarja venni a társakat, hogy az ő privát testrészeit érintsék meg a társai;
- próbálkozás tárgyak feldugására saját vagy társai genitáliájába;
- próbálkozás mások nemi szerveit szájjal megérinteni, bekapni stb., és társak rábeszélése/kényszerítése arra, hogy bekapják/megérintsék stb. az ő nemi szerveit;
- szexuális tevékenységre biztatja a társait;

- szimulált vagy megkísérelt szexuális aktus (beleértve az orális közösülést is);
- sérülés okozása (vagy erre való próbálkozás) saját vagy társai nemi szervein;
- mások szexuális erőszakkal való fenyegetése;
- szexuális tartalmú képek, üzenetek küldése a társaknak;
- mások szexuális zaklatása, visszatérő határsértések a másik intim terével, testével kapcsolatosan.

Serdülők esetén a problémás szexuális viselkedésformák ezeken túlmenően még a következők lehetnek[6]:

- mások visszatérő követése, meglesése, amely a visszautasítás, figyelmeztetés ellenére is fennmarad;
- online szexuális zaklatás, szexting;
- beleegyezés nélküli simogatása/fogdosása mások nemi szerveinek vagy a társak arra kényszerítése, hogy simogassák/fogdossák az ő nem szerveit – beleértve a becsapással, vesztegetéssel, kényszerítéssel való visszaélést is;
- beleegyezés nélküli orális szex nyújtása vagy erre való kényszerítés;
- mások beleegyezés nélküli szexuális aktusba vonása – erőszakkal, fenyegetéssel, vesztegetéssel, vagy tudatmódosító szerek használatával elérve az aktust;

- állatokkal való szexuális aktus;
- fiatalabb gyerekekkel való szexuális kontaktus bármely formája.

> A problémás szexuális viselkedésformák ártó hatása annál nagyobb, minél tartósabb, gyakoribb, erőszakosabb és minél fiatalabb társakat érint a cselekvés.

Az ártalmas viselkedésformák ugyanakkor néha csak a kísérletezés részei és amint a felnőttek leállítják és elmagyarázzák a helytelenségét, megszűnnek. Azonban, ha a figyelmeztetés ellenére is fennmarad az erőszakos viselkedésforma, azonnali beavatkozást igényel minden érintett védelme érdekében.

Az ártalmas szexuális viselkedésformák következményei

Mivel a kutatások szerint *a gyermekek közötti problémás szexuális viselkedés hasonló ártalmakkal járhat az áldozatokra nézve, mint a felnőtt által elkövetett szexuális abúzus*[z] – attól függően, hogy milyen gyakori, tartós és mennyire erőszakos a cselekvés, valamint, hogy milyen fiatal az érintett gyermek –, ezért jelen fejezetben az áldozatra vonatkozó hatásokat nem tárgyaljuk részletesen, azokat a szexuális abúzusról szóló fejezet tartalmazza.

Azonban nem feledkezhetünk meg *a problémás szexuális viselkedést mutató gyermek*ről, aki gyakran maga is áldozata valamilyen társas/családi hátránynak, visszaélésnek és az ezzel való problémás megküzdés eredményeként válik ártalmasan viselkedővé – erről a következő alcímben részletesen írunk. Az ártalmas szexuális viselkedést mutató gyermekek körében a többiekhez viszonyítva magasabb a depresszió és szorongás szintje, gyakrabban mutatnak egyéb viselkedési zavarokat, tanulási nehézségeket és fejlődési lemaradást. Az ilyen gyermekeknek nehézségeik vannak a társas kapcsolatokban, nem képesek felismerni és tartani a személyes határokat, gyakran kirekesztettek, elutasítottak. Mivel nem értik a barátságosság és tolakodás közötti különbséget, ők maguk is kitettek a szexuális határátlépésnek, az áldozattá válásnak, sőt éppen a rendszeres és korai határsértések következtében nem alakul ki náluk a határok tisztelete mások felé[8].

A problémás szexuális viselkedést mutató gyerekek legtöbbször maguk is különböző formájú és mértékű abúzus áldozatai, akik leginkább támogatásra szorulnak.

Nagyon fontos ezért a problémára való átgondolt nevelői reakció. Az ártalmas viselkedés felszínre kerülése általában sokkolja a felnőtteket, ami az indulatok miatt gyakran jár együtt a problémás viselkedést mutató gyermek azonnali megszégyenítésével, megbüntetésével, akár

kirekesztésével. A megértés és a vonatkozó ismeretek hiánya a gyermek megbélyegzésével, elkövetőként való címkézésével járhat, ami csak súlyosbítja a gyermek meglévő önértékelési és önszabályozási problémáit. Ha a gyermek azt a visszajelzést kapja, hogy a környezete „rossznak, elfogadhatatlannak, a közösségre veszélyesnek" tartja, azonosulva ezzel a megbélyegzéssel fog a viselkedése ennek megfelelően alakulni. Mindezt megelőzendő nagyon fontos, hogy *a szülők és a nevelők mindig csak a viselkedést értékeljék és ítéljék el, soha ne a gyermeket magát*! Annak ellenére, hogy a gyermekkori problémás szexuális viselkedést mutató gyerekek esetén gyakran azonnal a későbbi szexuális bűnelkövetés réme merül fel bennünk, a rendelkezésre álló bizonyítékok inkább arra utalnak, hogy *az érintett gyermekek később kis eséllyel válnak felnőtt elkövetővé, különösen, ha kapnak megfelelő segítséget a háttérben álló nehézségeik leküzdéséhez*[9].

A szülők reakciója

Az egyik legmegterhelőbb szituáció, amivel egy szülő vagy gondozó szembesülhet, az, ha rájön, hogy a gyermeke szexuálisan helytelen viselkedést végez. Ilyenkor nehéz kitalálni, hogyan tovább.

Ha a szülő rájön, hogy gyermekének szexuális viselkedési problémája van, a következő érzéseket érezheti[10]:

- nehéznek találja, hogy egyáltalán elhiggye, ami történt;
- haragszik a gyermekre, a többi részt vevő gyerekre, önmagára és általában a világra;
- feszültnek érzi magát a gyermeke társaságában és elhúzódik tőle;
- szomorú és levert lesz;
- bűntudatot és szégyent érezhet;
- magányosnak érezheti magát;
- úgy érezheti, csalódott a gyermekben és önmagában;
- bizonytalan és zavarodott lehet, különösen, ha nem egyértelmű, miért viselkedik így a gyerek;
- rémálmok és egyéb traumatikus stresszreakciók gyötörhetik, különösen, ha őt is zaklatták gyermekként.

Bármi is a szülő reakciója fontos, hogy tudja, ő és gyermeke – a megfelelő segítséggel – képes túllépni ezen a nehéz időszakon. Nincs egyedül – sok szülő küzdött és küzd a gyermeke szexuális természetű viselkedési nehézségeivel és hasonló érzéseket, reakciókat tapasztaltak meg. A gyermekek szexuális természetű viselkedési problémái nagyon jól reagálnak a kezelésekre, különösen, ha a szülők/nevelők aktívan bevonódnak a terápiás folyamatba, és így a jövőbeni viselkedési problémák megelőzhetőek.

Habár a szexuális problémákkal küzdő gyermekek ugyanolyanok akár a másféle viselkedési problémákat

mutató gyermekek, az emberek hajlamosak erőteljesebben reagálni rájuk a problémák szexuális tartalma miatt. Amikor segítséget és támogatást keresünk a problémás viselkedést mutató gyermeknek, ne felejtsük el, hogy a szexuálisan problémás gyerek is mindenekelőtt és legfőképpen gyerek, aki talán most rossz döntést hozott, de megtanulhatja, hogyan döntsön jól a későbbiekben. Ehhez azonban megértésre, elfogadásra és szakszerű támogatásra is szüksége van.

A szexuális viselkedésproblémákkal összefüggő háttértényezők[11]

Sokféle oka lehet annak, hogy egy gyerek helytelen vagy korának nem megfelelő szexuális viselkedést mutat. Általában véve ezek a problémák ritkán szólnak a szexuális élvezetről, valójában sokkal inkább kapcsolódnak a szorongáshoz, traumatikus élményekhez, kíváncsisághoz, gyenge impulzuskontrollhoz és egyéb tényezőkhöz.

A szexuális viselkedés problémáihoz kötődő néhány faktor:

- traumatikus élmények, mint abúzus, katasztrófák, balesetek,
- családon belüli erőszak (elég, ha a gyermek szemtanúja),
- a felnőtt szexuális tevékenységnek vagy meztelenségnek való túlzott kitettség (beleértve a

televízión és médián keresztüli kitettséget is),
- nem megfelelő otthoni normák a magánéletről és tapintatról,
- nem megfelelő ellenőrzés otthon, gyakran olyan szülői tényezők folyományaként, mint a depresszió, szerhasználat vagy gyakori távollétek otthonról munka vagy más okból.

A problémás szexuális viselkedést mutató gyermekek gyakran több ilyen nehezítő családi és környezeti tényezővel is jellemezhetők, vagyis a nehézségeik összeadódnak. Legsúlyosabban azok a gyerekek veszélyeztetettek, akik súlyos elhanyagolás és/vagy bántalmazás áldozatai és emiatt ún. fejlődési vagy komplex poszttraumás stresszzavar (C-PTSD) alakul ki náluk. A korai életkorban megtapasztalt súlyos és állandó elhanyagolás és bántalmazás az idegrendszer szintjén okoz káros elváltozásokat, rontva a gyermek kognitív, érzelmi és társas fejlődését, a mások megértésének, és a saját viselkedés szabályozásának képességét. Nézzük meg ennek a komplex problémának néhány tényezőjét, amelyek összefüggést mutatnak a problémás szexuális viselkedéssel.

Az abúzus áldozatai mint problémás szexuális viselkedést mutató gyerekek

Bár a jog különbséget tesz a gyermekek bántalmazásának különböző formái, vagy az elhanyagolás különböző

súlyossága szempontjából, pszichológiailag abúzusnak, azaz a gyermekkel szembeni hatalommal való visszaélésnek tekintjük a fizikai és érzelmi bántalmazást (beleértve a nevelő célzatú verést is), a fizikai és érzelmi elhanyagolást, a szexuális bántalmazást és a családon belüli erőszak látványának való kitettséget egyaránt. Az érintett gyermekek életében ezek a kategóriák gyakran átfedést mutatnak, a gyermek egyszerre szemtanúja és elszenvedője az erőszaknak, és az elhanyagolásnak is. Azok a gyermekek, akik kisgyermekkorban rendszeresen szemtanúi valamely családtagjuk erőszakos viselkedésének, főleg, ha az szexuális erőszakot is tartalmaz, valószínűbben mutatnak szexuális viselkedésproblémákat a későbbiekben, mint azok, akik nem tapasztaltak otthon családon belüli erőszakot. Az összefüggés azonban nem magyarázza meg a gyermekkori szexuális viselkedésproblémák növekvő gyakoriságát, és azt, hogy nem minden abúzus áldozatból lesz problémásan viselkedő fiatal, és nem minden problémásan viselkedő fiatalnak van saját abúzus története[12].

Mindennek ellenére nagyon fontos megértenünk a gyermekkori rossz bánásmód komplex hatását az idegrendszerre, amelynek következtében a gyermek egy folyamatos túlzott éberség állapotában, egy állandó és túlzott stressz állapotban van, amely megakadályozza, hogy a társas közegben megfelelő módon reagáljon. A bántalmazott, elhanyagolt gyermek a legártatlanabb ingerekre is stressz reakcióval válaszol, képtelen az

önszabályozásra, gyakran impulzív és fegyelmezetlen. Mindezekkel összefüggésben nehézségei vannak a szabálykövetés és tekintélyszemélyekre való hallgatás terén otthon, iskolában vagy a közösségben. Kapcsolatteremtési, barátkozási problémái lehetnek a kortársakkal és ezért gyakran keresi a sokkal fiatalabb gyerekek társaságát, akik hozzá alkalmazkodnak, és akiket – a kortársakkal ellentétben – könnyebben tud befolyásolni, irányítani[13]. Mindezek gyakran vezetnek a szexuális abúzus túlélőinél oda, hogy maguk is bántalmazzanak másokat. De nem ez az egyetlen tényező, amely problémás szexuális viselkedéshez vezethet.

A családi háttér

A kutatások számos családi jellemzőt azonosítottak, amely összefüggést mutat a gyermekek ártalmas szexuális viselkedésformáival. Ezek közül kiemelkedik *a családban tapasztalható agresszív, fenyegető légkör*. A családon belüli agresszió fogalma magában foglalja a fizikai bántalmazást (beleértve a fizikai fenyítést mint nevelői eszközt), a másokra irányuló agresszió látványát (beleértve állatok bántalmazását is), a fenyegetést, a kirekesztés, megalázás, elhallgattatás, elutasítás fizikai vagy szavakkal történő formáit. Mindezek megtapasztalása a felnőttek vagy nagyobb gyerekek részéről olyan viselkedési mintákat nyújtanak a gyermeknek, amelyben a másik ember érzéseit, igényeit, testi és lelki szükségleit semmibe veszik, és

amelyek normalizálják az erőszakot. A folyamatos veszélyben való létezés a gyermek idegrendszerében a túlélést támogató stresszreakciókat hoz létre, amelyek nem teszik lehetővé az empátiát, nézőpont átvételt. A későbbiekben a mások számára ártatlan, azonban neki fenyegetőnek tűnő társas helyzetek beindítják ezeket a vészreakciókat – a gyermek lefagy, elmenekül, vagy támad, hogy megvédje magát[14].

A családon belüli *túlzottan nyílt szexualitás*, meztelenség, együttfürdés és együttalvás szintén olyan tényezők, amelyeket a problémás szexuális viselkedéssel együttjárónak találtak[15]. Természetesen nem a prüdériát, tabusítást stb. találták a kutatások helyénvalónak, hanem a gyermek felé mutatott egészséges szemérem megnyilvánulását. Az a családi közeg, amelyben a gyermek a felnőttek meztelenségének, szexualitás aktivitásának rendszeresen szemtanúja lehet, nem alakítja ki a megfelelő személyes határok tudatát a gyermekben. A problémás szexuális viselkedést mutató gyerekek nem észlelik a saját és mások személyes határait és nem tekintik a nemiséget intim és privát területnek. Az ilyen „határtalan” családokban nevelkedő gyermekek így könnyebben válnak a szexuális abúzus áldozataivá és elkövetőivé is[16].

Szintén összefüggést találtak a *feszült, zaklatott, elhanyagoló családi közeg* és az ártalmas gyermekkori szexuális viselkedés között[17]. Azoknak a szülőknek a gyermekei, akik saját nehézségeik miatt (pl. kezeletlen mentális betegségek, súlyos szegénység, támogatás nélküli

egyedüli szülőség, túl sok munkateher stb.) nem képesek a megfelelő szülőségre, egyedül hagyják vagy nem figyelnek gyermekeikre, nem veszik tekintetbe azok korát, érettségét, durván vagy kiszámíthatatlanul reagálnak a gyermekre stb., szintén valószínűbben mutatnak szexuálisan problémás viselkedést (és más viselkedési zavarokat is), mint a harmonikus családokban, kiegyensúlyozott szülők mellett nevelkedő gyermekek[18].

A fogyatékkal élő gyermekek

Könyvünk külön fejezetben foglalkozik a fogyatékkal élő fiatalok szexuális nevelésével, ezért itt csak röviden térünk ki azokra a nehézségekre, amelyekkel összefüggésben a fogyatékkal élő gyermekek érintettek a szexuális viselkedési problémák által[19].

A fogyatékkal élő gyermekek általánosan *nagyobb kiszolgáltatottsága* megnöveli a szexuális visszaélésnek való kitettségüket, különösen a súlyos fogyatékosság eseteiben. Az ilyen gyermekeknek még *kevesebb tudásuk van a személyüket érintő jogaikról és még kevésbé képesek ezeket a jogokat érvényesíteni*.

Különösen veszélyeztetettek az intézményekben nevelkedő fogyatékkal élő gyermekek, akik a családjuktól távol, idegenek gondjaira vannak bízva. Ezekben az intézményekben az ép gyermekeket nevelő intézményeknél nagyobb mértékben lehet jelen a gyermekek elleni erőszak minden formája, melyet csak részben magyaráz a zárt,

szülői ellenőrzés nélküli struktúra. Maguk a gyermekek is gyakran *rosszabb önszabályozással, belátási képességgel rendelkeznek*, különösen az értelmi fogyatékosság esetén, ezért egymás felé is gyakrabban mutatnak szexuálisan problémás viselkedést.

A mozgásukban korlátozott gyermekek és fiatalok esetén kritikus a *jó érintés és rossz érintés megkülönböztetése*, a szükségtelenül „erotikus" érintések elkerülése, ugyanakkor a megfelelő intimitás biztosítása. A fogyatékkal élők gyakran egész életükben egy gondozó személy jóindulatára vannak bízva, sokkal szorosabb, intimebb kapcsolatot alakíthatnak ki a nevelőikkel, mint a tipikusan fejlődő gyermekek, ez által sokkal inkább kitettek a szexuális abúzusnak.

Kiemelten fontos ezért a fogyatékkal élő gyermekek és fiatalok nemi nevelése, melyre külön fejezetben térünk ki.

A média és a pornó

Az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb mértékű a média túlzott szexualizáltsága, a meztelenség és szexualitás nyílt vagy burkolt megjelenítése a zenei videóktól a gyermekruházati hirdetésekig. A gyermekek ugyanúgy fogyasztói lehetnek ezeknek a médiatartalmaknak, akár a felnőtteknek szánt tartalmak ellenőrizetlen elérésén keresztül, akár direktben, mivel a médiaszolgáltatók gyakran nem érzik problémásnak, hogy a gyermekműsorok közé felnőtt hirdetéseket illesszenek. Ennél is

problémásabb a *fiatal lányok és nők szexualizált bemutatása* a médiában, amely a fiúk és férfiak számára a lányok/nők szexuális elérhetőségét és testüket mint szexuális árucikket ábrázolja nyílt vagy burkolt formában[20]. A *„sex sells”* üzenet nem direktben, hanem az emberi testek árucikké alacsonyításának kulturális üzenetén keresztül hat a gyermekekre és fiatalokra, kiemelten is azokra, akiknek a családjában a nemiséggel és testtel kapcsolatos tapasztalatok a fent említett módon problémásak. Ezek a fiatalok a média átszexualizáltságát megtapasztalva még inkább „gátlástalanokká, szemérmetlenekké és határtalanokká” válhatnak, a szavak idegrendszeri és érzelemszabályozási értelmében.

Különösen kritikus a pornográf (explicit szexualitást bemutató) tartalmak elérhetősége az interneten, amelyhez a gyermekek is hozzáférhetnek. A szülők sok családban nem ismerik fel ennek veszélyét, vagy nem törődnek a következményekkel. Azok a gyermekek, akik rendszeresen találkoznak pornográf tartalmakkal, ezekből a filmekből szerzik ismereteiket a nemiségről, így sérülékenyebbek a szexuális abúzussal szemben és valószínűbben mutatnak maguk is problémás szexuális viselkedésformákat[21], valamint a későbbiekben ezen tartalmaknak megfelelően alakítják a szexualitásról való nézeteiket, igényeiket, értékrendjüket és szexuális gyakorlatukat[22].

A problémás szexuális viselkedés nemi szempontból

Noha fiúk és lányok egyaránt lehetnek ilyen gyermekek közötti szexuális abúzus áldozatai és elkövetői is, érdekes módon sokkal nagyobb a felderítetlenség a lány elkövetőkkel kapcsolatban[23].

Kevés kutatási adat áll rendelkezésre a fiatalkori szexuális bűncselekményekről, de az amerikai adatokból úgy tűnik, hogy amíg az ilyen fiúk gyakrabban kerülnek ki a kisebbségi etnikai csoportokból, addig az elkövető lányok gyakrabban fehér bőrűek, fiatalabbak az első bűnelkövetés időpontjában, az áldozataik is fiatalabbak és gyakrabban vannak velük szorosabb ismeretségi viszonyban – általában gyermekgondozási, felügyeleti helyzetben. A lány elkövetők áldozatai ugyanolyan arányban lehetnek lányok és fiúk, szemben a fiú elkövetők áldozataival, akik valószínűbben lányok. A lányok által elkövetett szexuális abúzusok valószínűbben történnek a fiatal életének olyan kritikus időszakaiban, amikor a felé irányuló figyelem, törődés, fegyelmezés minősége vagy mennyisége hiányt szenved – például amikor új partner bukkan fel a gondviselő szülő életében, kistestvér születik, és tipikusan a serdülőkor időszakában[24].

A szexuálisan abuzív lányok (akiket magukat is gyakran elhanyagolnak, bántalmaznak – vagyis maguk is áldozatok) a kutatások alapján három csoportba sorolhatók[25]. Az első, viszonylag szűk csoportba tartoznak azok a lányok, akik egy vagy csak néhány alkalommal követnek el szexuálisan abuzív viselkedést, tipikusan bébiszitter helyzetben. Az ő élettörténetükben általában nincs bántalmazás vagy

elhanyagolás, nem jellemző rájuk mentális zavar és abuzív viselkedésüket valószínűen a szexuális kíváncsiság motiválja. Az ő kezelésük jelenti a legkevesebb kihívást, ha érzékenyen és nem megszégyenítve, megalázva kezelik a felnőttek a helyzetet. A második csoportba kb. a fiatalkorú szexuális bűnelkövető lányok fele tartozik, akiknél ezek a viselkedésformák más problémás magatartásokkal, antiszociális és szabályszegő viselkedéssel együtt illeszkednek egy mintázatba – súlyos egyéni és családi pszichopatológiákkal. Végül a harmadik, kisebb csoportba azok a lányok tartoznak, akik közepesen súlyos mentális problémákkal, családi rossz bánásmóddal és funkciózavarokkal jellemezhetők és akiknél a szexuálisan abuzív viselkedést a saját abúzusuk traumaemléke indítja be és modellezi. Az ő esetükben a szexuális bántalmazás nem szolgál élvezettel, sokkal inkább saját megalázottságuk, dühük, szorongásuk, összezavarodottságuk, szégyenük csökkentésére tett kísérlet.

Reagálás a gyermekkori problémás szexuális viselkedésre

Magyarországon sajnos nincs kidolgozott protokoll a problémás szexuális viselkedést mutató gyermekek támogatására, sem az ilyen esetek kezelésére. Ez nem egyedi helyzet, sok egyéb krízishelyzetnek sincs kidolgozott protokollja, azokat az általános szakmai protokolloknak megfelelően próbálják a szakemberek

kezelni. Az ártalmas szexuális viselkedés kezelésében ezért Magyarországon leginkább „Az iskolapszichológiai, óvodapszichológiai ellátás szakszolgálati protokollja”[26] című dokumentum lehet a pszichológusok segítségére, azonban a pedagógusoknak semmilyen fogódzó nem áll a rendelkezésükre. A továbbiakban ezért más országok kidolgozott és jól működő protokolljaira támaszkodva próbálunk segítséget nyújtani a probléma kezelésében. Ez a fejezet nem teszi lehetővé, hogy részletes információt nyújtsunk a megelőzés és beavatkozás lehetőségeiről, az érdeklődő pedagógusoknak az elérhető nemzetközi szakirodalom tanulmányozását javasoljuk[27].

Azonnali válaszok

Az azonnali reakció legfontosabb jellemzője a nyugodt, higgadt szakmai hozzáállás megőrzése. Az érintett gyerekek, bármit tettek is, *elsősorban gyerekek*, akik sokszor maguk is bántalmazás, elhanyagolás, rossz bánásmód áldozatai, ezért a legrosszabb, amit tehetünk velük, hogy a helyzet megismerése és mérlegelése nélkül megalázó, megszégyenítő bánásmódot és retorziót alkalmazunk.

A pedagógusok segítőkész, azonnali, de nyugodt beavatkozása a későbbi rehabilitáció legfontosabb

eleme, sem a pánikkeltő túlreagálás, sem a szőnyeg alá söprés nem vezet megfelelő eredményre.

A helyzet megismerésében a *problémás viselkedés súlyossága* a legfontosabb szempont, amit az alábbiak mérlegelésével kell értékelnünk[28]:

- a problémás viselkedést mutató gyermek életkora és értelmi fejlettsége;
- az érintett gyermekek közötti életkori különbség;
- a helyzet térbeli jellemzői (nyilvános térben, zárt térben, a menekülést megakadályozva);
- a cselekvés egyszeri vagy ismétlődő, esetleg egyre súlyosabb formában megjelenő;
- a cselekvés hatása az elszenvedő gyermekre.

Az azonnali reakció az *érintett gyermek(ek) megnyugtatása*, esetleges elsősegélyben részesítése, ha szükséges orvosi ellátás biztosítása. A fizikai sérüléssel nem járó problémás viselkedéseknél is szükséges az érintett gyermekek kivizsgálása, megfelelő lelki elsősegély nyújtása. Az érintett gyermekek elkülönítése és nyugodt egyéni kikérdezése az azonnali cselekvés része. Ha van erre vonatkozóan intézményi protokoll, akkor aszerint kell eljárni[29]. Szintén az azonnali reakció része a szülők értesítése, amennyiben a cselekvés valóban aggodalomra okot adó, problémás vagy abuzív.

Azokban az enyhe súlyosságú esetekben, amelyek nem tartalmaznak kényszerítést, erőszakot (pl. pornónézés a

szünetben, szexting vagy meztelen fotók küldése) vagy magányosak (pl. maszturbáció nyílt helyen) és először fordulnak elő, a leghelyesebb az *érintett gyermekekkel való négyszemközti beszélgetésben* tisztázni a motivációikat, a helyzettel kapcsolatos információikat és az esetleges háttértényezőket, például az otthoni viszonyokat. Ha ilyenkor azonnal hívjuk a szülőket, előfordul, hogy a gyermekek súlyos büntetése, fizikai fenyítése lesz a szülők válasza, amelynek tovagyűrűző következménye újabb és újabb viselkedési problémák felbukkanása a gyermeknél. Próbáljunk ilyenkor inkább a gyermek bizalmasává válni és az intézmény pszichológusának segítségével támogatni a gyermeket abban, hogy a továbbiakban ne kövessen el ilyen határsértő viselkedéseket. Sok problémás viselkedésforma azonban túlmutat ezen és mindenképpen szükséges a szülők és más segítők bevonása a helyzet kezelésében.

Hosszútávú reakciók

Az eset azonnali lereagálása után szükséges annak elősegítése, hogy a későbbiekben ilyen ne fordulhasson elő. Ehhez szükség lehet az érintett gyermek(ek) fokozott ellenőrzésére, a gyerekcsoport és a szülők edukálására a problémás viselkedésformákkal és általában az életkorilag megfelelő, elvárt viselkedéssel, az intézményi szabályokkal kapcsolatosan. Szervezhetünk beszélgető csoportot a fiataloknak a pornóról, készségfejlesztő csoportot, amely

megelőzi a gyermekek közötti abuzív viselkedést, szülőcsoportos beszélgetést, amelyben a szemérem, a másik tisztelete, a felügyelet nélküli internethasználat stb. témáit, és úgy általában a szexuális nevelést érinthetjük. Mindezekhez érdemes a témában jártas szakemberek, például intézményi pszichológusok segítségét kérni.

A problémás szexuális viselkedést mutató gyermek támogatása magában foglalhatja egy *viselkedéstámogatási terv* kidolgozását. Ez egy formális, az érintett gyermek, a szülei és az intézmény szakemberei által is elfogadott és aláírt egyezség, amelyben az érintettek megállapodnak abban, hogy kinek mi a feladata és felelőssége a gyermek problémás viselkedésének csökkentésében/megszüntetésében. A viselkedéstámogatási terv mellett érdemes az esetlegesen áldozatként érintett gyermek(ek) és szüleik bevonásával egy *támogatási és biztonsági tervet* is készíteni, amely a fentiek mellett azt is tartalmazza, hogy milyen esetekben és hogyan történik a problémás viselkedés jelentése. Ezek a tervek és a benne foglaltak folyamatos ellenőrzése, a fejlődés értékelése, a szükséges beavatkozások megtervezése és végrehajtása a gyermekkori problémás szexuális viselkedés kezelésében hatékony ún. „multisystemic approach” (több rendszert mozgósító megközelítés) jellemzői[30]. Ennek a megközelítésnek fontos eleme az érintett szakemberek traumatudatossága, amellyel a problémás viselkedést mutató gyermeket, fiatalt megpróbálják megérteni és támogatni.

A traumatudatosság a problémás szexuális viselkedésre való reagálásban

Az ártalmas szexuális viselkedés nem csak maga is traumatizáló, hanem gyökereiben is gyakran kötődik a gyermek traumatikus élményeihez. Ezért a probléma kezelésébe bevonódó szakembereknek, pedagógusoknak, pszichológusoknak, gyermekvédelmi szakembereknek stb. szükséges ennek tudatában együttműködni. Az abúzust vagy egyéb traumát elszenvedő gyermekekkel való foglalkozás alapelveit az Ausztrál Gyermekkor Alapítvány az alábbiakban foglalja össze, amely jól használható a problémás szexuális viselkedésformák kezelésében és megelőzésében is[31].

- *Kiszámítható és támogató környezeti feltételek, szokások és rutinok*, amelyek biztonságot jelentenek a gyermekeknek.
- *Érzékeny válaszkészség a gyermekek igényeire, pozitív fegyelmezés*, amely megerősíti a szabályoknak megfelelő viselkedésformákat és tudatosítja a következményeket; különösen fontos az apró eredmények megerősítése a kívánt viselkedéshez.
- *Bizalomteli légkör és személyes bizalmi kapcsolat* kialakítása a bántalmazott/elhanyagolt gyermekkel; a pedagógus mint kötődési személy.
- *Érzelmekre hangolódás* – a gyermek érzelmeinek elismerése és az érzelmek felismerésének és

szabályozásának megtanítása; relaxációs és egyéb megnyugtatási módszerek.

- *Metakognitív képességek fejlesztése* – a pedagógusok segíthetik a gyermeket az emlékezeti képességeik fejlesztésében, az élményeik előhívásában, a pozitív élmények elraktározásában és saját énképük megerősítésében a sikerek felidézése által.
- *Társas készségek fejlesztése* a csoportba való bevonódás és beilleszkedés érdekében.

Mindezek az alaplevek nem csak a traumát elszenvedett gyermekek támogatásában fontosak, a trauma-tudatos pedagógiai hozzáállás az érzelmileg biztonságos osztályterem/csoportszoba általános jellemzője[32]. Magyarországon a trauma-tudatosságról az EMDR Egyesület képzésein vagy rövidebb workshopjain tanulhatnak a segítő szakemberek.

Intézményszintű válaszok

A problémás viselkedést mutató és azt elszenvedő gyermekek egyaránt *egyéni támogatás*t igényelnek. Az intézmények pszichológusai vagy a területileg illetékes család- és gyermekjóléti központ szakemberei egyaránt elláthatják ezt a szerepet, amennyiben képzettek a gyermekkori problémás szexuális viselkedésformák kezelésében. Súlyosabb esetben bentlakásos

gyermekpszichiátriai ellátásra lehet szükség, ennek megítélése gyermekpszichiáter felelőssége.

A gyermekek támogatása nem csak a felnőttek által valósulhat meg. A jól működő *kortárs segítés* az intézményi jóllét fontos pillére lehet. A formális vagy informális kortárs támogatás, a baráti kapcsolatok az intézményi beilleszkedés és normakövetés alapja, ez által nagyon fontos ezek tervezett pedagógiai fejlesztése.

A *biztonságos környezet megteremtése* szintén intézményi szintű beavatkozásokat igényelhet. A nehezen ellenőrizhető fizikai terek könnyebben válnak problémás cselekedetek helyszíneivé, ezért célszerű a tereket jól átláthatóvá, megfigyelhetővé alakítani, esetlegesen biztonsági kamerákat felszerelni vagy a nem kamerázható tereket (pl. mosdók) gyakrabban ellenőrizni.

Az *intézményi szabályok*nak és szakmai protokolloknak szintén célszerű kitérni a problémás szexuális viselkedésformák és abúzus megelőzésére és kezelésére. A nyilvánosan is megismerhető, elérhető intézményi *házirend*et minden intézményi polgárnak ismernie kell, célszerű ezzel, az életkoruknak megfelelő formába öntve, a legkisebbeket is megismertetni. Az értelmes célból létrehozott szabályok a közösség tagjait védik, ezek ismerete és betartatása nem pusztán bürokratikus formalitás, hanem az együttélés és együttműködés szükséges kerete.

Végül intézményi szinten a legfontosabb, amit tehetünk a problémás szexuális viselkedésformák csökkentéséért

vagy megelőzéséért, az *intézményi szexuális nevelés* különböző lehetőségeinek kipróbálása. Azokban az iskolákban, ahol tervezett, szervezett, életkornak megfelelő, átfogó szexuális nevelési program működik, amely kitér a saját és mások testének tiszteletére, a megfelelő és helytelen kapcsolatteremtési, ismerkedési lehetőségekre, tanítja a fehérnemű szabályt és támogatja a nemet mondást, lehetővé teszi, hogy a gyermekek bizalomteli kapcsolatban jelezhessék az őket ért sérelmeket, nagyobb a gyermekek biztonságérzete és kevesebb szexuális tartalmú problémás viselkedésforma megfigyelhető, mint a témát tabusító, elhallgató intézményekben[33].

Jegyzetek

1 NCTSN (2009): *Understanding and Coping with Sexual Behavior Problems in Children* http://www.nctsn.org/sites/default/files/assets/pdfs/sexualbehaviorproblems.pdf

2 NCTSN (2009): id. mű.

3 Hackett, S. (2014). Children and young people with harmful sexual behaviours. In C. Barter & D. Berridge (Eds.), *Children behaving badly? Peer violence between children and young people* (Vol. 31). John Wiley & Sons. Ltd, Chichester.

4 Mesman, G. R., Harper, S. L., Edge, N. A., Brandt, T. W. & Pemberton, J. L. (2019). Problematic sexual behavior in children. *Journal of Pediatric Health Care, 33*(3), 323–331.

5 Ey, L. A. & McInnes, E. (2020). *Harmful Sexual Behaviour in Young Children and Pre-Teens: An Education Issue*. Routledge.

6 Ey, L. A., & McInnes, E. (2020). id. mű.

7 Shaw, J. A., Lewis, J. E., Loeb, A., Rosado, J. & Rodriguez, R. A. (2000). Child on child sexual abuse: Psychological perspectives. *Child Abuse & Neglect, 24*(12), 1591–1600.

8 Silovsky, J. F. & Niec, L. (2002). Characteristics of young children with sexual behavior problems: A pilot study. *Child Maltreatment, 7*(3), 187–197.

9 Chaffin, M., Berliner, L., Block, R., Johnson, T. C., Friedrich, W. N., Louis, D. G., Lyon, T. D., Page, I. J., Prescott, D. S., Silovsky, J. F. & Madden, C. (2008). Report of the ATSA

Task Force on Children With Sexual Behavior Problems. *Child Maltreatment, 13*(2), 199–218. https://doi.org/10.1177/1077559507306718

10 NCTSN (2009): id. mű.

11 NCTSN (2009): id. mű.

12 Elkovitch, N., Latzman, R. D., Hansen, D. J. & Flood, M. F. (2009). Understanding child sexual behavior problems: A developmental psychopathology framework. *Clinical Psychology Review, 29*(7), 586–598.

13 NCTSN (2009): id. mű.

14 Streeck-Fischer, A. & van der Kolk, B. A. (2000). Down will come baby, cradle and all: diagnostic and therapeutic implications of chronic trauma on child development. *The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 34*(6), 903–918. https://doi.org/10.1080/000486700265

15 Curwen, T., Jenkins, J. M. & Worling, J. R. (2014). Differentiating children with and without a history of repeated problematic sexual behavior. *Journal of Child Sexual Abuse, 23*(4), 462–480.

16 Mesman et al. (2019). id. mű.

17 Mesman et al. (2019). id. mű.

18 Mesman et al. (2019). id. mű.

19Evertsz, J. & Kirsner, J. (2003). *Issues for intellectually disabled children with problem sexual behaviours: Literature review and research report*. Melbourne: Australian Childhood Foundation/Department of Human Services.

20 Mindezen ábrázolások heteronormatív volta különösen nehezíti az LMB fiatalok pozitív azonosulását önmagukkal

és vágyaikkal. A hetero-normativitásról könyvünk külön fejezetében írunk bővebben.

21 Flood, M. (2009). The harms of pornography exposure among children and young people. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, *18*(6), 384–400.

22 Wright, P. J. (2014). Pornography and the sexual socialization of children: Current knowledge and a theoretical future. *Journal of Children and Media, 8*(3), 305–312.

23 Vandiver, D. M. & Teske, R., Jr. (2006). Juvenile female and male sex offenders: A comparison of offender, victim, and judicial processing characteristics. International *Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 50*, 148–165. https://doi.org/10.1177/0306624X05277941

24 Vandiver, D. M. & Teske, R., Jr. (2006). id. mű.

25 Christiansen, A. R. & Thyer, B. A. (2002). Female sexual offenders: A review of empirical research. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 6*, 1–16. https://doi.org/10.1300/J137v06n03_01

26 Szabó, É., N. Kollár, K. & Hujber, T. (2015). *Az iskolapszichológiai, óvodapszichológiai ellátás szakszolgálati protokollja*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/12132/1/iskola_ovoda_pszichologia_u.pdf

27 Az egyik legátfogóbb és gyakorlatiasabb kézikönyv a témában: Kenney, J. W. (2020). Problematic Sexual Behavior

in Schools: *How to Spot It and What to Do about It*. Lanham: Rowman & Littlefield, USA

28 Kenney, J. W. (2020). id. mű.

29 A fent említett nemzetközi szakirodalmak egy része tartalmaz lefordítható és adaptálható felmérő lapokat, jegyzőkönyv mintákat, ld. Kenney, 2020.

30 Lloyd, J. (2019). Response and interventions into harmful sexual behaviour in schools. *Child Abuse & Neglect*, *94*, 104037.

31 Howard, J. A. (2019). A systemic framework for trauma-informed schooling: Complex but necessary! *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, *28*(5), 545–565.

32 Perry, B. D. (2000). Creating an emotionally safe classroom. *Early Childhood Today, 15*(1), 35. https://makingsenseoftrauma.com/wp-content/uploads/2016/02/Creating-an-Emotionally-Safe-Classroom.pdf

33 McKibbin, G., Humphreys, C. & Hamilton, B. (2017). "Talking about child sexual abuse would have helped me": Young people who sexually abused reflect on preventing harmful sexual behavior. *Child Abuse & Neglect*, *70*, 210–221.

A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélés – a családban, az intézményben és a szabadidős tereken

Bodnár Ilona és F. Lassú Zsuzsa

A gyermekbántalmazás – beleértve a szexuális abúzust is – történeti jelenség, amellyel szemben a társadalmi tolerancia a jóléti társadalmakban fokozatosan csökkent a 20. században. A szemléletváltozás mögött többek között megtalálhatjuk a gyermeklélektan fejlődését, a gyermekkor jelentőségének felismerését, az emberjogi mozgalmak sikerét, és a szociális biztonság felértékelődését. A pozitív változások ellenére a jelenség teljeskörű feltérképezése megtorpant a családok, a magánélet határainál, annak túlzott tiszteletben tartása miatt. A közvélekedés a veszélyes agressziót az ismeretlenhez kapcsolta, a családi, rokoni világon kívülre helyezte. Az 1960-as években kezdődő kutatások fokozatosan mutattak rá a családok diszfunkcionális működésére, a gyermekek otthoni kiszolgáltatottságára. Ezzel a folyamattal párhuzamosan differenciálódott a bántalmazás fogalma, a gyermekek fejlődésére kártékony hatásúnak minősített cselekedetek

köre. A fizikai bántalmazás mellé beemelték a lelki bántalmazást is[1].

Gyermekvédelmi, gyermekgyógyászati esetek tanulmányozása mellett hosszú ideig nem álltak rendelkezésre megbízható, a társadalom egészére vonatkozó adatok a gyermekbántalmazással kapcsolatban. A téma érzékenysége, tabusítása, az áldozatok érintettsége miatt nehezen kivitelezhetők a reprezentatív kutatások[2]. A WHO és a UNICEF adatai szerint a nők 20%-át, a férfiak 5–10%-át éri gyermekkorában szexuális zaklatás[3]. A bántalmazások 80–90%-át nem idegen, nem a „mutogatós-cukros bácsi" követi el, hanem a családi-rokoni-ismerősi körből kerül ki a zaklató. Éppen a családi-intézményi érintettség miatt nagy, kb. 20-szoros a látenciája ezeknek az ügyeknek, így ritkán vonják felelősségre a zaklatót, az ügyek általában nem kerülnek bíróság elé[4]. Ugyanakkor a WHO adatai azt is jelzik, hogy kultúrától, nemzetektől független, mindkét társadalmi nemet érintő problémáról van szó, amit nem csak azért nehéz felderíteni, mert a családi intimitás megsértésével jár. A látenciát azért is nehéz csökkenteni, mert a közvélekedés a szexuális bántalmazáson a testi kontaktust is igénylő szexuális aktust érti, ezzel szűkítve a bántalmazás körébe sorolandó cselekedetek körét, az érintett korosztályt, illetve döntően a felnőtt – gyermek abúzusformákra koncentrál.

A WHO definíciója szerint a gyerek elleni szexuális abúzus a gyermeknek bármely szexuális tevékenységbe való bevonása, amelyet a gyermek nem, vagy nem teljesen

tud felfogni, vagy amelyhez nem tudja „tájékozott beleegyezését” adni, vagy amelyhez fejlődés-lélektanilag vagy fizikailag nem felkészült, vagy amely ellentétben áll az adott társadalom szokásaival vagy jogszabályaival[5]. A gyermekvédelmi törvény[6] a kiskorúság, az érintett korosztály felső határát 18 évben húzza meg. A definíció fizikai, lelki és kognitív felkészületlenségről beszél, így a kiskorúság alsó régiójába, a csecsemőkorra teszi a veszélyeztetés alsó korhatárát. Tehát nem lehet korosztályokat kizárni a veszélyeztetetettek köréből. A kevés rendelkezésre álló adat szerint sajnos a legkisebbeket is érintheti a szexuális bántalmazás, bár sokkal ritkábban, mint a kiskamasz és serdülő korosztályt[7].

A szexuális abúzus formái, jogi szabályozása

A szexuális abúzus formáit két csoportra – érzelmi és testi – oszthatjuk, melyek előfordulási gyakorisága nem egyforma az egyes korosztályok esetében. Ugyanakkor minden életkorra jellemző, hogy a lelki ráhatás, nyomás alá helyezés előkészíti, megkönnyíti a testi bántalmazás végrehajtását. Résztvevőket tekintve mindkét forma előfordul felnőtt és gyermek, illetve gyermek és gyermek között történő bántalmazás esetén.

Érzelmi bántalmazási formák során a bántalmazottat szexuális tartalmú helyzetek elviselésére, abban nézőként, passzív szereplőként való részvételre kényszerítik. Ennek megnyilvánulási formái lehetnek[8]:

- szexualizált légkör teremtése (túlzottan nyílt szexuális viselkedés, meztelenség);
- szemérmetlen beszéd, szexuális célzatú gúnyolódás;
- szexuális aktus (akár felnőttek között) a gyerek jelenlétében;
- pornografikus felvételek megmutatása, pornófilmek együtt nézése;
- az áldozat kényszerítése vagy meggyőzése, hogy szexuális tartalmú fényképhez vagy videófelvételhez álljon modellt egyedül vagy másokkal, illetve azt ossza meg a közösségi felületeken;
- nemi szervek mutogatása;
- önkielégítés az áldozat jelenlétében;
- levetkőztetés, meztelenségre kényszerítés;
- szexualitás, szexuális magatartás kritizálása, rossz színben való feltűntetése, hírbe keverése;
- erőszakos próbálkozás a kapcsolat kialakítására;

Testi kontaktust igénylő bántalmazási formák aktív részvételt követelnek meg a bántalmazottól is:

- a gyerek kényszerítése vagy rábírása arra, hogy valaki nemi szervét megérintse;
- szexuális töltetű érintés (tapizás, fogdosás);
- nemi szervek dörzsölése az áldozat testéhez;
- nemi erőszak behatolással vagy annak kísérlete;
- orális szexre való kényszerítés vagy rábírás:

- anális szexre való kényszerítés vagy rábírás;
- ujj vagy tárgy felhelyezése a hüvelybe vagy a végbélnyílásba;
- gyerekpornográfia (szervezet, hálózat keretében);
- gyerekprostitúció (szervezet, hálózat keretében);

Hazánkban 2005 óta *zéró tolerancia van a gyermekbántalmazással szemben*, kiskorú személyt semmilyen formában nem lehet kitenni erőszaknak, így szexuális erőszaknak sem[9]. A Bűntető törvénykönyv gyerekekkel szembeni *szexuális visszaélésről* beszél, amin belül korosztályi megkülönböztetést tesz az áldozatok védelme tekintetében, de minden esetben súlyosbító körülmény, ha az elkövető a gyermek nevelője, felügyelője, vagy gondozója:

- 12 év alatti gyermekek: védekezésre képtelenek, bármilyen szexuális kapcsolat bűncselekménynek minősül; ha az erőszak, a fenyegetés ténye bizonyítható, akkor az súlyosbító körülménynek minősül,
- 12–14 év között: megrontásnak minősül a nem erőszakos szexuális cselekmény (amely szóhasználat a túlélő fiatal vagy felnőtt esetében is nagyban nehezíti a felépülést, hiszen önmagát megrontottnak éli meg, aki visszafordíthatatlanul romlott),
- 14–18 év között: nincs speciális védelem, a felnőttekre vonatkozó törvényi előírások

vonatkoznak rájuk.

Vérfertőzésnek (incestus) minősülő bűncselekmény az egyenes ági rokonnal való közösülés vagy fajtalankodás (itt megint nagyon elavult és a terheket súlyosbító szóhasználati formákkal találkozhatunk a jogalkotók részéről). Testvérek esetében fontos, hogy ha az elkövető még nem töltötte be a tizennyolcadik életévét az elkövetés idején, akkor nem számít büntethetőnek, kivéve, ha erőszakot vagy fenyegetést használt. *Szexuális kizsákmányolástól* is védi a törvény a 18 éven aluliakat, ide tartozik a gyermekprostitúció és a gyermekpornográfia tilalma (mindkettő a következő fejezet témája).

A magyar törvények minden állampolgárra nézve jelzési kötelezettséget írnak elő gyermekbántalmazás esetében,
és ez igaz a szexuális bántalmazás fent leírt eseteire is.

A jogszabályok lehetővé teszik a névtelen bejelentést a Gyermekjóléti Szolgálatoknál, ahol kötelesek vizsgálatot indítani a beérkezett adatok alapján[10]. Az állampolgári felelősség ellenére az oktatási intézményekből érkezik a legtöbb jelzés a gyermekvédelemhez.

A hatékonyabb megelőzés és felderítés érdekében sokkal jobb kommunikáció, együttműködés kellene a gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjaitól: az iskolától, a hatóságoktól, az egészségügyi rendszertől. A korai

felismeréshez, beavatkozáshoz ismerni kell a gyermek komplex környezetét, amelynek egy-egy szegmense más-más intézményhez tartozik. Ezért kiemelten fontos a gyanú megosztása, az információkérés és -átadás a hivatali út szereplői között, illetve annak tudatosítása, hogy ha az áldozat a bűncselekmény elkövetésekor még nem töltötte be a 18. életévét, akkor a bűncselekmény – és így a büntethetőség – nem évül el.

A gyermekkori szexuális abúzus jelei, tünetei

Minden – érzelmi és a fizikai – bántalmazás hatalmi, alá-fölérendeltségi kérdés, amelyben a bántalmazó erőszakkal éri el az uralkodó, domináns szerepet[11]. A két fél közötti hatalmi egyenlőtlenséget – még a folytatólagos bántalmazások esetében is – mindvégig fenntartja a bántalmazó, mert a másik önbizalmának, énhatékonyságának megtörése a célja. Az áldozat nagyfokú kiszolgáltatottsága az idő előrehaladtával sem csökken.

> Egy bántalmazó kapcsolatban a „gyermeki státusz” az áldozat életkorának növekedésével sem változik, mindig alá rendelt marad, még időszakosan sem kerül együttműködői szerepbe.

A bántalmazás tüneteinek összességére elmondhatjuk, hogy súlyosságuk függ a bántalmazás rendszerességétől és

időtartamától; az alkalmazott erőszak mértékétől; az áldozat és a bántalmazó közötti bizalmi viszony, a pozitív kötődés mértékétől. A tünetek beazonosításánál erőteljesen figyelembe kell venni az áldozat életkorát.

Testi, külső jelek[12]*:*

- viszketés vagy fájdalom a nemi szervek környékén (szakadt, váladékos vagy véres fehérnemű);
- gyakori megmagyarázhatatlan fájdalmak, pszichoszomatikus tünetek: fej-, has-, torokfájás;
- nehézségek járás vagy ülés közben;
- húgyúti fertőzések, hüvelyi folyás (lányoknál), húgycső-váladékozás (fiúknál);
- sérülések a nemi szervek tájékán vagy más testrészeken, végbélfekélyesedés;
- nemi betegségek;
- tinédzserkori terhesség;
- hirtelen súlycsökkenés vagy növekedés;

Viselkedés, magatartás változása:

- nagyfokú óvatosság felnőttekkel való testi kontaktusban, nem akar négyszemközt maradni felnőttekkel;
- drámai magatartásváltozás (öltözködés, étkezés, társas viselkedés);
- fejlődési visszaesések, regresszív viselkedés (alacsonyabb életkornak megfelelő viselkedéshez való visszatérés, pl. ujjszopás, ágybavizelés, beszéd, mimika stb.);

- kivonulás, mindenen kívül maradás, elutasítás: gyengülő kapcsolat kortársakkal, barátokkal;
- korai érkezés az iskolába, késői távozás, félelem a hazamenéstől;
- koncentrálási, tanulási nehézségek; iskolai teljesítmény hirtelen hanyatlása, váratlanul gyenge teljesítmény;
- szexualizált viselkedés, tinédzserprostitúció;
- öncsonkítás, önbántalmazás (falcolás);

Mentális változások:

- csökkent önértékelés;
- depresszió, bűntudat, szégyenérzet;
- öngyilkossági kísérletek vagy ezzel való fenyegetés;
- anyagabúzus (drog, gyógyszer, alkohol);
- álmatlanság, rémálmok, szorongás, nyugtalanság;
- poszttraumás stresszszindróma;

Éppen komplexitása miatt a szexuális bántalmazást külön, kiemelt kategóriaként kezeljük. Érzelmi, testi és erkölcsi zavart, traumát okoz egy fejlődésre hivatott életszakaszban, amikor még nincs megszilárdult személyisége, értékrendje az áldozatnak, ezért sokkal nehezebb megküzdenie az abúzussal[13]. A gyermek fejlődésének több dimenzióját is érinti: megakasztja érzelmi fejlődését, befolyásolja társas kapcsolatait, nemi identitásának alakulását, öngondoskodási képességét. Hosszútávú, a kiskoron

túlmutató mentális változásokat is megfigyelhetünk, melyek kihatnak az áldozat felnőtt párkapcsolatára: testüket nem értékelik annyira vonzónak, gyakori körükben a magas kockázatokkal járó szexuális magatartásformák (szerekért cserébe szex, védekezésmentes szex), meddőség; kényszeres, nyilvános maszturbáció. Szülői szerepvitelük bizonytalanabb; kevésbé tudnak bensőséges, meleg kapcsolatot kialakítani gyermekeikkel; kommunikációjukat, fegyelmezési megoldásaikat határozatlanság, következetlenség jellemzi. Ezek a bántalmazás intergenerációs hatásai, amelyek rizikófaktorként jelentkezhetnek a bántalmazott saját családjában[14].

A gyermekkori szexuális abúzussal összefüggő kockázati tényezők

A gyermekek bántalmazása – más társadalmi jelenségekhez hasonlóan – összetett probléma, nem vezethető vissza egyetlen okra. Az eddigi kutatások számos rizikófaktort tártak fel, amelyek megléte elősegítheti a bántalmazást, de egyikre sem mondhatjuk, hogy annak jelenléte biztosan abúzushoz vezet. A háttérben inkább az okok rendszerét, egy komplex hatásmechanizmust, tényezők viszonyrendszerét kell keresni. A társadalomtól az egyén felé haladva a következők lehetnek azok a tényezők, amelyek az elkövető tettét megkönnyíthetik[15].

Társadalmi rizikófaktorok

- a gyermekek védelmét szolgáló társadalmi és jogi normák fejletlensége; szociális és támogató rendszerek diszfunkcionális működése;
- a magánélet szentsége, a család belügyeibe való be nem avatkozás elve;
- túlszexualizált élet – pl. reklám –, szexualitással kapcsolatos attitűd és viselkedés változása (szexuális forradalom);
- pornográfia térnyerése, ahol üzleti újdonság a 18 éven aluliakkal folytatott szex;
- társadalmi és vallási normák visszatartó erejének csökkenése (pl. vérfertőzés);
- minden társadalmi rétegben előfordul, csak az alacsonyabb státusú családok nagyobb eséllyel kerülnek a szociális ellátórendszer, a rendőrség látókörébe, illetve az áldozatok inkább fordulnak segítségért a hatóságokhoz;
- szegénység, munkanélküliség;

Családi rizikófaktorok (beleértve a bántalmazó személyes jellemzőit is)

- a szülők maguk is rossz bánásmódot éltek meg gyermekként, bántalmazták őket, az erőszak jelen van a család történetében; a családtagok, a

rokonok a bántalmazást az együttélés normális kockázataként, velejárójaként kezelik;
- az érzelmi kötődés gyenge a családon belül, ritka az őszinte, meleg, elfogadó kommunikáció, nem rendelkeznek pozitív szülői mintával;
- a szülők elváltak vagy külön – esetleg külföldön – élnek; nevelőszülő, bizonytalan kapcsolódású élettárs, partner van jelen a gyermek életében, eltérő nevelési értékekkel;
- kapcsolati válság van a gyermeket nevelő felnőttek között;
- a család elszigetelten él: nem engednek betekintést a család életébe; nincs kiterjedt rokoni, ismerősi, baráti hálózat; nehezen megközelíthető helyen, a település perifériáján laknak;
- függőség – alkohol, drog – és mentális betegség fordul(t) elő a családban;
- szexualitásról nem beszélnek, nem vállalják fel nyíltan, tabu téma a bántalmazás;
- hiányos ismeretekkel rendelkeznek a szülők a gyermek fizikális és mentális fejlődéséről;

Személyes (áldozati) rizikófaktorok

- a gyerekek életkoruk és/vagy tájékozatlanságuk miatt nem ismerik jogaikat, védtelenek,

tájékozatlanok, fizikálisan gyengébbek, könnyen befolyásolhatók;

- alacsonyabb életkorúak (tizenéves kor előtt): nem értik, mi történik velük; ugyanakkor a felnőttek testi fejletlenségük miatt kevésbé gondolják veszélyeztetettnek őket;
- kamaszok: szexuális fejlettségük miatt nagyobb figyelem irányul feléjük, ugyanakkor már kevésbé állnak a család felügyelete alatt;
- a gyerekeknek nincsenek elvárásaik a szexuális teljesítménnyel kapcsolatban, nem igénylik a kölcsönösséget;
- fogyatékkal élők, speciális szükségletekkel vagy az átlagostól eltérő fizikai adottságokkal rendelkezők még inkább kitettek az abúzusnak (ld. könyvünk erről szóló fejezetét);
- a gyermek kételyeinek hiánya (számára ez „normális", más családok is így élnek);

A rizikófaktorok ismerete nemcsak a megelőzés és a felismerés szempontjából fontos. Pedagógusként, gyermekkel foglalkozó szakemberként a média egyoldalúan – vagy az áldozatot, vagy a bántalmazót – hibáztató állásfoglalásaival szemben kell árnyalt képet, magyarázatot adni szülőknek, gyerekeknek.

Miért nem beszélnek az áldozatok?

Amikor fény derül egy-egy hosszan elhúzódó szexuális abúzusra, akkor a legtöbb kérdés az áldozat némaságával kapcsolatban merül fel: miért nem szólt, miért nem jelzett? A zaklatás néma elszenvedésére a bántalmazó és a bántalmazott közötti alárendelt, függő viszony a magyarázat, amit a bántalmazó minden eszközzel fenntart[16]. A mentális következményeknél említett változások miatt nem képes lépni, beszélni az áldozat. Kezdetben a bántalmazó szigeteli el, kommunikációs burkot von köré, később énvédelemből az áldozat szigeteli el saját magát. Néma, magányos megküzdési stratégiát választ.

A legerősebb visszatartó erő az áldozatok attól való félelme, hogy őt hibáztatják, hogy nem hisznek neki. Főleg, ha a családban, a rokoni körben nagy tiszteletnek, tekintélynek örvendő személyről van szó. Ha a bántalmazó közvetlen hozzátartozó – apa, nevelő apa –, akkor fájdalmat okoz az édesanyának, tart a családi életre gyakorolt hatástól. Az abúzust elkövető a kisebb gyerekeket gyakran azzal tartja sakkban, hogy ha beszél a „kettőjük titkáról", akkor valamilyen súlyos dolog fog történni a szülőkkel, a közvetlen hozzátartozókkal, szeretteivel. A bántalmazó a kölcsönösséget, a beleegyezést hangsúlyozza, „Te is akartad", „hisz Te csábítottál el a kihívó öltözködéseddel, viselkedéseddel" érvelés alkalmazásával is a megszólalást gátló önhibáztatást erősíti. Ugyanakkor tagadja az erőszakot, elfedi önző szexuális motivációit, vagyis a

történtekért a teljes felelősséget a gyermekre hárítja. És ismét ott vagyunk az önhibáztatás ördögi spiráljánál.

> Ha valaki az első alkalom után nem beszélt, akkor nehezebben fog a folyamat elindulása után, mert lelkiismeret furdalása van: miért nem szóltam eddig?!

Ennél a bántalmazási formánál is vannak néma, passzív közreműködők, akik tudják, hogy mi történik, de mégsem tesznek semmit a gyerek érdekében. Látszólag nem veszik észre még a nyilvánvaló jelzéseket sem, a valóságban inkább félre fordítják fejüket: a családi béke, a fennálló rendszer érdekében „beáldozzák" a gyermeket. Ezért az áldozat nemcsak saját magában, hanem a felnőtt, az őt szeretni hivatott környezetében is elveszíti bizalmát. A gyermek a passzivitást elutasításként éli meg, hogy közömbösek az ő érzéseivel, helyzetével kapcsolatban, hogy a szülő elérhetetlen távolságba kerül a beszélgetéshez. Különösen így van ez akkor, ha a családra nem jellemző a bizalomteljes kommunikáció, a gyerek partnerként kezelése. Ilyenkor a gyermek még inkább visszahúzódik, és néma marad. Lehet, hogy egészen felnőtt koráig cipeli a bántalmazás lelki terheit.

A számtalan testi tünet ellenére nehéz az abúzus orvosi bizonyítása is, hiszen csak rövid ideig lehet az esemény után a nőgyógyászati vagy urológiai/proktológiai tüneteket egyértelműen beazonosítani, márpedig a bántalmazás és az orvosi vizsgálat között sok esetben hosszú idő telik el[17].

Mindenképpen szükséges más típusú, speciális vizsgálatok elvégzése is. Az áldozatok „beszélnek”, csak nem feltétlenül szavakkal. A metakommunikációs jelzések fontossága, a kiskorúak védelme miatt alakították ki a Barnahus-modellt a szexuálisan bántalmazott gyerekek kihallgatására. Az izlandi modellt hazánkban is adaptálták azzal a céllal, hogy a gyereknek csak egyszer kelljen csak felidéznie, elmondania a vele történteket, amit rögzítenek, és a későbbiekben ezt a felvételt használják az eljárás során. A legkisebb korosztály éppen azért van kitéve fokozottan a bántalmazásnak, mert nekik még szavuk sincs arra, mi történik velük, ugyanakkor rajzaikban, szerepjátékukban fellelhetők a velük történtek[18].

Szexuális abúzus a szabadidős tereken

Felnőttek szabadidős tevékenységével szemben kevesebbet beszélünk a gyerekek tanórák utáni, iskolán kívüli időtöltéséről. Főleg a 12 éven aluli korosztálynál ezt még családi körben, szoros szülői felügyelettel, irányítással képzeljük el, ahol a gyerekek céljai, érdekei háttérbe szorulhatnak, hiszen azoknak ők maguk sincsenek még világosan tudatában, és eszközeik sincsenek ezek érvényesítésére. A 12–18 éves korosztálynál különösen fontosak a szabadidős kortárskapcsolatok, közösségek, hisz családi és iskolai szocializációjukat kiegészítve, egy harmadik dimenzió nyílhat meg számukra. Ez még inkább

felértékelődik, ha valakinek nem nyújt elég sikert az iskola, vagy családja diszfunkcionálisan működik.

Az iskola szabadidő-szervező, program-lehetőséget adó szerepe az utóbbi években visszaszorulóban van. Az iskolai szakkörök és sportkörök sokszor rekreációs, szórakoztató funkciót tudnak csak betölteni, ritkábban céljuk a tehetség kibontakoztatása, folyamatos sikerélmény biztosítása. Ezért a szülők mind nagyobb csoportja gyerekeik számára iskolán kívüli lehetőségeket keres, ahol azonban a szervezeti kultúra, a szabályozottság, a gyerekek védelme kevésbé biztosított. Pedig a szülők az itt tényked felnőttekre kvázi szülőként tekintenek, az iskolai tanárokhoz hasonló felelősségteljes és etikus viselkedést várnak el annak ellenére, hogy sok esetben itt nincs munkajogilag előírt és számon kérhető szakmai követelményrendszer az alkalmazottakkal (edzőkkel, oktatókkal, instruktorokkal stb.) szemben. A programokat kínáló szervezetekbe (különösen a nagy presztízsű sportegyesületekbe, klubokba, táborokba) vetett bizalom elhomályosítja, elfedi a személyes felelősséget, alkalmasságot. A szexuális abúzusok látenciája itt azért magas, mert az intézmények a saját imidzsük fenntartása érdekében nem tesznek hivatalos lépéseket, az ügyeket eltusolják, esetleg teljes titokban eltanácsolják az ott dolgozó bántalmazót a már említett törvényi szabályozás ellenére.

A szabadidő alatt történő abúzusokhoz kapcsolódó rizikótényezők

A 18. életév felé haladva egyre fontosabbá válik a szabadidő, a választott tevékenység szülőtől, (iskolai) kötöttségektől való mentessége. Felértékelődnek az önként, lelkesedésből vállalt tevékenységek, amiben a fiatalok kibontakoztathatják képességeit. Az adott területen elért eredmények, sikerek, a kortárs kapcsolatok egyre szorosabb *kötődés*t eredményeznek az ott dolgozó felnőttekkel is, bizalom és egymásra utaltság jön létre, amivel egy bántalmazó vissza is élhet.

A kötődéssel párhuzamosan erősödő *bizonyítási vágy* is él a gyerekben önmaga, a szülők és rokonok, a kortársak és a szakemberek felé. Ez a motivációja ismét csak rizikófaktor, mert esetleg több áldozatot vállal be célja elérése érdekében, kikapcsolja mentális „vészjelzőjét". Hiába éli meg fájdalommal és megalázásként a történteket, azt gondolja, ez hozzátartozik a cél eléréséhez, e nélkül nem lehetne sikeres (ld. a nagy lemondást követelő sporteredmények hátterében meghúzódó abúzusok magas számát).

Mint ahogy a családi bántalmazásnál a családi struktúra, így a szabadidőnél a *szervezeti struktúra* is magában rejt rizikófaktorokat. Nemcsak arról van szó, hogy egy szervezet mennyire lép fel a bántalmazás bármilyen formájával szemben, hogyan mutat példát tagjainak a helyes viselkedésre[19]. Döntő, hogy mennyire hierarchikus a

felépítése, hogyan szabályozza az előre jutást a gyermekek számára. A fentebb lépésnek, a szakmai fejlődésnek, a magasabb szintű részvételnek mennyire objektív a követelményrendszere: a döntés egy kézben összpontosul, vagy több személy és megoldási lehetőség is rendelkezésre áll a szintlépéshez.

> Minél inkább egy személy kezében van a gyerek „sorsa”, annál inkább alárendelődik ennek a felnőttnek.

A mester és tanítvány viszonyban, a tehetséges művész palánta státuszban különösen kiszolgáltatott a gyerek, ha a szülők, a hozzátartozók nem rendelkeznek az adott terület kulturális tőkéjével: nincsenek ismereteik az előrehaladás mikéntjéről, nem rendelkeznek személyes kapcsolatokkal abban a világban. Ennek hiányában nem tudják kontrollálni gyermekük boldogulását, nem nyújtanak kellő szülői ellensúlyt gyermeküknek a szervezettel, a bántalmazókkal szemben. Mint a családi bántalmazásnál, itt is a gyermek fantáziálásának, a dolgok félreértésének tekintik a jelzést, mert az elkövető sikeres, tiszteletnek örvendő, elismert szakember.

A *monopolhelyzet*, a választási és távozási lehetőség hiánya szintén problémát jelenthet, például, ha a településen, a család környezetében az adott tevékenységet csak egy helyen lehet űzni; ha a család vallási kötődése miatt csak annak az egyháznak a gyerek- és ifjúsági tagozata jöhet szóba; ha egyetlen csoport, formáció

működik a gyerek tehetségének, korának megfelelő szinten.

Az oktatási intézményekben szabályozott a szülő szerepe, lehetőségei, a velük szemben támasztott elvárások. Az így szocializálódott hozzátartozók a szabadidőbe átlépve nem gondolnak arra, hogy a *puha szabályozások* miatt itt különösen indokolt lenne a szülői felügyelet átadásához, a bizalom átruházásához szükséges információk megszerzése, az ellenőrzések megtétele. Amíg egy óvoda- vagy iskolaválasztást hosszas utánajárás előz meg, addig egy színházi tanoda, énekkar és zenekar, táncegyüttes vagy sportklub melletti döntést sokkal kevesebb kritérium alapján hoznak meg a szülők.

Általában felső tagozatig a *szülők* intenzív szerepet vállalnak a gyerek szabadidejében: kísérik, várják, nézik őket, vagyis *jelen vannak*, elérhetők. Ez fokozatosan gyengül az évek haladtával, már csak kiemelkedő eseményekre mennek, a gyerek elbeszéléséből értesülnek a történésekről. Pedig a tevékenységbe, a közösség életébe való fokozott bevonódás a programok sűrűsödésével, a családtól távol töltött idő növekedésével is jár. A szülő át/kiengedi kezéből a felügyeletet egy másik felnőtt javára úgy, hogy nem kap közvetlenül információt.

A gyerekjogok egyike a *tájékoztatás, informálás* joga, ami ebben az esetben is háromosztatú: a szülő nem hagyható ki belőle, nem folyhat csak közvetlen, szülőt kizáró kommunikáció a gyerek és a szervezet között. Ezt sok esetben arra hivatkozva teszik meg, hogy a szülő ne

szóljon bele szakmai kérdésekbe, mert nem tartozik rá, nem ért hozzá. Szexuális abúzus esetén a bántalmazó kihasználja ezt a kommunikációs kizárást, azt és úgy mesélhet el a gyerek otthon, amire engedélyt kap. *Kötelező titoktartás* van, ami a próbateremben, az edzőteremben, az öltözőben, a táborban, az utazások során stb. történik, az ott is marad! A közösség, a szakma elárulása lenne, ha körön kívül kerülnének az információk, elveszítené a társak és a fontos támogató bizalmát. Árulkodás, megvetendő gyengeség, amivel kockáztatja helyét a kortárs közösségben, a mindenható felnőttel való kapcsolatát.

Kortárs abúzus

A digitális ifjúság sem feltétlenül a felnőttek által kiépített keretek, struktúrák mentén képzeli el a hobbitevékenységeit, az önszerveződő csoportok, alkalmi csoportosulások fontosabbak számukra. Ezek jobban teret engednek a kamaszkor veszélykereső kalandjainak, illetve a kortárs agressziónak.

> A befogadás, az odatartozás kívánása, a kortárs nyomás hatása oda vezethet, hogy a beavatási szertartások megalázásait, abúzusait is elviselik a tagságért cserébe.

Ebből a szempontból különösen kiszolgáltatottak a lányok, és a csoport átlagéletkorától néhány évvel fiatalabb

csatlakozók és a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű csoporttagok.

Ugyanakkor a hierarchikus, a feltétlen tekintélyre építő szervezetek struktúrái duplikálódnak a gyerekek informális kapcsolataiban, közöttük is kialakul az alá-fölé rendeltség, a kisebbek „csicskáztatása", a kortárs abúzussal szembeni megengedőbb légkör. Ez a dominancia hierarchia (az állatvilágból vett hasonlattal élve, a csípési sorrend) a felnőttek és a szülők által kevéssé ellenőrzött, a gyerekeknek nagyobb szabadságot adó helyzetekben – pl. táborok, öltözők – különösen veszélyes lehet az áldozatra nézve[20].

A fiatalok esetében is beszélni kell a párkapcsolati erőszakról[21]. Sokszor már a kapcsolat indítása, felvállalása is kényszerhatása alatt történik, illetve a szexuális helyzetek is erőszakba torkollanak. Egyéni és csoportos bántalmazásra is van példa randevúk, partik során. Utóbbi esetben alkohol vagy egyéb tudatmódosító szerek alkalmazásával érik el, hogy az áldozat cselekvő- és védekezőképtelen legyen, teljesen kiszolgáltatva a bántalmazóknak.

Szexuális abúzus a sportban

A médiatudósításokat olvasva azt gondolhatnánk, hogy a sportban – más szabadidős elfoglaltságokhoz képest – nagyobb veszélynek vannak kitéve a gyerekek, gyakoribb a szexuális zaklatás. Ebben a média nem reprezentativitásra,

hanem az olvasottság növelésére törekvő hozzáállása is szerepet játszik, hiszen könnyebb figyelmet kelteni az ismert sportolókkal, a népszerű sportágakkal kapcsolatos hírekkel. Emellett sokkal több gyerek kapcsolódik be az utánpótlás sportba, mint a művészeti képzésbe, például a testet szintén középpontba helyező tánc- és színművészetbe.

A sikeres sportpályafutások óvodás korra vezethetők vissza, amikor a gyereknek nincs viszonyítási alapja, de még beleszólása sem a vele történtekre. Az ekkor szerzett élményei, az uralkodó sportági kultúra lesz számára „*természetes*”. A sportági karrier előre haladtával nemcsak az edzések, hanem a kiegészítő foglalkozások, pl. balettórák, speciális erősítő edzések száma is nő. Így a sportolók a mindennapokban is úgy élnek, mintha edzőtáborban lennének. Már gyermekként is kevés időt töltenek a családdal, a nem sportoló kortársakkal[22]. Ez az elszigeteltség nem teszi lehetővé az összehasonlítást, a kétkedést bizonyos helyzetekben. A gyerekeknek ritkán vannak sporton kívüli bizalmasaik, akikhez problémáikkal, kétségeikkel nyíltan fordulhatnának.

Egyéni sportágaknál megfigyelhető, hogy – a csapatsportágakkal összehasonlítva – még kevesebb a sportolók közötti *egymásra utaltság*, az együttműködés igénye, a másik segítése. Fokozottan van jelen az egyéni versengés, ami szintén növeli a felnőttekkel, az edzőkkel szembeni kiszolgáltatottságot.

Az edző és a testnevelő azon foglalkozások közé tartozik, ahol megengedett a *testi kontaktus*, a tanítvány megérintése, megfogása. Azokban a sportágakban, ahol akrobatikus elemeket kell végrehajtani, ott a tanulás során éppen a sportoló testi épségének megőrzése érdekében elengedhetetlen az edzői biztosítás, az elkapás. Ugyanakkor a biztosításhoz fizikai erő kell, amivel elsősorban a férfi edzők rendelkeznek. A bonyolult mozdulatsorok tökéletes kivitelezését a sportoló és az edző közötti feltétlen bizalmi kapcsolat nagymértékben elősegíti, de ez teszi sebezhetővé az áldozatokat, amivel a bántalmazó visszaélhet.

A helyes technika elsajátításához fontos a szemléltetés, az egyes mozgáselemek részletekben történő bemutatása, elemzése. Sok esetben ez sem nélkülözheti a testi kontaktust edző és tanítványa között. Hasonló, vagy még inkább *kiszolgáltatott helyzet*ben van a sportoló fiatal a masszőrrel és sportorvossal szemben, ahol az érintések a meztelen testet érik (ld. „Az első tornász”[23] című film alapjául szolgáló valós történetet).

A sport alapját képezik ezek a *funkcionális érintések*, amik azonban gyengítik a gyerekek test feletti rendelkezés jogát. Sokszor nehéz meghúzni a határt a szakmai és a szexuális érintés között, főleg kis korban.

A sportban a piramis csúcsa felé haladva, a nemzetközi szinthez közelítve erősödik a *férfi dominancia*, mind az edzők, a sportvezetők, és egyéb szakemberek körében is. A napvilágra került esetek azt mutatják, hogy a férfias világ engedékenyebb a szexuális zaklatások ügyében: hallgatás,

eltusolás, hátrébb sorolás az elsődleges reagálás. Ugyanakkor a társadalom egészéhez viszonyítva nagyobb az elfogadottsága a fizikai erőszaknak és a testi sérülésnek, ártalmaknak, mivel a sikeres sportolói karrier velejárójának tekintett a magas fájdalomtűrő képesség[24].

A férfi edzőkre nemcsak a gyerekek néznek „*pótapaként*", hanem a gyerekeiket egyedül nevelő anyák is. Nemcsak szakmai, hanem férfiúi tekintéllyel is bír, és ezt a kettős kötést még nehezebb kezelni, megkérdőjelezni, elszakítani abúzus esetén.

A férfi szerepnek a családban, az adott közösségben és a társadalomban is magasabb a presztízse, ami növeli a bántalmazó férfiak hitelességét.

A sport *mobilitási csatorna*, a sporton keresztül kiváltságokhoz lehetett jutni, amiért cserébe nem tűnik soknak az áldozatvállalás, a célt szentesítő edzői mentalitás elfogadása. Ha fel is merül az edző – és /vagy egyesület váltás, akkor a befektetett idő, energia, pénz tehetetlenségi nyomatékként működik, befolyásoló erővel bír gyereknél és szülőnél egyaránt. Az elképzelt, az áhított sikert nem akarják kockára tenni többek között azért, mert kevés az olyan sportegyesület, ahol biztosítani tudják a megfelelő edzői tudást, a szakmai támogatást, az egyre hangsúlyosabb orvosi és rehabilitációs ellátást.

Hazánkban a gyerekek versenyszerű sportolása – hasonlóan más, nem rekreációs szintű tevékenységekhez –

családi összefogást, *idő- és pénzbefektetést igényel*. Egy bizonyos teljesítményszintet elérve a család életét alárendelik a gyerek sikereinek.

> A szülői áldozatvállalás, a támogatás és az elvárások miatt sem beszél a gyerek az abúzusról, nem akar csalódást okozni környezetének.

Szexuális abúzus a nevelési intézményekben

A nevelési intézmények, a családokhoz hasonlóan terepei lehetnek a gyermekekkel szembeni visszaéléseknek. Bár a családban többnyire nem professzionális, a hivatásukra tudatosan készülő és arra elvileg felkészült nevelők veszik körül a gyermekeket, azonban a szülőknek a gyermekeik felé irányuló szeretete, a közöttük lévő érzelmi kapcsolat ideális esetben megvédi a gyermeket a szülői hatalommal való visszaéléstől. Ugyanakkor a hatalmi viszonyok, az alá-fölé rendeltség, a gyermek korából és ismereteinek hiányából származó kiszolgáltatottság, együtt a nevelési intézmények fizikai adottságaival a pedagógus-gyermek kapcsolatot sajátos veszélyekkel töltik meg[25].

A pedagógus mindig a hatalom képviselője

A hazai pedagógiai kultúra még mindig erősen hatalom-orientált, még a pozitívan definiált célokat pl. a gyermek

érzelmi és társas fejlődésének támogatását is sokszor hatalmi eszközökkel, büntetéssel és fenyítéssel próbálják elérni. A gyermekek nagyon sokszor élnek át szégyent és megaláztatást a fegyelmezés és a büntetésorientált nevelés helyzeteiben, és kényszerűen fogadják el ezeket a helyzeteket a gyermeki lét szükséges velejárójának.

A kisgyermek, aki az óvodai pancsoló medencében egy kis bugyiban/alsóban kell fürödjön, pedig ő nagyon szeretné magán hagyni a trikóját/pólóját, de ezt a pedagógusok nem hagyják neki, épp úgy szexuális mikroagressziót tapasztal, mint a tornateremben dresszbe kényszerített és abban szégyenkezve feszengő serdülő lányok. Ezek az aprónak tűnő, ám sokszor az egész életre kiható, szégyenérzettel járó élmények, a cikiző beszólásoktól a vicceskedő, de határt átlépő érintésekig képezik a gyermekkori *szexuális mikroagresszió*kat, amelyek, ha elfogadottak és „belefférnek” az intézményi nevelés kultúrájába, megalapozzák a valós szexuális abúzus légkörét.

A hatalommal való visszaélés legdurvább esetei, a szexuális erőszak, kényszerítés, pedofil képek, pornó, készítése stb. szerencsére nagyon ritkák a köznevelés intézményeiben. A 2020-ban nagy port kavart eset, az óvodapedagógus és élettársa által elkövetett szexuális abúzus azonban olyan rendszerproblémákra hívja fel a szülők és pedagógusok figyelmét, ami már az óvoda intézményét is érintheti.

Ezek egyike a *pedagógus hatalmának feltétel nélküli elfogadása*, a pedagógiai munka rendszeres szakmai ellenőrzésének és az átláthatóságnak a problémája. Hogyan történhet, hogy az érintett óvodában soha senki nem vette észre az abuzáló óvónő ténykedését? Hogyan kell nekünk, szülőknek mindent megtennünk azért, hogy gyermekünk biztonságos helyen nevelkedjen, és miként lehetünk jobban részei az intézményes nevelés szakmai ellenőrzésének? Ezek ma is nehezen megválaszolható kérdések, hiszen a központosított köznevelés nagyon kevés beleszólást enged az intézmények pedagógiai munkájába. A szülői munkaközösség sokszor csak kirakat és nem való másra, mint a pedagógusnapi ajándékozás megszervezésére. De nem kell, hogy ez így legyen. A gyermekvédelemben aktív, sőt proaktív szülői fellépés megerősíti az intézmény vezetőiben az átlátható, felelősségtudó, gyermekorientált működésmód szükségességét, amely fontos alapja az intézményi szexuális abúzus megelőzésének.

Az átláthatóság és a láthatóság ugyanakkor a legtöbb intézményben nem megoldott és ez a gyermekekkel szembeni bántalmazás szempontjából égető kérdés. A gyermekkori szexuális abúzus ugyanis mindig zárt ajtók mögött történik, otthon és az intézményben egyaránt. A családon belüli abúzus esetén valóban elég nehéz ezek mögé a zárt ajtók mögé bejutni, ugyanakkor miért is szükségesek a zárt, átláthatatlan ajtók egy iskolában?

Ami a zárt ajtók mögött az történik

Magyarországon – sok európai országtól eltérően – *a nevelési intézmények terei zárt, ablak nélküli ajtóval záródó terek*, ahol a pedagógus, ha egyedül van a gyerekekkel, az történik, amit ő szeretne. Sokan a pedagógiai szabadság megnyilvánulásaként értelmezik ezt bezárkózást, hiszen „ha magamra zárom az ajtót, azt csinálok, amit akarok" – ennek minden pozitív és negatív oldalával.

Általában átláthatatlan, ablaktalan ajtók határolják a tanári szobákat, szertárakat, irodákat. A fizikai átláthatóság hiánya a pedagógusok megkérdőjelezhetetlen hatalmának érzetével együtt vezeti el a gyerekeket és a szülőket ahhoz a nézethez, hogy nincs rálátásuk, beleszólásuk abba, ami a nevelési intézményben történik, és ez így helyes. De ez nem helyes, sőt sok szempontból veszélyes, visszaélésre ad lehetőséget.

A fizikai terek jellemzői meghatározzák a bennük mozgó, élő, nevelkedő személyek jóllétét, biztonságérzetét, hiedelmeit és érzelmeit[26]. A gyermekintézmények terei egyaránt hatnak a gyermekre és a pedagógusokra – korlátozva őket vagy lehetőségeket nyújtva[27], [28]. Ha egy intézményben minden ajtó zárt, a folyósók szűkek és sötét zugok vannak – gyerekek és felnőttek egyaránt azt érezhetik, itt lehet titkos, tiltott, másra nem tartozó dolgokat végezni. És amíg a tinik a sötét sarokban csókolóznak és a vécében cigiznek, addig a gátlástalan pedagógusnak lehetősége nyílik a szertárban lányokat és fiúkat szexuális játékokba invitálni, visszautasíthatatlan ajánlatokat tenni jobb jegyek, speciális bánásmód vagy

büntetések elkerülése érdekében. És ez a legjobb gimnáziumokban is megtörténhet, ahol a jó családból származó fiatalok elvileg élvezik a családjuk támogatását. De mi van azokkal a gyerekekkel, akiket nem véd a családi háttér?

A legkiszolgáltatottabbak helyzetével való visszaélés

Bár számszerű adataink nincsenek, azonban valószínűsíthetjük, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élőkkel szembeni szexuális visszaélések gyakoribbak, mint a családban nevelkedők körében. Ezek a gyerekek teljesen védtelenek az intézményen belüli szexuális abúzussal szemben, legyen az kortársaktól vagy pedagógusoktól származó, hiszen nem áll mögöttük a család biztonsága, annak lehetséges érzete, hogy „ha ezt az apám megtudja, szétver benneteket". A gyermekotthonokban és a nevelőszülőknél nevelkedő gyerekek abúzusnak való kitettsége sokszorosa lehet a vérszerinti családban nevelkedő gyerekekének, hiszen ezek az esetek még nagyobb felderítetlenséggel bírnak, mint az átlag. Az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának AJB-2031/2011. számú vizsgálata alapján *„Megállapítható, hogy a gyermekek bántalmazása, különösen a sérelmükre elkövetett szexuális erőszak rendkívül nehezen tetten érhető jelenség. Az általam vizsgált gyermekotthonok mindegyike erről számolt be, hogy nem rendelkeznek egységes szakmai protokollal a bántalmazás felismerésére, sem módszertani*

útmutatóval a probléma kezelésére. Ugyanakkor hasznos lenne az e tárgyú képzések, továbbképzések biztosításán túl, minél szélesebb körben megismertetni a szakellátásban dolgozókat a már elérhető gyermekbántalmazással kapcsolatos módszertani útmutatókkal, honlapokkal, kutatásokkal."[29]

Hasonlóan problémás a fogyatékkal élők intézményes nevelésének kérdése, ahol szintén kutathatatlan és felderítetlen a szexuális abúzus aránya. Az időnként nyilvánosságra kerülő szégyenteljes esetek azonban egyértelműen felhívják a figyelmet a gyógypedagógia területén dolgozók képzésének, kiválasztásának és szakmai támogatásának szükségességére, csakúgy, mint a nevelőszülők, vagy gyermekotthoni nevelők esetében[30].

Az intézményi szexuális abúzus megelőzésének alapelvei

Azokban az országokban, ahol nagy múltja van a gyermekekkel szembeni szexuális abúzus elleni harcnak, különböző helyi és állami szintű protokollt dolgoztak ki a gyermekek védelme érdekében. Ezek az eljárásrendek és szabályok gyakran tűnnek túlzónak és életidegennek (ld. A vadászat c. dán filmet[31]), nem is feltétlenül ültethetők át egyik kultúrából a másikba, azonban megfontolásra érdemes elveket és megoldásokat tartalmaznak, melyek hazánkban is alkalmazhatók lennének. A dán protokollok például egy 1997-ben történt óvodai pedofil incidens után elindult morális pánik eredményeként jöttek létre, amely

még a szakemberek szerint is eltúlzott tiltásokhoz vezettek a korai gyermeknevelés módszertanában[32]. A „nem szükséges érintés” tilalma például egyes értelmezésekben a vigasztaló ölelést is tiltja a pedagógusoknak, és sok intézményben nem hagyható egyedül a pedagógus a mosdóban a gyermekkel[33, 34]. Sokat vitatkozhatunk ezeknek az elveknek a jogosságán, életszerűségén, a költség és haszon arányán, amelyekkel ezek járnak, és nem is tudnánk mindenkit meggyőző érveket felsorakoztatni, mégis javasoljuk a tanulságok megfontolását.

Mire lehetne figyelni az intézményi nevelésben?

- *Láthatóság* – a gyermeknevelés intézményeiben fontos lenne a nyitott ajtók elve, akár az egész terem/csoportszoba láthatóságát lehetővé tevő falakba illesztett ablakokkal. Ez a megoldás az egyik legegyszerűbb arra, hogy pedagógus és gyermek egyaránt azt érezzék, szem előtt vannak, figyelnek rájuk – pozitív értelemben is.
- *Ne maradj egyedül a gyerekekkel!* – ez a megoldás a hazai pedagógushiány miatt megoldhatatlan, azonban az északi országokban nagyon elterjedt gyakorlat. Ez által nem csak a gyermek védettebb, de a pedagógusok is támadhatatlanok az esetleges alaptalan gyanúsításokkal szemben.
- *Kerüld az intim érintéseket!* – az északi országokban ezt nagyon komolyan veszik, tiltva a

kisgyermek ölbevételét, megpuszilását[35]. A kéretlen érintések ugyanakkor nem összekeverendők a kora gyermekkori ölbéli játékokkal, amelyek akár még az óvodában is megjelenhetnek, mint a kötődést támogató módszerek. A pedagógusnak nagyon figyelni kell ugyanakkor arra, hogy ezek az ölelések, simogatások sose legyenek érzékiek, erotikusak és ne a felnőtt, hanem a gyermek szükségleteiről szóljanak.

Ezek az intézményi protokollok nem csodatevők és megvan az esély, hogy a túlzásba vitt szabályozással károkat is okozhatunk, ugyanakkor ezek hiánya egyértelműen alapja a visszaélésnek. Amíg nincsenek erre vonatkozóan országos szintű szabályozások és ajánlások, addig ezek az intézmények döntéseit képezik. Akár szülőként, akár pedagógusként olvassák ezeket a sorokat, az Önök felelőssége is, hogy erről mi felnőttek beszéljünk egymással és kezdjük el lebontani a gyermekkori szexuális abúzust övező tabukat, elhallgatásokat.

Rendszerabúzus

A bántalmazó mindig ezt mondja, a bántalmazott mindig ezt szeretné hinni: senki nem tud róla, senki nem látja. De ez nincs így: a közösségen, a szervezeten belül a metakommunikációból, a másként kezelésből, apró jelekből

következtetnek, figyelnek. Beszélnek róla, csak az áldozat háta mögött.

A hosszú ideig tartó abúzusokat kivizsgálva arra jutottak, hogy a szervezet, a kollégák tudták, mi történik a színfalak között (vagy az öltözőben). Szemet hunytak, mert a sportban (és a művészetben) a teljesítmény, az eredmény központi kérdés, a siker nemcsak a sportoló ételeme, hanem a sport területén dolgozóké is. Az „eredményt minden áron" felfogás miatt a sportvezetők, a sportpolitikusok is elfordítják tekintetüket, nem kérdőjelezik meg a bántalmazó módszereit, feláldozzák az egymást követő korosztályokat az eredményesség érdekében. Ezt a cinkosságot a sportot néző, az eredményekre közvetve is büszke átlagemberek ugyanúgy gyakorolják, mint a szakemberek és szülők[36].

A *szemet hunyás*, az eltusolás, a nem nyilvános vizsgálat, a bántalmazó parkoló pályára állítása és nem felelősségre vonása, a négyszemközti eltanácsolás nemcsak a sport világára jellemző. Intézmények és szervezetek – fenntartótól függetlenül – gyakran alkalmazott módszerei ezek, melyekkel nem védik meg a gyerekeket, nem szakítják meg a bántalmazás láncolatát[37].

Ezt nevezzük rendszerabúzusnak, amikor „a gyermek védelmét szolgáló tevékenység vagy rendszer nem létezik, vagy diszfunkcionálisan működik, ezzel hozzájárul a bántalmazás, elhanyagolás megelőzésének

elmulasztásához, késedelmes elhárításához, vagy be nem avatkozásával a folyamatos károsodáshoz”

Az elmúlt években napvilágra került szexuális bántalmazások eredményeként az egyes szervezetek megalkották gyermekvédelmi szabályzataikat, bejelentő felületeiket, újra fogalmazták etikai kódexüket. Ezek a lépések azonban nem elegendők a rendszerabúzus felszámolására. Fontos első intézkedések, de nem elég hatékonyak a mindennapokban, mert nem adnak elég támpontot sem a szakembereknek, sem a gyerekeknek. A kiskorúak esetében fontos, hogy a szervezetben legyen egy személy, akihez bizalommal fordulhatnak problémájukkal; tudják, hogy mi történik a véleményük elmondása után. Ismerjék jogaikat, kire támaszkodhatnak azok érvényesítésében. Legyen egy átlátható szervezeten belüli „jelzőrendszer”, aminek a működése mindenki számára ismert és garantált: a gyermeknek, a szülőnek és az adott intézmény vagy szervezet alkalmazottjának is.

Végezetül álljanak itt a gyermekkori szexuális abúzussal kapcsolatosan összegyűjtött legfontosabb tanácsok.

Így hallgasson meg gyereket, így cselekedjen:[38]

1. Higgyen neki, és ne éljen vissza a bizalmával!
2. Hallgassa meg a történetét!
3. Tudassa vele, hogy támogatni fogja!
4. Hangsúlyozza, hogy ő nem hibás!
5. Ne ítélkezzen!

6. Ha gyermekkel beszél, fontos, hogy nyugodt maradjon!
7. Lépjen kapcsolatba a megfelelő segítő szervezetekkel!
8. Kérje a gyermek beleegyezését, életkorának megfelelően tájékoztassa a beavatkozásról!

Nem tudjuk elégszer hangsúlyozni, hogy minden felnőtt felelőssége és kötelessége a gyermekek védelme, mindannyian részei vagyunk a gyermekvédelmi jelzőrendszernek. Legyen az a szomszéd gyermeke, vagy egy rokon gyerek, az intézményben ránk bízott gyermekek vagy a sajátunk – egyikőjükkel szembeni rossz bánásmód felett sem hunyhatunk szemet. Különösen így van ez, ha pedagógusként tapasztaljuk, vagy akár csak gyanítjuk egy gyermek bántalmazását – minden esetben jelentési kötelezettségünk van, amelynek elmulasztása nem csak bűntudattal, hanem büntetőjogi felelősségre vonással jár! Nem feladatunk sem nyomozni, sem mérlegelni az eset súlyosságát, hanem azonnal jelentenünk kell a jelzőrendszer következő tagjának – felettesünknek, a gyermekvédelmi felelősnek, a Gyermekjóléti Szolgálatnak – ahogyan korábban írtuk, akár anonim módon is. Bízzunk a szakemberek szakértelmében és ne habozzunk, ha azt gyanítjuk, hogy egy gyermek veszélyben van.

Internetes oldalak, szakmai szervezetek, segédanyagok:

Barnahus (https://barnahus.hu/)
Beszélj róla (http://www.beszeljrola.hu/)
Hintalovon Alapítvány (https://hintalovon.hu/)
NANE (Nők A Nőkért Együtt) (http://nane.hu/)
Muszáj Munkacsoport (http://muszajmunkacsoport.hu/)
Yelon (https://yelon.hu/)

Áldozatsegítés:

Kék Vonal - Segélyvonal problémákkal küzdő, veszélyben lévő gyerekek és fiatalok számára https://kek-vonal.hu/
Áldozatsegítő Vonal (ingyenesen 0–24 hívható) 06-80-225-225
Gyermekvédő Hívószám (ingyenesen 0–24 hívható) 06-80-21-20-21

Filmek/videók:

Az első tornász (amerikai dokumentumfilm, 2020). Netflix https://tinyurl.com/yxqh8dw8
A mintatanár (amerikai filmdráma, 2011) Rendezte: Tony Kaye
Szép csendben (magyar film, 2019). Rendezte: Nagy Zoltán
Születésnap (dán filmdráma, 1998) Rendezte: Thomas Vinterberg
Terápia (magyar filmsorozat, 1. évad 3. epizód, Zsófi, 16 éves tornászlány története, 2012). Rendezte: Gigor Attila,

Enyedi Ildikó
A vadászat (dán filmdráma, 2012) Rendezte: Thomas Vinterberg
Vércsék (magyar rövidfilm, 2021) Rendezte: Szabó Szonja
Apu azt is felajánlotta, hogy fizet érte
https://www.youtube.com/watch?v=bZ3x1b-DPIY
Szexuális abúzus – kinek a hibája? Beszélgetés Hevesi Krisztával
https://www.youtube.com/watch?v=Ysnt3JVysE0
Molesztáltak gyerekkoromban – beszélgetés a NANE pszichológusával
https://www.youtube.com/watch?v=WjIRCEFmysA
Molesztáltak egy ismerős gyereket. Mit tegyek? Beszélgetés a NANE pszichológusával.
https://www.youtube.com/watch?v=rE_dV-CaHBw

Szépirodalmi ajánló:

Hanika, B.T. (2015). *Soha senkinek*. Budapest: Móra Kiadó
Nagy Anikó Johanna (2016). *Egy szót se szólj!* Budapest: Tilos az Á Kv.
Paulik Móni, Vince Zsuzsi (2019). *Lili és a bátorság*. Budapest: Lakmusz Kv.
Péterfy-Novák Éva (2019). *Apád előtt ne vetkőzz*. Budapest: Libri
Szvoren Edina (2015). Érezni valamit. (novella) In *Az ország legjobb hóhéra*. (pp. 105–110.) Budapest: Magvető Kiadó.

Jegyzetek

1 Pintér, Á. & Tóth, J. N. (2017). A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás. *Statisztikai Szemle, 95*(8–9), 847–872. http://real.mtak.hu/55006/1/2017_08-09_847.pdf

2 Tóth, O. (2022). Szexuális erőszak és szexuális zaklatás. In Pilling, J., Ács, N. & Nyirády, P. (eds.) *Szexuális Medicina*. Budapest: Medicina Kiadó, 315–326.

3 United Nations Children's Fund (2020). *Action to end child sexual abuse and exploitation*, New York: UNICEF. https://www.unicef.org/media/89206/file/CSAE-Brief-v3.pdf

4 Horváth, É. et al. (2011). *Gyermekek szexuális bántalmazása: adatgyűjtésen, felmérésen, esetelemzésen alapuló jelentés a magyarországi helyzetről a PANDÓRA SZELENCÉJE nevű nemzetközi projekt részeként*. Budapest: Független Médiaközpont. https://tinyurl.com/2p8ujcmu

5 Horváth, É. et al. (2011). id. mű.

6 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv

7 Szabó, J. (2019). A tizenkét éven aluliak sérelmére elkövetett szexuális erőszak egy aktakutatás eredményei tükrében. *Kriminológiai Közlemények 79*. Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 43–64.

8 http://www.muszajmunkacsoport.hu/tudastar/mit-nevezunk-gyerekkori-szexualis-abuzusnak/meghatarozas

9 Gyurkó, Sz. (2016). A gyermekek bántalmazásának és veszélyeztetettségének jogi háttere, a veszélyeztetettség fajtái, magyarországi és nemzetközi helyzet. In Nagy A. & Törő K., *Gyermekbántalmazás*. Budapest: Medicina Kiadó, 13–29.

10 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv

11 Herczog, M. (2007). *Gyermekbántalmazás*. Budapest: Complex Kiadó.

12 Herczog, M. (2007). *Gyermekbántalmazás*. Budapest: Complex Kiadó.; Tóth, O. (2022). id. mű.

13 Herman, J. L. (2011). *Trauma és gyógyulás* (2. kiadás). Budapest: Háttér - NANE Egyesület.

14 Babity, M. (2005). *Gyermekbántalmazás – Felismerés, megelőzés, kezelés*. Oktatási segédanyag. Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás. https://tinyurl.com/53frb9ax

15 Herczog, M. (2007). id. mű.

16 Babity, M. (2005). id. mű.

17 Demjén, L. & Kiss, A. (2016). A szexuális gyermekbántalmazás nőgyógyászati és urológiai vonatkozásai. In Nagy A. & Törő K. (eds.) *Gyermekbántalmazás*. Budapest: Medicina Kiadó. 83–110.

18 Király, G. (2013). Szexuális gyermekbántalmazás a családban. *Acta Szekszardiensium: Publicationes Scientificae, 15*(1), 39–54.

19 Keenan, M. (2017). *A gyermekek szexuális bántalmazása és a Katolikus Egyház. Gender, hatalom és szervezeti kultúra*. Budapest: Oriold.

20 Bodnár Ilona (2019). *Bizalmon innen és túl. Szexuális zaklatás és erőszak a sportban*. Előadás a Magyar Edzők Társasága szervezésében. www.youtube.com/watch?v=4Ya_G9A_6Gs

21 Albert, F. & Tóth, O. (2012). *A fiatalok bűnelkövetői és erőszakos viselkedése: Kutatási eredmények és prevenciós meg-közelítések*. A „Youth deviance and youth violence: A European multi-agency perspective on best practices in prevention and control (YouPrev)" projekt országbeszámolója. http://youprev.dhpol.org/pdf/YouPrev_NationalReport_HU.pdf

22 Gyurkó, Sz. & Németh, B. (2014). *Gyermekek tapasztalatai a sportban*. Budapest, UNICEF Magyar Bizottság Alapítvány. https://tinyurl.com/2e8zmxa4

23 *Az első tornász* (2020). Dokumentumfilm. Rendezte: Bonni Cohen, Jon Shenk. Netflix. https://www.netflix.com/hu/title/81034185

24 Ritz, A., Szabó, A. & Kaló, Zs. (2019). Női traumák és versenysport – interjús vizsgálat versenysportoló nőkkel a gyermekkori felnőttek által elkövetett traumatikus élményekről Magyarországon. *Sport- és egészségtudományi füzetek, 3*(4), 20–38. https://tinyurl.com/yycunmd3 (2021.11.18.)

25 Sikes, P. & Piper, H. (2010). *Researching Sex and Lies in the Classroom: Allegations of Sexual Misconduct in Schools*. Routledge: Abingdon, UK
26 Szokolszky, Á. & Dúll, A. (2006). Környezet - pszichológia: Egy ökológiai rendszerszemléletű szintézis körvonalai. *Magyar Pszichológiai Szemle, 61*(1), 9–34. https://doi.org/10.1556/MPSzle.61.2006.1.2
27 Jákli, E. (2020). Iskolás gyermekek szabadtér-használati preferenciái az iskolakertekben. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences, 10*(1), 63-81.
28 Keszei, B., Böddi, Z. & Dúll, A. (2019). Óvodás gyermekek csoportszobai térhasználatának vizsgálata a térszintaxis módszerével. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat, 7*(2–3), 45–63. https://doi.org/10.31074/2019234563
29 AJBH (2011). *Bántalmazott gyermekekről - AJB-2031/2011 sz. jelentés*. https://www.ajbh.hu/-/a-gyermekbantalmazasrol
30 Gyurkó Sz. & Virág Gy. (2009). *Az iskolai erőszak megítélésének különbségei és hasonlóságai a gyermekvédelmi és az oktatási intézményrendszerben. Kutatási zárótanulmány*. Budapest. http://okri.hu/images/stories/kutatok/viraggyorgy/isk_eroszak_2009.pdf
31 *A vadászat* (Jagten), 2012. Dán filmdráma. Rendezte: Thomas Vinterberg.
32 Munk, K. P., Larsen, P. L., Leander, E.-M. B. & Soerensen, K. (2013). Fear of Child Sex Abuse: Consequences for Childcare Personnel in Denmark. *Nordic Psychol.*, 65, 19–32.

[33] Buch Leander, E. M., Pallesgaard Munk, K. & Lindsø Larsen, P. (2019). Guidelines for Preventing Child Sexual Abuse and Wrongful Allegations against Staff at Danish Childcare Facilities. *Societies, 9*(2), 42.

[34] Piper, H. & Smith, H. (2003). 'Touch' In Educational and Child Care Settings: Dilemmas and Responses. *Br. Educ. Res. J., 29*, 879–894.

[35] Piper, H., Powell, J. & Smith, H. (2006). Parents, Professionals, and Paranoia: The Touching of Children in a Culture of Fear. *J. Soc. Work, 6*, 151–167.

[36] Virágh, E. (2019). Cinkosság és szolidaritás: Identitás-konstrukciók egy nemi erőszak-ügy kapcsán. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat, 9*(1), 112–131. https://tinyurl.com/nhksshv9

[37] Herczeg, I. (2016). A gyermekkori bántalmazás gyermekpszichiátriai következményei. Kórképek, differenciáldiagnózis, kezelési lehetőségek. In Nagy A. & Törő K. (eds.): *Gyermekbántalmazás*. Budapest: Medicina Kiadó. 183–206.

[38] Horváth, É. (2016). *Szexuális erőszak: Információk áldozatoknak, túlélőknek és segítőknek*. Budapest: NANE. https://nane.hu/wp-content/uploads/0408_keret_kiadva%CC%81ny_web.pdf

Gyermekek szexuális kizsákmányolása: prostitúció, pornográfia, pedofília[1]

Bodnár Ilona

Az ipari forradalom hatására a család és a munkahely egysége szétvált, ami nemcsak a felnőttek munkavállalására, hanem a gyermekek helyzetére is kihatott. Egyre sürgetőbb szociális kérdéssé vált a gyermekek nagyfokú kizsákmányolása az iparban. Ez volt az a terület, ahol először indultak kezdeményezések a kiszolgáltatott kiskorúak védelme érdekében. Ugyanakkor ez olyan kérdés, amelyik földrajzi helytől és kultúrától függetlenül jelentkezett a társadalmakban, ennek következtében a kiskorúak nagy tömegét érintette. Ezért vált a gyermekvédelem, a gyermekjogok egyik központi kérdésévé is a munka világa, amelyhez idővel más kizsákmányolási területek társultak. Ma a gyermekkereskedelem gyűjtőfogalma alá tartozik: minden olyan tevékenység, amely egy gyermek kizsákmányolás céljából történő toborzását, szállítását, eladását, elrejtését célozza[2]. A gyermekprostitúció – mint a gyermekmunka legaljasabb formája – is ide sorolandó.

A gyermekprostitúció és -pornográfia kérdése minden országban magas látenciával bír, azaz nem ismerhető meg a

valós gyakorisága[3]. De nemcsak ez nehezíti az ellenük való küzdelmet, visszaszorításukat. A fellépés sikeressége függ az adott országban *a férfi – női egyenlőség* megítélésétől és a férfi dominanciától. Ezek alapvetően befolyásolják a prostitúció általános megítélését, így a látencia mértékét. Az országok kulturális és jogi különbözősége ellenére az 1960-as évektől emelkedő tendenciát figyelhetünk meg a prostitúció és a pornográfia terén is. A növekvő mérték mögött olyan társadalmi és gazdasági változások állnak, mint a szexuális élet társadalmi szabályozásnak gyengülése (házasság előtti szexuális élet, fogamzásgátló tabletta használata); akceleráció miatt a nemi érés korábban kezdődik a gyermekeknél; mindezekkel összefüggésben a szexuális élet elkezdésének életkori átlaga csökken; új információs technikák, kommunikációs eszközök térnyerése (számítógép, mobiltelefon); könnyebbedtek a külföldi munkavállalás és utazás jogi és közlekedéstechnikai feltételei[4]. Mindezen tényezők hatására a bűnelkövetés módozatai és formái is változtak. A szerveződési formákban a hangsúly áttevődött a nemzetközi bűnszervezetekre, hálózatokra, amelyek a technikai adottságokat kihasználva, új – a megelőzést és a felderítést nehezítő – formákat alkalmaznak a gyermekek befolyásolására.

Gyermekek prostitúcióban történő kizsákmányolása

Hazánkban, ha nem akarjuk nevén nevezni a prostitúciót, akkor az mondjuk: „az ősi mesterség”. Ez a szépítő szóösszetétel is jelzi, hogy egy kultúrtörténeti jelenséggel állunk szemben, amelyik régóta jelen van az egyes társadalmakban. A közös múlt, a kultúrákon és országokon átívelő hasonló társadalmi megítélés a 20. században elágazott, ma már a tiltás, a tűrés és a megengedés egyaránt előfordul az egyes országok jogrendszerében. A tiltás, vagyis a prostitúció büntetése, jogi szankcionálása mellett vannak olyan országok – pl. Hollandia –, ahol a prostituáltra munkavállalóként tekintenek: ha betartja az adózási és egyéb előírásokat, akkor semmiféle bántódása nem esik.

A felnőtt prostitúció sokszínű jogi megítélése mellett is az európai országok egyetértenek a gyermekprostitúció tiltásában, annak elítélésében.

Fontos előrelépés, hogy napjainkra már nem csak a bizonyított anyagi haszonszerzést, de annak ígéretét is büntetendőnek tartják: „gyermek felhasználása szexuális cselekményekre, ahol pénzt, egyéb díjazást vagy ellenértéket adnak vagy ígérnek azért cserébe, hogy a gyermek szexuális tevékenységben vesz részt, függetlenül attól, hogy azt a gyermek vagy harmadik személy számára adják vagy ígérik”[5]. A Palermoi jegyzőkönyv kiemeli, hogy *a gyermekek soha nem járulnak hozzá önkéntesen a saját kizsákmányolásukhoz*[6].

A magyar jogrendszer a felnőtt prostitúcióval kapcsolatosan megengedő: az 1999. évi LXXV. törvény és a 2012. évi II. törvény által meghatározott szabályok betartásával, a prostitúció legális tevékenység. Nincs tiltás, de bizonyos – egészségügyi és közterülethasználati – szabályokat előírnak korlátozásként. Ha valaki nem tarja be ezeket az előírásokat, akkor szabálysértést követ el. Ugyanakkor gyermekvédelmi szempontból fontos, hogy a prostituált szexuális szolgáltatása igénybevételére csak 18. életévét betöltött személyt hívhat fel, illetőleg annak ajánlattételét fogadhatja el. A fent említett jogszabályok szerint a 14–18 életkor közötti fiatalkorú által folytatott prostitúciós tevékenység végzése önmagában nem minősül sem szabálysértésnek, sem bűncselekménynek, amennyiben megfelel a felnőttekre vonatkozó korlátozásoknak és tilalmaknak. Ellenben esetükben – még ha nem is követnek el szabálysértést – a rendőrségi eljárás részét képezi, hogy azonnal gondoskodniuk kell a kiskorú védelméről: elhelyezéséről és a gyámhatóság értesítéséről. Jelzést kell indítani a gyermekvédelmi rendszer felé, akik megvizsgálják a szülők vagy gondviselők felelősségét az ügyben. Esetleges bűnösségüket a Büntetőtörvénykönyvben megnevezett, prostitúcióval kapcsolatos cselekvési formák valamelyikében:

- *Kerítés bűncselekménye:* aki haszonszerzés céljából valakit szexuális cselekmény végzésére másnak megszerez.

- *A kitartottság:* aki prostitúciót folytató személlyel egészben vagy részben kitartatja magát.
- *Prostitúció elősegítése:* aki mást prostitúcióra rábír, épületet vagy egyéb helyet prostitúció céljára másnak a rendelkezésére bocsát.

Mindhárom esetben súlyosbító körülmény, ha az áldozat nem töltötte be a 18. életévét, mivel a nemzetközi egyezményeknek megfelelően *hazánkban is büntetendő cselekmény a kiskorúak szexuális kizsákmányolása, felnőtt személy kiskorút veszélyeztető magatartása*. Ha a jelzést követően családon belül nem találtak erre utaló jeleket, akkor a gyermek környezetét is át kell világítani. Illetve a rendőrségnek akkor is jelzési kötelezettsége van, ha a kiskorú saját magát veszélyezteti – pl. bizonyítható az addikció –, ami esetleg hozzájárulhat a prostitúcióhoz.

A veszélyeztetettség kapcsán a közvélekedés csak a lányokra gondol, de felülreprezentáltságuk ellenére nem csak ők érintettek: a prostitúció női és férfi, illetve ezek heteroszexuális és nem heteroszexuális típusairól beszélhetünk. A fiatalkorú fiúk érintettségével kapcsolatosan még nagyobb a látencia, mert a társadalmi érzékelés küszöbértéke itt magasabb[7]. Földrajzi terület szerint országhatárokon belüli és nemzetközi prostitúciót különítünk el.

Rizikófaktorok

A gyermekprostitúció területén tapasztalható látencia egyik meghatározó oka a probléma földrajzi és társadalmi távolsága, a középosztályi környezettől való távoltartása. A távolítás egyik formája a *szexuális célú utazás*, idegenforgalom térnyerése (szexturizmus). Az európai jogi szigorítások, a társadalmi normák miatt a szexturizmus célpontja a gazdaságilag elmaradott országok lettek: Kelet-Európa mellett már döntően Dél-Ázsia az úticél[8].

Az alacsony nemzeti jövedelemmel rendelkező országokban a szexgazdaság a társadalom egyik fontos bevételi forrásává vált; családok megélhetési, túlélési stratégiája lett a gyermekprostitúció. A jóléti államok ebben a kérdésben is exportálták a problémát, nagy mértékben távolítva és hárítva a következményeket. A nemzetközi egyezmények – pl. Lanzarote[9] – már felkérik az idegenforgalmi szervezeteket is a társadalmi felelősségvállalásra, de a hatékony fellépés nem feltétlenül valósul meg.

Az érintett gyermekek többsége halmozottan hátrányos környezetből kerül ki, ahol a családokra a mélyszegénység, az ebből származó kirekesztettség, mentális sérülékenység és a szerhasználat a jellemző.

Vagyis a társadalom perifériájára szorultakról van szó, akikhez nem mindig ér el a jog, a szociális háló, a gyermekvédelem.

A gazdasági hátrányok, a munkanélküliség mellett az alábbiak jellemzik *a veszélyeztetett kiskorúak családját*:

- devianciák (alkohol- és szerhasználat, kriminalitás),
- szülők mentális problémái,
- gyermekek elhanyagolása, a családi funkciók szétesése,
- szülőktől és a családtól való elidegenedés,
- családon belüli verbális, fizikai és szexuális abúzusok, melyeknek nemcsak szemtanúja, hanem gyakran áldozata is a gyermek[10].

A *személyes rizikófaktorok* közül két életeseményt, élethelyzetet kell kiemelni, amelyek különösen nagy taszítóerővel bírnak a prostituálódás irányába: *elszökés és csavargás*. Az otthonról történő elszökést, a szülők tudta, engedélye nélküli távozást a család diszfunkcionális működése miatt sok esetben nem követi a gyermek keresése, rendőrségi bejelentés. Ha mégis megtalálják a kiskorút, akkor is fennáll az ismétlés veszélye, mert azok a családi problémák, amik távozásra ösztönözték, nem szűntek meg. A csavargás csak ideiglenes otthonelhagyást jelent: a gyermek alapvetően otthon él, de időközönként, akár napokra is eltávozik. A családi háttér hiányában mindkét esetben a kiskorú kiszolgáltatottsága nagy mértékben megnő, amivel a barátok, az aktuális környezet visszaélhet. Az állami gondoskodásban élők, az onnan távozók számára végzetes lehet egy ilyen helyzet, mert sok

esetben őket már a prostitúcióra való kényszerítés céljából vesznek rá idegenek az intézmény elhagyására[11].

A társadalom – főleg, ha deviáns, kriminalizálódott családról van szó – sokszor nem kíváncsi az okokra, a prostitúció felé lökő tényezőkre. A kiskorúak esetében is úgy vélik, hogy szabadon meghozott döntésen múlik az elkezdése és a befejezése is[12]. Pedig legtöbb esetben *kényszerítés* hatására választják ezt az utat. Kriminalizálódott családi, rokoni körben – gyakran szexuális erőszak által megtörve – fogalmazódik meg a kiskorú szexuális kizsákmányolásának szándéka, áruba bocsátása. Azokban a családokban, ahol az erőszak elfogadott része a mindennapoknak, ott az áldozat nem számíthat védelemre: nem tanulta meg a nemet mondást, nem tapasztalta meg az empátiát. Az erőteljesen férfi irányítású, dominanciájú környezetben a lányoknak elve kisebb esélyük van az ellenállásra. Szegregált, leszakadó országrészekben a nehéz helyzetben lévő családoknak uzsorások nyújtanak kamatos kamatra hitelt. Törlesztés hiányában, a halmozódó tartozások fejében a család kiskorú gyermekét kényszerítik prostitúcióra.

A kilépésnek, a rendőrségi bejelentésnek, a hivatalhoz fordulásnak nemcsak a családi szál lehet az akadálya. A „zűrös” előélet, a kisebb fiatalkori kihágások miatt sem mernek jelentkezni. Úgy vélik, korábbi bűneik miatt nem hisznek nekik, illetve nem kapnak segítséget. Családi előtörténeteikben sincs benne a hivatalok iránti bizalom.

Finomodott módszerek: grooming és loverboy

A szülői korlátokat, szabályokat fokozatosan felpuhító kényszerítés új formája a *grooming* (fokozatos behálózás), amelynek során egy felnőtt egy kiskorút online információs és kommunikációs technikák segítségével személyes találkozóra vesz rá szexuális kapcsolat vagy szexuális erőszak végrehajtása céljából. Az alattomos módszerek miatt a szülők és a környezet számára nehezen észrevehető és megszakítható hatásfolyamatról van szó. A bántalmazó a fiatalok körében népszerű közösségi felületeken, chatszobákban ismerkedik, ahol személyiségüket, korukat és céljukat könnyen elrejthetik, illetve a beszélgetések során kiválaszthatják a befolyásolható, kevésbé gyanakvó fiatalokat, akiknek a bizalmát fokozatosan nyerik el[13]. Alacsony önértékelésű, bizonytalan, gyenge családi és kortársbaráti támogatással rendelkező, elszigetelt gyermekekre vadásznak. Megértőnek mutatkoznak problémáikkal, nehézségeikkel szemben, megadják nekik azt a lelki támogatást, amit a családtól hiába várnak. Közben egyre intimebb kéréseket intéznek a kiválasztotthoz: a képektől a szexuális töltetű videókig, amikkel később zsarolhatja is az áldozatot, amikor ő már szeretné megállítani az ismerkedés folyamatát, megszakítani a kapcsolatot. A személyes találkozó szexuális erőszakba, majd hatalmi kényszerre alapozott kapcsolatba, de prostitúcióba is torkolhat.

Hasonlóan behízelgő módszereket alkalmaznak a *loverboy*ok, akik korban közelebb állnak az áldozathoz. Ők nehéz élethelyzetben, szökés, csavargás idején nyújtanak baráti segítséget, alakítanak ki partneri kapcsolatot. Az első szakasz itt is bizalomépítésről, a gyanakvás megszüntetéséről szól, majd fokozatosan egyre megalázóbb, durvább szexuális kérések és kényszerítő módszerek jelennek meg a „partnerkapcsolatban”.

Az érzelmileg és fizikailag kiszolgáltatott kiskorúak a látszólagos védettség, partnerség fenntartása érdekében prostituálódnak.

Ez különösen nagy valószínűséggel történik meg, ha a kiskorú valamilyen okból elvesztette a tanulási vagy munkavállalási lehetőségét, és ezt büntetendő *a családja kirekeszti őt*. A mobilitást, a könnyebb határátlépést kihasználva az elkövetők törekednek a kiskorú térbeli áthelyezésre, az ország elhagyására. A célországok közé tartozik Svájc, Hollandia, Németország, Ausztria és az Egyesült Királyság, ahova nemcsak magyar állampolgárságú kiskorúakat, hanem a velünk határos országokból érkezőket is közvetítenek, szállítanak. A bűnügyi statisztikák szerint az európai szexuális célú emberkereskedelem magyar áldozatainak több mint fele gyermek[14].

Az új technikákat alkalmazó megkörnyékezés stratégiája sikeresen alapoz arra a tényre, hogy a szülők, a

hozzátartozók nem ismerik, nem használják azokat a médiafelületeket, közösségi kapcsolattartási formákat, ahol a kiskorú behálózása folyik. A család diszfunkcionális működését, a kommunikációs űrt még a háttérben elvégzett online ellenőrzéssel sem képesek ellensúlyozni a gyermek gondviselői, mert nem tudják hol és mit keressenek, nézzenek meg. Az online zaklatás és kihasználás megelőzése érdekében ma már több intézmény, szervezet készít közösségi média kisokost szülőknek. A Digitális Gyermekvédelmi Stratégia keretében is készült egy, a fejlesztésekkel lépést tartó, szülőknek szóló segédlet[15].

Gyermekpornográfiai kizsákmányolás

Az országokon átívelő és online szerveződő szexuális bűnözéssel szemben nemzetközi ellenőrző, kutató intézetekre van szükség. Ezek egyike az Internet Watch Foundation [IWF], amelyik digitális gyermekvédelmi munkája keretében feltárja a gyermekek szexuális áldozattá válását az interneten[16].

Éves jelentéseik a probléma folyamatos súlyosbodását jelzik. A 2020. évi összefoglalójuk kiemeli, hogy a saját készítésű tartalmak mértéke növekedőben van, és a *11–13 éves lányok* a felvételek 70%-án szerepelnek. Az előző évekhez képest az előállítás tehát „magán kézbe" került, illetve a legvonzóbb korosztály életkora is lentebb kúszott[17].

A szakemberek jogosan feltételezik, hogy a Covid-19 járvánnyal összefüggő lezárások, online oktatás számítógépkényszere miatt további romlásra lehet számítani az adatokban, a kiszolgáltatottság terén: a mozgáskorlátozások miatt növekednek az online fogyasztói igények; a kiskorúak is több időt töltenek a képernyők előtt, így könnyebb behálózni őket; a növekvő gazdasági nehézségek miatt több család kerül nehéz helyzetbe[18].

Az IWF és más hasonló szervezetek is küzdenek a kereskedelmi célú gyermekpornográfia beazonosításával, meghatározásával. A gyermekjogi megközelítés alapján gyermekpornográfiának számít a kiskorú gyermek valós vagy szimulált, kifejezett szexuális cselekményben való részvételének bármilyen módon történő bemutatása, vagy a gyermek nemi szerveinek bármilyen bemutatása alapvetően szexuális célok érdekében. A jogi meghatározás a gyermekpornográfia birtoklását pontosítja: a fentiekben leírt felvételt megszerez vagy tart, készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, forgalomba hoz, azzal kereskedik, illetve ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz. *Mindezek a cselekmények büntetendők*[19].

Ennek a definíciónak az alkalmazását megnehezíti, hogy az elmúlt évtizedekben a képeknek nemcsak a technikai előállítása és küldése vált könnyebbé, hanem az anonimitás biztosítása is. Ugyanakkor a személyes, magán jellegű képek között is gyakoribbak a szexuális tartalmat rögzítő felvételek, ami miatt szintén nehezebbé vált a kereskedelmi

célú tevékenységek kiszűrése. Ezért a szakirodalom manapság a *gyermekpornográfiai kizsákmányolás* kifejezést használja megkülönböztetésként a büntetendő cselekményre, és próbál olyan keretrendszert felállítani, amely segíti a kiszűrést, a felismerést. A vizuális anyagokat a bennük ábrázolt jelenetek súlyossága szerint osztályozzák:

- nemi erőszakot és szexuális tevékenységet, kínzást tartalmazó;
- nem tartalmaz szexuális tevékenységet;
- illetlen, erkölcsi normákat sértő ábrázolás[20].

Az elmúlt években a technológiai anonimitásnak köszönhetően nemcsak a gyermekpornográfiai anyagok mennyisége nőtt, hanem az ábrázolt tartalmak, cselekmények súlyossága is: az azonosított oldalak, termékek egyre nagyobb hányada tartozik az első kategóriába. Ennek hátterében a megváltozott küldési-elérési módszerek állnak: megszaporodott azoknak a weboldalaknak a száma, ahol azonnali üzenetküldésre van lehetőség, illetve a webkamerás élő közvetítések során a szolgáltatást igénybe vevő – anonimitása és a láthatatlansága tudatában – nem korlátozza vágyait. A *webkamerás gyermekszexturizmus* az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában egyre nagyobb mértéket ölt az iparágon belül, mert ezek a formák a korábban elfojtott, kontrollált szexuális késztetéseknek teret engednek, de a

névtelenség, a láthatatlanság és a technikai „létminimumon” való működtetés miatt szüntelenül új érdeklődőket is vonzanak.

Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a gyermekpornográfia fogyasztói nem csak molesztálók, zaklatók közül kerülnek ki, nem lehet egyenlőségjelet tenni a két kategória között. Három csoportra oszthatjuk *a bántalmazó tartalmakra rákereső, azokat megtekintő személyek*et:

- alkalmanként, kíváncsiságból, impulzív hatásra cselekvők;
- akik ilyen módon is fenntartják a gyermekek iránti szexuális érdeklődésüket;
- kereskedelmi/pénzügyi haszonszerzés céljából cselekednek[21].

Az utolsó kategóriába tartoznak azok, akik a terjesztés viszonylagos technikai biztonságát, a hálózatba szerveződő növekvő érdeklődést, a gyűjteményképzés divatját aknázzák, illetve szolgálják ki. A tartalomkészítők hagyományos két nagy csoportja közé ékelődtek be az utóbbi években: a gyermekpornográfiai anyagokat előállító, de azokat nem terjesztők és a tartalmakat előállító és azokat terjesztők csoportja közé.

A kamerák túloldalán álló gyermekek a szexuális abúzus áldozataihoz hasonló fizikai és mentális károkat szenvednek el (lásd a gyermekkori szexuális abúzus fejezetet). A fizikai, orvosi ellátást igénylő sérülések gyakorisága növekszik az

élő webkamerás közvetítések miatt, ahol a gyermekek legtöbbször nincsenek abban a helyzetben, hogy a számukra túl veszélyes kéréseket visszautasítsák, illetve a szereplők egyre alacsonyabb életkora miatt is fizikálisan sokkal törékenyebbek.

> A mentális károkozás az internetre feltöltött anyagok végtelenített használata, a megtekintés földrajzi és időbeli korlátlansága miatt egyfajta állandó félelemben élést eredményez.

Nem elég, hogy gyermekkorukat megkeserítették, de felnőttként bármikor szembesülhetnek azzal, hogy felismerik őket, esetleg évekkel a készítést követően nézi meg a felvételeket valaki a kapcsolatrendszerükből. Az idő azért sem gyógyíthatja be a sebeket, mert az áldozatok közül sokan úgy érzik, hogy az újabb és újabb megtekintésekkel ők a szexuális bántalmazást, az erőszakot ismételten elszenvedik. Mintha soha nem érne véget megalázásuk.

Személyes képkezelés: sharenting és szexting

A képelőállítás és a kommunikációs technikák megújítása személyes, magán emlékezetünkre, azok megőrzésére és közlésére is hatással volt. A féltve őrzött, egyedi családi fotóalbumok fokozatosan átalakultak: új hordozók, tároló

eszközök jöttek és avultak el. Most már a készítés, a tárolás és a megosztás is egy eszközzel, a mobiltelefonnal megoldható, és nem kíván különösebb szakértelmet a teljes folyamat kezelése. A technikai könnyedség és a közösségi médiák térnyerése más korlátokat és határokat is lebontott: a magánélet és közélet, a közszereplés közötti választóvonalakat is. Kinyíltak, megelevenedtek a családi fotóalbumok, amit eddig csak a szűk rokoni körnek mutattunk meg, azt most ország, világ elé tárjuk. Sorjáznak a profiljaink alatt a fontos és kevésbé fontos életesemények: többek között a pozitív terhességi teszt, a babavárás történései, az ultrahangos felvétel stb. A szülők „önkéntelenül" is létrehozzák a még meg sem született gyermekük közösségi profilját, digitális lábnyomát. Nemcsak a saját, hanem gyermekük magánéletéről is beszámolnak, nem gondolva bele, hogy ezzel bizonyos kényszerpályára is állítják őket. *Megsértik, nem tartják tiszteletben gyermekük magánélethez, privát szférához való jogát, illetve kiszolgáltatják őket kép- és adathalászoknak*[22]. Amikorra a gyermek már önállóan fel tudja mérni a szülei által létrehozott digitális lábnyomot, addigra már több száz fotó van róla a különböző közösségi oldalakon[23]. Életének azzal a korszakával szembesül a képeket látva, amikor ő még nem tudta kinyilvánítani nemtetszését vagy döntését, és ezt már utólag nehezen tudja érvényesíteni.

Sharenting

Erre a jelenségre az elmúlt évtizedben figyeltek fel, és a „*sharenting*” angol szóösszetételt használják rá: share (megosztani, posztolni) + parenting (gyermeknevelés). A szülőknek azt a gyakorlatát értik alatta, amikor rendszeresen osztanak meg a közösségi médiafelületen gyermekeikről érzékeny adatokat, fontos személyes információkat a róluk készül fotókkal és a hozzájuk fűzött megjegyzésekkel. A szülők által szerkesztett babakönyv döntően három területre koncentrál: a mindennapok történései, kirándulások-utazások, különleges események (születésnap, óvodakezdés, családi ünnep)[24]. A mindennapokhoz tartozik a fürdés, a tisztába tevés, az alvás, és különösen a 3 év alatti gyermekeknél ez *meztelen, vagy félig meztelen test fotózását és megosztását* jelenti. A pedofil tartalmakat kereső képhalászok nagy örömére. Fontos azonban a szülők figyelmét arra is felhívni, hogy a fotók *érzékeny személyes adatok*at[25] is közölhetnek: ilyen a gyermek neve, az arca, mint egyedi testi azonosítója, de a születési dátum, az óvoda, a sportegyesület, szabadidős program helyszíne is kiderülhet a fotókból. Ezekből az információmorzsákból kirakható a gyermek élete, feltérképezhető az életmódja, vagyis könnyű célpontjává válhat a szexuális ragadozóknak. De nemcsak ők tekintenek célcsoportként a gyerekekre, hanem a közösségi médiát marketing szempontból adathalászó cégek is, akik azután a szülőket és a gyermeket is célzott reklámmal bombázzák.

A sharenting pozitív oldala különösen a koronavírus világjárvány idején mutatkozott meg: kapcsolattartás a rokonokkal és a barátokkal, a gyermek fejlődésének bemutatása, dokumentálása, segítség- és tanácskérés. Különösen a gyermekükkel otthon lévő anyáknak van szükségük közösségi támogatásra, megerősítésre, amihez nehezebben tudnak/tudtak hozzájutni a lezárás idején. Cél lehet a küzdelmes, a család számára szokatlan élethelyzet megoldásához sorstársak, tapasztalatok gyűjtése is. Ellenben elfogadhatatlan, ha a szülő a jogait még érvényesíteni nem tudó gyermekét, annak arcát, születését haszonszerzésre, marketing célra használja fel, például gyermeke megszületését élő közvetítésben árusítja.

Ahogy anno a családi fényképalbumot nem mutogattuk mindenkinek, nem meséltük el a hozzájuk fűződő történeteket, így a mai szülőknek is át kell gondolniuk, tudatosan kell kezelniük a közösségi oldalaikat: a fotó tartalma, az általa hordozott információk és a megosztás/láthatóság köre szerint is.

Gyurkó Szilvia pontokba szedte, *mire kell a szülőknek figyelni közösségi profiljuk kezelésekor gyermekeik védelmében*[26]*:*

1. A saját gyerekedről ne posztolj meztelen, a gyermeket bántó, megalázó, őt kiszolgáltatott, sérülékeny helyzetben ábrázoló fotót!
2. Mielőtt kiteszel egy fotót a gyermekedről a Facebookra, gondold végig: pár év múlva,

ha majd nagyobb lesz, és meglátja ezt a képet, vajon mit fog szólni hozzá?

3. Kérdezd meg a gyermeket, hogy hozzájárul-e a róla készült fotó (és a hozzá írt szöveg) kiposztolásához. A gyermeknek joga van véleményt nyilvánítani a rá vonatkozó ügyekben – és ez bizony ilyen ügynek számít. (Azt nem is kell külön hozzátenni, hogy a gyermek véleményét aztán tiszteletben is kell tartani!)
4. Mindig tedd föl magadnak posztolás előtt a kérdést: Kiről is fog szólni ez a kép? Rólam vagy a gyermekről? Azt mutatja meg, hogy én milyen szülő vagyok, vagy a gyereket? Azt akarom, hogy minél több lájkot kapjon a bejegyzésem? Ha az egész inkább rólam szól, akkor nekem kellene rajta lenni, nem a gyermeknek.
5. Lehet, hogy elég egy vicces, kedves történetet leírni. Nem is kell hozzá a kép.
6. Minden posztolási és egyéb Facebookos szokásod mintaként fog szolgálni a saját gyermekednek. Nem leszel hiteles akkor, amikor megtiltod a gyermeknek, hogy bulikon készült képeket töltsön föl, ha előtte te magad is ezt tetted (teszed).
7. Minden posztolást gondolj végig! Ha bizonytalan vagy abban, hogy valamit

kitegyél-e, inkább aludj rá egyet, vagy kérdezz meg egy barátot (és persze a gyermeket), szerinte OK-e a kép.

8. Sok gyerekfotó lakásban készül, és olyan részletek is lehetnek rajta, amelyek a rossz szándékú felhasználókat segíthetik abban, hogy többet megtudjanak például a lakásotok biztonságáról vagy szokásaitokról.
9. Gondold végig, hogy kivel szeretnéd megosztani a képet: a családdal, legjobb barátokkal, ismerősökkel? A gyermekről készült intim képek, portrék csak a családra tartoznak, alakíts ki számukra titkos csoportot és a személyes felvételeket csak ott oszd meg. Állítsd be gondosan a fiókodat – akár a posztokat is egyenként –, és légy mindig naprakész az adatvédelmi lehetőségekről!

Ez a tudatosság, odafigyelés és önmérséklet nem csak a kisebb gyermekek védelme, jogaik tiszteletben tartása miatt fontos, hanem a nagyobbak esetében a példamutatás, a mintakövetés okán is. A korai szülő-gyermek kommunikáció a kamaszok médiahasználatát is befolyásolja, a beleegyezés, a kölcsönösség, a másik döntésének tiszteletben tartása fontos elvei a tinédzserek szexuális tartalmú kép- és szöveges üzenetküldésének is.

Szexting

*Szexting*nek nevezzük, amikor valaki – saját magáról készített – szexuális tartalmú, provokatív, meztelen vagy félmeztelen képet, videót, hangfájlt vagy szexuális felhívást tartalmazó üzenetet küld telefonon vagy más digitális eszközön[27]. A meghatározásban nincs életkori határ, mert ma már a felnőtt párkapcsolatokban is gyakoriak az ilyen üzenetek. A kiskorúak esetében az őket ábrázoló ilyen típusú felvételek birtoklása, illetve terjesztése már bűncselekménynek minősül: egyrészt mint személyes adattal való visszaélés (arckép megosztása, méltóságának nem tiszteletben tartása), másrészt mint gyermekpornográfia elkövetése. A kiskorúak többsége ezzel a jogi – életkorból adódó – határvonallal nincs tisztában, mivel általában sincsenek megfelelő gyermekjogi ismereteik.

A gyermekjogi ismeretek megfontoltabbá tehetnék a fiatalokat a felvételkészítés és elküldés kivitelezésekor, illetve az esetleges zaklatások megtörténte után könnyebben kérnének segítséget.

Ugyanakkor hiba lenne a szülők és a pedagógusok részéről is, ha a jogi szabályozást a teljes tiltásra, tabusításra használnák fel. A közösségi média aktív, fogékony és újító szellemű használói a tizenévesek, mindennapjaik és kapcsolataik elengedhetetlen részét képezi az online lét. Ez

az egyik oka annak, hogy a szülői tiltás elől inkább a titkolózásba menekülnek. Ugyanakkor a barátkozás, a partnerkapcsolat is a korosztály olyan életterülete, ahol az *önállóság, a szülőktől való elszakadás, függetlenedés megélése* az egyik cél. A felnőtté válás, a nemi szerepek elsajátítása, és ezeken a területek az önálló döntések meghozatala, a *nagyobb kockázatvállalás* elfogadott jelenség ebben az életszakaszban. Tehát a tiltás ezért sem célravezető, mert szembe menne a gyermek személyiségfejlődésével. A gondoskodó felnőtteket a társadalmi és a személyes tényezők arra kellene, hogy ösztönözzék, hogy ezeket a kereteket elfogadva próbáljanak meg segíteni.

Ahhoz, hogy az internetes barátkozásról, kapcsolatokról, azok veszélyeiről meggyőzően és hitelesen tudjon érvelni a szülő, hasznos, ha már korábban is beszélgettek a hagyományos barátságról, ismerkedésről, kapcsolatokról. Ez összehasonlítási alap lesz, illetve nem problémakezelésként éli meg a gyermek a helyzetet. Mint minden nevelési szituációban, itt is kulcskérdés a szülői-gyermek kommunikációs stílusa: bizalomteli, elfogadó, és a hibázásra lehetőséget adó hozzáállás. A Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány a következőket ajánlja a szülőknek[28]:

1. Légy mindig kíváncsi, érdeklődj a gyermek kapcsolatai iránt!
2. Hívd fel a figyelmét az online ismerkedés veszélyeire, a biztonságra, a következményekre!

3. Állapodjatok meg szabályokban!
4. Engedd meg neki, hogy hibázzon!

A második pontnál nemcsak a fent említett jogi szabályozásból adódó veszélyekre kell gondolni. A kamaszok egy kibontakozó, működő kapcsolatnál nem szívesen gondolnak arra, hogy mi történik a szexuális tartalmú, önmagukról, vagy együttlétükről készült felvételekkel, ha a szimpátia, a kölcsönös megértés és tisztelet netalán megszűnik. Nem feltételezik, hogy szakítási szándéknál vagy azt követően a felvételek közös birtoklása milyen rossz szándékokat szolgálhat, hogyan teheti kiszolgáltatottá az egyik felet, milyen könnyen és ellenőrizetlenül léphetik át a gyermekpornográfia mezsgyéjét a bántalmazók.

Angol gyermekvédők a fiataloknak azt tanácsolják, hogy ne osszanak, küldjenek másnak olyan tartalmakat, amiket nem szeretnének, hogy szüleik, tanáraik és barátaik lássanak. Még ha teljesen megbíznak a címzettben, akkor is előfordulhat, hogy a telefonja illetéktelen kezébe kerül, vagy éppen használat közben mások is látják a személyesnek szánt üzenetet[29].

A szexting kezelése, az arról való beszélgetés megtervezésénél nemcsak a gyermek életkora a fontos, hanem a neme is. Az elmúlt évek kutatásai nemcsak azt mutatták ki, hogy az érintettség mértéke növekszik[30], hanem azt is, hogy *az ilyen típusú üzeneteket a lányok és a fiúk másként fogadják, eltérően reagálnak rá*. A szexuális

üzeneteket a fiúk lazábban kezelik, vidámabban fogadják és kíváncsiságot ébreszt bennük. A lányokra inkább a düh, a szégyen és a tehetetlenség érzése jellemző. Ez összefüggésben áll a szexuális motivációkkal: a férfiak/fiúk körében a fizikális okok, a testi vonzódás, az öröm- és élményszerzés erőteljesebben kimutatható, mint a lányoknál[31]. A lányoknál gyakoribbak az érzelmi motivációk, éppen ezért sérülékenyebbek, kiszolgáltatottabbak a szexting esetében is. A kéretlen üzenetküldés, az abból adódó helyzetet megítélése, az arra való reagálás tehát eltérő lehet, de ez nem jelenti azt, hogy a fiúkat is ne lehetne ilyen formában zaklatni. Ugyanakkor a kíváncsisággal, a szociális – baráti státusz erősítésére, a csoporton belüli népszerűségre irányuló motivációval a szexting és a pornográfia esetében is számolniuk kell(ene) a felnőtteknek. Ebben a kérdésben szülőket és a gyermekeket egyaránt támogatni szeretnék a közösségi média üzemeltetői és egyes telefongyártók azzal, hogy megteremtik a szűrés, a letiltás lehetőségét, a kritikusnak ítélt fotók küldését, megtekintését. Az online szexuális tartalmak és áldozattá válás visszaszorítását célozzák a bejelentő vonalak: pl. Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Biztonságos Internet Hotline-ja.

Kiskorúak és pornónézés

A pornográfia ugyancsak az a terület, amire a szülők zsigerből azt a választ adják, hogy az én gyermekem nem

néz ilyet; őt ez nem érdekli; ez még túl korai lenne, erről még nem kell vele beszélni stb. Azok a szülők mondják ezt, akik egyre korábbi életszakaszban, és egyre „okosabb” eszközöket vásárolnak gyermekeiknek:

- 2017–2020 között a 7–8 évesek között megduplázódott – 24%-ra emelkedett – a telefonnal rendelkezők aránya,
- a 7–8 évesek 10%-a már jelen van valamelyik közösségi média felületen (2017-hez képest megháromszorozódott az arányuk),
- az első regisztrálás átlagéletkora: 11 év,
- a 12–16 éves korú gyermekek szüleinek 75%-a passzív nethasználóvá válik[32].

A szülők nem csak a gyermeki kíváncsiságot becsülik alul, hanem a véletlent sem szokták bekalkulálni: a felugró hirdetéseket, a rossz kattintást, a kéretlen oldalak megjelenését. És ahogy a felnőttek is képesek elkalandozni, szörfölni az éppen feltűnő „hullámokon”, úgy a gyermekek is megteszik. Azzal minden gondviselő tisztában van, hogy az ilyen tartalmak és lehetőségek növekvő mértékben fordulnak elő az online térben, de félelmeik ellenére is sokan mondják: „az én gyermekem nem érintett”. Ismételten csak azt tudjuk mondani, hogy a tagadás, illetve a tiltás nem életszerű és nem is megoldás.

A partnerkapcsolat, a szexuális élet vonzó, de ugyanakkor ismeretlen terület a kamaszoknak. Az ismeretlenbe történő fejesugrás elkerüléséért

útmutatásként, ismeretszerzésként fordulnak a pornóhoz. Innen próbálnak tapasztalatot és bátorságot meríteni. Ugyanakkor nézése közben boldogsághormon, dopamin szabadul fel, így kellemes érzések társulnak a pornóhasználathoz és az általában együtt járó önkielégítéshez. Feszültségoldás és unaloműzés is lehet a célja az ilyen filmek nézésének. Amikor a hatásairól beszélünk, akkor ezeket is figyelembe kell venni, el kell ismerni.

> A veszélyeket leginkább azért nem látják a fiatalkorúak, mert a pornóra, mint valóságra tekintenek, nem iparágnak, haszonszerzésnek tartják.

A beállított jelenetek, a felturbózott testek és történetek számukra a normálist, az elérendő teljesítményszintet jelentik. Ehhez igazítva, ezt szem előtt tartva akarják alakítani partnerkapcsolataikat, szexuális életüket, ami kihívást jelent számukra és partnerük számára is. Az iparág a szexualitásra, mint pénzszerzési eszközre tekint, az érdeklődést úgy tudja fenntartani és fokozni, hogy egyre extrémebb, egyre durvább jeleneteket, beállításokat alkalmaz. A kamaszok – a kapcsolat fejlődési ívétől függetlenül – a partnertől ezeket a módozatokat várják el, követelik meg, zsarolják ki: érzelmi kapcsolat nélküli azonnali közösülések, anális szex, szexjátékok, csoportos szex[33]. Mivel az értékadónak tekintett minta nem tükrözi a kölcsönös örömszerzést, a partneri viszony fontosságát, az

intimitást, a romantika szépségét, így fennáll annak a veszélye, hogy nem erre fognak törekedni valós kapcsolatukban.

A kérdés komplexitása, az őszinte válaszokat befolyásoló erős személyes érintettség miatt a kutatásoknak nehéz egyértelmű oksági kapcsolatot kimutatni a pornónézés és az eddig sorolt hatások között. Ellenben az bizonyos, hogy a személytelen szexuális kapcsolatra való törekvés erős összefüggést mutat a pornóhasználattal[34]. Kamaszok esetében ki kell emelni a maszturbációt, aminél eleinte a szexuális tartalmak még a feszültségcsökkentést, az izgalom oldását szolgálják. Később előfordulhat, hogy magát a szexuális izgalmat is külső, személytelen források segítségével teremtik meg. Ez azt is eredményezheti, hogy érzelmi stabilitásuk fenntartása érdekében fordulnak a maszturbációhoz. A magányos örömszerzés ugyanis idővel függőséget okozhat, illetve ahogy az élmény megszokottá válik, úgy megnehezítheti a felizgulást, a szexuális teljesítményre való képeséget a reális partnerkapcsolatban. Teljesítmény- és testképzavart idézhet elő, ami egyrészt akadályozhatja a kiegyensúlyozott, hosszabb párkapcsolat kialakulását, másrészt a szexuális életben nagyobb kockázatvállalásra hajlamosít[35]. Tinédzsereknél nemcsak az alkalmi, kötődésmentes szex jelent rizikóforrást, hanem a szexuális együttlétek alkalmával használt tudatmódosító szerek is. Ezek használata megnöveli a kapcsolati erőszak, kockázatos szexuális magatartásformák és az ezekkel együttjáró negatív következmények pl. szexuális úton

terjedő betegségek és nem kívánt terhesség valószínűségét[36], [37].

A pornóval kapcsolatban három fontos eleme van a felvilágosításnak: a pornó álvilágának a hangsúlyozása; az időtartam, a pornó nézésre fordított időmennyiség és rendszeresség kérdése; és a nézett tartalmak erőszakosságszintje. Pornográfnak minősítjük azokat a tartalmakat, amelyek valós szereplőkkel explicit módon ábrázolnak szexuális aktust a néző fizikai, szexuális izgalmának fokozása érdekében[38]. A nemi vágy fokozása, mint cél, mindent felülír: eszközt, empátiát, etikai megfontolásokat. Ezek a „célratörő" megoldások könnyen utat találnak a tizenévesekhez, mivel testi, biológiai motivációjuk nagyon erős. Ugyanakkor a kamasz agy jutalmazó, örömszerző rendszere mellé még nem zárkózott fel a prefrontális rész, ami a szabályozásért felelne. Így a szexualitás pszichológiai, kapcsolati motivációi, illetve a kulturális normák, elvárások kisebb hatásfokkal működnek esetükben. A pornóról folytatott beszélgetésben a szexualitás komplexitását ezek megemlítésével lehet jelezni feléjük, illetve hangsúlyozni, *nem szabad, hogy a testi vonzalom kiszorítsa az „emberi" tényezőket*.

A családi szexuális nevelésnek, a pornóról és más vitatott jelenségekről való beszélgetéseknek erős és váratlan kihívást jelenthetnek a gyermek kortárs kapcsolatai. Ha ők másként ítélik meg a szextinget és a pornónézést, akkor az túlzó elvárásokhoz való igazodáshoz, kényszerhez vezethet. A környezet nem feltétlenül

igazodik, alkalmazkodik a gyermek érettségi, életkori és pszichés állapotához, szociokulturális hátteréhez, vallási elköteleződéséhez. A szexualitással összefüggésben egy komplex, a gyermek növekedésével párhuzamosan egyre több új, külső tényezőt tartalmazó nevelési helyzetről beszélünk. A technikai eszközök fejlesztésére, fejlődésére, és az információszerzési lehetőségek tárházának bővülésére nincs hatása a szülőknek. Amire hatása lehet: modellt adni a szexuális életükhöz a kamaszoknak. Az „elég jó szülő” fogalmához[39] hasonlóan *az „elég jó szex” modelljét kellene a fiatalok felé sugározni*[40]. Azt a felfogást, hogy a szex nem egyenlő az élettani működéssel, a testi adottságokkal és teljesítménnyel, a tökéletességgel. Az „elég jó szex” az intimitásnak, az érzelmeknek és a partneri elégedettségnek az ötvözete, a kölcsönösségnek az elegye.

Pedofília

A szexuális életet nemcsak motiválhatják a kulturális és vallási szokások, hanem keretek közé is terelik, mederben tartják. A társadalmi normák határozzák meg, hogy az adott közösség mit tekint „átlagosnak”, milyen szexuális viselkedési formákat fogad el, mit tekint „normálisnak” és mit nem. Amíg a társadalom többségére jellemző cselekedetek bekerülnek a szexualitásról szóló diskurzusba, addig a kiszorulók tabunak minősülnek, illetve szankciókat vonhatnak maguk után. A normalitás határai és a szankciók időszakonként, országonként és

kultúránként eltérők lehetnek, de egységesen elmondhatjuk róluk, hogy enyhültek, elfogadóbbak lettek. Ahogy a prostitúció és a pornográfia kapcsán is említettük, a gyermekek érintettsége azonban még mindig súlyosbító körülménynek minősül. A közösségek sokkal érzékenyebben reagálnak a kiskorú gyermekeket érintő normaszegésekre.

A tabuk enyhülésével lehetővé vált az atipikus szexuális viselkedések tudományos vizsgálata, orvosi és pszichológiai szempontok szerinti meghatározása, ami fogalomhasználatban is tetten érhető. Ma már nem perverzióról beszélünk az eltérő, deviáns szexuális viselkedésnél. A szakirodalom parafíliának nevezi az ismétlődő, tartósan fenn álló és intenzív szexuális késztetést atipikus tárgyak és aktivitások iránt[41]. Ma már 100-nál is több fajtáját különböztetik meg, amelyek közül a pedofília – a nemileg éretlen gyermekhez való szexuális vonzódás - a leggyakoribb, és ahogy már említettük, a legintenzívebb társadalmi figyelmet kivívó formája, mivel a szexuális vágy, késztetés és fantázia tárgya a pubertáskor előtt álló gyermek.

A pedofíliánál is fontos a három – ismétlődő, tartós, intenzív – kritérium, ami alapján diagnosztizálják a parafíliát, vagyis megállapítják a diszfunkcionalitást. Alapkövetelmény, hogy a tünetek – a gyermekek iránti szexuális érdeklődés érzete és különböző kifejeződései – legalább 6 hónapig jelen legyenek[42]. A pornográfiáról szólva már említettük az impulzivitást, a kíváncsiságot, ami erős

motivációval bír, ezért epizodikusan beemelhet új elemeket a szexualitásba, de ez nem jelenti annak rögzülését. Az időfaktor, az időtartam jelzi a tartósságot, de egyben utal a súlyosság mértékére is. . Ennek nyomán a pedofília esetén is megkülönböztethetünk:

- epizodikus megjelenést;
- szituatív megjelenést;
- kényszeres viselkedést.

Szexuális addikcióról a harmadik esetben beszélhetünk, amikor az adott forma már kizárólagossá válik az egyén kielégülése, kielégíthetősége tekintetében[43].

A gyermekek iránti szexuális vonzalmat, mint pszichológiai rendellenességet von Krafft-Ebing pszichiáter diagnosztizálta először 1886-ban, és erkölcsi gyengeségből eredő bűnként tekintett a jelenségre. Ez a szemléletmód azóta is meghatározza a pedofilok kezelését: egyfajta gyengeséggel, kontrollnélküliséggel azonosítják őket, akik nem tudnak uralkodni magukon, „betegek”, de nem fizikai értelemben. Ezzel szemben a mai kutatások négy tényezőt emelnek ki, amelyek befolyással vannak a lappangó potenciális deviáns viselkedés felszínre kerülésében:

- biológiai,
- személyiségfejlődési-pszichológiai,
- társadalmi-kulturális,
- szituációs (életmód) okok.

Ezen okok kölcsönhatása, felerősítő támogatása eredményezi a deviáns viselkedést. Ebből az is következik, hogy nem tudunk megnevezni olyan tulajdonságot, adottságot, amelyik alapján egyértelműen megjósolható a pedofil viselkedés. Biológiai tényezők között általában neurológiai és testi diszfunkciók – pl. merevedési zavar – szerepelnek a pedofil hajlammal összefüggésben[44]. Ha a személyiség felől közelítjük a kérdést, akkor gyermekkori szexuális trauma, visszahúzódó, antiszociális viselkedés, érzelmi deficit, önszabályozási zavar, önbizalomhiány, depresszió, szorongás lehet a háttérben[45]. Ezen okok megléte, azonosítása sem a gyermekek iránti vonzódást, sem azok aktívvá válását nem magyarázzák meg, vagyis azt a fordulópontot, amikor a belső vágy külső valósággá válik. Ehhez ugyanis társadalmi, szituációs feltételek kellenek, amelyek közül van olyan, amelyik eltaszítja a normalitástól, de olyan is, amelyik a deviancia irányába vonzza az egyént. A normák cselekvéstől visszatartó erejét például jelentősen csökkenti az anonimitás, az arctalanság, így ezekkel jellemezhető körülmények, helyek és szituációk (például az online tér) a pedofíliára ösztönzőleg hathatnak. A vágyat felkeltő szexuálisan fejletlen test – a pszichiátriai diagnosztika szerint[46] – csak a pedofil személy számára vonzónak számító gyermekek felső korhatárát, a 13–14 évet határozza meg, az alsót nem. Csecsemőkortól a szexuális érés, a másodlagos nemi jelleg megjelenéséig lehetnek érintettek a gyermekek, de a viselkedés is fontos: ártatlan, őszinte, visszahúzódó, naiv legyen. Ugyanakkor az eddigi

esetekből kimutatható korcsoportok, korosztályok szerinti kizárólagos vonzódás: a 11–14 év közötti gyermekekhez (hebephilia), és az annál kisebbekhez fűződő. Nemek szerint vannak, akik csak lányok, illetve fiúk iránt érdeklődnek, míg másoknál az életkor felülírja a gyermek nemét.

A cselekvések súlyossága tekintetében is különbséget lehet tenni: a vizuális élménykeltéstől a szexuális aktusig terjedően. A gyermekekről készült pornográf tartalmak birtoklása és nézegetése magányos vágykeltés, amihez nem kell a gyermek jelenléte. Ez az elkövetési mód az infokommunikációs technika fejlődésével átalakult. Az 1990-es évek előtt a képek előállítása, kereskedelme, beszerzése személyes jelenléttel, kapcsolatfelvétellel járt, ami visszatartó erőt jelentett, ezzel korlátozva a piac nagyságát, a profit mértékét is, így a szexipar érdeklődését. A technikai fejlődés berobbantotta a cyberpedofíliát, dollármilliókat termelve a dark weben üzemeltetett portálok tulajdonosainak. Háttérbe szorultak a statikus fotók a mozgóképpel és a prostitúciónál már említett webkamerás közvetítésekkel szemben. A feltünés nélkül használható mobilok és parányi kamerák az egyéni felvételkészítést is megkönnyítették, például a gyermekszobákban, az öltözőkben történő elhelyezésüket, üzemeltetésüket, a kémprogramok telepítését gyermekek számítógépére. Ugyanakkor az online pedofilok inkább online maradnak, és olyan gyermekpornográfiát nézegetnek vagy cserélnek, amelyet gyermekbántalmazók

– gyakran saját családjukon belül – vagy az emberkereskedelem áldozatául esett és prostituált fiatalokat bántalmazók készítenek[47]. A cybervilág az ego-disztóniás – etikailag önmagukat elítélő – pedofiloknak lehetőséget nyújt a rejtőzködésre, ugyanakkor kapcsolatteremtéseken keresztül megerősítést is ad, olyan közösséget, ami nem kiközösítő, ezért nem bír korlátozó és visszatartó erővel sem. A társas támogatás érzése a pedofil cselekedetek szintlépését is támogathatja.

A vizuális ingeren túllépve következik a simogatás: a gyermeki testé, illetve a gyermeknek a felnőtt intim testrészének érintése, simogatása. A gyermekeknek szükségük van szeretetteljes, bizalmas érintésre, testi közelségre, amit nem tudnak megkülönböztetni a szexuálisan intim érintésektől. A pedofilok éppen ezt használják ki, ezzel élnek vissza. Nagyobb gyermekeknél gyakori pedofil kérés a közös maszturbálás. A bűnelkövetés súlyossága összefüggést mutat a bejelentések, feljelentések számával. A testi kontaktus nem igénylő abúzust kisebb mértékben jelzik a hatóságok felé, illetve kérnek segítséget a gondviselők. Éppen ezért a jelenség elterjedtségét nehéz megítélni, itt is csak a jéghegy csúcsát látjuk.

A parafíliás zavarok a szülők és a pedagógusok számára nem könnyen beazonosíthatók. Milyen szociodemográfiai jellemzőkkel írhatók le a pedofilok? Első és legfontosabb: nem idegen! A szexuális visszaéléseknél tárgyaltakhoz hasonlóan a pedofilok is legtöbbször a családi, ismerősi, bizalmi körből kerülnek ki. A gyermekhez való hozzáférés, a

lelki-testi megérintés csak egy már kialakított ismeretségi, bizalmi viszony esetén lehetséges.

Mivel tisztában vannak a normaszegéssel, ezért szükséges a bizalom. Nagyon ritka a leszólítás, az első találkozás utáni abuzálás. Bizalmas és kötetlen légkör megteremtésére törekednek, amelyre jó alkalmat jelentenek a szabadidős tevékenységek, szakkörök, sportklub, táborozás, ahol az intézményes és a szülői ellenőrzés is gyengébb. Nemcsak a gyermek, hanem a felnőtt, az intézményi környezet és a szülők megnyeréséhez is szükség van időre, hisz a pedofil biztonságérzetének, védelmének fontos elemét képezik az ő véleményük, a gyermekkel kiépített intenzív kapcsolat pozitív megítélése[48]. A napvilágra került esetek azt mutatják, hogy a korai indíttatás ellenére sokan 30 évesen lépnek aktivitásba a gyerekek felé, ekkor létesítik az első szexuális jellegű kapcsolatot velük. A katolikus egyházban történt visszaéléseket vizsgálva megállították, hogy 30 év körül helyezik ki a papokat plébániákra, ahol a fennhatóság ellenőrzése gyengül, és a gyermekekkel sokkal közvetlenebb kapcsolatot tudnak kiépíteni[49]. Az életkor, az idő ahhoz is szükséges, hogy megalapozzák munkájukkal szakmai és emberi elismertségüket, ami „lebukás” esetén megmentheti őket. Az intézmény legtöbbször hallgat, eltusol, és lehetőséget ad munkahelyváltásra, ha a pedofil személy „egyébként” jó tanár, jó pap, jó edző, jó szakember stb.[50]

A sztereotip gondolkodás magányos, magának való, idegen férfinak festi le a pedofilokat. Tény, hogy a férfiak erősen felülreprezentáltak, de nem kizárólagosan férfiak az elkövetők. Ahogy az sem feltétlenül igaz, hogy magányosak vagy alulképzettek. Különösen a cyber elkövetési formáknál – technikai ismereteik miatt is[51] –, főleg olyan férfiak ülnek a képernyők előtt, akik családosak, gyermekeik vannak, magasabb iskolai végzettséggel és keresettel rendelkeznek. Vagyis sikeresen fedezik és fizetik pedofil vágyaikat. Azonban a pedofil vágyakkal élők, és/vagy a pedofil vágyaikat megvalósítók sem egységes csoport[52]. Részletes bemutatásuk azonban túlmutat jelen fejezet keretein

A pedofilok nagyobb hányada maga sem tartja morálisan elfogadhatónak a gyermekek iránti vonzódását, vágyainak a valóságban való megélését[53]. Ezért rejtőzködő, palástoló életmódot folytat, amibe a család, a felnőttkorúakkal folytatott szexuális kapcsolat is beletartozhat, mert nem kizárólagosan a gyermekek nyújtanak neki kielégülést. A társadalom minden rétegében találkozhatunk pedofíliával; tévhit, hogy ez csak az alacsonyabb szocio-kulturális helyzetben lévők devianciája[54]. A férfiak 1–2% érintett benne, míg a nőknek kb. 0,5%-a[55]. A teljes felnőtt életkort átfogja, de az alsó korhatár 16 év, amikor az áldozatok minimálisan 5 évvel fiatalabbak az elkövetőnél[56].

A megelőzéstől a szabályozásig

A megelőzés, felderítés nehézségei a nagyfokú látenciából – a pedofilok életmódjából, illetve a kibertérbe történt „átköltözésből” – fakadnak. Az internet megfoghatatlan, összetett, hatalmas, még az erre a területre szakosodott felderítő hatóságoknak is. A tudomány képviselőinek nehéz megbízható adatokat szerezni, így összefüggéseket kimutatni, ami segíthetné a probléma kezelését. Gazdasági érdekek (óriási bevételek származnak a szexiparból) – és politikai célok (a közvélekedést könnyen mozgósító kérdés) is befolyásolják a kérdés kezelését. Ennek következtében az állami reagálás többségében a jogi szabályozásra, az elkövető megbüntetésére, és nem a megelőzésre koncentrál.

A pedofília szigorúbb elbírálás alá esik, mint a többi szexuális zavar, mert a gyermekpornográfia birtoklása, illetve a pedofil érdeklődés már önmagában elegendő a diagnózishoz és a büntethetőséghez is[57]. A hatályos Büntető Törvénykönyv (Btk.) 204.§ szerint: aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt ábrázoló pornográf felvételt megszerez vagy tart, az egy évtől öt évig terjedően büntethető.

Az USA joggyakorlatából emelte át sok ország a pedofil elkövetőkről készített adatbázist. A nyilvántartás célja az újbóli bűnelkövetés megakadályozása és a könnyebb felderítés. A hazai jogszabály szerint az összeállítás segíti, hogy aki pedofil bűncselekményt követett el, az ne helyezkedhessen el olyan munkakörben, ahol közvetve vagy közvetlenül gyermekek közelében van: oktatási

intézményben, szabadidővel, szórakozással, sportolással kapcsolatos munkakörben, bébiszitterként stb.[58]

A pedofília, mint viselkedési addikció felől közelítve farmakoterápia – gyógyszeres kezelés, pl. kémiai kasztrálás –, kognitív pszichoterápia, szociális készségek fejlesztése, szexedukáció állnak a kezelés középpontjában. Ezeken való részvételre néhány országban kötelezik is a már elítélt bűnelkövetőket a prevenció érdekében, de erre hazánkban csak a büntetésvégrehajtó intézetben van lehetőség. A terápiák hatékony segítséget nyújthatnának a fiatal – 20-as életéveik környékén járó – online pedofiloknak, akik éppen a büntethetőség miatt nem mernek segítséget kérni, szakemberhez fordulni. Ezen okból kifolyólag – más addikciókkal szemben – az önsegítő, névtelen csoportok is ritkák.

Az előzőekben említett lépések az elkövetőre koncentrálnak: az ő biológiai és pszichés adottságaira. Szülőként és gyermekkel foglalkozó pedagógusként – már csak azért is, mert az elkövetők többsége családi, intézményi körből kerülnek ki –, a szituációkra és helyszínekre kell koncentrálni. Wortley a feltárt eseteket elemezve kiemeli, hogy azok „olyan időpontokban és olyan helyeken csoportosulnak, ahol a potenciális elkövetők és áldozatok olyan körülmények között találkoznak, ahol a kísértés erős, és ahol a személyes, társadalmi, szituációs és jogi kontroll gyenge”[59]. Gyakran kapcsolódnak az elkövetők és az áldozatok rutinszerű tevékenységeihez, amelyek eleve lehetővé teszik a bizalom kiépítését és a környezet

figyelmének tompítását. Ezek az ismétlődő, a mindennapokba beépült tevékenységek a legkisebbeknél az otthonhoz, a gyermek gondozásához köthetők, mint amilyen a fürdetés, öltözködés, játék. A nagyobb gyermekeknél ezek a tevékenységek már az otthon falain kívülre kerülnek, ahol lényeges a korlátok meghúzása, a szülői és a szakemberi határok tiszteletben tartása. A gyermekkel foglalkozó felnőtt ideális esetben nem léphet szülői szerepbe, nem vehet át, nem vehet el tartósan feladatokat a gyermek gondozóitól, mert az bizalmas, külső kontrollt nélkülöző helyzetekhez vezethet[60]. Az abúzust elkövetők a legkisebb energiabefektetéssel és ráfordítással elérhető gyermekekre vadásznak, és ez akkor jár sikerrel, ha szülők nem fektetnek elég energiát és időt gyermekük nevelésébe és gondozásába, hagyják, hogy mások fokozatosan átvegyék tőlük a bizalmas felnőtt szerepét. Ugyanakkor az alkalom szüli a pedofilt! Háromnegyedük a félelem és a bűntudat miatt csak fantáziál a gyermekekről, így éli ki vágyait. Ellenben olyan helyzetben, amikor a kísértés erősebb, mint a kontroll, a rejtőzködés aktivitásba fordulhat. A terápiáknak ahhoz kell segítséget nyújtania, hogy lehetőleg elkerüljék az ilyen helyzeteket, illetve képesek legyenek időben kilépni belőlük, hogy minimalizálni lehessen a gyermekekkel szembeni károkozást[61, 62].

Ilyen lehetséges szituációkra kell figyelmeztetni és felkészíteni a gyerekeket is. Figyeljenek érzelmeikre, félelmeikre, a testi jelekre: mikor, kinek a közelében szorul

össze a gyomruk, éreznek „furcsa” bizonytalanságot, félelmet. És merjenek, tudjanak beszélni a számukra felkavaró élményekről, függetlenül arról, hogy a család vagy az ismerősi kör mely felnőtt tagjáról van szó. Kisgyermekeknél alapvető a fehérnemű szabály (ld. 5. fejezet) elsajátítása, vezérfonalként való betartatása, szituációkon keresztüli – pl. orvosi vizsgálat, tisztálkodás stb. – rögzítése. Nagyobbaknál fontos annak hangsúlyozása, hogy minden helyzet döntések sorozata, amiről nem kell azt gondolniuk, hogy nem lehet megszakítani, ezért mint egy örvény, behúzhatja őket egy helyzetbe. Bármikor, bármire mondhatnak nemet, ami a testi és lelki jóllétüket veszélyezteti, rossz érzést kelt, még ha egy felnőttel állnak is szemben. Fontos a gyermekeket megerősíteni abban, hogy hibázhatnak, hozhatnak rossz döntést, de az soha nem „végzetes” és végleges, mindig van kiút és megoldás, ha segítséget kérnek.

Nekünk felnőtteknek pedig mindig ott kell állnunk a gyermekek mellett, hogy a mindenkori legfőbb érdeküket szem előtt tartva védjük, segítsük, támogassuk őket addig amíg felnövekedve nem válnak képessé önmaguk megvédésére.

Jegyzetek

1 FIGYELMEZTETÉS! Ez a fejezet, az előzőhöz hasonlóan nagyon felkavaró témákat tartalmaz. Javasoljuk, hogy fokozott tudatossággal olvassák, figyelve a saját mentális egészségükre, az esetleges túlterhelődésük jeleire. Ha erős szorongást érez, ne folytassa az olvasást, álljon meg, pihenjen, keressen pozitív tevékenységeket, amelyekkel visszaállíthatja az érzelmi egyensúlyt. Ha gyermekkori szexuális kizsákmányolás túlélője, vagy másként érintett, keressen egyéni vagy csoportos támogatást a trauma feldolgozásához. A 12. fejezet végén felsoroljuk azokat a szervezeteket, szolgáltatásokat, ahová fordulhatnak az érintettek.

2 *2009. évi CLXI. törvény a gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900161.tv

3 Hatvani E., Sebhelyi, V. & Vaskuti, G. (2018). *Gyermekprostitúció visszaszorítása, gyermekkereskedelem*. Budapest: Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság. http://prekogalfa.hu/documents/efop/TF_GYVGY_PDF.pdf

4 Hatvani, Sebhelyi & Vaskuti (2018) id.mű.

5 2015. évi XCII. törvény az Európa Tanácsnak a gyermekek szexuális kizsákmányolás és szexuális zaklatás elleni védelméről szóló Egyezménye kihirdetéséről, valamint

ezzel összefüggésben egyes törvények módosításáról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500092.tv

6 *2006. évi CII. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0600102.tv

7 Lillywhite, R., & Skidmore, P. (2006). Boys are not sexually exploited? A challenge to practitioners. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect, 15*(5), 351–361.

Németh, Zs. (1997). Új jelenségek a bűnözésben. *Belügyi Szemle, (50)*10, 49–58.

9 *2015. évi XCII. törvény az Európa Tanácsnak a gyermekek szexuális kizsákmányolás és szexuális zaklatás elleni védelméről szóló Egyezménye kihirdetéséről, valamint ezzel összefüggésben egyes törvények módosításáról.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500092.tv

10 Baracsi, K., Katona, N., Sebhelyi, V. & Vidra, Zs. (2015). *Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolvajlásra kényszerítés.* Budapest: Central European University. http://real.mtak.hu/27558/1/cps-book-child-trafficking-in-hungary-2015.pdf

11 Kránitz, M. (2000). A gyermekek szexuális kizsákmányolása: prostitúció, pornográfia, pedofília.

Belügyi Szemle, (53) 4–5, 92–103.

12 Varga-Sabján, D. & Sebhelyi, V. (2018). Gyermekprostitúció – magyarországi helyzetkép emberi jogi és pszichológiai nézőpontból. *Fundamentum, 22*(1), 41–57. https://epa.oszk.hu/02300/02334/00074/pdf/EPA02334_fundamentum_2018_01_041-057.pdf

13 Groominggal foglalkozik a *Behálózva* (2019) című cseh-szlovák dokumentumfilm. (Rendező: Vit Klusák, Barbora Chalupová) A filmből készült egy rövidebb változat is oktatási célból, iskolai vetítésre.

14 Hintalovon Alapítvány (2022). *ECPAT országjelentés: Jelentés a gyermekek szexuális kizsákmányolásának formáiról, jellemzőiről és méreteiről. Magyarország. 2021.* Budapest: Hintalovon Alapítvány. https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/08/ECO_HUNGARY_Final-version-HUNG_February2021-1.pdf

15 *Digitális Gyermekvédelmi Stratégia: Közösségimédia-oldalak*. https://digitalisgyermekvedelem.hu/platformok

16 Az IWF weboldala magyar nyelven is elérhető. A legújabb 2021-es jelentés itt elérhető: https://www.iwf.org.uk/about-us/who-we-are/annual-report-2021/

17 Internet Watch Foundation (2021). *Annual report 2020. Face the facts*. Cambridge: IWF. https://www.iwf.org.uk/about-us/who-we-are/annual-report/

18 IWF (2022). *Annual Report 2021*. https://annualreport2021.iwf.org.uk/pdf/IWF-Annual-

Report-2021.pdf

19 Csapucha, B. (2020). A gyermekpornográfia hazai büntetőjogi szabályozása, s a jelenség ellen folytatott küzdelem a nemzetközi dokumentumok tükrében. *Büntetőjogi Szemle, (1),* 13–22. https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/lapszam/BJSz_202001_13-22o_Csapucha.pdf

20 Reid, J. A. (2016). *Child Pornography in the 21st Century: From Child Pornographic Exploitation to Youth Sexting*. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.132

21 Reid, J. A. (2016). id. mű.

22 Brosch, A. (2018). Sharenting – Why Do Parents Violate Their Children's Privacy? *The New Educational Review, 54*(4), 75–85. https://doi.org/10.15804/tner.2018.54.4.06

23 UNICEF Norway (2021). *Stop Sharenting*. https://www.youtube.com/watch?v=MVDd6ksBj7A

24 Brosch, A. (2016). When the Child is Born into the Internet: Sharenting as a Growing Trend among Parents on Facebook. *The New Educational Review, 43*(1), 225–235. https://doi.org/10.15804/tner.2016.43.1.19

25 Arról, hogy mi a személyes adat, itt olvashatnak: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_hu

26 Gyurkó, Sz. (2015). *Ezeket gondold át, mielőtt képet posztolsz a gyerekedről!* https://wmn.hu/ugy/783-ezeket-gondold-at-mielott-kepet-posztolsz-a-gyerekedrol

27 *Szexting: erotikus, meztelen képek küldése online*. https://kek-vonal.hu/szexting-erotikus-meztelen-kepek-kuldese-online/
28 *Hogyan beszélgess a gyerekekkel az online ismerkedésről? Tippek 7 pontban felnőtteknek az online ismerkedés lehetőségeiről és veszélyeiről*. https://kek-vonal.hu/hogyan-beszelgess-a-gyerekekkel-az-online-ismerkedesrol/
29 Wykes, M. (2017). Social media, cyberspace, and sex crime: Deviant and Democratizing Spaces. In Sanders, T. (ed.) *The Oxford Handbook of Sex Offences and Sex Offenders*. Oxford: Oxford University Press, 518–538. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190213633.013.28
30 Social. (2019). *Magyar Tinik a Neten 2019*. https://besocial.hu/a-tinedzserek-39-atol-kertek-mar-erotikus-fotot-chatbeszelgetesben/
31 Pilling, J. (2022). A humán szexualitás holisztikus megközelítése. In Pilling J., Ács N. & Nyirády P. (eds.). *Szexuális medicina*. Budapest: Medicina Kiadó, 19–32.
32 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2021). *Gyermekek a neten és digitális szülőség, 2020. Médiahasználat és attitűdök*. https://nmhh.hu/dokumentum/224643/mediahasznalat2020rovid1109.pdf
33 Csonka, B. (2015). Pornográf Tartalmak Használata Serdülők Körében. Áttekintő tanulmány. *Alkalamazott Pszichológia*, *17*(1), 101–113.
34 Csonka, B. (2020): A pornográfia jelensége és a pornóhasználat pszichológiai hatásai. In Hevesi K., Rigó A.

& Urbán R. (szerk.) *Szexuálpszichológia*. Budapest: Eötvös Kiadó, 451–475.

35 Csonka, B. (2022). Szexuális addikció. In Pilling J., Ács N. & Nyirády P., (szerk.) *Szexuális medicina*. Budapest: Medicina Kiadó, 280–293.

36 Tapert, S. F., Aarons, G. A., Sedlar, G. R. & Brown, S. A. (2001). Adolescent substance use and sexual risk-taking behavior. *Journal of Adolescent Health*, *28*(3), 181–189.

37 Temple, J. R., Shorey, R. C., Fite, P., Stuart, G. L., & Le, V. D. (2013). Substance use as a longitudinal predictor of the perpetration of teen dating violence. *Journal of youth and adolescence*, *42*(4), 596–606.

38 Smith, C. (2017). Pornography. In Sanders, T. (ed.) *The Oxford Handbook of Sex Offences and Sex Offenders*. Oxford: Oxford University Press. 584–605. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190213633.013.31

39 Bettelheim, B. (2014). *Az elég jó szülő: könyv a gyermeknevelésről*. Budapest: Park.

40 Pilling, J. (2022). id. mű.

41 Hevesi, K. (2020). Parafíliák. In Hevesi K., Rigó A. & Urbán R. (eds.) *Szexuálpszichológia*. Budapest: Eötvös Kiadó, 163–176.

42Hevesi, K. & Urbán, R. (2020). A szexuális működés zavarai: a szexuális diszfunkciók. In Hevesi K., Rigó A. & Urbán R. (eds.) *Szexuálpszichológia*. Budapest: Eötvös Kiadó, 209–236.

43 Hevesi K., & Urbán, R. (2020). id. mű.

44 Hevesi K., & Urbán, R. (2020). id. mű.

45 Gannon, T. A. (2021). A compositional explanatory theory of pedophilia. *Aggression and violent behavior*, 61, 101662.
46 APA (2016). DSM-5 diagnosztikai klasszifikációs rendszer. Oriold és Társai, Budapest.
47 Wykes, M. (2018). Social media, cyberspace, and sex crime: Deviant and Democratizing Spaces. In Sanders, T. (ed) *The Oxford Handbook of Sex Offences and Sex Offenders*. Oxford: Oxford University Press, 518–538. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190213633.013.28
48 Czeglédi, F. (2020). „Nem tudom, képes-e felismerni, hány élet ment tönkre". *HVG online,* 2020. szeptember 30. https://hvg.hu/elet/20200930_Nem_tudom_kepese_felismerni_hany_elet_ment_tokre Interjú Oláh Judittal, a Visszatérés Epipóba című dokumentumfilm rendezőjével, aki az eddigi legnagyobb port kavart iskolai pedofil zaklatást dolgozta fel.
49 Terry, K. J. & Ackerman, A. (2008). "Child Sexual Abuse in the Catholic Church: How Situational Crime Prevention Strategies Can Help Create Safe Environments." *Criminal Justice and Behavior*, *35*(5), 643–657.
50 ezt az eljárást mutatja be az amerikai katolikus egyház összefüggésében a Betrayal: The Crisis in the Catholic Church c. könyv, amelyet a Boston Globe oknyomozó újságírói állítottak össze. A magyar áldozatokról Perintfalvy Rita: Amire nincs bocsánat c. könyvében olvashatunk.
51 Chopin, J., Paquette, S., & Fortin, F. (2022). Geeks and Newbies: Investigating the Criminal Expertise of Online Sex Offenders. *Deviant Behavior*, 1–17.

52 Lamade, R.V., Prentky, R.A. (2019). Taxonomic Discrimination Among Sex Offenders: Forensic Utility?. In: O'Donohue, W., Bromberg, D. (eds) *Sexually Violent Predators: A Clinical Science Handbook*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-04696-5_4

53 Pálos, M. (2019). „Soha nem fogok meggyógyulni" – mit kezdjen a társadalom a pedofíliával? *Magyar Narancs*, https://magyarnarancs.hu/lelek/soha-nem-fogok-meggyogyulni-120708

54 Riskó Tóth, M. (2017). A pedofíliáról. *Belügyi Szemle*, *65*(2), 69–77. https://doi.org/10.38146/BSZ.2017.2.5, https://ojs.mtak.hu/index.php/belugyiszemle/article/view/4947/3888

55 Mivel nagymintás vizsgálatok nem készültek a témában, így ezek az adatok becslésen alapulnak.

56 Mole, O. M. (2015). The ethics of pedophilia. Etikk i praksis. *Nordic Journal of Applied Ethics, (9)*1, 111–124. https:doi.org/10.5324/eip.v9i1.1718, https://www.ntnu.no/ojs/index.php/etikk_i_praksis/article/view/1718/1835

57 Hevesi, K. (2020). id. mű

58 *2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról.* https://njt.hu/jogszabaly/2021-79-00-00

59 Wortley, R. (2018). Child Sexual Abuse and Opportunity. In Bruinsma, G. J. N. & Johnson, S. D. (eds.) *The Oxford Handbook of Environmental Criminology*. Oxford: Oxford

University Press, 822–823. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190279707.013.29

60 Magyari Péter (2014) Utána minden állat szomorú. *!!444!!!* 2014. július 9., https://444.hu/2014/07/09/koitusz-utan-minden-allat-szomoru/

61 Mole, O. M. (2015). id. mű

62 Presinkszky, J. (2020). Amikor elborul a pedofil agya, akkor villanjon be neki a segítő mondat. *Index*, 2020. 03. 04. https://index.hu/belfold/2020/03/04/pedofilia_szexualis_eroszak_gyermekek_buntetes_prevencio_megoldasok/

Utószó

A gyermek egészségét annak testi és lelki együttes jólléte jelenti. Ez a jóllét ugyanakkor még sokáig a felnőttek kezében van. Szülei és nevelői szerető és tiszteletteljes hozzáállása teremtheti meg azt a biztonságot, elfogadottságot, szeretettségérzést, amelyek a gyermek felnövekedésének legfontosabb alapját képzik. A gyermek testét, nemi önazonosságát, testi kíváncsiságát tiszteletben tartó nevelői hozzáállás, a testtel és nemiséggel kapcsolatos kérdések életkornak megfelelő megválaszolása, a nem megfelelő viselkedésekkel kapcsolatos szeretetteljes, de határozott határhúzás – azaz a megfelelő nemi nevelés a legkisebb kortól segíti a gyermeket önmaga elfogadásában, testi élményei pozitív megélésében és a kortársakkal való jó kapcsolatok kialakításában.

Az átfogó és élethosszig tartó szexuális nevelés ugyanakkor hosszú távú befektetés is, hiszen a tájékozott és szexuálisan magabiztos, önmagát ismerő és a másikat tisztelő fiatal nem csak boldogabb, elégedettebb lehet személyes kapcsolataiban, de megtörheti az abúzus körforgását, amelyet mindig megtalálunk a gyermekekkel szembeni szexuális visszaélés elkövetőinek vizsgálatakor. A jó színvonalú szexuális nevelés csökkenti annak esélyét, hogy valaki másokat szexuálisan bántalmazzon, megsértse

testi önrendelkezésüket vagy szemérmüket, biztonságérzetüket. Ha azt akarjuk, hogy hosszú távon csökkenjen a pedofília, szeméremsértés, szexuális erőszak vagy a lányokat mindennap érő füttyögetés, beszólogatás, zaklatás, vegyük komolyan a legkisebb életkortól történő nemi nevelést. Ezt a célt szolgálja a Biztonságban c. kötetünk.

A kötet szerzői olyan gyermekvédelmi, neveléstudományi és egészségtudományi szakemberek, akik elkötelezettek a gyermekek és fiatalok jóllétének támogatásában, az ehhez szükséges szakember- és szülőképzés fontosságában. A fejezetek a teljesség igénye nélkül vezetik be az olvasót a szexuális nevelés témaköreibe, kiemelve a legfontosabb ismereteket, amelyekre alapozva a szülők és pedagógusok elindulhatnak egy tudatosabb, tudományosan megalapozott, elfogadásra és tiszteletre épülő nemi nevelés irányába.

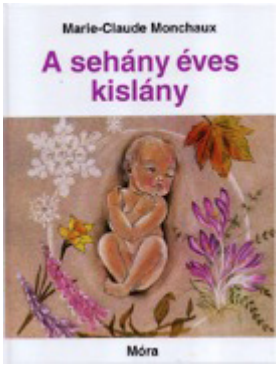
Melléklet:
Könyvajánló a szexuális neveléshez, a gyermekkori szexuális abúzus megelőzéséhez

Összeállította: F. Lassú Zsuzsa

Szerencsére már hazánkban is nagyon sok könyvet találhatunk a különböző életkorú gyerekek szexuális neveléséhez. A teljesség igénye nélkül válogattuk össze azokat a könyveket, amelyeket jó szívvel ajánlunk a szülőknek és a pedagógusoknak. Minden könyvnek mások az erősségei és biztosan nem tetszhet mindegyik mindenkinek. Reméljük, hogy a széles merítés miatt minden érdeklődő megtalálja az ízlésének, értékrendjének és a rábízott/nevelt gyermekek életkorának megfelelő könyvet. Ez az ajánló a 2022 nyarán elérhető könyvekből szemezget, reméljük, hogy a kínálat folyamatosan bővülni fog.

Ajánlott könyvek kicsiknek

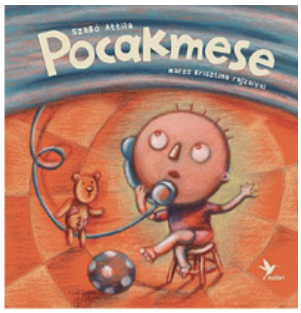
A legkisebbeknek szóló könyvek közül hármat választottunk. Egy örök klasszikust és két kortárs mesekönyvet, az egyik ráadásul magyar szerzőtől származik. Ezek a könyvek szeretetteljesen beszélnek a várandósság időszakáról és a születésről, de alig szólnak arról, hogyan fogannak a babák. És ez a legkisebb korban így helyes. Azonban, ha a gyermeknek kérdése van, érdemes azt az életkorának megfelelően megválaszolni, nem elbújni a „gólya hozza” mese mögé. A harmadik kötetben ehhez találhatunk kiindulást, de a nagyobbaknak szóló könyvekben jó panelmondatok vannak a konkrét kérdésre: honnan jönnek a kisbabák.

Marie-Claude Monchaux: *A sehány éves kislány.* Móra Könyvkiadó (több kiadás).

„Ez nem tündérmese, hanem igaz történet, de szebb minden tündérmesénél, mert egy igazi kislány igaz története.” Így kezdődik Marie-Claude Monchaux legkisebbeknek írt könyve. Az egyik legrégebbi kisgyerekeknek szóló könyv a terhességről és születésről, amelyet magyarra fordítottak. Gyönyörű rajzokkal illusztrált kötet, amely ugyan nem szól a nemiségről vagy a szexualitásról, de alkalmas, hogy megnyissuk a témával kapcsolatos beszélgetéseket a kicsikkel. Külön erőssége a különböző

bőrszínű babák megjelenése, amely a könyv első kiadásainál még egyértelműen forradalminak számított Magyarországon. A könyvet Győrfi Anna előadásában meg is lehet hallgatni itt. (Kép forrása: libri.hu)

Szabó Attila (2012): *Pocakmese*. Kolibri.

„*Amikor még benne voltam anyuban, nem tudtam, hogy kívülről is anyu van.*”
Szabó Attila mesekönyve egy varázslatos történet az anyavárás 9 hónapjáról. Nincs benne komoly tudományos magyarázat, annál több humor és szeretet. A történetet a békéscsabai Napsugár Bábszínház is feldolgozta és sikerrel játszotta 2013–2014-ben. (Kép forrása: libri.hu)

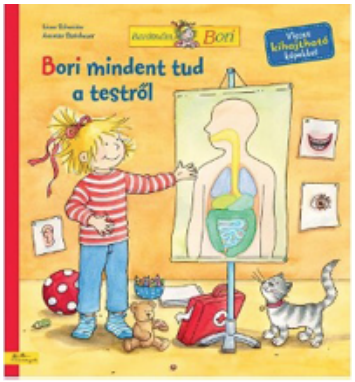

Katie Daynes (2017): *Hogy születik a kisbaba? Kukucskálj be a fülek mögé!* Central Médiacsoport.

Ezt a keménylapos, kihajtható fülecskés könyvet 4 éves kortól ajánljuk. A szexedukációs kezdőcsomag egyik alapja lehet, nagyon óvatosan, a „bibétől és porzótól” kezdve közelíti meg a szaporodás kérdését. Az állatvilág részeként tekint az emberre is, csak egy a sok közül, ezért nincs benne részletes ismertetés az emberi szaporodásról, de nem is tabusítja a kérdést. Az életkornak megfelelően pontos

szavakkal tárgyalja azt, említve a spermiumokat és a petesejtet is. A rajzok is egyszerűek, lényegre törőek. Kifejezetten szimpatikus a fejlődési nézőpont, hogy a megszületett élőlények felnövekedését is említi. A könyvbe itt lehet belelapozni. (Kép forrása: lira.hu)

Első ismerkedések a testtel

A testről szóló ismeretek megalapozzák a nemiség megértését, szavakat adnak a gyermeknek, ezzel is segítve a szükségletei kifejezését, védve őt a nem kívánatos közeledésektől, a rossz érintésektől. A testtel való ismerkedés tehát nem csak a testet, hanem annak határait is érinti, arról is kell szóljon, hogy ki, milyen körülmények között érintheti meg a gyerek testét és mit tehet a gyermek, ha valaki átlépi ezt a határt. Így szolgálja a testről szóló tudás az abúzus megelőzését vagy az azonnali, hatékony beavatkozást. Az ezzel foglalkozó köteteket azonban külön, egy későbbi bekezdésben tárgyaljuk.

Liane Schneider, Annette Steinhauer (2018): *Bori mindent tud a testről – Barátnőm, Bori*. Manó könyvek.

A Baránőm, Bori sorozat könyveiben a kicsik a világ dolgait ismerhetik meg. Ennek a sorozatnak a több része is használható a nemi nevelés

szolgálatában. Elsőként a testről szóló kötetet ajánljuk, amelyben a gyerekek Borival együtt fedezhetik fel a testrészeket, a növekedést, és természetesen a szaporodást is, életkoruknak megfelelően. Kedves rajzok és izgalmas kihajtható képek segítik a megismerést. A sorozat más kötetei, például a *Bori a gyermekorvosnál*, *Bori a strandon*, vagy *Bori a kórházban* szintén használhatók a testről, a határokról, a nemiségről való beszélgetések elkezdésére. (Kép forrása: libri.hu)

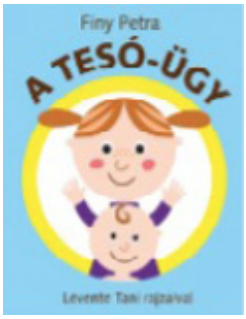

Aina Bestard (2021): *Mit rejt az emberi test?* HVG Könyvek.

Ez a gyönyörűen illusztrált kötet szintén az óvodás korosztálynak íródott. Nem túl részletes, nem túl bonyolult, de a legfontosabb dolgok benne vannak. Megtudhatjuk belőle például, hogy a legkülönlegesebb sejt a petesejt, ami az anyukák hasában fejlődik. A könyvhöz kihajtható poszter és a három alapszínt tartalmazó műanyag lencsék tartoznak, hogy egy kis interaktivitás is legyen a könyvben. Ezek segítségével az egyébként nem látható részletek bukkannak fel a képeken. (Kép forrása: lira.hu)

Könyvek 5–8 éveseknek a nemiségről, fogantatásról, terhességről, szülésről

„A sehány éves kislány” után a nagyobb óvodás és kisiskolás korosztálynak már olyan könyveket is ajánlunk, amelyben pontosabb és részletesebb ismeretek vannak a fogantatásról, a várandósságról és a szülésről. De nem csak ilyen könyveket találhatunk a téma megalapozásához, hanem hasonlóan vicceseket is mint a *„Pocakmese”*. Az ajánlóban a könnyedebb könyvek felől közelítünk az igazi klasszikus nagyágyúkhoz, a német és skandináv szexuális nevelési könyvekhez.

Finy Petra (2009): *A tesó-ügy*. Pagony.

„Szia, Emma vagyok, és ezt a tesó-ügyet szeretném neked elmesélni. Csak hogy tudd, mire számíts, ha veled is megtörténik!” Így kezdődik Finy Petra kortárs mesekönyve, amely tényleg leginkább abban segít, hogy a gyermekek felkészülhessenek a kistestvér érkezésére. Nagyobb óvodásoknak ajánlott, főleg mert a könyv humora inkább a felnőtteket célozza, és egyes mondatokat a szülőknek egyértelműen meg kell magyarázni a gyermekeknek. Ezzel együtt egy nagyon szerethető kis könyv a várandósságról, születésről, családról. A könyvbe bele is lapozhatunk ennek a videónak a segítségével. (Kép forrása: pagony.hu)

José R. Díaz Morfa, Caterina Marassi Candia, Pilar Migallón Lopezosa, Mercedes Palop Botella (2014): *Első könyvem a*

nemiségről – A legkényesebb kérdések és válaszaik. Tündér Könyvkiadó.

A könyv összefoglalója szerint a könyv „érthetően, de kellő tapintattal ismerteti meg a kisgyerekeket a szexualitással, szüleiknek, nagyszüleiknek és a pedagógusoknak pedig segít megválaszolni gyermekeink zavarba ejtő kérdéseit.” A kötet áttekinti a nemiség, testi fejlődés és szexualitás alapvető kérdéseit, amelyek már a kicsiket is érdeklik. A könyvet szexológiai szakemberek írták és ugyan az illusztrációk korántsem olyan művésziek, mint a korábbi köteteké, az ismeretközlés azonban szakszerű, az életkornak megfelelő. Itt lapozhatunk bele a könyvbe. A könyv első szerzője, José R. Díaz Morfa kiskamaszoknak írt könyve, Az első könyvem a szexualitásról, szintén ajánlott olvasmány. (Kép forrása: bookline.hu)

Anna Herzog (2015): *Anya hasában*. Manó Könyvek, Budapest.

„Csodás felvilágosítókönyv az egész családnak. Gyerekeknek szánt, kedves magyarázatok a fogantatással és a születéssel kapcsolatos kérdésekre. Szívmelengető történet, a legfontosabb kifejezések és jelenségek magyarázataival, és szemléletes képekkel. Szakorvosok bevonásával készült.” Ezt olvashatjuk a könyv ismertetőjeként, és ezzel egyet kell értsünk. Ez a

könyv nagyon jól használható a kora gyermekkori nemi nevelésben, hiszen szavakat ad nem csak a gyerekeknek, hanem a szülőknek is, akik nagyon gyakran zavarban vannak a témáról való beszélgetés során. A szöveg közérthető, de nem vulgáris. Kisiskolás kortól, vagy akár érettebb, nyitottabb nagyóvodásoknak is ajánlható. Álljon itt egy rövid részlet illusztrációként arról, hogyan kerül be a baba a mama hasába.

– Bizony, két felnőttnek szeretkezni kell, hogy kisbabájuk lehessen.

– Vagyis szexelniük kell – mondja Mia.

– Hát, igen – válaszol Apa. – Szeretnétek tudni, hogyan működik ez a dolog?

– A férfi bedugja a fütyijét a néni puncijába – vágta rá Mia. – Aztán pedig…

– És előtte csókolózniuk kell – szakítja félbe Oszkár.

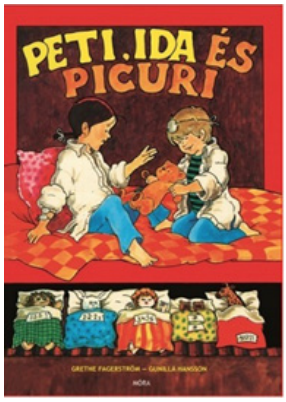
– Pfúj! Az gusztustalan – mondja Mia, mire Apa nevet egyet.

– A felnőttek egyáltalán nem találják ezt undorítónak. Mindjárt elmondom nektek, miért. De egyébként igazatok van, a férfi bedugja a péniszét a nő hüvelyébe, mert a férfiak és a nők alul nagyon jól illeszkednek egymáshoz, mint…

– Mint két legókocka? – kérdezi Mia.

– Pontosan – válaszol vigyorogva Apa.

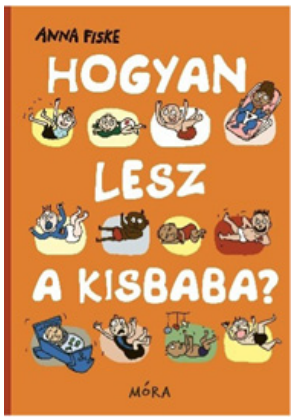
(Kép forrása: libri.hu)

Grethe Fagerström, Gunilla Hansson (1994): *Peti, Ida és Picuri*. Móra Könyvkiadó.

Jöjjenek hát a skandináv nemi nevelési könyvek! Ez egy igazi klasszikus, először 1974-ben jelent meg, azóta is töretlen a sikere világszerte, a Móra Kiadó 2021-ben sokadszor újra kiadta, mivel *„a téma örök, a jó felvilágosító könyvek pedig azóta is ritkák, ezért jelenik*

meg ismét, az olvasók kérésére, Peti, Ida és Picuri története”. A képregény formában, könnyen olvasható mese egy kistestvér születésén keresztül mutatja be mindazt, amit a kisiskolás korosztálynak érdemes tudni a nemiségről. A kötet meglehetősen szókimondó, hasonlóan az Anya hasában c. könyvhöz, de itt is egyértelműen a szeretetre és tiszteletre épül a szexualitás. (Kép forrása: bookline.hu)

Anna Fiske (2021): *Hogyan lesz a kisbaba?* Móra Könyvkiadó, Budapest.

Egy modern, progresszív képeskönyv, vicces illusztrációkkal és igazán északi inkluzív szemlélettel. Nekem abszolút kedvencem, de bizonyára lesznek olvasók, akik nehezményezik a túlzottan elfogadó (létezik olyan?) megközelítést. A norvég író a saját rajzaival illusztrálta a könyvét, amelynek szintén a szeretet és a szerelem van a középpontjában. Ez a könyv is Mórás, ami jelzi a kiadó nyitását a haladó szellemű gyermeknevelési könyvek irányába. Anna Fiske másik kötete, az „*Ilyenek vagyunk hátulról*” c. könyv szintén ebbe a sorba tartozik, és hasonló humorral mutatja be az emberi testet. A könyvbe itt lehet belelapozni. (Kép forrása: lira.hu)

Ajánlott könyvek (kis)kamaszoknak (és szüleiknek)

A 10–11 éves korban meginduló pubertás először a lányok, majd a fiúk testét, lelkét, érdeklődését is megváltoztatja. Ebben a korban a fiatalok már önállóan olvasnak, ezért az ajánlott könyvek nagy része nekik és nem a szülőknek szólnak. De a korszak a szülőket is felkavarja, így az ajánlóba beválogattunk néhány friss könyvet nekik is, hogy segítsük a túlélést, a könnyebb alkalmazkodást ehhez a viharos időszakhoz. Ennek a korosztálynak már nagyon sok könyvet találhatunk, ez egy nagyon kis szelete a kapható jó könyveknek. Biztatjuk a szülőket és pedagógusokat, hogy bátran keressenek mást a könyvesboltokban vagy a neten, ha ezek közül semmi sem tetszik, azonban úgy próbáltunk válogatni, hogy többféle stílus, ízlés, ideológia tükröződjön a könyvekben. A könyvek nagy része külön szól a fiúknak és a lányoknak, de számos olyan van, ami mindkét nem fejlődését, változásait, nemi működését és kihívásait tárgyalja.

Könyvek a serdülésről és a nemiségről fiataloknak

Mező Adrienn (2019): *Segítséééég! Mi történik velem? Felvilágosító könyv kamaszoknak*. Roland Toys Kft.

Reméljük mostanra az olvasók többsége érti, hogy miért nem a felvilágosítás szót használjuk a szexuális nevelés folyamatára – ahogyan Hevesi Kriszta szokta mondani,

az olyan, mintha azt hinnénk, hogy addig a fiatal a sötétben üldögélt, aztán egyszer csak hopp, megvilágosodott. Mindemellett vannak könyvek, amiknek sajnos ez van a címében. Ez is ilyen. Ezzel együtt az olvasók szerették ezt a könyvet és jó kiindulásnak tartották a kamasz gyerekekkel való beszélgetéshez. A könyv „egészség- és személyközpontú megvilágításban mutatja be a serdülőkori testi-lelki változásokat, rámutat az igaz emberi kapcsolatok fontosságára, a tévhitek eloszlatására és a valós intimitás fogalmára is”.

A szerző másik könyve a *Segítséééég! Hogyan éljem túl?* (2020) fiúknak és lányoknak egyaránt szól, azonban vannak benne részek külön-külön is a két nemnek. Azt ajánljuk ugyanakkor, hogy mindkét nem olvasson a másikról is, érdemes megismerni a másik csapatot, hiszen az élet legtöbb területén vegyesen játszunk, nem elszeparáltan. A könyv a serdülésről szól, és mindazokról a kihívásokról, ami a felnövekedéssel jár. (Kép forrása: libri.hu)

Antje Helms (2013). *Az enyém is megnő? – Kérdések és válaszok a felnőtté válásról*. Móra Könyvkiadó.

Egy újabb Mórás kötet – nem győzünk hálásak lenni a kiadónak a szexuális neveléssel és egyéb családi nevelési témákkal kapcsolatos könyveiért! Ez a kötet is a

fiataloknak szól, kérdezz-felelek stílusban, 70 kérdésen keresztül tárgyalja a serdülőkor, a nemi érés kérdéseit. A kérdések nyíltak, a képek viccesek, de a válaszok mind korrektek és pozitívan tárgyalják a nemiség témáit. Kiskamaszoknak, a serdülés előtt álló, de már érdeklődő tiniknek és szüleiknek ajánljuk. Utóbbiaknak azért, hogy ők is tudjanak válaszolni ezekre a kérdésekre. (Kép forrása: libri.hu)

Jordan Paramor (2021): *Szexoktatás. Útmutató az élethez – a bullsh*tmentes szexoktatás, amelyre mindig is vágytál*. Kolibri Kiadó.

Aki látta a sorozatot, annak nem kell bemutatni a könyv témáját és szereplőit. A könyv célja a modern, átfogó szemléletű információátadás, amely önelfogadáson és beleegyezésen alapuló, biztonságos és kölcsönösen örömteli szexualitáshoz vezet. Igazi bevállalós, progresszív, inkluzív, all-in-one kötet, amelyben nincsenek tabuk. A könyv a sorozattal együtt nyilván jobban érthető, ezért javasoljuk, hogy a szülők nézzék meg együtt a fiatalokkal, vagy még inkább mielőtt nekik ajánlják. Fognak újat tanulni a szexualitásról! A könyvet 14 év felett ajánljuk! (Kép forrása: kolibri.libricsoport.hu)

Néhány könyv lányoknak

Hoppál Bori (2014): *Az én testem –Tinilányok kérdései, Hoppál Bori válaszai*. Corvina Kiadó.

Kezdjük egy remek magyar könyvvel, amit Hoppál Bori testtudat oktató írt. Ő maga (nagyon helyesen) azt állítja, hogy a könyv nem felvilágosító könyv, több (és kevesebb) is annál. Mivel kiskamaszoknak íródott, akik esetleg még csak hallomásból (vagy úgy sem) ismerik a nemi érést, ezért nem igazán tér ki a szexualitásra, annál inkább középpontban áll a női test működése, változása. Bori közismerten pozitívan áll a nőiség nedves oldalához, weboldalán a szülőket is arra biztatja, hogy segítsenek a lányaiknak ünneppé varázsolni az első menstruációt. A könyv abban segít a lányoknak, hogy ez a sok változással járó időszak egyszerűbb és örömtelibb legyen a számukra, és vidám, magabiztos, boldog kamaszok lehessenek, akik büszkék a testükre! A könyvbe itt lehet beleolvasni, vagy esetleg belehallgatni. (Kép forrása: libri.hu)

Beck Andrea (2016): B+ Be positive! – *A felvilágosító könyv – Konkrét válaszok kényes kérdésekre, és egy hihetetlen sztori, ami veled is megtörténhet*. Beck M. Menedzsment Kft.

Sajnos a magyar szerzők imádják a felvilágosítás szót, de csak ezért nem hagyunk

ki egy jó könyvet sem az ajánlóból. Az előzőektől eltérően ez egy regény, ami két párhuzamos szereplő naplójából íródik – mondanám, hogy amolyan „Egymás szemében” módon, de egyrészt ki emlékszik már Tamarára és Attilára, másrészt nem egy fiú és egy lány története, hanem két lányé. A történetnek ők a főszereplői, de nem csak az ő életükön keresztül történik a szexuális nevelés. Az angolszász tiniregény stílus, valamint a kötetben szextanácsokat adó DrC miatt a könyv kicsit Szexoktatás „szagú” (ld. fent), de ettől még magával ragadó, érdekes és mindenképpen tanulságos. Azoknak a fiataloknak – elsősorban, de nem csak –, lányoknak ajánljuk, akik nem szívesen olvasnak ismeretterjesztő könyvet, de egy regényen keresztül eljuthatnak hozzájuk a fontos üzenetek. A könyv a szülőknek is szól, ha meg szeretnék érteni kamasz lányaikat. (Kép forrása: bookline.hu)

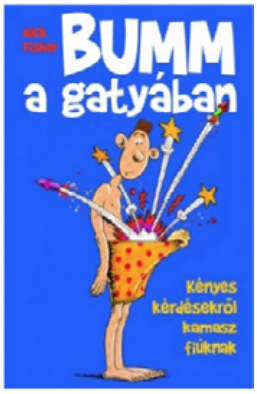

Nina Brochmann, Ellen Stokken Dahl (2019): *A csoda odalent. Minden, amit a női nemi szervről tudni akarsz, és amit tudnod kell.* Cser Kiadó, Budapest.

Végül egy újabb skandináv remekművet ajánlunk. Ha csak egy könyvet ajánlhatnék a kamasz lányoknak, akkor ez lenne az! Tudományosan megalapozott, mégis közérthető stílusban ismerteti a női altest minden részletét, kitérve az ezzel kapcsolatos megalapozatlan hiedelmekre, téves

ismeretekre. A könyvbe belelapozva láthatjuk, hogy a szerzők nem állnak meg a testről szóló alapos ismertetésnél, aminek a fókuszában a szexuális öröm áll, de nem bízzák a véletlenre a kockázatok csökkentését sem. A kötet alaposan kitárgyalja a fogamzásgátlás elérhető eszközeit és a nemi úton terjedő betegségeket is. Nincs tabu, nincs „kisbetűs rész". Szülőknek is ajánljuk és nem csak az anyukáknak! (Kép forrása: cserkiado.hu)

... és fiúknak

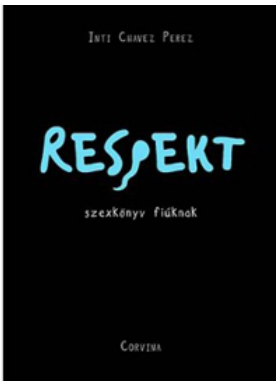

Nick Fisher (2017): *BUMM a gatyában – Kényes kérdésekről kamasz fiúknak*. Manó Könyvek.

Fiúknak írott könyvekből is nagyon nagy a választék, így most folytatódik a szubjektív, tematikus válogatás. Az első egy alapvetően pénisz-központú kötet. Bevezetésként, még mielőtt partnerszexbe kezdene a fiatalember, kiváló, de mivel alig érinti a kapcsolatokat, nem igazán beszél érzelmekről, alig beszél a lányokról, ezért önmagában nemi nevelési kötetként nem állja meg a helyét. De arra jó, hogy a péniszével ismerkedő, a reggeli merevedéseket és nedves álmokat megélő kiskamaszt elindítsa a testével való foglalkozás útján.

James Dawson (2016): *Fiú vagyok*. Tilos az Á Könyvek.

Ezt a kötetet a humora mellett azért is ajánljuk, mert az előzővel ellentétben sokkal szélesebb értelemben foglalkozik a nemiséggel. Kitér minden fontos témára, ami a felnövekedéssel, éréssel összefügg. Beszél a higiéniáról csakúgy, mint a szexuális orientáció, a nemi esélyegyenlőség, a szexuális kettős mérce témáiról, ezzel is nevelve a fiúkat a tiszteletteljes, a nőket egyenlő partnernek tekintő bánásmódra. Ez is egy modern, szókimondó kötet – pedig nem is skandináv. Külön érdekessége, hogy a Fiú vagyok szerzője egy transznemű nő, aki 2015 óta Juno Dawsonként alkot. A kötet lány párja a „Lány vagyok”, sajnos nem az ő írása, és sokak szerint nem is olyan jó. (Kép forrása: bookline.hu)

Inti Chavez Perez (2019): *Respekt – szexkönyv fiúknak*. Corvina Kiadó, Budapest.

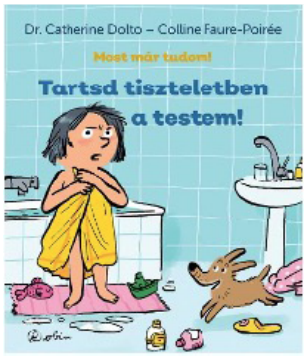
Végül egy igazi progresszív kiadvány, aminek a szerzője természetesen svéd. A kötet angol nyelvű alcíme – „minden, amit egy fickónak tudni kell a szexről, szerelemről és beleegyezésről” – kiemeli a #metoo mozgalom után hangsúlyossá vált szexedukációs célt, a partnerszex kölcsönös tiszteletre és beleegyezésre épülését! A magyar alcím sajnos nem adja ezt vissza, de elég kinyitni a könyvet és végigolvasni a tartalomjegyzéket,

hogy lássuk, a szerző komolyan veszi a küldetést. A szokásos nemi éréssel, pénisszel kapcsolatos részeken túl külön fejezet szól a nőkről (mindenféle nedveikkel együtt), a tiszteletről, és arról, hogy a nem az nem. Természetesen ez is inkluzív kötet (mert hogy Svédországban nem is lehet másként), így szól a kisebbségi nemi identitásokról és a meleg szexről is. Mert a világ színes, és egy nemi nevelési könyvnek nem csak a cisz-hetero többséghez és többségről kellene szólnia. (Kép forrása: lira.hu)

Könyvek az abúzusmegelőzés és ártalomcsökkentés szolgálatában

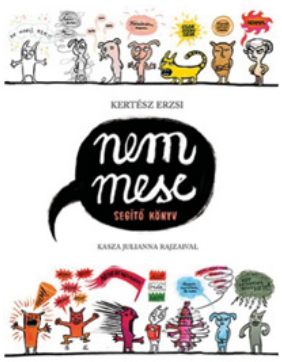
Ebben a témában nagyon kevés könyvet találunk, ami a gyerekekhez szól és életkoruknak megfelelően magyarázza el az abúzus témáját, őszintén ugyanakkor nem növelve fölöslegesen a szorongásaikat és semmiképp sem sugallva azt, hogy valamiképpen felelősek lehetnek az őket ért bántalmazásért. Bár felnőtt túlélőknek már számos könyv (regény és önsegítő kötet) íródott, azonban olyat, ami kifejezetten gyerekkorúaknak szól, csak párat tudunk ajánlani. Ha az olvasók között valaki ismer más magyarul olvasható, kifejezetten gyerekeknek íródott kötetet a szexuális abúzusról, írja meg nekünk és azonnal bővítjük a listát.

Dr. Catherine Dolto, Colline Faure-Poirée (2021): Tartsd tiszteletben a testem! – Most már tudom! Studium Plusz Kiadó, Budapest.

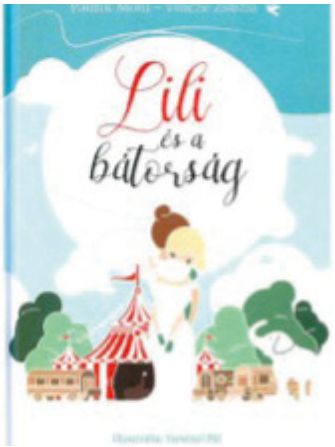

„Testünknek különböző részei vannak és mindnek van neve. Egyes részei titkosabbak a többinél. Ezek az intim testrészeink. Ez azt jelenti, hogy nem mutatjuk meg mindenkinek, és nem akarjuk, hogy mások hozzáérjenek, még akkor sem, ha csak meg akarnak mosdatni. Ez így teljesen rendben van.” Ilyen szókimondóan és határozottan képviseli Dr. Dolto a gyermek saját teste feletti rendelkezési jogát. Ebben a könyvben kifejezetten az intim testrészek vannak középpontban és az, ahogyan ezekkel bánunk. Nem mutogatjuk másoknak és mi magunk sem érünk hozzá mások előtt, valamint leginkább nem engedjük, hogy mások (akik nem a szüleink, vagy az orvos, pl.) hozzáérjenek. A könyvben a testrészek hivatalos nevei szerepelnek, amiket fontos ismerni a gyerekeknek, de ezeket a szülők bátran fordítsák le azokra a szavakra, amiket a családban használnak. A könyv a *Most már tudom!* sorozatban jelent meg, amelynek a *Nem!* c. részét is ajánljuk, kifejezetten a nemet mondás fontosságának tanításához, hiszen – ahogyan a könyvajánlóban olvashatjuk – *„Tudnunk kell nemet mondani, hogy igent mondhassunk.”* (Kép forrása: lira.hu)

Kertész Erzsi (2016): *Nem mese. Segítőkönyv*. Pagony Kiadó.

A „Nem mese” címében is az, ami: segítőkönyv. Abban segít a gyerekeknek, és szüleiknek, hogy megértsék, nemet mondani fontos, hasznos, adott esetben létfontosságú. Hagyományos nevelési elveink azt diktálnák, hogy a gyereknek meg kell tanulni engedelmeskedni, pedig a biztonság sokszor inkább a nemet mondásra, mint az engedelmességre épül. Például a szexuális abúzus esetén. Nemet mondani éppen azoknak a legnehezebb, akik közel állnak hozzánk, és sajnos pont ők tudnak visszaélni a hatalmukkal nem figyelve a szükségleteinkre. Ez a kötet alapmű az abúzus megelőzésében. Erőssége, hogy megvilágítja, nem csak a durva erőszak az abúzus, hanem például az is, ha finom süteményt kell ennünk, amikor nem kérünk, mert nem szeretjük, vagy már tele a hasunk. A könyv első fejezetét itt meghallgathatjuk. (Kép forrása: pagony.hu)

Paulik Móni, Vincze Zsuzsi (2018): Lili és a bátorság. Lakmusz Könyvek.

És végül egy kötet, ami tényleg a gyermekkori szexuális abúzusról szól mese formájában. A mesében Lili a cirkuszban él és anyukájához hasonlóan ő is a cirkusz királynője szeretne lenni. Ehhez a varázslatos segítséget a

Bűvésztől várja. Akitől nem segítséget, hanem bántalmazást és egy súlyos titkot kap. Az ismertető szerint: *„A Lili és a bátorság célja a szexuális bántalmazás megelőzése. A mese szerepe, hogy viselkedési mintát nyújtson kritikus helyzetben, illetve megerősítse a gyermeket abban, hogy baj esetén mindig legyen bátorsága segítséget kérni egy olyan felnőttől, akiben megbízik.”* Hiánypótló kötet, amelynek minden családban ott a helye, hogy segítsen a legnehezebb témákról való beszélgetésben. Hat éves kortól ajánljuk, és nem csak kislányoknak! A kötetből bábszínházi előadás is készült. A könyvhöz és a bábszínházi előadáshoz kapcsolódó „titoknyitogató” játékos füzet elérhető itt. (Kép forrása: jokonyvek.hu)

Könyvek a nemi nevelésről szülőknek és pedagógusoknak

Szülőknek szóló modern, tudományos alapokon nyugvó, átfogó szexuális nevelési kötetet is keveset találunk. Az itt bemutatott kötetek egymásra épülve, együtt adják meg a teljesség élményét, hogy minden fontos témáról szó van benne, amit a 21. századi szülőknek és pedagógusoknak tudni érdemes.

Raisa Cacciatore, Erja Korteniemi-Poikela (2020): *Szerelem, öröm, bátorság – A szexuális nevelés kézikönyve*. Scolar Kiadó.

„Jó okunk van rá, hogy ezt a könyvet a figyelmedbe ajánljuk: a szeretet.” Ez a mottója a kötetnek, ami természetesen szintén skandináv, finn szerzők írása. A szülőknek írott könyvben a szexuális fejlődés lépcsőfokaihoz igazodva mutatják be a nemi nevelés feladatait, témáit és módszereit, segítséget nyújtva a szülőknek ahhoz, hogy minden életkorban támogatni tudják gyermekeik testi és lelki jóllétét, szexuális egészségét. Egy remek kötet az átfogó, élethosszig tartó nemi neveléshez. (Kép forrása: scolar.hu)

Alberto Pellai, Barbara Tamborini (2021): *Az első csók. Kiskamasz gyerekeink érzelmi nevelése*. Móra Könyvkiadó.

Egy újabb Móra kiadvány, amely kifejezetten a kiskamaszok nemi nevelésében segíti a szülőket. Ugyan a címe az érzelmi nevelés, de középpontjában a pubertás, nemiség és az ezzel kapcsolatos témák állnak, amiket természetesen a szeretet és a szerelem bázisán, a kiskamasz kornak megfelelően tárgyalnak. A könyvet orvos-pszichoterapeuta és pszichopedagógus házaspár írta, megosztva benne saját gyerekeikkel kapcsolatos élményeiket, dilemmáikat, beszélgetéseiket. Valós, élő szöveg, amely a 21. századi tinikről a modern szülőknek

írodott, tele könyv- és filmajánlóval, hogy megkönnyítse a szülők és gyerekek kapcsolódását. (Kép forrása: mora.hu)

És végül következzen néhány könyv pedagógusoknak. Sajnos magyar nyelven alig találunk friss, naprakész, tudományosan is megalapozott kézikönyveket, ezért, és tisztelegve a magyar szexuális nevelés megalapozója előtt, olyan mára már klasszikusnak számító kötetet is betettünk az ajánlóba, amely ugyan nem minden témakörben nyújt naprakész ismereteket, és nem a 21. század szellemiségének megfelelően inkluzív, azonban alapozást, kiindulást jelenthet az intézményi nemi nevelésben.

Szilágyi Vilmos (2006): *Szexuálpedagógia. A szexuális egészségnevelés tankönyve.* Athenaeum Kiadó, Budapest.

"*A szexuálpedagógiának csak felszíne a fogamzásgátlás és a szexuális higiéné, a fertőzések elleni védekezés. Ám ez is a mélyrétegek feltárásától függ. A szexuális nevelés mélységi célja a szexuális örömszerzés, a szexuális kommunikáció, a nemiséget is magába foglaló intim lelki találkozás együttes élménye, a felelősség és a kölcsönösség a párkapcsolatban. E tág, de nagyon fontos területen segít eligazodni Szilágyi Vilmos könyve mindenkinek, aki a szexuális nevelésben illetékes vagy érdekelt lehet.*" – írja Buda Béla a kötet

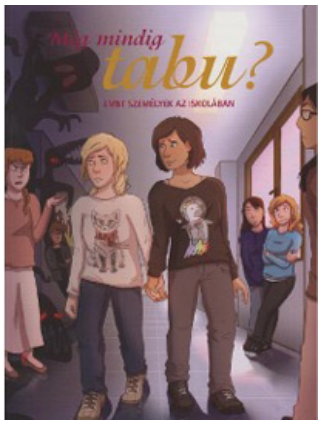
előszavában. A kötet ennek megfelelően nem csak a rizikó tényezőkre, a terhesség – és betegségmegelőzésre fókuszálva tárgyalja az iskolai nemi nevelést, hanem az intim kapcsolatokra, szeretet, szerelem pozitív érzéseire, az örömre is kitér. Az először 2000-ben megjelent kötet segítséget nyújthat az iskolai nemi nevelés megtervezéséhez és kivitelezéséhez, annak ellenére, hogy a kötet megírása óta számos új kihívás is megjelent a fiatalok életében. Ezekre természetesen nem adhat választ a kötet, azonban Magyarországon sajnos még az alapokat sem teremtettük meg, így nyugodtan kezdhetjük ezzel a kötettel, ha ismerkedni szeretnénk a témával. A tankönyv online elérhető a szerző ma is működő weboldalán. (kép forrása: libri.hu)

Kardos Bogáta – Sudár Orsolya – Halász Sári (2019): *Turn me on! Kapcsolódj be! Felvilágosítás az egyenlőségen alapuló szexuális kapcsolatokért. Tanári kézikönyv.* Budapest: PATENT.

Ez a kötet, a miénkhez hasonlóan, elsősorban a szexuális abúzusok megelőzése érdekében született, kamaszokat nevelő pedagógusok számára. A kézikönyvben alapos elméleti bevezető után, foglalkozástervezetek vannak, amelyek különböző témák feldolgozását segíthetik serdülők körében: nemi szerepek, pornókultúra, szépségkultusz, erőszak, stb. A kötet egyik

erőssége, hogy az ismeretek nyújtása mellett felhívja a pedagógusok figyelmét a témához kapcsolódó önismeret és önreflexió fontosságára, és támogatást nyújt az inkluzív, progresszív nemi neveléshez szükséges szemlélet megszerzéséhez. Serdülők nemi nevelésében megkerülhetetlennek tartjuk ezt a kötetet, amely a Turn me on projekt honlapjáról elérhető. (kép forrása: http://turnmeon.hu/)

Kövesi Györgyi, Rédai Dorottya (2022): *Még mindig tabu? – LMBT személyek az iskolában*. Labrisz.

Végül egy fontos kötet a szexuális és nemi kisebbséghez tartozó fiatalok iskolai neveléséről, pedagógusoknak. A kötet ismertetője szerint: *„A kiadvány segítséget kíván nyújtani azoknak a fiatalokkal foglalkozó szakembereknek (tanároknak, nevelőknek, képzőknek, szülőknek), akik számára nem könnyű az úgynevezett tabutémákkal való szembesülés. A szakmai segédkönyv tíz, rajzban megjelenített, LMBT tematikájú iskolai szituációt dolgoz fel pedagógiai, pszichológiai szempontból, általános emberi jogi keretben, normakritikus szemlélettel. Minden témafeldolgozás után a további tájékozódáshoz szakirodalom ajánlás található.”* Ez az első hazai kézikönyv, amely nem elméletben, hanem gyakorlatban segíti a pedagógusokat az LMBT témák tárgyalásában és ezzel

szándékai szerint hozzájárul egy demokratikusabb, tabuk nélküli világ építéséhez. (Kép forrása: lira.hu)

Ezzel végére is értünk a könyvajánlónknak. Természetesen sok más kötetet is bele tehettünk volna, de nem törekedtünk a teljesség bemutatására, csak egy kiindulásként használható listát akartunk a szülők és pedagógusok kezébe adni. Ezek között a kötetek között valószínűleg mindenki találhat néhányat, amit szívesen elolvas és saját nevelői gyakorlatába épít, akár a családban, akár nevelési intézményben támogatja a gyerekek jóllétét. Reméljük, hogy az ajánlóval hozzájárulhattunk a nemiségről való nyíltabb, bátrabb beszélgetésekhez, a megalapozott tudás átadáshoz vagy a nehéz helyzetek kezeléséhez. Jó olvasást kívánunk!

Hová fordulhatok – érintett fiatalként, felnőttként, hozzátartozóként?

Az alábbiakban összegyűjtöttük azokat a 2022-ben működő legfontosabb honlapokat és telefonszámokat, ahol a gyermekkori szexuális abúzussal kapcsolatosan információt és támogatást kaphatnak az érintettek és a hozzátartozók. Ez a lista korántsem teljes, mivel mindig létrejönnek új kezdeményezések, de azt sem garantálhatjuk, hogy az itt szereplő szervezetek és szolgáltatások a jövőben is működni fognak. Bízunk benne azonban, hogy a témával kapcsolatos érzékenység és segítő szándék nem csökkeni, hanem nőni fog, így a szolgáltatások száma is növekedhet.

KÉK VONAL GYERMEKKRÍZIS ALAPÍTVÁNY – Az alapítvány honlapján sokféle fiatalokat érintő témában kaphatnak segítséget a látogatók. Az előhívószám vagy körzetszám nélkül, névtelenül és ingyen hívható segélyvonal éjjel-nappal hívható a problémákkal küzdő, veszélyben lévő gyerekek és fiatalok számára: 116 111

GYERMEKVÉDŐ HÍVÓSZÁM - Gyermekekkel szembeni bántalmazás, elhanyagolás, rossz bánásmód gyanúja esetén

ne késlekedjen jelezni azt az ingyenesen, anonim módon hívható Gyermekvédő Hívószámon! A névtelen bejelentés lehetőségéről a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság oldalán olvashatnak részletesen.

Barnahus szolgálat - A gyermekekkel szembeni szexuális abúzus gyermekbarát kivizsgálását, a gyermekkorú áldozatok védelmét segíti a Barnahus Szolgálat, amely izlandi mintára alakult elsőként Szombathelyen. Az alábbi videóban a gyerekeknek magyarázzák el, hogy mi történik a Barnahus Házban.

Áldozatsegítő Szolgálat - Az Áldozatsegítő Szolgálat a bűncselekmény vagy tulajdon elleni szabálysértés során

közvetlenül (sértettként) vagy közvetett módon (pl. tanúként vagy családtagon keresztül) áldozattá vált személyek számára az elszenvedett bűncselekménnyel kapcsolatban felmerült érzelmi, lelki, anyagi és más problémák megoldásához nyújt segítséget. Többek között ide tartozik a védett szálláshely biztosítása, amelyről az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat (OKIT) a +36/80-20-55-20 számon nyújthat bővebb tájékoztatást.

Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány – az Alapítvány Gyermekjogi Központja azért jött létre, hogy a Magyarországon élő gyerekek jogainak közvetlen képviseletet biztosítson. Célja a gyermeket érintő jogsértések számának csökkentése magas színvonalú gyermekjogi tanácsadás biztosításával azokban az ügyekben, ahol 18 éven aluli gyermek is érintett. A Hintalovon szexedukációs programja, a yelon 2022-ben bezárt, de a tartalma tudásbázis formájában továbbra is elérhető a https://yelon.hu/ oldalon.

Munkacsoport a Gyerekkori Szexuális Abúzus Áldozatainak Jogaiért (muszáj) – a munkacsoport már nem aktív, de az oldalán összegyűjtött információk sokat segíthetnek a gyermekkori szexuális abúzus felnőtt túlélőinek és a szakembereknek, akik a gyerekkorú áldozatokkal foglalkoznak.

ANONI MARA TÁRSASÁG – A gyermekkori szexuális abúzus túlélőinek támogatására létrejött társaság a Beszélj róla oldalon gyűjti és publikálja a túlélők mondatait, történeteit, hogy a kimondott szavak által csökkenhessen a hallgatással súlyosbított szenvedés. „Mert nincs borzasztóbb a hallgatásnál: magányra ítél, és megbetegít" – írják a honlap megalkotói, akik szerint a történetek megosztásával „az egykori áldozatok támogató-bátorító közösségre találhatnak, ahol könnyebb kiönteni a lelküket."

NŐK A NŐKÉRT EGYÜTT AZ ERŐSZAK ELLEN EGYESÜLET (NANE) – A NANE az egyik legrégebb óta folyamatosan működő nővédelmi szervezet, amelynek honlapján számos információ található a szexuális abúzussal kapcsolatosan is. A gyermek- és nővédelmi segélyvonalat anonim módon, ingyenesen lehet hívni a 06/80-505-101 számon.

PATENT EGYESÜLET – Az egyesület jogsegély-szolgálata szintén ingyenesen hívható a 06/80-80-80-81 számon, kifejezetten jogi természetű kérdések esetén a családon belüli erőszakkal, párkapcsolati erőszakkal, vagy a nők- és gyerekek elleni erőszak egyéb formáival kapcsolatban. A honlapon számos kiadvány olvasható a családon belüli erőszakkal kapcsolatosan.

Hogyan támogathatom a gyermekkori szexuális abúzus elleni küzdelmet?

Köszönjük, hogy könyvünk elolvasásával támogatja célunkat, a gyermekkori szexuális abúzus megelőzését és az ártalomcsökkentést. Nagyon hálásak vagyunk, hogy Ön is tesz a fiatalok jóllétéért!

Ha ezen túlmenően is szeretne aktívan hozzájárulni a gyermekkori szexuális abúzus megelőzéséhez, vagy a gyermekkorú áldozatok hatékony segítéséhez, azt a segítő szolgáltatásokat nyújtó szervezetek támogatásával teheti meg, az alábbi számlaszámokra küldött pénzadománnyal. Köszönjük támogatását!

Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány - Bankszámlaszám: 10103173-40035423-00000009, vagy online adományozási lehetőség a https://kek-vonal.hu/tamogass/ oldalon keresztül

Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány – adományvonal: 13620 (egy hívás vagy SMS küldésével 500 Ft-ot adományozhat), egyéb eseti és rendszeres adományozási lehetőségek: https://hintalovon.hu/tamogass/

PATENT EGYESÜLET - Bankszámlaszám: 10918001-00000069-60330007, vagy online adományozás a http://support.patent.org.hu/hu oldalon keresztül

NANE EGYESÜLET – Bankszámlaszám: MagNet Bank 16200010-10045143, vagy online adományozás a https://nane.hu/egyesuletunk/csatlakozas-tamogatas/ oldalon keresztül.

A kötet szerzői

Bodnár Ilona – szociológus, az az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar munkatársa. Kutatási területe a sportszociológia és a gyermekvédelem.

Déri András – szociológus, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézetének tanársegéde, doktorjelölt az ELTE Társadalomtudományi Karán, a Közlekedéstudományi Intézet tudományos munkatársa. Kutatási témái közé tartozik az ifjúságszociológia, a digitális kultúra és az ifjúsági munka.

Édes Regina – csecsemő- és kisgyermeknevelő, neveléstudomány szakos bölcsész, az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola doktorandusza. Kutatási területe a gyermekbántalmazás, a mesék és a reziliencia.

F. Lassú Zsuzsa – pszichológus, szexuálpszichológus, egyetemi docens, az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar oktatója. Kutatási területe a kora gyermekkori szexuális nevelés, a szexuális abúzus megelőzés és a családi mentális sérülékenység.

Forrai Judit – orvos, egyetemi tanár, tudomány- és orvostörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a modern szexuálpedagógia egyik megteremtője.

Gyurkó Szilvia – jogász, a Hintalovon Alapítvány alapítója és gyermekjogi tanácsadója. Tématerületei: gyermekjogok, gyermekbántalmazás prevenció, trauma érzékeny gyermekvédelem és a gyermekbarát igazságszolgáltatás.

Hercz Mária – pedagógus, neveléstudományi bölcsész, egyetemi docens, az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar oktatója. Közoktatatási- és pedagógus-továbbképzési tapasztalattal rendelkezik (egészségnevelési területen is). Pedagóguskutatásai mellett a gyermekek nevelésének és fejlesztésének kérdései foglalkoztatják.

Miklós Eszter – pszichológus, klinikai szakpszichológus jelölt, szex-edukációs tréner, a B.A.Z. Megyei Központi Kórház és Egyetemi Oktatókórház Pszichiátriai Osztályának pszichológusa. Kutatási területe a női szexuális egészség és az orgazmus zavar.

Sándor Mónika – pszichológus, egyetemi adjunktus, az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar oktatója. Kutatási területe a gyermekkori társas kapcsolatok, a versengés és együttműködés vizsgálata.

Semsey Gábor – pedagógus, mentálhigiénés szakember, egyetemi adjunktus a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetében. Érdeklődési területe: szexuális nevelés, iskolai mentálhigiéné, lelkigondozás, pszichodráma. Doktori disszertációját az iskolai szexuális nevelésből írta

Zala Márton Viktor – pszichológus, szexuálpszichológus, az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója. Kutatási területe a szexuális nevelés. Az

egyetemi munkája mellett pszichológiai konzultációkat tart szexualitással, párkapcsolattal összefüggésben.

Hiánypótló munkát tart kezében az olvasó. A könyvben olyan kérdésekre találunk választ, mint hogy milyen az egészséges test és énkép, hol húzódnak a megfelelő test és énhatárok, milyen kapcsolati és kötődési mintákkal rendelkezünk, melyek a szexuális nevelés életkori sajátosságai és milyen nemzetközi jó gyakorlatokkal találkozunk ezen a területen. Beszéljünk róla, ha a gyermekeink a szexualitással kapcsolatosan kérdeznek, legyenek hiteles, tájékozott, naprakész válaszaink szülőként és pedagógusként egyaránt. Csak így indulhat el egy olyan őszinte párbeszéd, amelyben a szexualitásról nyíltan, szabadon beszélhetünk és megalapozhatjuk gyermekeink testükkel és érzelmi életükkel kapcsolatos döntéseit.

Kádár Annamária